

ספר

המנהיג

כולל טעמי ויסודי כל המנהיגים
דינים והלכות .

להרב רבינו אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל .

חד סן קמאי אשר חי בסוף אלף החמישי . ובהקדמתו כתב „דברי מיוסדים על דברי תלמוד הירושלמי והשנערי , וספרא וספרי ותוספתא , ובראשית רבה , ויקרא רבה , פרקי ר"א , ומכילתא , ושוחר מ"וב , וסדר עולם , וילמדנו , ופסיקתא , וכפי אשר בארו לנו רבנן סבוראי , ורבני ספרד נרבונא פרוכניצא ורבני צרפת“

גרפס פעם ראשונה בקושמנינא שנת רע"ט , ושניה בברלין , ואח"כ בלכוב , אבל עלו בהם קמשוני המעיות למרבה , אשר יגענו לנקותם ברפוס הזה .

בנס לאינטרנט

www.hebrew

ים תשס"ז

ווארשא

ברפוס ר' יצחק גאלדסאן נ"י

כשנת לרבן אבין הירחי זללהיה לפ"ק .

מהדורה חדשה

בתוספת תשלום המנהיג ע"פ כת"י

פיה"ק ירושלים חובביא

שנת תשלי"י לפ"ק

תעורה בישראל

מן הרב הגאון האדיר, כינו ועוקר הרים, לו דומיה תהלה מוהר"ר
יוסף שאול הלוי נאטנזאהן יצ"ו אב"ד דר"ם פרה"ק לבוב
והגדיל יע"א.

הדור אחס ראו הביא לנו הזמן לתגת המן, ספר המנהיג מרבינו אברהם
בה נחן הירחי זקנו של המרדכי, הכולל כמעט כל מנהגי ודיני או"ח ומעט מיו"ד
ודיני גיטין וחליצה וקדושין. וזה רבות בשנים אשר נלפס בשנת רע"ט לאלף הששי ומאז
לא נגה אור עליו עד שנת תרט"ז, כי נלפס בשנה ההיא בעיר ברלין ע"י הרב מ"ה
יעקב משה ג"ב ובנו הרב מו"ה נחמן עשה איזה בהגות עליו. — והנה הרבני מ"ה
אברהם דרוקר נ"י הביא הספר הלו לפני להסכים אהו להעלותו שיח במכתב הדפוס,
ואף שראיתי בהסכמת הרב הגאון אבד"ק ברלין אבור הסגת נבול על שש שנים, שני
טעמים נכונים בידי להסיר ההדפסה הזאת, האחת כי ההכמה ניתנה בשנת תרט"ז
והמדפיס העביר המועד עד שנת תרט"ז, והאח שני כי הספרים הגדפסים במדינה
אחרת הם קשים להמלא ואבורים לבא למדינתנו ולכן אין כח לאהרם על בני מדינתנו
כמ"ש הגאון בעל כנ"י בהסכמתו להפרי הש"ס שנת תל"ד, גם דו"ה הגאון בעל
ישועות יעקב בהסכמתו לש"ס שנלפס בווינא שנת תק"נד לפוס הראשונים. — לבן
אמרתי לגודר בעדו מבלי להדפס בו מסך ששה שנים. — והנה חפצתי לתת הגהות ומראה
מקומות בכל מקום שביא דברי ש"ס בבלי וירושלמי הפרא והפרי אשר המחבר הקדמון
לא רשק הפרא, אמנם ראיתי כי הרבה מהפרא נשקף בדברי הב"י למקומות, ואף אשר
לא הובא ביהם יוסף בשמו, גוף הדיו נמלא בקדמונים אשר הובא שם והמעין בם ומלא
מקורו, ולא רצית להאריך במראה מקומות אשר הם ע"פ הרוב ללא תועלת. — אך
איזה דברים חדשים חותי במעט הסקפה אשר לא נמלאו בני ואמרת
לרשם א' הם

בה' שנת כ"י א' אוח א' נוחן טעם למה שנהגו בספרד לימל על"פ ער"ח במנהג,
וזה חדש ואין זכר למנהג זה באו"ח כ"י קל"א ובד"מ ובאחרונים שס. — בה'
יוה"כ אוח נ"א נלפס בדפוס ברלין בטעות ולא הא ונ"ל ולא הוא, וזהו דברי
הבה"ג ושאלות כמ"ס הטא"ת כ"י תרי"ד וע"ג ט"ז שם וג"ו לא נזכר בני"י. — הל'
פכה אוח נ"ט ע"ש בשם רב גרונוני גאון ז"ל, ע"י שו"ת ת"שנן ח"ג כ"י ר"ץ מ"ש
בשם ר"ע גאון ז"ל ומוהר חראה כמה קשה לשנוח נוהת הפלות והמנהגים. — הל'
דבר האבד נכה"מ אוח קט"ז שמתחיל ברש"י ז"ל עד הכיום מעב"ל, נרעב של
במקומו והכיום מ"ש שמעי' מהא זה שייך לאוח קט"ו דוק וחסכת ואח"כ לריד להחיל
אוח קט"ז. — בסיום הספר מ"ש צכ"ח המעובד בלואת כלבים, עיין בס"ות נו"ב
מהד"ס תאו"ח כ"י ג', ואם היה רואה את דבריו הי' שמת. — להנה ראיתי עוד כמה
דברים אבל לא הכפיני הזמן להעלותם על הגליון מרוב טרדותי בעסקי לזכורא.

דברי המדבר לכבוד התורה יוס'ה' פקודי תרה"י פה
לבוב. יוסף שאול הלוי נאטנזאהן חונה
פה ג"ס לבוב והגדיל:

איתן אורה הוליד זרה ויקרא לו מנהג עולם ,
 ונתנו אל השר יוסף להיות נרצע עבד עולם ,
 יזהיר אורו כבוכבים וכירח יכון עולם .

מפתח לספר הזה המנהיג בני העולם בסדרי התפלות והברכות
 הנהגות, והמנהגות :

אברך אה"ה אשר יעלמי, בארץ נדודי אשר הפילמי, ומבור עלות הזמן הריילמי, ומן העון
 והכה אשר לפניו אזרמי, ומשנת העולם אשר נתן בלב בני האדם העירמי,
 וישמימי לחן ברור באשפתו הסחירמי, ומן הדעת והחכמה אשר לפניו חנני, ונפלאות מחורתו
 הבינמי, ולשחר פני רזונו הבינמי, ויתן לי לשון למודים ושפתותי סדר, לדעת לעשות את
 יעף דבר. לפקוח עינים עורות בגלות, ולהוליא חסירי הסכלות, ממסגד סכלותם. להוליך
 עורים בדרך לא ידעו, ולהשמיע אזני חרשים חדשים ונזרות לא שמעו, לשום מה ישש ישראל :
 לאור, ומשקבים למיבור, לפתוח דלתי תעודה לכל דורש ופאל, לעצוב מחוז חפלי וחלתי
 ויהי כאשר עוש הזמן נחיבותי, ויטרידיני מרצני ומארץ עושבותי, לעצוב מחוז חפלי וחלתי
 אבותי, לשבע בארץ ולהסתלק בה. לראות כמה ארעה וכמה רחבה, כי גלגל הזמן
 בגלגלי ועד עולמיותא בטלטלה גבר עלטלמי, ובארץ מוד שמימי, ובבור גלות אסרמי, ובימיני
 ובשמאל דחם דחמי, וה' עזרמי. וימלך לבי עלי, ברשיון רבותי ומשכילי, לשגם מחמי שכלי,
 וילדי רעיוני להעיר, ולהסתבוק כמנהג כל מדינה ומדינה ועיר ועיר, וארץ וארץ דחיהם
 שונות, מתחלקות לשבעים לשונות, המונים המונים, וכלים מכלים שונים. וגם אמנה כי כל
 דחי עם אלהינו ומנהגותם, ותורתם ויסודותם ואשיותם וקירותם, בחליתם ובעירותם, כלם
 על יסוד האמת במינים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, וכלם חרדים לדברי יושב בשמים, וראים
 ואזים להפיק רזונו, מדינה ומדינה ככתבם ועם ועם כלשונם, איש רב ואיש לעיר, איש
 חלק ואיש שטיר, זה יקריב פד זה שטיר, זה יכרך דמעיו לגורו בכל עיר ועיר, וזה חלבו
 ודמן כאשר דחו יעטיר, זה יקום חזות לילה וזה שחרים יעיר, וכלם נתנו מרועה אחד, ובין
 שאמרו להדליק יבין שאמרו שלא להדליק שניהם לא נחזונו אלא לדבר אחד :

על כן העירותי לבני, והדקיקתי חמיכי ילדי מחשבתי, לחבר ספר יניד טעמי המנהגות והכחות,
 לבני יוסף תולדותם למשפחותם לבית אבותם, וחדשות בתורת אלהי אגיד ואשמיע,
 ותעלמות בעבודתו אוליא לאור וארדיע, ואעלה ארוכות, בהלכות ברכות, ואגלה ספרות
 ולשונות, ואכביע חכמות ואמונות, במערכי תפלות ותחנות, ותורה המועדים ותקנות, ודברי
 האמות ועקבות, ופרישות וטהרת הקדושה, בתורה לזה לנו משה מורשה, לקבלת יעקב
 כגולה קדושה, ומפי סופרים מפורשים, ועבודת הלקט וגמילות חסדים ותלפתם, וזאת
 תלת עבדי ה' ולדקתם, כן פורת וטליכיו, ועל יובל ישגה שרשיו, אשר לא יחזו מימיכם,
 ולא יעלרו שמיים, כי עליכם טל ארות, להחיות נפשות המזרות, ויטע אשל חלילי אפדיהם,
 לאשר לגדודם יחיל לבביכם, ונדמו כאות ששויכם, ונשמו מסלות סגיוניכם, ואח הגדוד
 מבשרת את פניהם, ויעלאלו בללם ארוכה מרגוע ומנוח, ושמה יוחזו יגיעי כח, וקודא להם
 גודרי פרץ, להשביח מדיים וקדץ, ולקרווא לשבויים דרור ולאסירים פקח קוח, ולאין
 אונים טלמה ירבה ולעפיים יתנו כח, ולהיות להם יומם ולילה לחומה בזורה, ונמלאו
 מאד בזרות עזרה, לחייר חלכאים עד גבולם, להנחותם אל מחוז חפלים וגבולם, ולשאת
 על כהף עול סבלם, לנטלם לנשאתם כל ימי עולם, דורשי טוב במפעל ומחשב, לבני
 ישראל ולגר ולחושב, והחוט המשושם לעד לא ינתק, וחבל הטסקף עוד לא ירתק .

מחזיקי

מחזיקי הדקדק ומנהיגי שולחן בחסידותם, המלבישים דורם בהשפעתם בשכלם ודעתם, סיכלו הקדש דביר וסיכלו אולם, אהונו גאונו מרנא ורננא השיא גדול החכם המופלא הנדיב הוא דעמיס מדברנא דלומחסי בונינא דהסורא ר' יוסף ש"ל בן הגשיא החכם היקר המעולה אהונו ר' שלמה רי"ת. ושני לנחרות הזהב בני סילאריס. הגשיאויס והסגניס החמיימיס והישיריס, הסכמיס הנביריס, ר' שלמה ור' יצחק י"ל, קדש קדשים הוא הדביר, יוסף פורת המשביר, וביח הקדשים הוא הסיכל, הוא הסודע בכל המון כי כל יוכל, ולא יבאר ממנו מזומה, וס' נתן לשלמה חכמה, ועל פני סיכל הבית אולם, הוא ר' יצחק לדיק יסוד עולם, כי הוא כבוד הבית והדביר לפני. ויזרע יצחק ללדקה ויזכרנו ס' :

לכן ספרי מחזיק הדקדק עליהם יסדתי, וספר בית זבול לאלהי בנה בניתי, מטון לשבתו עולמיס אליו קוה קויחי, מה נמללו דבריו דברי יוסף, ומה נחמדו אמריו אמרי טושר, לכל משכיל ומבין דבר ויודע פשר, ובזאת הדעת כי יד רבוחי חמכתי, וזרע זקי ומשכילי סמכתי, ורוח גאוני ונבויני דבר בי, ואש דחסי קדחה בקרבי, לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי, באמרי דבר בשם אומרו, ובחתי פרי כרם בית אלהי לנערי פרו ושמרו. הם רבוחינו וגלוינו חכמינו וקיינו מחמדי עימינו, הגלויים הרחבויים, אהשי השיבות אשר היו לפנים רבן סבוראי, אשר בארו לנו דברי חכמי התלמוד והמדרישים, אשר לכל הפליסם דרושים, להגילס מפחי יקושים, כי סמה העלה ומרפא והרובה לנורת אלהיו, הארובה מארץ מדה ורחבס מגי יס, ורנני ספרד וגלויס וסנהדריס וספיריס ופנימיס, ורנני נרננא וסרוביננא וחכמיס וסנהדריס וסחידים וסמימיס, ורנני לרפת וסופריס וסמימיס וסנהדריס ופעדותיה וספיריס, איש איש על עבודתו ואל משאו, כל איש לבו בתורת אלהיו נשאו, סמה היו פנות ספרי וללעותיו, סמה טוטי אהלו ומקיימי ידעותיו, סמה אשיחותיו ויסודותיו, קדשו קרבוו בריותיו אהיו ועמודיו, ועל דבריהם אהיו הטבעו, ועל נהרות חמחסיס ערוגותיו נעשו, מהס פותיו מהס יסודותיו, אהס קשה מלחמותיו ומגדלי מלודותיו :

ואני בסיוחי בטוילוטולא סעיר בגדולה לאלהים בשנת ס"ד לפדע סילירס, סרימותי ידי אל ס' אל עליון קוהס שמיס וארץ, ליסד זה סספר חולדות אהס לבגוד אלהי ישראל, לדעת מה יעשה ישראל, לשבתות ולחדשים ולמועדים ולחוליהס, כאשר חו ונבאו חכמי ישראל עליהס, אשר יתנבשו במנהגיסם ודחיהסם וחוקיהס, ועמודיו מיוסדים על אהני פו סן סס מדריס סתלמוד ירושלמי וטוערי, להעלות להס ארובה ומרפא ולרי, ומספרדו וספרי וסוספחא ועליהס יסדתי עמודי סספר אשר הבית נטון עליהס, הוא בית אל זבוליהס, שסס יעלו שבתים שבעי יס עדות לבית מקדשיהס, וסמה יהיו מולאיהס ומובאיהס, על פיו יחנו ועל פיו יסעו למסעיהס, על פי פרטיסם וכלליהס. וקראתי שס סספר סזה, מנהג עולם, כי אעמיד בו סדרי סתפלות עולם, וגס יסודי סמנהגות על הלס, למטן דעת כל איש ואיש טועם מנהגו ויסודותיו, וסולדותיו וכל אודותיו, אס רס טעמו ואס שפלו, אס חזק ואס רפה אס טוב ואס חפל, אס סביר בשחקיס ואס אפל. ולאגב טעם דעת סמנהגות לנפש כל חכם לב ינעס, ודברי סמנהגות, אשר אין בהס משנות, לא יעברו מתוך סיסודים וסרס לא יסוף מזרעס :

והנני משביע בשם אהון השולם, סמנהגי אה השולם, אה כל סקורא בספר זה וסמיני, כי אס מלא ימלא כסגנסי סיונא מלפני סבליט, לגנון והגיל ססוח וסמליט, ולישא טון ולעבוד על פשע, לא להשולל עלילות ברשע, כי אין משפט מוח לאס וודד ממקומו כי יתנא במבעא, אף כי אהס בארץ אין לדיק אשר לא יתעא. וסדן אותי לקף זות כפי כחו וסמכותו ודעו, יסא ברבס מאה ס' ולדקה מאלהי יסעו :

מזמור לדוד, מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך. הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע לרע ולא ימר. כספו לא נתן בנשך ושהר על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם:

יתברך שמו של הקב"ה מלך מלכי המלכים, שהוא ראשון בלי ראשית ואחרון בלי אחרית, והכתוב מעיד ובה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים, בשמים מסעל ועל הארץ מתחת, כדכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים מסעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וכל יצורי עולם מעשה ידיו, כמו שכתוב בספר היצירה, ועוד כתוב ויאמר ה' מי שם פה לארם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'. ועל כלם אני חייבים לשבח ולפארו, כדכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ובתד בישראל מכל אומה והנחילם את תורתו היות מורשה קהלת יעקב, והקדישם בשתי קדושות, כדכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה, וכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, והבדילים מכל העמים לחלקו לשרתו ולברך בשמו, כדכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. וצונו לשמור מצותיו ולחיות בהם, כי הדברים קרובים אלינו, כדכתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו זישמיענו אותה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. וכל מי שאינו עוסק בתורה ימיו מתקצרין, שנאמר כי היא חיך ואורך ימים, ואם לאו יתקצרין. והעוסק בתורה ובמצות נוטל שכרו בעולם הזה ובעולם הבא, כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים כך נגד בני אדם, שכרו בעולם הזה נגד בני אדם, ולעולם הבא רב טוב הצפון ליראיו לאוהבי, מה כתיב בהו להנחיל אותה יש ואוצרותיהם אמלא, דגדול העושה מאהבה מעושה מיראה. ובפרקי אבות שנינו הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מהן שכרן של מצות, וצא ולמד שנא' אריכות ימים בשלוח הקן שהיא מצוה קלה, ובכבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה, והמבוזה את הקלה יבא לבוזה את החמורה, כדכתיב הוי מושכי העין בחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה:

וכל מי שיש בו יראת שמים לא יחטא שנא' לכעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכתיב אשרי איש ירא את ה' במצותיו הפץ מאד, וירא שמים הוא הסומך את בעלי התורה ומכבדם ומחויקים מנכסיו, שנא' עץ חיים היא למחויקים בה ותומכיה מאושר, וכתיב את ה' אלהיך תירא ואותו העבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, והמקיים עשרת התיבות אלו מקיים עשרת הדברות, כי העבודה היא התורה והיראה והתפלה. התורה והיראה מנין, שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל לעבודו ככל אשר צוה את ה' אלהיך ללכת בדרך ולאזהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והתפלה מצינו שנקראת עבודה, מן התורה מן הנביאים ומן הכותבים. מן התורה מנין דכתיב והיה אם שמעו תשמעו וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבודו ככל לבבכם וככל נפשכם, וכי יש עבודה בלב אלא זו תפלה. מן הנביאים מנין דכתיב קחו עמכם דברים ושבו אל ה' וגו' ונשלמה פרים שפתינו. מן הכותבים מנין דכתיב בדניאל אלהך די אנת פלה ליה בתדירא הוא ישוביך, וכי יש פלחן כבבל אלא זו תפלה, כדכתיב וזמנין תלתא הוה בריך על ברכוהי ומצלי קדם אלהיה, ושנינו בפרק אבות על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים, על התורה מנין שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ועל העבודה אלמלא מעמדות

מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, ויליף להו מקראי. ויעל נמילות חסדים אמרתי עולם חסד יבנה וגו'. והתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל, ואין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, שנא' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיהיך לנמוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה, ועתידים להנאל בעבור התורה שנא' ולאמר לציון עמי אתה. ובמגלה פרק בני העיר בירושלמי, ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג ללמדך שאין העולם עומד אלא על התורה ועל העבודה ועל נמילות חסדים, ושלשתן בפסוק אחד. ואשים רברי בפיך, זו תלמוד תורה. ובצל ידי כסיהיך, זו נמילות חסדים. ללמדך שכל מי שעוסק בתורה ובנמילות חסדים ישב בצלו של הקב"ה, שנא' מה יקר הדרך אלהים. לנמוע שמים וליסוד ארץ, אלו הקרבנות. ולאמר לציון עמי אתה, ותורנו על כל המקראות ולא מצינו שנקראו ישראל ציון אלא זה. ותנן במסכת פאה אלו דברים שאדם העושה אותם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקצין קימת לו לעולם הבא. אלו הן, כבוד אב ואם ונמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלם, ונמילות חסדים הן הם הבגטת אורחים ובקור חולים והדן את חבירו לכף זכות והמנהג תלמידי חכמים מנכסיו, ויש בהן שלשה דברים שאינן בצדקה, הצדקה לעניים, נמילות חסדים אף לעשירים, הצדקה לחיים, נמילות חסדים אף למתים, הצדקה בממונו, נמילות חסדים אף בנופו. ובכלל התורה המגדל את בניו לתלמוד תורה ואת בן חבירו, ובכלל העבודה הוא כוון התפלה, ולהשכים ולהעריב לבית הבגטת ולקרות את שמו בעונתה עם שבע הברכות שיש לפניו ולאחריו, לקיים מה שנא' שבע ביום הללתיך וגו'. ולעמוד בתפלה הוה דברי תורה, ולסמוך גאולה לתפלה, כי אז תצליח את ריכיך ואז תשכיל. ויקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצות מאהבה, כי הקדיש הקב"ה את ישראל והעמים עליהם מצותיו בעולם הזה להנחילם בעולם הבא, שנא' שמעו אלי בית יעקב העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם, זו היא מצות המילה שהיא זכר לתרי"ג מצות שבתורה, כי ברית עם המילה תרי"ג, וחותמו של משה' הקב"ה שנתן עליהם, ברוך ה' יום יועם לנו האל ישועתנו סלה:

אלו הן תרי"ג מצות שנאמרו למשה בסיני.

בא דוד והעמידן על אחת עשרה במסור זה ה' מי יגור באהלך, והן שרש כל המצות, ראה מה כתוב בסוף, עושה אלה לא ימוט לעולם, עושה כל אלה לא נאמר אלא אלה אפילו אחת מאלה:

בא ישעיה והעמידן על שש. שנא' הולך צדקות, ודובר מישרים, מואם בבצע מעשקות. נוער כפיו מחסוך בשחר. אומם אונו משמוע דמים. עוצם עיניו מראות ברע. והמקיימם והוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים. ראה מה שכרו מרומים ישכון, והיתה נפשו צרורה בצרור החיים עם ה' אלהיו, מצודות סלעים משגבו בעולם הזה, וכתוב מלך בפינו החיונה עיניך זה מלך המשיח, תראינה ארץ מרחקים זו ירושלים שנתרחקת ממנו, הצור יקרבנו להוכה, אמן:

בא מיכה והעמידן על שלש. שנא' הגיר לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך:

הזור ישעיה והעמידן על שתים. שנא' כה אמר ה' שטרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות, ואמר שלמה כי גדול העושה משפט וצדקה מכל הקרבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, שנא' עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, וכתוב אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת:

בא חבקוק והעמידן על אחת. שנא' וצדיק באמונתו יתיה. וכן אמר שלמה איש אמונות רב ברכות. והעולם הוכן ועומד על הדין ועל האמת ועל השלום, כמו ששינוי בפרקי אבות. ובפרק בני העיר ירושלמי, נעשה הדין נעשו שלשתן, ושלשתן בפסוק אחד, אמת ומשפט שלום שפמו בשעריכם, והכל תלוי ועומד באמת, וחותמו של הקב"ה אמת שנא,

וה'

זה' אלהים אמת, אלף הראשונה לאלף ב"ה, מ"ם האמצעית, ת"ו האחרונה, (בריש סנהדרין ירושלמי) לסדר כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים. ועל האמונה והצדק העולם מיוסד שנא' וצדיק יסוד עולם, ועל ידי האמונה הוא נקרא צדיק ובעבור שהוא נאמן בכל דבריו ותמים בדרכיו וצדיק במעשיו ועומד בפרץ מתקיים העולם על ידו, כדכתיב לא כן עברי משה בכל ביתי נאמן הוא, ראה מה כתוב בו ויאמר להשמירם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, וכן בפניחם המקנא ויעמד פינחם ויפלל וגו', וכן באהרן ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו', וכן העיר ירמיה הנביא שוטטו בחצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש עושה משפט מבקש אמונה ואסלה לה:

והבא לחקור ולדרוש האמת והצדק ושורש וכלל כל המצות, הן כאוהם אחת עשרה שהעמידם דוד, ואותם אחת עשרה בכלל השש, והשש בכלל השלש, השלש בכלל השתים, והשתים בכלל אחת, והסתנהג באחת היא האמת שרש וענף לכל המצות, שאם הוא אמתו יהא צדיק ונקי וישר ומקיים את כולם, וטוב לשמים ולבריות, משום שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל, על כן אמר דוד ע"ה ה' מי יגור באהלך, בבית המקדש בעולם הזה, ומי ישכון בהר קדשך הנהר חמד אלהים לשבתו, וכן אמר אך טוב וחסד ירפוני כל ימי חיי בעולם הזה, ושבתו בבית ה' לארץ ימים לעולם הבא, וכן הוא אומר אורך ימים בימינה וגו' לעולם שכל אורך. צא וראה מה כתוב בו והיתה נפש ארוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ועל זה אמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצרין בעוה"ז לעסוק בחירותך, נשבעה בטוב ביהך בעוה"ב, ועל זה אמר אגורה באהלך עולמים אחסה בבתר כנפוך סלה, וכי דוד רצה לחיות עולמים מה שלא חיו אבות העולם, אלא כך אמר דוד שיוכה לקיים מצות הבורא להחיותו לעוה"ב ולקיים בו ודוד עברי נשיא להם לעולם, ועוד אמר דוד ע"ה לפני הקב"ה שיהיו שיריו נאמרים באהלי המקום ולא ישכחו את דבריו מלאומם בכל יום בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וזה אגורה באהלך עולמים, שכשבני אדם אומרים דברי חכם שמת כאילו לא מת, וכל תלמיד חכם שאומרים דבר הלכה משמו שפתותיו דובבות בקבר שנא' דוכב שפתי ישנים, ובירושלמי דפסחים, דומה כאילו מועם מעם קנדיפון, ועל זה אמר דוד ע"ה י"א מצות שכל המצות כלולות בהן:

הולך תמים. התמימות משורש התורה, להתבונן במעשי השם ב"ה, כאברהם שכתוב בו התהלך לפני והיה תמים, והביר את בוראו בן שלש שנים, ובתמות יש בו יראת השם, ונאמן רוח שלא לגלות סודות בני אדם, כי ההולך רכיל מגלה סוד כהוגר נפשות, ועל דבר זה נחרב בית שני ונלו בני ישראל מעל אדמתם, ושלא לגלות סודות התורה הה"ד במופלא מסך אל תדרוש ובמכוסה מסך אל תחקר, וכדאיתא בחגיגה, וכתיב אשכילה בדרך חסידים מתי תבא אלי אתה אלך בתם לבני בקרב ביתי, כשאתה אלך בדרך תמים אלי לאור באור החיים, ועוד דכתיב עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני, הולך בדרך תמים בעוה"ז הוא ישרתני לעוה"ב:

ופועל צדק. כיצחק אבינו ע"ה שכן שבע ושלשים שנה הלך להעקר לקבל מלכות שמים **מאתנה**, שנא' וילכו שניהם יחדיו זה לעקר וזה להעקר בלב אחד ולקיים מצות בוראם, **ויהשבה** לו צדקה ונתבורך בצדקה שנא' ויוע יצחק בארץ ההיא וגו' ויברכהו ה', כי כשהארם עושה מצוה לכבוד בוראו החשב לו לצדקה שנא' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו'. כל המעשים טובים שאדם עושה לשם שמים נקראין צדקה כמ"ש ישעיהו שהעמידן על שש, והבונה בתי כנסיות ובתי מדרשות ועוסק בכל הצריך להם הספרים והדלקת הנרות על זה נאמר הולך צדקות, ואומר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה הפלה ובקור חולים ומנחם אכלים וקובר מתים ועומד בפרץ, השקט וכמח יהיה לו עד עולם. דבר אחר והיה מעשה הצדקה, מאשר חננו הבורא לתת לעניים, השקט ובמח

ובטח יהיה לו ער עולם לעוה"ב, וכן הוא אומר אשרי משכיל אל דל ביום רעה יסלמהו ה',
 וכתיב ישמרתו ויחיהו ואושר בארץ, וכתיב וצדקה תציל סמות בב' מקומות, אחת
 להנצל מסימתה משונה ואחת להנצל מדינה של ניהנם, הה"ד מתן בסתר וכפה אף ושוחד
 בחיק חמה עוה, ולא עור אלא שמהעשר שנא' יש מפור ונוסף עור וחושך מיושר אך
 למסחר, וכתיב מלוה ה' הזנן דל ונמולו ישלם לו, וזה הוא שכתוב עשר העשר עשר
 בשביל שתתעשר, ואם עשר, תעשר עור לשנה הבאה, וכן העיר הנביא הביאו המעשר
 אל בית האוצר ובחגוני נא בזאת וגו' ברכה עד בלי די. אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד
 שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה, ואמר די לי כמה שנתן לי הקב"ה ואני
 אתן לו מאה סרות בכל שנה, כשהגיע זמנו למות אמר לבני בניו והיו במעשרותיך
 שעל ידי המעשרות זכיתי לאלו הנכסים, שנה ראשונה עשר מאלף מאה, שנה שנית
 אמר בלבו למת אתן כל כך, חסר עשרה, חסרה השדה מאה, וכן חסר בכל שנה עד
 שחורה השדה למאה סרות, והיה מתעצב מאד, באו אליו אחיו וכיתו באים בלבושים
 נאים מקושטים, אמר להם למה אהם באים מקושטים וכי לשמחה אתם באים היה לכם
 לנחמני על מה שבא עלי, אמרו לו למה לא נתקשט ולא נשמח שבהחלה הית בעל
 הבית והקב"ה בהן ועכשיו נעשה הקב"ה בעל הבית ואתה בהן, מיד עישר אותה
 כהוגן וחזרה השדה לכמות שהיתה בתחלה, הו עשר תעשר. גם מה שאנו נוהגין מסיים
 להעמידנו בתורת אלהינו נחשב לנו לצדקה שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשך צדקה,
 הו ופיעל צדק:

דְּרוֹבֵר אמת בלבבו. כיעקב אבינו ע"ה שנא' עליו תהן אמת ליעקב וגו', ולא נאמר בן
 באברהם שיצא ממנו ישמעאל ולא ביצחק שיצא ממנו עשו, אלא כיעקב שנא'
 בו ויהיו בני יעקב שנים עשר וכשרים וטהורים בלי דופי וכלי מוס, וכתיב ביה כיעקב
 יזבא יעקב שלם וגו', שלם בתורתו שלא חסר דבר ממה שלמד בבית שם ובית עבר,
 שהיה דובר אמת בלבבו היא התורה הנקראת אמת שנא' אמת קנה ואל תסבור: לכן
 צריך האדם להיות דובר אמת בלבבו וכל שכן בפיו להיות מורע יעקב וסחשבתו הטובה
 יצרפה הקב"ה למעשה הטוב, ואפי' חשב לעשותה ונאנס ולא עשאה כאלו עשאה שנא'
 אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי
 שמו, ובמחשבה טובה לבו ישר ונאנס ונכון לשמים ולכריות ואהבת לרעך כמוך אני ה',
 והכל כלול באמת, והאמת בשלום שנא' כה אמר ה' אלה הדברים אשר העשו דברו
 אמת איש את רעהו אמת שלום ומשפט שפמו בשעריכם. הו דובר אמת בלבבו:

לֵא רגל על לשונו. כבנימין בן יעקב הצדיק שהיה יודע במכירת יוסף אחיו ולא גלה הדבר
 לאביו ושטר החרם שהחרימו אחיו שלא לגלות הדבר, על כן נתן לו הקב"ה שכרו
 שהוא חי בגן עדן, שאין עונש ככל העבירות גדול מלשון הרע שנא' מות וחיים ביד הלשון
 והוא מחריב את העולם, שכן נחרבה נוב עיר הכהנים על ידי רואן האדומי שהגיד לשאול
 ונהרגו שמונים כהנים נושאי אפוד בד ונרחה הוא לגיהנם, וכן נחרב בית שני על ידי
 לשון הרע, דאקמצא ובר קמצא תרוב ירושלים כדאיתא במס' גיטין (כפ' הנוקין), לכן נצור
 לשונך מרע ושפתוך מרבר מרסה, ולפנינו בשער הרחקת לשון הרע נאריך בזה בעזרת האל:

לֵא עשה לרעהו רעה. כיוסף הצדיק שלא נמל לאחיו רעה כאשר נמלוהו ויאמר להם אל
 תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת מפכם וינחם אותם וידבר אל לבם, כי חייבין כל ישראל
 לאהוב איש את רעהו כנפשו כרתיב ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה דברי ר'
 עקיבא, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה (בתורת כהנים), והמשכיל
 יבין, וזה הוא שכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה', נאמן לשלם שכר לעוה"ב דשכר מצות בהאי
 עלמא ליכא כרתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולמחר ליטול שכרם:
 ותרפת

והרפה לא נשא על קרובו. כפינחס בן אלעזר שלא חמל על קרובו ומרי בן סלוא משבט שמעון וקנא במצות הבורא על העבירה והרגו, כי כל המעלים ענינו על אחיו ועל קרובו העובר עבירה ואינו מוחה הוא נענש כאילו עשאה שנא' ואם העלם עלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וגו', ושמתו אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו וגו', ונתפש על אנשי דורו כל מי שיש ביודו למחות ואינו מוחה, שנא' ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, וכתוב (יחזקאל מ') וממקדשי תחלו, אל תקרי מקדשי אלא מקדשי שקיימו את כל התורה ומתוך שהיה בידם למחות ולא מיהו כאילו עשו, ועל ידי עכן ויכו מהם אנשי העי כשלישים וששה איש, משום דידעו ביה אשהו ובניו ולא הודיעו לישראל ולא מיהו, וכל המוחה ולוקח מהם משפט הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין ירא את ה' ויקבל שכרו לעוה"ב:

נבזה כענינו נמאם. כמשה רבינו ע"ה כדכתוב והדבר מרים ואהרן במשה וגו', וכתוב והאיש משה ענו מאד מכל האדם, וברוב ענותנותו נגאלו ישראל על ידו, ועל כן הזהיר המקום על הענוה שנא' בקשו את ה' כל עניו ארץ אשר משפמו פעלו, בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסרתו ביום אף ה'. וצא וראה מה אמר ישעיהו על הענוה, יען משת אותי לבשר ענוים, והיא מתחלקת לשני חלקים. האחד הצנע לכת, והב' שפל רוח לבריות, כי כל הולך בנסות סופו לרעה, שנא' בית גאים יסח ה', וכתוב תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה, אף אם קבל כל התורה מיד ליד כמשה רבינו ע"ה לא ינקה, כי הוא מתלבש במלבוש המלך הקב"ה שנא' ה' סלך גאות לבש וגו', והענו נקרא ירא שמים, שנא' עקב ענוה יראת ה', ושבעה דברים נאמרו בנסות הרוח, כאלו עובר ע"ז, ותורתו משתכחת, ושכינה מסתלקת מסט, ויסורין באין עליו, ועניות באה אליו, ונסמר בידי בשר ודם לכות מיתה משונה, וסופו נכשל באשת איש ואין לו חלק לעוה"ב, וע"י מרת הענוה נחה עליו רוח ה', למת והריתו ביראת ה' וגו', ויבא לידי השלום שנא' וענוים יירשו ארץ ויתענו על רוב שלום:

ואת יראי ה' יכבד. כיהושפט מלך יהודה כשהיה רואה חכם וצדיק וירא שמים אע"פ שאינו חכם היה קם מכסאו ומושיבו לימינו ומכבדו, כי ירא את ה' הוא המכבד את התורה ואת לומדיה שנא' אשרי כל ירא השם ההולך בדרכיו, אשרי איש ירא את השם כמצותיו חפץ מאד, ולא בשכר מצותיו, כי הוא אינו מכבד את האדם כי אם לתורה שבו ולמעשים טובים שבירו, והקב"ה יכבדו שנא' כי מכבדי אכבד וכוזי יקלו, וכתוב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, כל העולם נכרא בשביל זה: **נשבע** להרע ולא ימיר. כבעו שנשבע על יצר הרע בכא אליו רות המואביה אל הגורן ויאמר לה חי ה' שכבי עד הבקר, ומתחלק לג' חלקים, האחד שנשבע להרע לשבת בצום וכבי ומספר ולעשות תשובה ולא ימיר שבועתו, השני הגשבע שבועה בדבר שיבא הפסד לנפשו ולא ימיר ואינו חושש מן ההפסד, השלישי נשבע להרע לרצף ולכבוש יצר הרע המפתהו להפילו ברע לעשות עבירה, והוא קיים את שבועתו וירוצהו ויכבשהו ויציל את נפשו, להרע, מן ירוע כבירים ומן רוע התרועעה הארץ, עשוק ורצוף תרנום עשיק ורעיע. ואשרי אנוש יעשה זאת להצילו מדינה של נהינם ולהיות חלקו בנן עדן:

כספו לא נתן בנשך. כעובדיה שכלכל את הנביאים בימי אחאב בשנת כצורת שנאמר ואחביא מנביאי ה' חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים, ולקח הממון ברכית מיהורם בן אחאב לכלכלם ולפקוח נפשם, וזהו שכתוב באשת עובדיהו ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר וגו' והגושה בא לקחת, הוא היה יהורם בן אחאב, זה עשה מצוה להציל נפשות, וזה שחשב בלבו ליטול רבית ראה מה כתוב בו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכו, כי כל הלוקח רבית ענוש יענש שנא' ובוצע ברך נאף ה', וכתוב לא ידע כי חסר יבואנו, כי לסוף הוא נצרך לבריות, (וכן כל המאנה את חבירו הוא בכלל

גול), ורבית אין הקב"ה מאריך עליו אפו ומיד נפסק דינו שנא' בנשך נתן ותרבית לקח חיה לא יחיה, והמלוה לחבירו בלא רבית עליו הכהוב אומר מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, בכיכול עבד לזה לאיש מלוה :

וישוחד על נקי לא לקח. כשמואל הנביא שנא' הנני ענו בי נגר ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וגו', כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים, כי מיד שנותן האדם ענינו בשוחד, שהוא אחד, ויעות הרין נעשה עור ולא יוכל לדון דין אמת, ונקרא רשע שנא' שוחד מחיק רשע יקח להמות אמרי יושר, והרין דין אמת לאמתו עושה צדקה עם הבריות ותחשב לו לצדקה לפני הבורא שנא' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף עושה אלה לא יטום לעולם, ואמר עמוס הנביא ע"ה כה אמר ה' דרשוני וחיי, דרשו את ה' וחיי, דרשו טוב ולא רע, שלש הדרישות כנגד שלש הפלות ערב ובקר וצהרים אמרן, שידרשו את הבורא בתפלתם, שנא' דרשו ה' בהמצאו וגו'. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'. ונשלמה פרים שפתינו, ואומר דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד, וכתיב יהללו את ה' דורשיו יחי לבבכם לעד, הללוהו בעוה"ז ויחיו בעוה"ב, ואימתי כשיהיה נכון לבו בלי לב ולב. ונקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה, וזהו שאמר דוד ע"ה, תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האוינה תפלתי בלא שפתי מרמה, כשתפלתי בלא שפתי מרמה ובצדק או שמעה תפלתי בעוה"ז, ומלפניך משפטי יצא עיניך תחוינה מישרים לחוות בנעם פיך לעוה"ב, וכן השלים המומר אני בצדק אחזה פיך בעוה"ז. אשבעה בהקיץ תמונתך, בהקיצתי משנתי כעוה"ב אשבעה כנעם הוד והדר תמונתך. וארבעה דברים הן הם באדם הצריכין להשתחוות להודות לבוראם וזולתם אין נכונה תפלתם, ואלו הן הלב והיעינים והפה והאזנים, היענים לראות את מעשה השם הגדול והנורא, והלב להתבונן בכל מה שברא, והפה לדבר נפלאות האל ותהלהו, והאזנים להקשיב את התפלה כאשר אמר החכם, עורון הלב הוא עורון ולא יועיל פקוח עינים, וזה שאמר הכתוב מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וגו', וכתיב דומינהו ה' למזיבים ולישרים בלבוהם והמטים עקלקלותם ויולכים ה' את פועלי האון שלום על ישראל. (אברהם ב"ר נתן הירחי) :

כתוב ונשמרתם מכל דבר רע, שלא ידירה אדם ביום ויבא לידי פוטמה בלילה. מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות, וזריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי סדרה, סדרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי יראת חמא, יראת חמא מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי חסידות, וחסידות גדולה מכולן שנא' אז דברת בחון לחסידך. ופליגא דר' יהושע בן לוי דאמר ענוה גדולה מכולן שנא' רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר עניים שלחני, ולא נאמר לבשר חסידים. הכי איהא בהלסטוד בבלי בסוף לפני אידיהו, ובירושלמי כתובות פרק נערה שנתפתתה וביציאות שבת ירוש' ובשקלים ירושלמי אסמכינהו אקראי. והכי איתא התם ר' חייא רבה ספקד לרב אי יכיל את מיכול כל שהא חולין במהרה אכיל ואי לא תהא אכיל שבעא יומין מן שהא, פירוש שבין ראש השנה ליום הכפורים, מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות לידי סדרה. סדרה לידי קדושה, קדושה לידי ענוה, ענוה ליראת חמא, יראת חמא לרוח הקדש, רוח הקדש לחסידות, חסידות לתחיית המתים, תחיה"ם לידי אלהים חז"ל. זריזות לידי נקיות וכלה וכפר, נקיות למהרה וכפר עליה הכהן ומהרה, מהרה לקדושה ומהרו וקדשו, קדושה לענוה כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל רוח וגו', ענוה ליראת חמא דכתיב עקב ענוה יראת ה', ואמר ר' יצחק בן אלעזר מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה דכתיב ראשית חכמה יראת ה', וכתיב עקב ענוה יראת ה', יראת חמא לרוח הקדש, שנא' אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא

המצא, רוח הקדש לחסידות דכתיב או דברת בחזון לחסידך, חסידות לתחיית המתים דכתיב ונתתי רוחי בככם וחייתם, תחלה לירי אליהו ז"ל דכתיב הנה אני שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' וגו'. ובמגלת סתרים, הניא בספרי בפרשת וזיה עקב תשמעון כתיב במגלת סתרים יום העזבני ימים אעזובך, ופירשו בני מערבא בסוף מסכתא דברכות ארשב"ל במגלת סתרים יום העזבני ימים אעזובך לשנים שיצאו אחד מסבריא ואחר מצפורי ופגעו זה בזה כחדא משכנא, ולא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל נמצאו זה מזה רחוקים שני מילין. לאשה שהיתה יושבת ומסתנת לאיש כל שהוא בדעתו להנשא לה היתה מסתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה אף היא הלכה ונשאת לאחר :

כל פעל ה' למענהו, כל מה שברא הקב"ה לא ברא דבר שלא לצורך, עינים לראות, אונים לשמוע, נחורים להריח, פה לדבר, ידים לעשות, רגלים להלך, ובכולם אנחנו חייבים להודות לו, זה שאמר הפסוק ויאמר ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או פקח או עור הלא אנכי ה'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו', למדנו מזה שהרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל חייב לברך. כי שם ה' אקרא הבו נודל לאלהינו, למדנו מזה שהקרא בתורה צריך לברך. ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה וגו', למדנו מזה שכשם שצריך לברך על התורה כך צריך לברך על אחת מכל מצות שבתורה בשעת עשייתן. הנוטל ידיו מברך על נטילת ידים, ודבר זה מסורת בידינו מאבותינו למשה מסיני שיש עלינו מאה ברכות בכל יום, מן ההורה מן הנביאים ומן הכתובים, מן התורה מנין דתניא רבי' אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' אל הקרי מה אלא מאה, ובירושלמי הני בשם ר' מאיר אין לך אדם מישראל שאינו מברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועתה ישראל, וכתב ר' יעקב מ"ב, כי מצא במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אהין ושואל בא"ת, ויש מפרשים הוסף אלהיך כמה ויהא מאה, ואני מצאתי מה כחילוף אותיות בא"ת כ"ש עולה מאה, כענין שנא' (ירמיה נ"א) איך נלכדה ששך ועל ככל מדבר הענין. מן הנביאים מנין שאה' נאם דוד בנו ישי ונאם הגבר הקם על', ודרשו חכמים שכשהודיעוהו לדור שהיו מתים מישראל בירושלים מאה בכל יום עמד והקן מאה ברכות, ונראים הרברים שאחר שיסדרם מרע"ה שכחום וחזר ויסדרם כלפי מה שראה שהיו מתים מאה בכל יום, מן הכתובים מנין שנא' הנה כ"י כ"ן יכרך גבר ויא' ה', ושוב שכחום וחזרו חכמי התלמוד ויסדרום, כמו שמפורש בברכות :

דיני תפלה

ואלו הן מאה ברכות על פי סדר הגאונים ז"ל. י"ח שלפני ברוך שאמר, וברוך שאמר וישתבח הרי עשרים, וכשחר מברך שתיים לפנייה ואחת לאחריה, וששים פחות שלש לשלש תפלות הלחש בכל יום ערבית שחרית ומנחה, כל אחת מהן י"ט עם כרכה המינים שתקנוה ביבנה הגה שמונים, ושהי סעודות אחת ביום ואחת כליליה, לכל סעודה שמנה ברכות, ואלו הן נטילת ידים והמוציא וארבע דברכת המזון, ג' מן התורה, הון, על הארץ, בונה ירושלים, ואחת מדברי חכמים הטוב והמטיב. ושתיים על השתיה דיין בורא פרי הגפן ואחריו מעין שלש על הגפן ועל פרי הגפן, ודמים שהכל ואחריהם בורא נפשות רבות, במקום שנהגו לאכול ואחר לשתות, ובערב סברך שהים לפנייה ושתיים לאחריה וולתי המולך בכבודו שהוסיפו אנשי מערב לחתום אחרי המקראות ברוך ה' לעולם אמן ואמן שיש בהן השע עשרה אוכרות והקטנם כנגד י"ט ברכות, ולהודיע כי הפלת ערבית רשות ולא חששו בה לסמוך גאולה לתפלה, וזולתי המקדש שמך ברבים והמפיל חבלי שינה שאומר אחר ק"ש דעל כפתו, וזולתי מברכת נטילת ידים אחרי הסעודה לפני ברכת המזון לדברי ר"ת, וחזן מכמה פעמים שצריך להסך רגליו גדולים או קטנים וצריך לברך על נטילת ידים ואשר יצר. ומי שאוכל פירות או ירקות ושיריח ריח בשמים, וחזן מברכת ציצית

ציצית להתעמק בציצית ושתי ברכות של הפלין בשל יד להניח תפלין ובשל ראש על מצות הפלין, ובהציתן לשמור הקיפו לכני מערבא, ויתבאר לפנינו בעו"ה בהלכות תפלין. ובשבת וי"ט שאין בכל תפלה ותפלה כי אם שבע ברכות, והוסף תפלת המוסף ודמעודה שלישית עדין נחסרו כ"א ברכות, אמרו חכמים במנחות בפרק התכלת רב חייה בריה דרב ארא אמר משלים להו בשבתא וביומא מבא באספרמקי ובמיני מגדים, במיני פירות הרבה, ובמיני בשמים שברכותיהן משהנות עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, ואפי' בענין אחד אם יהא נמלך מזה לזה צריך לחזור ולברך. ורוב ישראל שאין להם הפירות להשלים היאך יתקיימו בידם מאה ברכות, ראיתי בצרפת שנהגו לומר על זה אחד התפלה אין כאלהיו אין כאדונינו מי כאלהינו נודה לאלהינו ברוך אלהינו אתה הוא אלהינו כמי שאומר ברוך אתה, הנה שתיים עשרה ברכות, ולפי דעתי שאין שרש וענף לזה המנהג, כי לדבריהם עדין יחסרון תשע ברכות, ועוד דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה כרבי יוחנן, וכל שכן שאין בה לא זה ולא זה ויהבאר לפנינו ב"ה במקומו (אב"ן). אך פסום הקמרת ירושלמי או בבלי שנהגו לאומרו משבת לשבת מנהג טוב בעיני לאומרו, לולי היו אוסרים אותו בכך ובערב כמצות הקמרת מנהג ככל יום פרס שחרית ופרס ערבית כמו שכתוב בתורה (אב"ן). ואני אומר לפי שאמרו חכמים גדול העונה אמן יותר מן המברך ישלימם הנותר לענות אמן אחר הקוראים בתורה שחרית ומנחה שהם אחד עשר עם המפטיר והן שתיים ועשרים ברכות וברכות ההפסדה חמש ותפלת המוסף שבע ומעודה השלישית שמנה זולתי הקידוש ומעין שבע לילול שבת (אב"ן). ומעם הגדול העונה אמן יותר מן המברך פירש רבינו שמואל בר מאיר ז"ל, כי אמן בנימטריא עולה לחשבון צ"א כשני שמות באל"ף דל"ה וביו"ד ה"א, ואני מצאתי כי המסכך נדמה לשמר החתום שלא נתקיים כב"ד ויכול אדם להכחישו ואחריו שהוא מפורש ומקוים עליו אין להוסיף ומפנה אין לגרוע, וכן אמן קיום חתימת הכרכה, וצא ולמד מפרשת מוטה והשביע הבקן את האשה בשבועת האלה ואמרה האשה אמן אמן, ומקבלת התורה באלה ובשבעה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וענו כל העם ואמרו אמן, וכן אמר ירמיה אמן יקם ה' את דברך, וארור בו נדוי בו קללה בו שבועה, כי החרם היא השבועה והשבועה היא החרם וכל המפר את זה מפר את זה כמו שאמרו בפרקיר' אליעזר פרק ל"ח, ועל זה נהגו העולם * להחרים ולהשביע בארור שהוא חרם היא השבועה והמושבע עומד ועונה אמן, והעובר בחרם נבלע ברס"ח איבדו וכאלו עובר בכל שבועת התורה, ורמז לדבר התיבות שהם משלימות חומשי תורה התלהם והכליהם, בראשית במצרים, ואלה שמות מסעיהם, ויקרא סיני, במדבר סיני ורחו, אלה הדברים ישראל :

ואע"פ שמהוך התלמוד בפרק הרואה נראה שכל אותן הברכות שלפני ברוך שאמר צריך אדם לברך כל אחת בשעתה, השומע קול הגבר הנותן לשכוי בינה וכן כלם, וכן כתב הרב רבינו משה זצ"ל, אבל מנהג כל ישראל לסדרן בבית הכנסת כדרך שהיה צריך לאומרו זו אחר זו, כי לא יוכל אדם לברך כל אחת ואחת בשעתה מפני שהידים שהן עסקניות למשמש בכל מקום ואין ראוי להזכיר שם שמים ואין ידיו נקיות משום דתיוב והיה מחניך קדוש, על כן כשיעור משנתנו ויברוק תופין * ונקביו כמו שכתוב שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים שמור נקיבך, וירחיץ פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנא' הבון לקראת אלהיך ישראל, או יסדרם בפיו ויאמרם על הסדר, כך כתב רבינו גמנונאי ז"ל, ואע"פ שאמרו בעלי קריין מותרים בדברי תורה כר' יהודה בן בתירא, אבל לתפלה צריך אדם להיות נקי בפנים, ולפנינו יהבאר הכל בעור הצוה, ואם תשאל סוף סוף לא נאמרו על מתכונתם, הא למדנו חכמים זמן אומרו אפי' בשוק, וכן נר משיאותו לאורו סברין עליו (א לשון הכתוב ביהוקאל כהה תוסיך ונקבך. ע"פ

* כן נקנו כימי מתקנה בראשית חלק השני, ועשה צומניו נאכר כ"ו ע"פ דינא ומלכותא :

עליו, וכן בשמים משוריה בהן, ואפי' הבי אמרו חכמים חוזר וסודרין על הכוס כדי להוציא בנו ובני ביתו, וכן כל הברכות שהן מצוה וחובה לעשותן אפי' שיצא מוציא אחרים ידי חובתן דכל ישראל ערביין זה בזה כמו שאמרו בראש השנה בסוף פרק ראווה ב"ד, וכן באלו הברכות להוציא את מי שאינו בקי בהן יש לסדרן בבית הכנסת, גם להוציא את עצמן כי אין לך אדם מלובן ומורו לברכם בשעתם בחזיונות לילה כגפול תרדמה על אנשים. וכן כתב רב עמרם ז"ל, (אב"ן):

(א) **מנהג** כל ארץ ספרד להוציא את מי שאינו בקי, מתחיל החזן בקול רם כל הברכות והן עונין אמן על כל ברכה וברכה ויוצאין ידי חובתן הגדול העונה אמן יותר מן המברך, וכן חשיב רב גמרונאי ז"ל, והנם על הדרך, על נטילת ידים, אשר יצר וספליא לעשות, שנתן לשכוי בינה, אלהי נשמה, שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד. סתור אסורים, פוקח עורים, וזקף כפופים, מלביש ערומים, רוקע הארץ, המכין מצערי גבר, אשר לא חסר, אזור ישראל, עומר ישראל, המעביר שינה, יתי רצון וגו' נומל חסדים טובים, אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, הערב נא וגו' בא"י נותן התורה, אשר בחר בנו, וקורא צו את בני, וכשבת סמוסין וביום השבת ושונה אי זהו מקומן ודרשת ר' ישמעאל, לעולם היא ארם ירא שמים וכו' ברוך המקדש את שמו ברכים. וכתב רב עמרם ז"ל, מי שאומר שלא עשני בור משום דהני לה במנחות פרק התכלת, ובירושלמי תני ר' יהודה שלש ברכות צריך אדם בכל יום שלא עשני גוי שאין הכותים כלום שנא' כל הגוים כאין גדרו, שלא עשני בור שאין בור ירא חמא, שלא עשני אשה שאינה מצווה על המצות, לאו יאות עברי דהא אדחיא לה בגמרא דילן, דרב אויא בר יעקב שמעיה לבריה דמברך שלא עשני בור אמר ליה כוליה האי נמי א"ל אלא מה אברך שלא עשני עבד, היינו אשה, עבד זיל מפי:

(ב) **המנהיג** תפלין מברך על של יד להניח תפילין, ועל של ראש על מצות תפלין, והמכסה בטלית מצויצת כהלכתה להתעטף בציצית, וכן בכל פעם ופעם שמתעטף בו ביום, אבל לא בלילה שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, וכן בתפלין כל זמן שמינחן מברך עליהם, וכשהוא מינחן תפלין של יד תחלה ואח"כ תפלין של ראש, וכשהוא חולצן חולצן של ראש תחלה ואחר כך של יד, ולא יניחם בלילה שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ולא בשבתות וימים טובים (ע"כ יסוד העמרמי). ורבינו יעקב ס"כ שהביא ראה מזה דשתי ברכות לעולם להפלין, אין כל ראייה דשטא בשטח אמר הגאון, וכן ההיא דירושלמי בפרק היה קורא, או בשינוי כל אחת בפני עצמה דאין מעכבות זו את זו בין יש לו בין אין לו מברך לכל אחת ברכה אחת ויתבאר הכל במקומו בעז"ה בהלכות תפלין (אב"ן). ומה שאמר הגאון שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ליהא כראמרן בפרק הקומץ רבה הלכה דמצות תפלין נוהגת בלילה, וכן מורין כן דקיימא לן הלכה כר' עקיבא מחבירו, והוא סובר דמצות תפלין נוהגת בלילה ויתבאר הכל בעז"ה בהלכות תפלין. (אב"ן):

(ג) **והבא** בבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין ימור להתפלל עמהם, שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור, ויקצר כמזמורים ויברך הברכות שלפני ברוך שאמר. ויקרא וישנה וירוש'*) שלש ימותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, ומדרש חלופי תלמוד, וברוך שאמר והורו לה' קראו בשמו הבתוב כדברי הימים אמרו דוד ע"ה כתביאו את ארון האלהים מקרית יערים עיר דוד, והיו אומרים אותו על הקרבן דבר יום ביומו בזמן הבית, ותהלה לדוד לפי שאמרו שכל האומרו מוכתם לו שהוא בן עוה"ב, ועשרה הלולים לפי שאמרו בשבת פרק כל כתבי א"ר יוסי יתא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום, והן הם פסוקי דוסרה, ועל זה נהגו כל ישראל לכפול פסוק האחרון להראות שגומר את ההלל שכן דרך בסיום הפרשיות, וכן אמרו לכפול מאדך ולמטה בהלל המצרי ויתבאר לפנינו בעז"ה. ושירת הים זכר ליציאת מצרים שכן אנו מזכירין אותו בשבתות

(*) סייע טעם סמך וטק לזיבו מקטן וכתיבא דר"י כ"ג מחס:

ו"ט בקדוש ובתפלה כדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וגו', גם אם צריך לקצר יותר לא יאמר אחרי הברכות כי אם שליש במקרא, וידלג הודו לה' כי טוב ויאמר ברוך שאמר, ויאמר תהלה, וידלג השירה ויאמר ישתבח שמך, ויהחבר עם הצבור. ואין צריך לוטר אחרי התפלה מוטורים שדלג, כי לסדר שבחו של מקום לפני התפלה נתקנו ולא יהבן לסדר השבח אחרי התפלה, לא יברך לפנייהם שכבר נפטר כאהבה רבה. ואמרוני בירושלמי א"ד אבהו והוא ששנה על אהר, בלא הפסק מיד, ויקראם בנינו ובמעמים המיוסדים שיראה בקורא בתורה ולא כסודר השבח:

וכתב רבינו האי ז"ל, הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור המתפללין בלחש יעכב עד שיגמרו, וכשהחזן יפתח בקול רם הוא יפתח עמו בלחש ויעשה הקדושה עם הצבור במקומה ואין בזה הפסק, וזה שאמרו בברכות בפרק מי שמתו הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל, ואם לאו לא יתפלל, וכן עד שלא יגיע ש"צ למודים, והוא כשהתחיל קודם ש"צ אבל אם התחיל עמו יענה הקדושה במקומה עם הצבור והמודים במקומו ואין כאן הפסק. למדנו מזה שאין היחיד רשאי לענות קדושה ולא מודים ולא קריש באמצע התפלה, ואם ענה הפסיק ואין התפלה נשמעת כאלו סח שיחה חולין, גם אין לו לשמוע ולשתוק משום דשומע כעונה והוא כאלו הפסיק, ועל כן אמר אם יכול להתחיל ולגמור, ולא אמר ישתוק וישמע אף אם אינו יכול להתחיל ולגמור, וכך כתב רבי יעקב מ"כ דשמיעה הוי הפסקה, וכך כתב רב נטרונאי ז"ל. ויחיד שעומד בתפלה ושמע קדיש וברוך אסור לו לענות ואפי' לשתוק אך סודר את התפלה ולא יאזין לדבר אחר כל עיקר, ומכאן תשובה למה שכתב רש"י בסוכה פרק לולב וערבה שמע ולא ענה יצא, למדנו מזה שהמתפלל בעוד ששליח צבור אומר קדוש או מודים או קדיש שישתוק וישמע ושומע כעונה ואח"כ יגמור את התפלה. (אב"ן):

ג) אך בלא עת תפלה שומע כעונה מבלי הפסק, כמו שאמר בסוף ר"ה למה ש"צ יורד לפני התיבה להוציא את שאינו בקי, וכיון שש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן צריכין הן בכל התפלה מתחלתה ועד הכליתה לשמוע ולענות אמן אחרי הברכות ושלא להפסיק כלל, ולפסוע ג' פסיעות לפנייהם ולאחרייהם בתכליתה, אך החזן כשהוא מתפלל בלחש אינו רשאי להשמיע קולו ולהסדיר תפלתו לבני אדם שאינם יודעים לסדרה כתקנה, משום דכתיב וקולה לא ישמע עד שישמיע בקול רם אחרי תפלתו, כך כתב רבינו שרייא ורבינו האי ז"ל. אמרו חכמים בפרק אין עומדין א"ר חלבו לעולם יסדיר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מגלן ממש שנה' ואתחנן אל ה' אלהים אתה החלות וגו' אעברה נא, והמוטורים הן הם סדורי השבח, וא"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום מתהלה לדוד עד סוף הספר, על כן אמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת לפני תפלתן לסדור השבח שנה' אשרי וישבי ביתך ואח"כ עוד יהללוך סלה, לשון ותשבנו בקדש, ולכך תקנו זה הפסיק לתהלה לדוד, ושעה אחת לאחר תפלתן שנה' אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, וכ"כ למה שלא יפנה לבו בשעת תפלה לעסקיו שהיה גיגיל בהן ולא יכוזן לבו לתפלתו, ולפסוקי דומרה תקנו חכמים ברכה ברכה לפנייהם ברוך שאמר ולאחרייהם ישתבח הנקראת ברכת השיר בערבי פסחים, ועל כן ישתבח אינה פותחת בברוך שהיא ברכה הסמוכה לחברתה כדון הברכות הסמוכות כמו שאמר בפרק ע"פ, ועל כן אסור לשוח בינתיים דנראה כאלו ממעט ומחסר ברכתו של הקב"ה בניבול, כי הראשונה פותחת ותחמת בברוך פוטרת את הסמוכה לה מלפתוח בברוך, וזה שסח חסיד ועבירה היא בידו, כמו שאמרו סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו ותוור ויחזור עליה מעורכי המלחמה, ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות תפלין (אב"ן):

ד) וכן כתב רבי יצחק האלפסי ורבי עמרם שאסור לדבר כלל מבי התחיל ברוך שאמר עד סוף ישתבח, ואף גם זאת לא ישיח כלל עד סוף שים שלום לסמוך סדור השבח לתהלה

לתהלה, וכן מצאתי בירושלמי הסח בין ישתבח ליוצר אור עבירה הוא בידו וחזור עליה מעורכי המלחמה (אב"ן). ועוד מצאתי בסדרש א"ר אליעזר ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ו'ל ועמו ארבעת אלפים גמלים מעונין אמרתי לו מה אלו מעונין, א"ל אף וחמה, למה לעשות נקמה באף וחמה ממי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרשה לפרשה, בין אמן יהא שמייה רבה ליתברך, בין נאולה לתפלה, ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני הקב"ה שנאמר לא אותי קראת יעקב, וכל המכוין בתפלתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקם שנא' תכין לבם תקשיב אונג (אב"ן): (ה) ו**בירושלמי** במי שסח בין נאולה לתפלה דומה לאוהבו של מלך שבא ודנהיק על תרעו של מלך יצא המלך לקראתו מצאו שהפליג גם הוא מפליג, וכן אהה דן לכל הפסק הברכות הסמוכות:

הא לך סקצת טעמי הברכות

על נטילת ידים, על שם הכלי המחויק רביעית ביצה ומחצה ששמו אנטל כמו שאמר במס' בבא בתרא אנפק אנבג אנמל, משקים המועילין לרפואה כשיעור אנמל, ויש להאריך לפנינו בעוזה בהלכות סעודה, וכן על נטילת לולב שנוטלין בדרך גדולתן, ויתבאר בעוזה לפנינו בהלכות לולב. חלולים חלולים בנימטריא רמ"ח שהאיברים רמ"ח הן חלולים ואע"פ שבלשון חכמים חללי עלמא אין לומר לשון המוכרע דלא לישוי לכולי עלמא מריעי, וחלילים חללים לא יתבן לומר. אי אפשר לעמוד, בגדה אמרו הולד במעי אמו פתוח הטבור שיונק דרך שם ופיו ונקביו סתומים שלא להזיק את אמו, יצא לאויר העולם נפתח הפתוח ונפתח הסתום ואם לא כן אי אפשר לעמוד, (אב"ן). ומפליא לעשות, בכראשית רבה כי גדול אתה ועושה נפלאות האדם דומה לנוד מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדורה של מתח דרוח יוצאת ממנו והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו הוי עושה נפלאות:

(ו) **אלהי** נשמה אינה פותחת בברוך ולא מפני שהיא סמוכה לאשר יצר דלכי מיתער משנתיה אמר לה, ואשר יצר לברכת טהרת הנקבים גדולים וקטנים, אלא שהיא סמוכה להמפיל שינה דלפני שינה ואלהי נשמה לאחר שינה, (אב"ן):

(ז) **חבלי** שינה, על שם המקרא חבלים נפלו לי בניעמים אברך את ה' אשר יעצני וגו'. רבי יעקב ס"כ אמר כי אלהי נשמה ראינה פותחת בברוך דברכת הוראה היא כברכת הגשמים, בפ"ק דברכות סאימתי סברין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה סאי סברך מודים אנחנו לך על כל טפה וכו' ואילו פינז וכו' ברוך רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות אלא אל ההודאות, וכן יש לחתום בברוך שאמר מלך מהולל בתשבחות ומאן דחתים ברוב התשבחות כאילו ממעט את השבח ומשתקין אותו. ומכאן תשובה לאותן האומרים במעין שבע מעין הברכות הרוב ההודאות, ועל הנכון צריך לומר מעין הברכות וההודאות לאדון השלום (אב"ן):

(ח) **ועל** ברכת הנקבים, ראיתי את הרב ר' יצחק סרנפיר"א נ"ע שהיה סברך על נטילת ידים ואשר יצר ואע"פ דאשר יצר פותחת בברוך, שהרי על נטילת ידים אומר כמה פעמים לאכילה בלא אשר יצר ואין דין ברכות הסמוכות שלא לפתוח בברוך וולתי הראשונה אלא כשהן סמוכות לעולם שאין אומר זו בלא זו, (אב"ן):

(ט) **וי"א** החילוק יש בין גדולים לקטנים ולקטנים מברכין אשר יצר ולא על נטילת ידים דהא אפילו לעבודה כשר היכא רלא שפשי כרמוכח ביומא פרק אמר להם הממונה אבל בגדולים מברך על נטילת ידים ואשר יצר, דברכת אשר יצר דבר קדושה תוא והיוצא לגדולים אינו ברין לברכה כלא נטילת ידים, כך שמעתי (אב"ן):

(י) **וישלוף** כי יצר טוב, לשון מקרא בקהלה וישלם בכל עמלי. מעוי פנים, בשבת א"ר חייא

היא אהנייא ליה דלא לשווייה ממזירא. אקב"ז לעסוק בדברי תורה, כך קבלתי, ובהלמוד ובסוד העטרמי על דברי תורה וכן מנהג ספרד וכן יש לנהוג, דעל דברי תורה כולל עסק הלימוד ועשיית המצות והישר (אב"ן):

יא) ואמרין התם בפרק סאימתי אמר רב יהודה אמר שמואל השנים לקרות קורם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, וכן למשנה ולתלמוד ולמדרש צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי ויטנין סניאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנווי בספרא דבי רב וקרים ומשי ידיה ומכרך ומתני לן מאי מברך על דברי תורה ר' יוחנן אמר הערב נא ורב המנונא אמר אשר בחר בנו ואמר רב פפא זו מעולה שבברכות הילכך נימריניהו לכולהו, יש ספרים שכתוב בהן ר' יוחנן ססיים בה הכי מאריך בסיום הברכה וחרא הברכה היא דאין לומר דהערב נא ברכה הסמוכה היא שהרי את שלפניה מטבע קצר כברכות הראשונות לחתנים ועור שאינה חוהמת בברוך ואיך תפסור את הברכה הבאה אחריה שפתיחת ברוך וצא ולמד מברכת הערב נא וכו'. בא"י התלמד תורה לעמו ישראל, כך קבלתי בצרפת אך בספרד חותמין בא"י נותן התורה, וכן היא בפרק הרוואה. והחווה בא"י למדני חוקך לא יאות עבדי דדוד ע"ה בלשון בקשה ותתנון אמרו אתה ה' הברוך למדני חוקך ולא בלשון ברכה והוראה (אב"ן):

יב) ואם השכים לקרות בתורה לפני עמוד השחר יברך הברכות אבל קרבנות לא יאמר שלא היו הכתנים מקריבים קרבנות אלא ביום שנא' ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ואין קיום קריאת קרבנות אלא בזמן עשייתן, (מ"ד אב"ן):

יג) א"כ בחר בנו, יברך יאר ישא, כך מנהג צרפת וכמה מקומות בספרד לפני פרשת צו, וקבלתי מפני שיש בברכת כתנים ס' אותיות כנגד ששים מסכתות שבתלמוד וכדי להזכיר ברכתם של ישראל לפני התמידים (אב"ן):

יד) ואמר בקידושין בפרק ראשון לעולם ישלש אדם שנותו שליש במקרא פרשת התמידין, שליש במשנה איהו מקומן, שליש בתלמוד ר' ישמעאל דהוא מדרש חלופי התלמוד ברייתא דהרות כתנים, ואלו שלשהן מן הקרבנות על שם ונשלמה פרים שפתינו וכל כך למה שכל מי שדוחקת לו שעתו מלעסוק בתורה ישלש שנותיו באלו ודיו על כן לא יתכן לדלגם (אב"ן):

טו) ואשר כתב רב עמרם, לשבת וביום השבת, לראש חדש ובראשי חרשיכם, וכן מנהג פרובניצא וספרד לא יתכן, דהואך נזכיר קרבן המוספים לתמיד השחר ועל מקומן הן נזכרים במוסף, וצא ולמד מכל שעירי הרגלים שאינן נזכרים כי אם בתפלת המוסף בלבד, וכן מנהג צרפת (אב"ן):

טז) על מה שאמרו לאחר שקרא קריאת שמע אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה מצאתי בירושלמי אמר ר' אבהו והוא ששנה לאלתר שמעינן מינה דאם הפסיק ולא שנה לאלתר צריך לברך ברכת התורה על כל פעם ופעם שהפסיק (אב"ן):

יז) כיוצא בו שנינו על המשנה דפרק הרוואה על הרעמים אוטר ברוך שכחו מלא עולם, ירושלמי אם בטורדין דנו לפעם אחת ביום, ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם וכדנהיא נכנס לחנותו של בשם וישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא אחת שהרי יכול להריח כל היום הבא נמי יכול ללמוד כל היום ואם אינו לומד וטפסיק מברך על כל פעם, ואין לומר שכבר נפטר באהבה רבה ופטור כל היום כיון שבירך בשחרית מזההו ירושלמי כדפרישית, (אב"ן):

יח) ואע"פ שבבב"כ לאלתר קורין בתורה ומברכין לפניה ולאחריה והו בתורה העשויה כהלכה וזכת שהיא מעובדת לשמה ותפורה כנידים וכתורת קרייה ולא בתורת שנון ולימוד, ויתבאר לפנינו בעז"ה (אב"ן):

יט) הערב נא ונהיה אנתנו וצאצאינו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל וכו'.

כך קבלתי בצרפת, מדאמרינן בבבא מציעא פרק השוכר את הפועלים כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם וכן בנו תלמיד חכם שוב אין התורה פוסקת מורעו שנאמר לא ימוש ספק ומפי וכו' אמר ה' מעתה ועד עולם, אני ערב בדבר זה:

מנהג צרפת לומר ברוך שאמר בין כחול בין בשבת לפני כל המזמורים, וכן בדין שהוא ברכה דלפני פסוקי הזמירות ונשמת וישתבח ברכה לאחריהם כדאיתא בע"פ

דנשמת היא ברכת השיר על כן יהכן לאושרה ככל הימים, ומנהג ספרד ופרובינצא להתחיל בשבת וי"ט אחרי הברכות והקרבנות לפני ברוך שאמר הזמירות של שבת ומתחילין ה' סלך ה' סלך, ונהגו בספרד לכופלו וכן כתב רב עמרם ז"ל, ונראה להודיע יהוד מלכותו בשבת ליום שכולו שבת, וכן מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים ושיתגלה כבוד מלכותו עלינו בזכות השבת ויהבאר לפנינו בעז"ה אחרי הלכות פסחים, וכן נהגו בצרפת ופרובינצא לומר בהן יוצר של שבת וסרלגין לאל אשר שבת וכו', ואומר עם אופני הקרש שמך ה' אלהינו וכו', (אב"ן):

(ג) **אך** בספרד אין לומר יוצר של שבת ויש מן הדין לאמרו כמו שאמרתי, וכן בצרפת ופרובינצא נהגו בהושענא רבה לומר מזמורים של שבת וקדושה רבה למוסף וכן בדין, ויהבאר לפנינו בעז"ה במקומו בהושענא רבה (אב"ן):

(ד) **בצרפת** נהגו לדלג בשבתות וי"ט מזמור התורה, וכן בדין שהיו אומרים אותו בזמן הבית על הקרבת התורה שהיו מביאין ר' הצריכין להודות ואין קריבת בשבת וי"ט דנדרים ונדבות אין קריבים בהן, אבל בפרובינצא וספרד אומרים אותו, ולא יהכן, (אב"ן):

(ה) **תהלה** לירוד כל האומר תהלה לירוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב דאית ביה תרי ענייני שבת למקום כאלפ"א בית"א ואית ביה פותח את ירך, ובאשרי

המימי דרך ליכא אלא תרא ובהלל הגדול ליכא אלא תרא, ושטעתי טעם קצת שכל פסוקי אלפ"א בית"א באמצע הפסוק אחרי האתנהא מתחילין בווי"ץ חוץ מכל פסוקים וסימן ח"ק א"ל

"חננו ורחמי ה' אך אפים וגדל חסד, "קרוב ה' לכל קוראיו" לכל אשר יקראוהו באמת (אב"ן):

(ו) **וזהו** שהוסיפו בסוף ואנחנו נברך יה ונו' להודיע שהוא בן עוה"ב, וזהו סתתה ועד עולם הללויה, ועוד לשלשולי הללויה דכולהו פרשייתא עד כל הנשמה החלל

יה וסוף הללויה וריש פירקא הללויה והללויה דבתר ההלת ה' ידבר פי ריש פירקא והוסיפו ואנחנו נברך יה למיים בהללויה, ובצרפת מוסיפין עוד פסוק שלפני זה בהלל המצוי כך, לא הסתים יהללו יה ואנחנו נברך יה ונו', שלא יראה כמוצאי עצמו מכלל.

ויברך כל בשר כמו אלה ברכב ואלה במוסים ואנחנו, (אב"ן):

(ז) **וביסוד** הערמתי עד ומהללים לשם הפארתך ולא עוד ועומר ש"צ ואומר ישעיהב, ובכל גבול ישראל אוסרים השירה ואין ראוי לדלגה להזכיר שבת הנאותה

הראשונה דכתוב למען הזכור את יום צאתך ונו', אך כמ' באב שמעתי שסדלגין אותה בארץ ישראל ובככל וכן הדין, ויהבאר לפנינו בעז"ה במקומו בהלכות מ' באב, (אב"ן).

ולכן טוב המנהג בכל גבול ישראל לומר אתה הוא ה' האלהים ונו' עד במים עוים בעזרא ושירת הים:

(ח) **ויתפללו** ב'י' רכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מ' ויהבאר לפנינו בעז"ה בסוף תפלת השחר, ואע"פ שאמרנו שאסור לספר בין ישעיהב ליוצר אור ואסור

לעשות צרכיו עד שיתפלל כד'א לצרכי יחיד אבל לצרכי צבור או לצורך הבא להתפרנס מן הצבור לפסוק לו צדקה אין איסור בדבר, כי בצרכי צבור יש לחוש שמא יאחר הדבר

ויבא לירי הפסד והקלה וכדאיתא בירושלמי דפרק אין עוסדין ר' יהודה אוסר העוסק בצרכי צבור כעוסק ברבוי התורה, ובהוספתא דברכות בפ"ק א"ר יהודה פעם אחת

הייתי סודגך ברוך אחר ר' עקיבא ואחר ר' אלעזר כ"ע הגיע זמן ק"ש כמדרסה אני שנהייאשו

שנתייאשו מלקרות אלא שהם היו עוסקין בצרכי צבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הם וכבר נראתה החסמה על ראשי החרים :

התנים וכל העוסקים במצות פטורים מק"ש ומתפלה שנאמר בשבתך בביהך פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך פרט להתנים, ובפרק שני הני כותבי ספרים תפילין וסויות מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ר' אומר כשם שאין מפסיקין לתפלה כך [אין] מפסיקין לק"ש ר' חנינא בן עקיבא אומר כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפלה א"ר אלעזר ב"ר צדוק כשהיה ר"ג ובית דינו ביבנה היו עוסקין בצרכי צבור ולא היו מפסיקין שלא להסיע מלכך, ובסוכה פרק הישן שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה משום דכתיב בשבתך בביהך פרט לעוסק במצוה, ובפ"ק דמועד קטן לענין ה"ה יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה שמבטלים ה"ה לעשות מצוה, ואיתא בירושלמי הריש מסכת פאה ובגמרא רמאימתי קורין ירושלמי מנלה סתרים, ויעמוד החזן ויאמר קדיש להוכיז קץ הימין והגאולה לפני ההפלה וכן בכל הימים כחול ובקודש כי עיקר הקדיש על ענין הגאולה נוסף במלחמת מלך המשיח ז"ל עם גוג מלך המנוג ורשעי ישראל וזהו יתגדל ויתקדש כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי. שמים רבא אותיות ברא, שיהא רבא שמו אשר ברא העולמים שנאמר כי ביה ה' צור עולמים אל תקרי צור אלא צר העולמים, העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא נברא ביו"ד, כך שנו חכמים בפרק הקוסץ רבה ובתנחומא ובבראשית רבה ובאין דורשין ירושלמי ובפרקי ר' אליעזר ויתבאר לפנינו בעו"ה. בתפלת יהא שמייה רבא שיהא שמו שלם שנאמר כי יד על כס יה נשבע בכסאו שלא יהא שמו וכסאו שלם עד שינקום נקמתו של עשו שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וגו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו דרי השם שלם והכסא שלם ועל כן הוא מסיים תושבתא ונחמא, לפי מה שאמר בריש ברכות שבשעה שישראל עונים אמן יהא שמייה רבא מברך בה קול מנהמת כיונה ואומרת אוי שחרבתי את ביתי וכו', ועל כן צריך להתנחם. בעגלא בקרוב כי רננת רשעים מקרוב סתרגמינן ארי כוהי רשיעיא דשיצי בעגלא. ושמעתי שלכך המנהג לאמרו בארמית לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית זולתי ג' הממונים על ישראל והמליצים יושרם טיכאל נבריאול פאל וכדאיתא בסנהדרין בא נבריאול ולמדו ע' לשון ואת שאינן ממונים ומקמרגינן יקנאו בש"צ המוכיז את הקץ ויביהלוהו ועוד יקנאו בזה שישמעו שאנו מקדשים הבורא יותר מהן על כן מנהג זה וסדר קרושה לתרגם. ובשעה שאומר החזן בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן יענו הצבור אחריו בכל כחם אמן יהא שמייה רבא מברך, ע"ש שנאמר גדלו לה' אתי, על כן אין ראוי להקדים לחזן. ושנו חכמים כל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו טובשת לו שהוא בן העוה"ב, פירוש בכל בנותחו מדה בנגד מדה אחרי שמכוין לבו לקץ הימין יוכה בו, והרוצה לעשות מצוה סן המוכתר לימא אמן יהא שמייה רבא מברך בלי הפסק. וכתב רב עמרם לפני הישיבה שאין הרך כני אדם לספר אחר ישתבח ואין צריך לומר קדיש ומכל מקום נהגו העולם לאמרו אף כשאינן ספריים להוכיז גאולת קץ הימין בתפלה כי הן סדר השבח (אב"ן) :

(כו) וז"ל דבר פשוט כי אחרי שאמר החזן קדיש וברכו כאילו התחיל ביוצר אור ואין לספר אף בצרכי רבים ולהוציא מאותן המקומות שצועקים על חבריהם בצבור בזה, ואח"כ מתחיל התזן והוא החום לכפר עון זה שהרי הן מפסיקין סדר השבח לתפלה לצרכי יחיד ולא יתכן :

(כז) ולאחר שהתחיל ש"צ ברכו ויוצר אור ובאין בני אדם לכהב"ג בשחרית לא יאמר להם ש"צ ברכו עד אחר התפלה, ולא בין גאולה לתפילה דבעינן תיכף לגאולה תפלה ואין להפסיק, אבל בערבית רקי"ל תפלה ערבית רשות וכבר אנו מפסיקים בין גאולה לתפלה בשפוקים שתקנו בה אנשי מערב ובהמולך יכול לומר להם ברכו

ברכו והוא רענו כהריהו ברוך ה' המבורך, ודמסדרי ק"ש כתיקון חכמים בב' לפניו וב' לאחריה. אבל אם לאחר ברכו באין מיד ולא פתח החון ביוצר אור והם לא פרסו שמע יחזור ויאמר להם ברכו ויפרסו על שמע, דה"ל סדור השבת לפני התפלה אבל אם קראו את שמע לא יאמר להם ברכו כלל, בתשובות הגאונים. ומנהג פרובינצא בני אדם המתאחרים לבא לכהב"ג וכבר התפללו הבל יעמוד אחד שלא התפלל ויוציאם י"ח כחון אע"פ שכבר יצאו כולם חוץ סאלו, ובצדפת אף אם התפלל פורס להם על שמע לומר קדיש וברכו ויפתח ביוצר אור וקדושה עד יוצר המאורות וידלג ויאמר תפלה הלחש בקול רם בעבור קדושה וישלים הבל, וי"א קדיש וברכו ולא עוד, וקדושה מיושב או מעומד יתאספו ו' ויעמוד אחד מהם בקול ויתפלל להוציא די תובתן אע"פ שכולן יצאו ירי תובתן, וכן המנהג בעבור חתן ואכל. אך במס' ספרים מצאתי ואין לענות ולומר עד שיהיו ו' שלא יצאו שנאמר במקלות ברכו (*), ורבותינו שכמעטב אוסרין אותו בו שנאמר בפרוע פרעות וגו' (אב"ן)², ורבי יעקב ס"כ היה אומר מהאי בה' שלא שמעו, שאחר ה' תיבות הפסיק ברכו:

בח) וכתב רב נחשון ז"ל שיש בקדיש ד' כריעות, והגדל ויתקדש כורע, אמן יהא שמייה רבה כורע, ויהברך שמייה קדושא כורע, ויתעלה ויהדרר ויתקלם כורע, אבל בעושה שלום כורע כריעה של [נמילת] רשות. והר' כריעות כנגד ד' שמות שבפסוק זה כי ממורח שמש עד מבוא², וכתב רב עמרם שיש מקומות שאין אומרים ויתקלם לא מפני שהוא גנאי כמו וקלמה לכל הארצות (יתקלם כ"ב), ויתקלמו בך (סג), כי יש לשון שבח כמו והוא במלכים יתקלם (הנקוק ה'), אלא שיש בקדיש ו' עניני שבח כנגד ו' רקיעים, ויש שאוסר כיון שמפסיקים באמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי יתברך צריך לומר ויתקלם. ונראה שאין נכון לאמרו שלא להכריע בשבח הכורא ב"ה, אך ויתהלל יתכן יותר שאינו מוכרע, (אב"ן):

כט) ומתחילין ביוצר אור ובורא חשך, כך שני חכמים צריך להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, בשחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, ובמעריב פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא, בערב פתח במעריב ערבים וחתם ביוצר אור לא יצא, ובשחרית פתח ביוצר אור וחתם במעריב ערבים לא יצא דהכל הולך אחר החתום, והאלפ"א בית"א שנהגו ביוצר לחול ולשבת וי"ם נראה להודיע כי לא נהקיימו שמים וארץ והולדותיהן זולתי על פי התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית הבואתה ברא את הבל, והאלפ"א בית"א היא יסוד התורה וכתובי אם לא בריתי וגו', (אב"ן):

ל) וכמוכזו מחדש ולא ומטובו כרדייקין בכרכות ובטובו חיינו הרי זה חכם ומטובו חיינו הרי זה בור, ובטובו מחדש כמו ובטובו וחסרו מחדש ככל יום מעשה בראשית הצריכין להתחדש כי פעם טחליש המעשה ופעם מהנכר ומתנשא, אך מטובו וכבודו אין מתחדש שהוא היה בתקפו ובגבורתו לפני העולם ואחרי תכליתו, (אב"ן):

לא) בשפה ברורה ובנעימה לאל ברוך נעימות יתנו, כך ראוי לומר ביחודי שלא להזכיר קדוש וברוך, וכן כתב רב נמרואי ז"ל, וי"א כך עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וברוך לאל ברוך וגו', ולא יתכן. ואותם בני אדם שאומרים קדושה מיושב ביחוד אע"פ שבמסכת סופרים הוא אומר שהיחוד אומר קדושה מיושב מפני שנראה כמסדר השבח שהמלאכים אומרים אבל נקדישך ונעריצך שאין נראה כמסדר אין אומר בפחות מ', אין נכון, שהרי בתלמוד בבלי שנינו רכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה וגם בסדר קדושה יש שנמנעים לאומרו ביחוד ויתבאר לפנינו בעז"ה. אחרי התפלה השחר

בחתים

(*) לפטר הכוונה שנקטע זה מאלים ו' חיות. (2) ונקטע זה ו' חיות. (2) שמי, לשמי, שמי כ'.

בחתימת יוצר המאורות יש מקומות שאומרים לעושה אורים גדולים ואור חדש בציון חבין כדבר שנאמר קוטי אורי וגו' ובדברי קדשך כתוב לאמר אל ה' ויאר לנו בא"י יוצר המאורות, ולא יתכן להתום על אור העתיד כי אם על אור הבריאה דאמרין בע"פ שצריך לפסוק לחתימה מעין פתיחה ומעין חתימה, לכך צריך לומר אחרי המקראות ותקן מאורות לשמה עולם בא"י יוצר המאורות, וכן כתב רב סעדיה גאון ורב נפשוני ז"ל, (אב"ן):

לב) אהבת עולם, צריך לומר אהבת עולם בערבית ושחרית דהא אפילינו בהא דשמואל אמר אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם והניא כותייהו וכה"א אהבת עולם

אהבתך וגו' ויחיד ורבים הלכה כרבים, וההוא דהשכים לקרות וכו' שכבר נפטר באהבה רבה שמואל הוא דאמר לה דהוא סריה דשמעתא וסוניין כרבנן, ואם ירצה לומר אהבת עולם רבה אהבתנו הרשות בידו, אבל מה שאמר שר שלום ז"ל דמנהג לומר בשחר אהבה רבה ובערב אהבת עולם לצאת ידי שניה, ליתא כדאמרן, וכ"כ הרי"ף ז"ל, (אב"ן):

לג) הבוחר בעמו ישראל, לפי המדרש שסמאחי אמר הקב"ה שמור לי את שלי ואני אשמור לך את שלך, נ"ל שצריך לענות אמן אחר עצמו ולומר אמן אל

מלך נאמן שמע ישראל בשכמל"ו, לפי שבאמן אל מלך נאמן שטעם ובורך שם וכולהו ג' פ'רשיות שמע והיה אם שמע ופרשית יציית יש רמ"ח תיבות רמו לרמ"ח איברים. ופתרון הרב שמור לי את רמ"ח היותו לאומרין ולקבל עליך עול מלכות שמים ועול מצות יציית לזכרון הרי"ג מצות ואשמור איריך, (אב"ן):

לד) וראיה לדבר שנמצא במקצת סידורין כך. המברך אינו רואה לענות אמן אחר ברכותיו וזלתי בה' מקומות, בשחר בהבחר, בשחר באהבה, נאל ישראל

בשחר והמולך בערב, ובונה ירושלים דמוזן; אך בסוף מנילה בתוספתא אינו כן. הפורס על שמע והמברך על המצות ועל הפירות לא יענה אמן אחר עצמו ואם ענה הרי זה בור, ובגמרא דילן ליבא אלא אחר בונה ירושלים דמוזן, ולענין נאל ישראל דשחרית דבעינן מיסמך גאולה לתפלה אולי הוי הפסק. ובירושלמי הוי הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו והקורא בתורה והמפטיר בנביא והמברך על אחת סבל מצות האמורות בתורה לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור, אית הנא דהני דרי זה חכם, אמר רב חסדא מאן דתני דרי זה בור אחר כל ברכה וסאן דתני דרי זה חכם בעונה בסוף, ועל זה ראוי לסמוך שכל ברכה שהיא בסוף כבונה ירושלים סוף ברכות ג' דאורייתא וישהבה ויהלולך דתחיתם ההלל יענה אחר עצמו אמן, ואין לסדרין סן הכללות אף במקום שנאמר בהן חוץ וזלתי התוספתא החולקת על זה:

צריך לקרות את שמע בעינתה, דתנן מאיסתי קורין את שמע בערבין וכו' אחרים אומרים כרי שיעמוד חבירו כרחוק ד' אמות ויכירהו והלכה באחרים, ואמר אבוי

לתפילין באחרים לק"ש כוותיקין דא"ר יוחנן ותיקין היו נופרין אותה עם הנץ החמה שנאמר ייראוך עם שמש, וכדי שיסמך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, ומש"ה אין אדם יכול

לכוין בהנץ החמה על כן מצוה לקרותה לפני הנץ החמה מעט שלא יתפלל אלא לאחר דנץ החמה כרי שיהפלל ביום, ואב"י דאמר לתפילין באחרים ואע"ז דקיימא לן דלילה וסן תפילין אין לתניחן לכתחילה לאחר שקיעת החמה, והמעט יחבאר לפנינו בעו"ה, (אב"ן):

לה) והקורא את שמע כבונה נוטל שבר יותר מהקורא בתורה. דתנן ר' אליעזר אומר עד הנץ החמה ר' יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד

בג' שעות מכאן ואילך לא הפסיד כראם שקורא בתורה, סבלל דהקורא בעונתה עדיף מהקורא בתורה ולא הפסיד הברכות ויברך לפניו ולאחריה אע"ז דקרי ליה בתר ג' שעות, ולכתחילה לא שרי למיעבר הכי. וסאן דקרי ליה לכתחילה בתר שתי שעות דלא

אנים מיתקרי פושע, דלא שרי לאיעכוזי אלא בשבתות וי"ט ותענית צבור דמשתהי עד דמיכנפין צבורא, או כני בי רב דיהבי וגרסי ומישיך גירסיהו, דאי לא מעכבי מיסנעו

רכים

דבים מק"ש ותפלה ודוהיקין מילהא דלא שכיחא ולא מצו כולי עלמא לכווני כוהיקין כך כתב רב עמרם, ומ"מ זמן ק"ש עד סוף ג' שעות דר' יהושע ראמר עד ג' שעות עד ועד בכלל כדאמר בריש פרק הפלת השחר עד ארבע שעות דעד ועד בכלל, והנן הזי בבחירתא ערות על המיד של שחר שקרב בד' שעות, ובירושלמי הלכה כר' יהושע בשכת ר' הונא אמר פליגינן בה הרי אמוראי חד אמר בשוכה ומותיב ליה חבריה ויש הלכה בשוכה בתמיה כך הלכה ולמה אמרו בשוכה להודרו ולקרונה בעונתה, פירוש לפני ג' שעות שלא יאחר, וחצות לילה אקום להודות לך שאמר דוד ע"ה זהו שאמר קדמו עיני אשמורת לשאר מלכים הישנים עד סוף שתי שעות ביום שיה דליליא והרתי דיטמא הא המניא והשעה הג' היו מתעסקין ללבוש ולנעול ולרחוץ ולהכין לקראת אלהי ישראל, ואי עד ג' שעות עד ולא עד בכלל מתי יקראוהו מלכי ישראל ומלכי בית דוד הישנים כי שעות הא עבר זמן דלא למיקרי, על כרחיה עד ג' שעות עד סוף ג' שעות קאמר, והרע דאמרינן בירושלמי דמאימתי קורין נפקין לתעניתא בעיין צבורא למיקרי שמע בתר תלת שעות בעי מיטמא בידיהון ולא כבר קראו אותה בעונתה כלום קורין אותה אלא לעמוד בתפלה מדברי הורה, ובירושלמי דפרק היה קורא בתורה אם לא בירך לפני ק"ש לא הפסיד הכרכות שאחריה דברכות אין מעכבות זו את זו, וכן היא תמן בתלמוד בבלי והוא הדין בכל המצות בין לשחיטה בין לכיסוי הדרם ושאר מצות דברכותיהן אינן מעכבות ואם לא בירך לא הפסיד מן המצוה כלום. והרב רבנא משה ז"ל כתב אם לא בירך לשחיטה וכיסוי הדרם כשר אלא שחיסר מצוה (אב"ן):

לו) ולבטוב ראשון דשמע צריך כוונת הלב דת"ז שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר' מאיר אמר רבא הלכה כר' מאיר, ובירושל' בשם ר' שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד מה אם היה יושב עומד לא אם היה מהלך עומד, פירוש וכי כל היושב צריך לעמוד והא ב"ה אומרים כל אדם קורין כדרכן, אלא שאם היה מהלך יעמוד במקום אחד, אבל על לבבך אין צריך לעמוד, מ"מ האומנים כפלים מסלאבתן בפרשה ראשונה דלא לישוייה למלכות שמים עראי, רבינו האלפסי ז"ל והמחמיר על עצמו לקרותו לעולם מעומד כב"ש לא עבר ולא כלום דאמרינן בערב כל אדם קורין כדרכן, וכבר יצאת בת קול דהלכה כב"ה כריש עירובין, ובפרק הזהב דלית הלכתא כב"ש אלא כו' מקומות, אחת בכרכות בפרק אלו דברים ב"ש אומר מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים וב"ה אומר נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית, ואמרינן התם בכול' פירקא הלכתא כב"ה בר מהא דהלכתא כב"ש, ובסוף פירקא דמי שאכל ושכת ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל אומרים יברך במקום הנזכר, והלכתא כבית שמאי מהנהו הרי תלמידי דתד אהדר למקום שבירך ואשכת ארנקי ומררבה בר כר חנה, ועדיפא מתרווייהו דפת היא לה מדברים הטעונין כרכה לאחריהן במקומן בערבי פסחים, ותליתאה בסוכה בפ"ק אמר שמואל בר רב יצחק אמר רב הונא הלכה סוכה צריכה שההא מחוקת ראשו ורובו ושולחנו א"ל רבי אבא כמאן כב"ש אלא כמאן, איכא דאמרי א"ל ר' אבא דאמר לך סני ב"ש היא ולא הווי מינה ופליגי בתרתי בסוכה גדולה ובקטנה [שאינה] מחוקת ראשו ורובו ושולחנו דב"ש פוסלין וב"ה מכשירין והלכה (כב"ה) [כב"ש], והרתי בסנתות בפרק התכלת כמה חוסיין הוא נותן ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' וכמה תהא משולשלת ארבע והלכה כב"ש בתרתי ב"ש פורסיק רב פפא הלכתא ארבע בתוך שלש משולשלת ארבע, והו סרין בציצית ב"ש פורסיין וב"ה מחייבין והלכה כב"ש ואע"ג (דרבנן) [דהנן] והלכה כב"ה אין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי תלמוד וקיימא לן בתא כב"ש, דבפרק כמה מדליקין (דף ל"ז:) אמרינן מעשה כר' יהודה כר' אלעאי כך היה בכל ערב שבת היו סביאין לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ פניו עיני ורגליו וטהעטף בסדינין המצוייצין ורומה לטלאך ה' צבאות והיו תלמידיו סחבין מטנו

ממנו כנפי כמותן אמר להם בני לא כך שניתי לכם סדן בציצית ב"ש פומרין ובי"ה מחייבין והלכה ככ"ה, ואינהו סבור גזירה משום כמות לילה, פירוש והוי כלאים שלא כמקום מצוה, ולר' אושעיה דתני כאלו דברים איפכא דב"ש ובי"ה אינן אלא חמש וארבע בעדיות דהוא בחירתא שחזרו ב"ה להורות ככ"ש, ואמרין בברכות עשה ככ"ש חייב מיהא דתנן א"ר מרפון אני הייתי מהלך בדרך והמיתי לקרות כב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסטין אל כרי היית לחוב בעצמך על שעברת על דברי בית הולל דאמרי עומדין וקראין יושבין וקורין דעומדין אין צריכין לישב ויושבין אין צריכין לעמוד אלא כאורחיהו, וכל מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרייה עברין כראיאתא כריש ברכות אם כן מאן דמשני דברי בית הלל נקרא עברין. וצריך להפסיק בין היבה להיבה כדתנן בפסחים פרק מקום שנהגו ששה דברים עשו אנשי ירוחו וכו' שהיו כורכין את שמע ואומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו, ובירושלמי שלא היו מפסיקין בין היבה להיבה ר' זעירא ור' יוסי בשם רבי שלא היו מפסיקין בין אחד לברוך, עד כאן יסוד העמרים. וצריך להאריך באחד וכל האריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אשי ובדל"ת ובלבד שלא יחטוף בח"ל, ולא יאריך בדל"ת כי אם כרי להמליכו בארבע (היסודות) [הרוחות] ירושלמי, ולא יאריך באלף שלא יראה באומר אי חד חס ושלוס, (אב"ן):

(ל) **ובתב** רב עמרם ז"ל וצריך להגביה קולו להשמיע לאוננו דכתיב שמע השמע לאונך סה שאתה מוציא ספך, ובכל לשון יצא דכתיב שמע בכל לשון שאתה שומע ע"כ, ואע"ג דקיימא לן כרבנן דשמע לכל לשון אתא ולא כרבי זמוקים ליה השמע לאונך כריש פרק היה קורא בתורה ובפרק אלו נאמרין בסוטה ולרבי ק"ש ככתבה חדא דחוד ורבים הלכה כרבים ועוד רסתם לן תנא כרבנן ואלו נאמרין בכל לשון פרשה סוטה וקריאת שמע זכר ומחלוקת בכרייתא וסתם במתניתין הלכה כסתם מתניתין, ועוד תנן הקורא את שמע ולא השמיע לאוננו יצא ר' יוסי אומר לא יצא קראה ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא ר' יהודה אומר לא יצא, ואמר ר' יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל שאם לא השמיע לאוננו ולא דקדק באותיותיה יצא, טבל מקום מנהג מוב הוא שנהגו כספר לקרות בקול דם פסוק ראשון הצריך כוונת הלב ואם יאמר אורח כחשאי לא יכוין כל כך את לבו, ונהי דלא השמיע לאוננו יצא דיעבר אבל לכתחילה צריך להשמיע לאוננו זהו סברת רב עמרם, אך כי דוא סותר דבריו להביא ראיה כדכתיב שמע והורשו לשני עניינים ואין מי שיסבור שני הדרשות אלו (אב"ן):

(ח) **זלמרתם** שתהא למוד חס שיהן ריוח בין הרבקים, בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עושב בשדך, ואגדהם מרה, על לבבכם, הנפך פתיל, אתו וזכרתם, תזכרו ועשיתם, אתכם מארץ, ולהפסיק בין היום על לבבך, דעל כורכין את שמע ולא היו מפסיקין אמר כנמרא רבה אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דשמע ולא לסחר על לבבך, וכן אתכם היום לאהבה דשמע ולא לסחר לאהבה וצריך ארם להפסיק. ירושלמי צריך להוציא בפה עין אשר נשבע שלא יראה כה"א ח"ו (אב"ן):

(ט) **והקורא** את שמע ונתן ריוח בין הרבקים פננים לו יגיהם שנאמר בפרש שרי מלכים בה תשלג בצלמון, בהפרשת אריות במלכות שרי ופקלת עול מלכות שמים ועול מצות זהו קבלת מלכותו. והקורא את שמע לא ירמזו בעניו ולא יקרוין בשפתיו ולא יורה באצבעותיו ואם עושה כן עליו הכתוב אומר לא אותי קראת יעקב, דכתיב וזכרת כם כל דבורך כם עשם קבע ואל העשם עראי, ביסוד העמרים. ובירושלמי לישוי' איניש קריאת שמע כל שעתא כפרוודגמא (סג' זוסה על סעיר) חדהא דהוא פרוודגמא דהקב"ה דלא ליצרח עין דכתיב (מינ' ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי, מאי הלאיתך אמר ר' ברביה טלך ששלח פרוודגמא של מדינה מה הם עושים כל בני המדינה עומדין

עומדין על הנליהם ופורעין את ראשיהם וקוראין אותה ביראה ברתת ובויע, אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעולמי עד אמר להם לישראל הלא קריאת שמע פרוורגמא חרתא דירי הוא ולא הפרתתי עליכם לקרותה לא עומדים על רגליכם ולא פורעים את ראשיכם אלא בשבהך בביתך וגו', ולמדנו מזה שכל אדם קורין כדרךך ועל זה הקב"ה משתבח שאינו בא כמרחות עמנו, יסוד העמטמי. ברוך שם וכו' אמרו יעקב אבינו ע"ה בשאמר האספו ואגידה וגו' שביקש נללות להם את הקץ ונסתלקה שכניה ממנו ואמר דברים אחרים אמר שמא יש פסול בורעי כאברהם ויזחק אמרו שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבבך אלא אחד וכך בלבנו אחר אמר ברוך שם וגו', אמרו חכמים אע"פ שלא אמרו משה אמרו יעקב התקינו לאמרו בחשאי משל לבת סלך וכו'. ומנהג להגביה כגפי הטלית להראות הציצית באופרו והיה לכם לציצית. וראיתם אותו לזכרון תרי"ג מצות, לציצית לשון מציין סן התרכים. למען הוכורו ירושלמי אמר צריך להתיו הוי"ן ולא לימא השברו דמשמע על סנת לקבל שבר. וכן בהלל צריך להחיו הסמ"ך כי לעולם חסרו ולא לימא חרו לשון חרודין תתיבות. טעה בין פרק לפרק ואינו יודע כאיזה פרק חוזר לפרק ראשון. באמצע הפרק חוזר לתחילת הפרק, בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה, והוא שלא פתח למען ירבו ימיכם אבל אם פתח חוזר לכתיבה אחרונה. ואין הלכה כשמואל דאמר קריאת שמע דרבנן אלא קריאת שמע דאורייתא, וספק קרא קריאת שמע וספק לא קרא חוזר וקורא. וספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר, ובין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק דכתיב וה' אלהים אמת ואין צריך לחזור אמת. והווי"ן שאומרים באמת ויציב ונכון וקיים וכן כולן שמעתי מימי חרפי בפולישולא כי על מעשה הווי"ן לעמודים חשדוהו ישראל למשה רבינו ע"ה ובאו הווי"ן לפני המקום להוציאו סן החשד על כן הקנוס בזה. (וזהו) בירך אפקיד רוחי וגו' שאנו מפקדים לו את נשמותינו בכל לילה ומאמינין בו להשיבה אלינו, וזה בשחר אמת ויציב יציבא מילתא דברו אמת וקיים להשיב הפקדון אלינו. וחורם נאל ישראל דאמרינן בע"פ בק"ש והלילא נאל ישראל מה שהיה כבר, בתפלה נואל ישראל דרחמי ניתו. ובירושלמי מצאתי וצריך להוכיח כאמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעה ים סוף ומכות בכורים וצור ישראל וגואלו, (אב"ן):

(ט) וי"ן שנהנו לומר צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל נואלנו ה' צבאות שמו קרוש ישראל בא"י נאל ישראל. ושמעתי כנגד חמשה ישראל הכתובים בפסוק אחר כפרשת בהעלותך ונוכרים חמשה פעמים כנגד ה' חומשי תורה בשביל חבתן של ישראל לפני הקב"ה, (אב"ן):

(טא) והלכה כר' יוחנן דאמר הלואי שיהפלה אדם תפלתו כל היום ומפרשין רבנן הני מילי ביחוד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אמר, וצבור אף אדעתא דרשות אמר דקיימא לן תפלות כנגד תמידים הקנוס, וכשם שאין הצבור מביאין עולת נדבה כך הצבור אין מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף, תפלת נדבה, אבל היחיד אין מתפלל תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף, והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד כאמצע הפלה ונוכר שכבר ההפלה פוסק אף באמצע ברכה, כשהתפלל אדעתא דחובה ושכח שחבר החפלה פוסק שאם ינסרנה נמצא כמקריב שני תמידים כשחר ועובר על כל הוסיף. ור' יוחנן מודה בהא דר' יוחנן לא אמר אלא תפלת נדבה שהן התנונים אבל תפלה חובה לא אמר לן, רבינו האלפסי וזכרנו חכמים הרי שההפלה והלך לכהכ"ג ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו יהפלה ואם לאו אל יתפלל ואם מתחילה לא כיון דעתו ועבשיו רוצה להתפלל ככוונה עם הצבור יש לך חידוש גדול מזה ויכול לחזור ולהתפלל, (אב"ן):

(טב) וכל המוסך גאולה לתפלה אותו היום אינו נוזק, ואמרינן בירושלמי ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש הכיפות הן, היכף לסמיכה שחיטה ומסך ושחם, היכף לנטילת

לנמילת ידים ברכה שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תיכף לנאולה תפלה שנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי ומסיך ליה יענך ה' ביום צרה, וא"ז יוסי בר אבין כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול גונע באותו קרבן, לנמילת ידים ברכה אין השמן מקפגז באותה סעודה, לנאולה תפלה אין השמן מקפגז כל אותו היום. אמר ר' חמא כל מי שאינו תוכף נאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרחיק וכו'. ונראה דתיכף לנמילת ידים ברכה (איתא לנמילת ידים ברכה) דהלמוד שבא לאו בכלל תיכף לנמילת ידים ברכה (איתא) [דירושלמי] דהווא דירושלמי מהמוציא ודבבלי מברכת המזון כרמוכח בפרק כ"ט, ומעתה צריך תיפלה לשניהן, (אב"ן):

(מג) ד' שפתי תפתח שתקנו חכמים הוא נמילת רשות ופתיחת התפלה ואינו הפסק דהויא תפלה אריכתא, והאומר בסוף אמת ויציב בגלל אבות תושיע בניו ותיביא נאולה לבני בנייהם בא"י גאל ישראל רבר שלא הקטורו חכמים וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. ותיכף לגאל ישראל צריך לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, דתנן בשחר מברך שהים לפניו ואחת לאחריה ובערב מברך שהים לפניו ושתיים לאחריה, ירושלמי ר' סימון בשם ר' שמואל בר נחמן על שם והגית בו יומם ולילה שתהא הגיית לילה ויום שוין ר' יוסי בר אבין בשם ר' יהושע בן לוי על שם שנאמר שבע ביום הללתיך רב נחמן בשם ר' אבא כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה. והמתפלל צריך לכיין את לבו אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לכם תקשיב אונך. א"ר יהודה כך היה מנהגו של ר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בויות וזו ומצאו בויות אחרת מפני הכריעות והשתחויות:

יכול לתפלל אדם כל היום, כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין הלחא ביומא דהוה בריך על ברכוהי ומצלי וגו' יכול משבא (דניאל) בגולה [הוחלה] ת"ל כל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא, יכול לתפלל לכל רוח שורצה ת"ל וכיין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם ובשלמה כתיב והתפללו אל ה' דרך ארצם, יכול יהא כוללן בכת אחת כבר מפורש על ידי דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, יכול ישאל אדם צרכו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תחנה תפלה זו בקשה, אמר רב הונא כמה הלכתא גברואתא איכא למשטעה מהני קריא דתנה, ותנה היא מדברת על לכה מכאן למתפלל צריך לכיין את לבו, רק שפתייה נעות לצורך שצריך שיתקן בשפתיו, וקולה לא ישמע שצריך להתפלל בלחש, ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל, והיא מרת נפש שאין עומדין להתפלל אלא מרוך כבוד ראש, ואי נמי משום דכתיב עבדו את ה' ביראה וגו' במקום גילה שם תהא רעה. ואמרינן בעירובין פרק הדר אמר רבה בר רב הונא שהיו אל יתפלל ואם התפלל הפלתו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, היכי דמי שהיו כל שיכול לדבר בפני המלך, שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך, והסתפלל צריך שיכנס לבית הבנסת שיעור שני פתחים שנאמר אשרי אדם וגו' לשמור סווינות פתחי:

בפסח שני שנינו מן האנף ולפנים כפנים מן האנף ולחוץ כלחוץ ואמר עלה אמר רב וכן להפלה ופליגא דריב"ל דאמר אף מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים ואע"ג דרב ר"י יוחנן הלכה כר' יוחנן ור' יוחנן ר"י יהושע בן לוי הלכה כר' יהושע בן לוי וכיון דרב במקום ר' יוחנן ליתא כל שכן דליתא במקום ר' יהושע בן לוי הבא קיימא לן כרב דמן האנף ולחוץ כלחוץ לענין תפלה, דתנן בעירובין פרק כל גנות חצר קטנה שנפרצה במלואה לחצר גדולה והיו תשעה בגדולה ויחיד בקטנה מצטרפין, תשעה בקטנה ויחיד בגדולה אין מצטרפין, וצבור בגדולה ושליח צבור בקטנה יוצאין ירי וצבתן, צבור בקטנה ושליח צבור בגדולה אין יוצאין ירי תובתן שהרי הוא סופלן מהן ואיני

ואינו עמין במקום אחד מפני שיש לגדולה הפסק מכאן ומכאן והרי היא כמופלטת מן הקמנה ואין הקמנה מופלגת אלא הגדולה אלא הרי היא כקרן זווית שלה, והא למדת כי לולא בעבור שהקמנה נדחית מצד הגדולה לא היו מצטרפין לעולם והיינו כרב ולא כר' יהושע בן לוי (אב"ן) :

מד) אמר רב כל הקובע מקום להתלהו כאברהם שנאמר בו אל המקום אשר עמד שם וקבע מקום אלו אברהם יהיה כעורו וכשמת אומרים עליו אי ענו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, ואין עמידה אלא תפלה שנא' ויעמוד פנחס ויפלל. המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו חוזר פניו לבית הכנסת נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכין. ובירושלמי אמר ר' יוחנן צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה שנאמר בכל המקום אשר אוכיר את שמי תזכיר אין כתיב כאן. וצריך לייחד לו מקום כביה"ב שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ולא כתיב אשר השתחוה. וצריך להסב פניו אל הכותל מנא לן מחזקתו דכתיב ויסב חזקתו פניו אל הקיר ויתפלל, ושלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל מהאי קרא נפקא, והרצוה שיתחכם ידיו ושיתעשר יצפין ויסמיך שלחן בצפון ומנורה בדרום ור' יהושע בן לוי אמר לעולם ידיו שחכמתו מעשרתו שנאמר אורך ימים בימינה, והא אמר ר' יהושע בן לוי שכינת כמערב, דמצד אצדודי, אמר ליה ר' חנינא לרב אשי אתון ריתביתו לצפונה דארץ ישראל אדריו אדרוסי :

בא לו להתפלל ילך שלש פסיעות לפניו להראות לפניו מג' מחנה, מחנה ישראל, מחנה לוי, מחנה שבונה, ואמרין בתלמוד בבלי וירושלמי המתפלל צריך להשוות את רגליו פליגי בה הרי אמוראי חד אמר ככהנים דכתיב לא העלה כמעלות על מזבחי שלא לפסוע פסיעה גסה שהיו מהלכין עקב בצד גודל וחד אמר כמלאכים שנא' ורגליהם רגל ישרה, ולברט שלש פסיעות מהאי קרא שלש רגלים, וישרה כתרונמו כיונין (אב"ן) :

מה) ומנהג שלא להתפלל בגליו הראש מפני אימת שבונה שכנגדו שנאמר שויתי ה' לפני המיד, ובתלמוד דפרים סודרא ארזישה, ובפרק האשה נקניה מאי מעמא לא פרים מר סודרא אמר ליה דלא נמיבנא אמר ליה חוי דלא תוחו לאפאי עד דנסבת ופרסת סודרא ארישך, שלא היה דרכם לכסות ראשם כשהם פגים דסחיו כיהורא אלא אתר נשואין, ונלוי הראש עוות תקיפא היא כדאמרין בהלכות דרך ארץ ובמסכת כלה כהווא פריץ שהלך בקומה זקופה בגליו הראש לפני הזקנים חכמי ישראל ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ונחלקו עליו על שהיה עז פנים כמו ששינו בסוף פרקי אבות, ואמר ר' יהושע בן לוי אמר לו לאדם שילך בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו, רב יהודה לא הוה מסגי ארבע אמות בקומה זקופה רב הונא בריה דרב יהושע לא הוה מסגי ד' אמות בגליו הראש אמר שכינה למעלה כראשי, לכן יתכן לו לאדם ללכת בכיסוי הראש דרך צניעות ומוראת סלכות העולם כמנהג כל אנשי ספרד וישר כחם (אב"ן) :

מו) ומנהג המקרא שויתי ה' לפני המיד מצאתי במדרש מעם לכל מטבע הברכות שבתחילה הברכות נראה שהמקום עומד לנגדו ולא שיש ואילך לפי שבהוכרת השם הוא לנגדי המיד ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו ואין אומר אשר קדשתנו, והמשכיל יבין (אב"ן) :

מז) ומצאתי במדרש וחייב אדם לנענע את עצמו בתפלה על שם שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, וכן מנהג רבני צרפת וחסידיה :

מצאתי כספרים הפנימיים והמברך את השם צריך לכון את לבו כהיה ותוהו ויהיה כענין שנאמר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד מצפ"ץ מצפ"ץ מצפ"ץ בא"ת ב"ש ואין מוסרין את השם אלא לצניעים, (אב"ן) :

סח) ברכות ירושלמי, בקריאת שמע נאמרו עשרת הדברות והיינו דכתיב וזכרתם את

כל מצות ה', אנכי ה' אלהיך שמע ישראל ה' אלהינו, לא יהיה לך אלהים אחרים ה' אחד ולא אחר, לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ואהבת את ה' אלהיך, וכל דמרחם למלכא לא משתבע בשמיה לשקרא. זכור את יום השבת לקדשו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, ושבת שקולה כנגד כל המצות. כבד את אביך ואםך וה' יד למועז ירכבו ימיכם, וכל מאן דמייקד אבוהו ואימיה יהיבנא ליה אריכות יומין, לא תנאף הדא הוא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, היינו דאמרי אינשי שקורץ בעיניו ורומז לעבירה לעשות, לא תרצה הדא הוא דכתיב ואברתם מהרה, דאמרי אינשי כל דקמיל סתקמיל, לא תגנוב הדא הוא דכתיב ולא תרצה הדא הוא דכתיב ואתם על מוזהות ביתך ולא בית חבירך, לא תענה ברעך עד שקר הדא הוא דכתיב אני ה' אלהיכם, דכל מאן דמסהיר סהרותא דשיקרא על חבריה חשיבנא ליה כמאן דמסהיר בי שלא בראתי שמים וארץ, למדנו מזה שצריך האדם לקרות את השלש פרשיות ככוונת הלב הבא לעשות מצוה מן המוכרח, וכאילו קרא עשרת הדברות, ודכוותה אמרו בקשו לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע ופפני מה לא קבעום מפני תרעומת המינים בסוף פ"ק דברכות, והניחו הרבר וחשבו בלבם כי בכלל אלו הפרשיות השלש הם עשרת הדברות כמו שאיתא בירושלמי (אב"ן):

מט) תניא המתפלל צריך שיהיו עיניו למטה ולכו למעלה, וצריך שיכסה את ראשו, ולא בשעת התפלה לבד אלא כל היום כולו כראמינן דאמור לילך בקומה וקופה ובגילוי הראש (אב"ן):

נ) זניניו בברכות, אלו ברכות שאדם שותה בהן באבות תחילה וסוף ובהודאה תחילה וסוף, ירושלמי מנין באבות דכתיב ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' אלהי ארני אברהם, ובהודאה ואשתחוה למלכא ומודינא למלכא (אב"ן):

נא) ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם וכו', זה שאין בה מלכות שמים בתחילתה כדון כל הברכות הקודמות לשאר הברכות לפי שלא להפסיק באלהות האבות שעל ידיהם נודע טבעו בעולם, שכן אמר אברהם לאליעזר ה' אלהי השמים אשר לקחני סביא וכו', כשלקחני סביא אני היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא נודע טבעו בעולם, ונאמר ואשבעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ שורגלתיו בפי כל העולם, ויש מלכות כסוף סמוך לתחיתא מלך עוזר ומשיע ומנן, דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, כדפליגי רב ורבי יוחנן והלכתא בר' יוחנן דבבבליה תלמודא רב ור' יוחנן הלכה בר' יוחנן ועוד דתניא כוותיה, ויליף טעמא בברכות ירושלמי פרק ה' תנחומא ואנא אמרית טעמא ארוסמך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (אב"ן):

נב) וראיתי בצרפת בכמה בני אדם שהיו מנביהין את עצמם בשעת קדושה, ויש לי סמך בספרים הפנימיים, אמר הקב"ה ברוכים אתם לי שמים וארץ ויורדי המרכבה אם תגידו לפני מה אני כשעה שמקלטין אותי ואומרים לפני ק' ק' ק' ה' צבאות וילמדו אותם שישאו עיניהם למרום לבית התפלה וינשאו את עצמם, כי אין הנאה בעולמי כאותה שעה שעניניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם וכו', (אב"ן):

נג) בימות הגשמים באתה גבור משיב הרוח ומוריד הגשם, והגן ר' יהודה אומר יום טוב האחרון של חג האחרון מוכיר הראשון אינו מוכיר, ביום טוב ראשון של פסח דראשון מוכיר האחרון אינו מוכיר גשם כי אם טל. מנהגם היה בשני חונים אחד ליוצר ואחד למוסף, ירושלמי טעמא דר' יהודה כדי שיצאו כל המועדות בטל, ירושלמי בריש תענית עלה דההיא דרא דתימר אמר ליחיד להוכיר עד שיוכיר ש"צ, קמון לצלותא כמי שהוכיר שליח צבור דמי, אית דאמרי עד שיוכיר בקול רם דמנהג העולם משיב הרוח ומוריד הגשם להוכיר את הצבור, וכן מנהג כלל ראש הדש להוכיר

להזכיר ראש חודש, ובחנוכה על הנסים, ובמוצאי שבת ליום טוב והודיענו, ויראה לה קמן לצלותא כיון שעומד החון עם הצבור להתפלל כלחש שכבר אמר קדיש אין צריך לעכב עד שהוא יתחיל להתפלל רכל הראוי לביולה אין בולה מעכבת בו, (אב"ן):

(ג) **ירושלמי** ר' זעירא אמר היה עומד בגשם והזכיר של של אין סחזירין אותו, במל והזכיר של גשם סחזירין אותו, והא תניא במל וברוחות לא חיובו חכמים להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר, לא דמי ההוא דמצלי וטיקל לההוא דלא מצלי ולא טיקל, פירוש בקיץ והזכיר של גשם מצלי דבר קללה וסחזירין אותו, דתנן יצא ניסן ויודו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חמים, והתם דלא חיובו לא מצלי ולא טיקל, בימות הקיץ נהגו לומר רוב להושיע מכלכל חיים בחסד וכי' וכן כתב רב עמרם, אבל בצרפת ובפרובינצא נהגו לומר רוב להושיע מוריד המל סמלכל חיים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם דתניא במל וברוחות לא חיובו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, (אב"ן):

(ד) **ברוך** אתה ה' מחיה המתים ועונין אמן, מצאתי במדרש כל ישראל תותמין ברוך מחיה המתים ועונין אמן אחר החון ועדיין לא ראו תחייתם ומאמינין שיחיו מתים, וכן בנואל ישראל ואע"פ שנגאלו חזרו ונשתעבדו ומאמינין בו שיגאלו, וכן בונה ירושלים ומאמינין בו שעתיד לבנותה הוי אמונים נוצר ה', המאמינין ועונין אמן נוצר ה'. ועוד מצאתי במדרש פתחו שערים ויבוא נוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמונים, ודריש עוד וצדיק כאמונתו יהיה צדיק נוסחתי' צ' אמונים ר' קדושות י' דבקים ק' ברכות, (אב"ן):

(ו) **ושאלה** בברכת השנים ותן מל ומטר בארץ וכל הצריכין למטר בארץ ישראל שואלין בשבעה במרחשון, וכן ראיתי מנהג נרבווא וסביבותיה, ובגולה אינן שואלין עד ששים לתקופת תשרי ויום ששים כלאחר ששים, כרפסיקנא בתעניות כפלוגתא דרב ושמואל, וכן בבבל נקיימין מיבעני ולא יבשני, ומששים יום לתקופת תשרי שואלין כל ימות החורף עד הכלית המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך כל ימות הקיץ עד ששים יום לתקופה אינן שואלין ותן מל ומטר, וזוהו מנהג צרפת וספרד ורוב פרובינצא, ונהגו בצרפת לומר בימות הקיץ ותן ברכה על פני האדמה, ובספרד ובפרובינצא ותן מל לברכה, ויש לדברי שניהם ראיה מדתניא במל וברוחות לא חיובו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, וכן הוא הרין לשאל דמל לברכה מיעצר כמו שאמר אליהו ע"ה חי ה' אם יהיו השנים האלה מל ומטר כי אם לפי דברי, (אב"ן):

(ז) **ובמקומות** שמכרו החון כליל השאלה ברוך עלינו אינו כלום שהרי ככל נבול ישראל נהגו לפתוח הברכה כך, והשאלה היא ותן מל ומטר כדמוכח בתעניות, ותחילתה ותכליתה של ברכת השנים לא נשתנית משאר הברכות, גם אין להזכיר בימות הקיץ עד ששים יום בתקופה, וכך שנותנינו בגשמי רצון ברכה ונדבה, דאין לך שאלה גדולה מו, (אב"ן). מצאתי בתעניות ירושלמי אם לא אמר שאלה בברכת השנים סחזירין אותו, ואפילו ספק אמר ספק לא אמר סחזירין אותו עד שלשים יום סכאן ואילך אין סחזירין אותו דדיהטיה וסיריכה נקס, (אב"ן):

(ז) **שמע** קולנו, שט חכמים יחיד אומר עננו בשומע תפלה ושי' אומר בין גואל לרופא לפי שאין היחיד קובע ברכה לעצמו אבל צבור קובעין, ונשאל לנאון שי' ששכח ולא אמר עננו בין גואל לרופא אם אומרה במקום שנוכר דהא אמצעיות אין להם סדר או בשומע תפלה כיחיד רמאי שנא בין גואל לרופא ולא איפשט, ונפלאתי על זה דהא אמצעיות אין להם סדר דקאמר רב אסי דאין להן סדר להיותן כשלש ראשונות ושלש אחרונות שאם מעה בתן חזר לראש ואילו באמצעיות חזר למקום שפסק ולא לאתה חונן, אבל כהאי יש להן סדר שחייב אדם לקריתן זו אחר זו בתקנת חכמים דאסמכיהו אקראי וכמו שכתב רבינו האלפסי ז"ל, ובכאן אי אפשר לחזור למקום שפסק מדתניא בפרק כמה מדליקין

סדליקין ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים ותענית אם לא הוכרז מעין המאורע אין מחזירין אותו, וכל היכא דתני אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא בלילי ראש חדש כראמרינן בברכות, ולא ביום בצבור כראיתא בתפלת השחר, וכגון עננו בהעניות ועל הנסים בחנוכה ופורים דתניא בתוספתא דאין מחזירין אותו כראמרינן, לאו דוקא אם גמר תפלתו אלא אפילו נזכר בתוך תפלתו אינו חוזר ואפילו לא התחיל ברכה שלאחריה אלא סיים ברכת עבודה ולא אמר יעלה ויבא אפילו שלא פתח במסודים, או סיים הודאה ולא פתח בשים שלום ולא אמר על הנסים בהודאה אינו חוזר לראש, דכיון דתקני אין מחזירין אותו לא שנא ברכה אחת ולא שנא כמה ברכות לא שנא גמר תפלתו ולא שנא לא גמר תפלתו, דכיון דאין מחזירין אותו סברא הוא שהיא ברכה לכמלה אם הוא חוזר כלל, והאי דקאמר מאי שנא בין גואל לרופא, י"ל מטעם עצמו האמור בירושלמי לסמיכת גאולה לתפלה יהיו לרצון וגו' ה' צורי וגואלי וסמך ליה ועקר ה' ביום צרה, דומה לדומה יותר מגאולה לתפלה, גואל ישראל עננו כי בצרה וכו', ועל דא סמכו חכמי התלמוד (אב"ן), ובהלכות תענית נאריך יותר בעו"ה. ומעתה יש לומר ששליח צבור ששכח ולא אמר עננו במקומו אומרה בשומע תפלה כיחיד דאין לו לחזור למקום שפסק כראמרינן, או לפי ההלכות גדולות לאחר שים שלום דיכול לקבוע ברכה לעצמו מה שאין כן ביחיד, ויחיד אומר אחר שים שלום ולא יחתום בה, ולפי ההלכות גדולות אומר והותם בה ויהבאר לפנינו במקומו בעו"ה :

נח) וְיִחַיד הַבּא לֹמֵר מֵעֵין כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה בְּסוּף כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה אֹמֵר שֶׁאִם הָיָה לוֹ חוּלָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ אֹמֵר בְּבִרְכַת חוּלַיִם, וְאִם הָיָה צָרִיךְ לִפְרִינָסָה אֹמֵר בְּבִרְכַת הַשָּׁנִים, וְכֵן הַצְּרִיכִים שִׁישׁ לוֹ לְאֵדָם יְכוּל לְשׁוֹאֵלִם בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה אֲבָל לֹא בְּשֵׁלֶשׁ רֵאשׁוֹנוֹת וְלֹא בְּשֵׁלֶשׁ אַחֲרוֹנוֹת, דֹּאמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל לְעוֹלָם אֵל בְּשֵׁלֶשׁ צְרִיכוֹ לֹא בְּשֵׁלֶשׁ רֵאשׁוֹנוֹת וְלֹא בְּשֵׁלֶשׁ אַחֲרוֹנוֹת אֲלֵא בְּאַמְצָעֵינָהּ, וְכֵן הָיָה שְׂמוּאֵל צְרִיכוֹ בְּהֵן אֵין נוֹקְקִין לוֹ, פִּירוּשׁ אֵין תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמָעָה. כֵּתֵב רַבִּי יַעֲקֹב מִ"כ דְּרַב דֹּאמַר שְׂמוּאֵל אֵל יִשְׂאֵל אֵרִים צְרִיכוֹ מְצַרְכֵי יַחֲדָה אֵין שְׂמוּאֵלִים צְרִיכֵיהֶם אֲבָל צְרִיכוֹ רַבִּים שְׂמוּאֵלִים, וְהַדַּע שְׁבֵן הוּא מְצַרְכֵי כָּל עֵינָקִין שֶׁל שֵׁלֶשׁ רֵאשׁוֹנוֹת וְשֵׁלֶשׁ אַחֲרוֹנוֹת צְרִיכוֹ רַבִּים נִינְהוּ, וּמִטַּעַם זֶה נִדְּהֵנו כָּל יִשְׂרָאֵל לֹמֵר בְּאִבּוֹת וּבְרַגְלֵיהֶם לַחַיִּים, וּבְגִבּוֹרוֹת מִי כְּמוֹךְ, וְקִדּוּשָׁה וּבִכּוֹן וּבִכּוֹן, וּבְאַחֲרוֹנוֹת בְּהוֹדָאָה וְכַתּוּב לַחַיִּים, וּבְשִׁימֵ שְׁלוֹם בְּסִפְרֵ חַיִּים מִרְ"ה עַד יוֹ"כ, וְכֵן מִנְהַג כָּל יִשְׂרָאֵל לֹמֵר קְרוּבוֹת שִׁמְרוֹ תְּמַשְׁוֹרְדִים בְּשֵׁלֶשׁ רֵאשׁוֹנוֹת, (אב"ן). וְכֵן בְּיוֹצֵר אֹרֵךְ יוֹצֵרוֹת, וְאַהֲבָה בְּאַהֲבַת עוֹלָם, וְזוֹלָת בְּאַמַּת יוֹצֵיב, וְמִי כְּמוֹךְ סְמוּךְ לְסוּפוֹ, מְקוֹם שֶׁנִּדְּהֵנו לְהַאֲרִיךְ הַכֵּל כְּמִנְהַג הַסְּרִינָה וְאֵין בּוֹה הַפֶּסֶק כָּלֵל :

נמ) רְצָה ה' אֱלֹהֵינוּ, רֵאִיתִי בְּמוֹלִישׁוֹלָא וְכֵל סְבִיבוֹתֵיהָ שְׂאֵין אֹמְרִים רְצָה כִּי אִם כִּמְנַחַת תְּעִינִית וְלֹא כְּשֹׂאֵר מִנְחוֹת וּמִתְחִילִין וְאֵשִׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם וְגו', וְיִלֵּל הַמַּעַם כִּי בִשְׁעָה שְׂאֵין הַבְּהִינִים נוֹשְׂאִים כְּפִיהֶם אֵין לֹמֵר רְצָה לְפִי שְׂאֵנו אֹמְרִים כְּמוֹתָ פֶּרֶק אֵלּוֹ נִאֲמְרִין כָּל כֹּהֵן שְׂאֵינִי עוֹלָה לְדוֹכֵן בְּעִבּוּדָה שׁוֹב אֵינוֹ עוֹלָה, וְרְצָה קוֹרֵא עִבּוּדָה דַּעַל הַקְּרִבָּנוֹת כְּתִיב לְרַצּוֹן לָהֶם לִפְנֵי ה' לְרַצּוֹנְכֶם תּוֹבֵחוּ שְׂצִרִיךְ שִׁיחָה שׁוֹחֵם לְדַעַת הַקְּרִבָּן וְלִשְׁמוֹ בְּפִי מַה שֶּׁהוּא, דְּכֵל הוֹבְחִים שֶׁשְׁחָפְןִי שְׁלֹא לִשְׁמֵן כְּשִׁרְיִן אֲלֵא שְׁלֹא עָלוֹ לְכַעֲלִיהֶן לִשְׁם חוֹבָה, וּבְשִׁמְתַחֲלֵל הַחוּן רְצָה הֵם עוֹלִים לְדוֹכֵן וְאֹמְרִים בְּרַכְתָּן * כִּלְחַשׁ, וּמִנְחָה שְׁבַכְל יוֹם אֵין כֵּה נְשִׂאוֹת כְּפִים שְׂשׁוּם דְּשִׁכְחָה שְׂכֵרוֹת וּזְלַתִּי בְּמִנְחַתָּה דְּתַעֲנִינָא דְּמַצְלִי בֵּה סְמוּךְ לְשִׁקִּיעָה הַחֲמָה וּבְהַפְלַת נַעֲלָה הִיא וַיֵּשׁ כֵּה נְשִׂאוֹת כְּפִים, וְכֵן כֵּה רַב מְעַדִּיָּה זֵל כְּמִנְהַג סְפָרֵד. אַךְ מֵה שְׂכַתְּבֵי כִּי אִם בְּמִנְחַת תְּעִינִית וּבְמִנְחַת יוֹ"כ אַע"פ שְׂאֵין כֵּה נְשִׂאוֹת כְּפִים, אֵין נוֹדְעִין כּוֹה בְּסִפְרֵד כְּמוֹהוּ, וְלֹא בְּצַרְפַּת וּפְרִיבֹנְצָא, כִּי אִם בְּשִׁתְרִית וּמוֹסָף וְנַעֲלָה בְּכַפּוֹר בְּשַׁעָה שֶׁהוּא נוֹשְׂאֵין כְּפִיהֶן, אֲבָל בְּמִנְחַת הַכְּפָרִים שְׁלֹא הִיוּ נוֹשְׂאִים כְּרַאמְרִינָן.

בריש

* כִּינֵּנוּ כִּיכֹ"ה, מִי כְּמִנְחָה וְכִי כֵל לִכְ מִי קִלְחָה.

בריש פרק (דחסידי) [ד'] בתענית אין אוסרים וכן בדין, אך בפרובינצא וצרפת נהגו מקרוב לומר ערבית שחרית ומנחה רצה, ולא יהכן בעיני (אב"ן):

ס) ואשי ישראל והתפלה, יא אע"פ שאין אנו עכשיו מקריבים קרבן רוצים אנו לומר ואשי ישראל והתפלה שהתפלות כנגד התמידים תקנום, אך ראיתי במדרש כי כנגד אותו של סמ"ה שנאמר ירושלים הבנויה בעיר שחבורה לה יחדו, כראותא בשבועות ובתניגה פרק אין דורשין שמיכאל מקריב קרבנות בכל יום בעבור ישראל, וזהו שאנו אומרים ואשי ישראל. מודים אנתנו לך וכורע בהודאה תחלה וסוף דרב ששת ורב יוסף כרעי תחלה וסוף, והניא הכורע בהודאה הרי זה משובח. אבל הכורע בהודאה דהלל ודברכת המזון הרי זה מנוגה. וצריך לכרוע עד שיחפפקו כל חוליות שבשדרה ועד שיראה איסר כנגד לבו. ובסוף ארבעה אבות נזיקין שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים, ורב אשי כי כרע כרע כחזרא וכי זקוף זקוף כחזיא, פירוש חזרא ספק שכורע בבת אחת וזקוף כחזיא מעט מעט שלא תהא עליו הכרועה כמשי, והתניא רב"ק ה"פ והוא דלא כרע במודים כל כך שיצטרך לזקוף מעט מעט כנחש שמתפשט מכפתו:

סא) וכשמגיע שיצ' למודים צריכים כל הצבור לשוח עמו ולומר מודים דרבנן, דהניא בירושלמי תני רב תחליפא בר טובי הכל שוחחים עם שיצ' בהודאה, א"ר ועירא ובלבד במודים, ור' ועירא סמך לקרובה כדי לשוח עמו תחלה וסוף, ר' יסא כי סליק להבא חמתון נחנן וכלחשין אמר להו מה דין לחישא ולא שמיע ליה דא"ר חלבו בשם ר' סימון מודים אנתנו לך ומפרש בירושלמי בכמה עניינים, והשתא נכללינהו לכולהו מודים אנתנו לך ה' אלהינו על (כל) שאנו מודים לך, פירוש משתחיים לך. וסדר ברכות י"ח סדרין על פי המקומות זו אחר זו, ומסך לי"ח ברכות כנגד י"ח אוכרות שבמסדר הבו לה' בני אלים ומשם אנו רואין שאומר אבות וגבורות וקדושות. אבות, הבו לה' בני אלים. גבורות, הבו לה' כבוד ועזו. קדושות, הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בדרת קודש, ובינה אחר קדושה והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי וגו' וידעו תועי רוח בינה ורוגנים למרו לקח, ותשובה אחר בינה שנאמר השמן לב העם הזה וגו' ולבבו יבין ושכ ורפא לו, ואע"פ שכתוב בו רפואה אחר תשובה, כתיב עוד הסולח לכל עוונכי הרפא לכל החלואיכי הגואל משחת חייבי וגו', דגאולה ורפואה אחר סליחה, והאי דכתיב ושכ ורפא לו, לאו רפואה דתחלואים היא אלא רפואה דסליחה היא, ושאמר גאולה בשביעית ולא אחר רפואה, דבשביעית אנו עתידין להנאל, דאמר מר בששית קולה בשביעית סלחמות כמוציא שביעית כן דוד בא, ומלחמות אתחלתא דגאולה הויין, ורפואה בשמינית לפי שנתנה מילה כיום השמיני שצריכה רפואה, וברכת השנים במ' כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבור רווע רשע ורע תדרוש וגו' ורוד כפרשה מ' אמרה, וקבוץ גלויות אתריה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל וגו', ועל ידי קבוץ גלויות נעשה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבוד סיניך וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה וגו', ובדין הרשעים יכלול המינין והודים שנאמר ושבר פושעים ורמאים יחדו וגו', ואו תרוסמנה קרנות הצדיקים שנאמר וכל קניי רשעים אנדע הרוסמנה קרנות צדיק, וכולל גרים עמם שנאמר מפני שיבה תקום וגו' ומסך ליה וכי יגור אתך גר וגו', והוכן הרוסמנה בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, ומיד בא בן דוד שנאמר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם וכתיב ודויד עבדי נשיא להם לעולם, ומיד באת תפלה והביאותים אל הר קדשי ושחחתיים בבית תפלתי. ובאת עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיםם לרצון וגו', באת עבודה באת ההודאה שנאמר וזבח תורה יכבדני, וברכת כהנים אתריה שנאמר וישא אדני את ידיו

אל העם ויברכם, ועבודה והוראה חדא מילתא היא, ושום שלום אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל וגו', וברכת הצור שלום היא שנאמר ה' עוץ לעמו יתן וגו', מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום, פירוש בקביעות ברכה דכתיב מי ימלא גבורות ה' וגו' למי נאה למלא גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל ההללו שנאמר לך דומיה ההללה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו אף כסדר וידוי יום הכפורים ובלא קביעות ברכה אומר, ומכאן תשובה לאומרים אחר התחנה והכנס תפלתו לפניך וכו' בא"י שומע תפלה שאסור לתהום בהוכרת השם, מצאתי, (אב"ן):

(כ) **אמר** שמואל כל האומר אחר תפלתו אלו ג' דברים עשה למען שפך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך אין תפלתו חזרת ריקם, (אב"ן):

(ג) **ומנהגנו** לומר כך, מלבנו אלהינו יחד שפך בעולמך בנה ביתך שכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך עשה למען שפך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך למען יחלצון ידיריך הושיעה ימינך ועננו. אלהי נצור, ויש אומרים אלהי עד שלא נוצרתי, ואסור ליחיד לומר ברכת כהנים בתפלתו כי בצבור נהגה לפני נשיאות כפים שאינו אלא בעשרה ואומרה ש"צ, (אב"ן):

(ד) **ודברים** שבין בני בכל לארץ ישראל, אנשי מדרח שלית צבור מנרך ברכת כהנים בקהל בקול רם, אנשי מערב אומר ש"צ ושמו את שמי שאסור להזכיר את השם אלא א"כ היה כהן למדנו מזה שאסור ליחיד לקרותו, ומכל מקום כל הגלות הם אנשי מדרח וקורין אותו כקורא בתורה, (אב"ן):

(ה) **בברכת** כהנים ושמו את שמי אין מנהג בצרפת לאומרו, דבפרק אלו נאמרין בסופה אמר ושמו את שמי שמי המיוחד לי שמברכין את העם בשם המפורש, והנה היום הזה אין אנו מברכין בשם המפורש ואנו מבקשין את ברכתו ואומרים ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכו', וכבר אסרנו הברכה המשולשת ומה לנו להוסיף עוד ושמו את שמי, כשם שאין אנו אומרים כה תברכו את בני ישראל ששניהם לשון צואה ולא לשון ברכה, כך כהה רש"י ז"ל, (אב"ן):

(ו) **והתיבה** אחד וישם לך שלום יאמר שים שלום רומה לדומה, אבל בספרד ובפרובינצא נהגו לומר ושמו את שמי ולא יחכן שים שלום. כאחד באור פניך ע"ש המקרא ה' באור פניך יהלכון, ולא במאור פניך. ואותן המקומות שאומר עושה שלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום בא"י המברך את עמו בשלום, לא יתכן דמטבע ארון תקנהו חכמים ככל שאר הברכות של י"ח והם עושים ממנו מטבע קצר כברכת הפירות והמצות שפתיחת הברכה היא חתימה ומשנים סמטבע שמטבעו חכמים בברכות ולא יצאו ידי חובתן, (אב"ן):

(ז) **המשמיע** קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, והמנכיה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקך, כשיכול לבוין את לבו בלחש, ואם אינו יכול הרשות בידו, וביחוד, אבל בצבור לאו אורח ארעא דאתי לאשרודי ציבורא. והרק בתפלתו לפניו כאילו רק בפני הסלך אבל יבליענו באפקסותו ובטליתו ואם הוא איסמנים ירוק לאחוריו, ושאר הלכות הפשוטות בתלמוד הגם ביסוד העמרמי, ואע"פ שאמרו אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר מסעמקים קראתיך ה', מרג טוב בספרד שהחזן עומד בכיפה להשמיע לרבים ולהוציא מי שאינו בקי שאלמלא כך לא ישמעו מרוב הקהל המתאספים שם, ויש לי ספק בתלמוד למנהגם בסוכה פרק החליל באלכסנדריא של מצרים ובימינו של עץ באמצע וחזן הכנסת עומד עליה וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין. אך בירושלמי אינו כן דאמר עמד אחד לקרות בתורה היה המסונה מניף בסודרין והן עונין אמן על כל ברכה וברכה, למדנו מזה שאין לעשות כן בתפלה ולא ברבר שהשלתי צבות מוציאם ידי חובתן שצריך העונה אמן לשמוע הברכה ואו יצא ידי חובתו שאלמלא כן היא אמן יתימה ולא יצא, דבפרק אלו דברים ירושלמי איוה היא אמן

אמן יתוסף ר' הוגא אמר בהדין דמחייב לברכא ועני ולא ידע מאי עני, מיס למדין שהחזן היה עומד על הכימה כרי להשמיע לרוב הקהל גם היה צריך להניף הלה בסודרין שלא היו שומעין ברכת התורה מן הקוראים בעבור קול הקהל שהיה שם, וכן בחפלה יכול להיות על הכימה ולהשמיע לרוב הקהל, גם מכאן למדנו שצריך אדם לברך על התורה בקול רם שעל ידי שלא היו שומעין אותה על ידי רוב הקהל היה הלה מניף בסודרין, (אב"ן):

כח) ובסיום התפלה יפסיע שלש פסיעות לצאת לו משלש מחנות וליטול רשות, ונותן שלום לשמאלו תחילה כלפי ימינו של הקב"ה העומד לנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, ובמקום שכלו שלש פסיעותיו צריך לעמוד ואם חזר למקומו מיד רומה לכלב ששב על קיאו כן כסיל שונה באולתו, פי' כי סופו הוכיח על החלתו שלא לשם תפלה הפסיע בתחילה שלש פסיעות לפניו אתרי שכשהתפלל חזר לו לפניו מיד שלא לשם תפלה, ואין לו לחזור עד שיתחיל שליח צבור באבות, ויש אוסרים עד קדושה, ויפסיע שלש פסיעות לפניו, (אב"ן):

כט) והוא רחום שמעתי שיסדרוהו שלשה זקנים על ספינת נלות ירושלים שהגיע אל ממשלת הגמון אחר ויאמר לנחותם בכבשן האש כחנניה משאל ועוריה אם הם מזרע ישראל ונתן להם זמן שלשים יום, לסוף הזמן חלם אחד מקרא שכתוב בו תרין כי והלת לא ולא ידע מה הוא, אמרו שלשה הזקנים זה הפסוק הוא שכתב בו כי תעבור במים אתך אני הלא הכמיתין הצור ונכנס באש ונחלק לשלשה חלקים ונכנסו אליו שלשה הזקנים ויסרו והוא רחום על הגם הגדול, כל אחד מהם התחיל ברחום וסיים ברחום, האחד והוא רחום והשני אנה מלך רחום השלישי אין כמוך חנון ורחום, (אב"ן):

ע) מצאתי במדרש דרשו ה' בהמצאו, בשני ובחמישי תמצאון אותו להיות קרוב אליכם אם תדרשוהו שבית דין של מעלה ושל סמה שוין, ומתקנת עורא בסוף מרובה שהיו קורין בתורה בשני ובחמישי, ומעם לשני וחמישי משאר ימים דניסן שבו יצאו ישראל מצרים חמישי בשבת היה כראיתא בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר' עקיבא, וחדשי הקיץ אחד מלא ואחד חסר וחשרי בשבת ויום הכפורים בשני בשבת ומשה עלה בחמישי לקבל לחות האחרונות ויורד בשני ביום הכפורים ונאמר לו סלחתי כדברך ולכן הוכן לסחילה וסליחה לדורות, (אב"ן):

עא) ונופלין על פניהם בצדס השמאלית דרך הסיבת שמאל דרך חיות, כי בנפילתו יסחלו עונותיו שהוא מתודה עליהם מלב ומנפש, ולא יתכן, ומדרש מצאתי שמאלו תחת לראשי ויימינו תחבנקי כתהנה, למדנו דנפילת אפים על הימנית, (אב"ן):

עב) אך רב נפרונאי כתב הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע ואדב חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין וכן עמא דבר, ולא פרקדן (פניו למעלה כההוא דמיהי מרבר דהמוכר את הספינה, ולא פניו למטה), דריביל לייט אמאן דגני אפורקדן וק"ש אפי' דמצלי, אלא דמצלי אצלווי, ובפרק הקורא את המגילה עומד רב איקלע לבי תענית צבור קם קרא בספרא פתח בריך חתים לא בריך נפול כולי עלמא על אפיהו ורב לא נפל על אפיה משום דרצפת אבנים הות קמיה וכתוב ואבן משכית וגו', או משום דרב פישום ידים ורגלים הוה עביד ולא אסרה תורה אלא פישום ידים ורגלים והאי דלא נפיל בלא פישום דלא הוה משני ממנהגיה, אי נמי אדם חשוב שאני דאמר ר' אלעא אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך וגו', ובירושלמי מפרש לה ביחוד על הצבור אבל על עצמו רשאי לבקש רחמים, בירושלמי בעו' פרק ר' ישמעאל ר' ינאי ועירא בשם אבהתיה כל מי שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו יאמר לו הקב"ה קום לך אל יפול, ובלבר יחיד על הצבור. ר' אמי ספקר לאינשי ביתיה כד תהוון נפקין

נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחוכון, ר' יונה רכע על סיפוריה ואהיא כדר' אמי בבלי בשם רבנן דהמן לא דהירו השתחוויה אלא לתענית ציבור ובלבד סן הצד :

הלכות נשיאות כפים

עו) הנם כפרק אלו נאמרין בסומה הן פשוטות ואין להאריך, וירושלמי אמר ר' חנינא עיר שכולם כהנים כולם נושאים את כפיהם ולמי הם מברכים לאחיהם שבצפון ושברדרום ומי יענה אחריהם אמן הנשים והמף, כך מצאתי, (אב"ן) :

עד) ואמר אביי לשנים אומר כהנים לאחר אינו קורא שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחר, וכן כתבו הנאונים שכן הלכה, ובירושלמי דפרק אין עומדין מצאתי

כל כהן שהוא בכית הבגת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה ר' יהודה בן פוי כר היה חש ולא היה חזיק רישיה הוה קאים ליה אחורי עמודא, ר' אליעזר נפיק לכרא. וצריך שיהא החון ישראל, אם היה כהן אחד אומר כהן, שנים אומר כהנים, אמר רב חסדא אף לכהן אחד אומר כהנים שאינו קורא אלא לשבט וחולק אבכלי בזה, גם כשה שאמר עובר בעשה ובבבלי עובר בשלשה עשה וצ"ע, (אב"ן) :

עה) ואינן עוברין עד שיאמר להם כהנים שנאמר אמור להם כתרומו כד תימרון להון, וכל כהן שלא נמל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש, ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם ובמקדש כנגד ראשם ובלבד כהן גדול שלא יגביה למעלה מן הציץ, ואינן רשאים לכוף קשרי אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם מן הצבור, וזה המנהג שפותחין את אצבעותיהן בנשיאות כפים יש סמך לדבר באגדה שיר השירים משניח מן התלונות מבתי כנסיות ומבתי מדרשות מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, למדנו שהשכינה שורה עליהם-בשעה שמברכין :

בחגיגה כפרק אין דורשין המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים בזמן שבות המקדש קיים ומברכין את העם בשם המפורש, והא דנהיני היום שלא להסתכל אע"פ שאין מברכין בשם המפורש יש סמך לדבר במגילה ירושלמי עלה דמתני' היו ידיו צבועות סמים לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו אמר ר' יוסי זאת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהם מברכין את ישראל, א"ר חני כלום אמר אין מסתכלין אלא מפני היסח הדעת מהו דאנא יכילנא לאיסתכלא ולא מסתמא דעתאי שאם יסתכל בו יסיח דעתו ולא יאיון אל הברכה :

בסומה (מ"ט) רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד מל לברכה, אמר רבא וכל יום ויום מרובה קללתו משל חבריו שנא' בבקר תאמר מי יתן ערב, הי בקר אי לימא דלמחר מי ידע סאי הוי אלא בקר דחליף (שעבר) ואלא עלמא כמאי מיקיים אקדושא דסידרי ואאמן יהא שמייה רבא דאגדתא שנאמר ארץ עיפחה כמו אופל צלמות ולא סררים ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל, ויראה לי מעם לדבר לפי שמדר קדושה מברך מביאת הגואל ותחייה המתים ועל רוח הקדש ותורה, וכן הקדיש מברך מן תקן שנאמר והתגדלתי והתקדשתי וגו', הלא כתוב לעיל * דאגדתא על שם נחמתא דאגדתא ריש ברכות שמנהמת בת קול כיונה וכו' ושלום, (אב"ן) :

עו) וכתב רב צמח שאין לומר סדר קדושה ביחיד דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ואם הוא תלמיד חכם יעסוק באגדה פרק גיד הנשה בחולין ויאמר שלחני וגו' שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום אחת אומרת קדוש, ואם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקדושה שרפים עומדים ממעל לו. אבל סדר קדושה וקנים ונביאים הראשונים הקנה ואין לו ליחיד להשיג את גבולם דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ויש מי שאומר כיון שהם פסוקים הרי הוא בקרא בתורה ויכול היחיד לאומרם ובלבד שיאמר אותם כנגננס ונקודים וסעסם כדרך * נדניי הלכס סי' כ"ט .

שהתינוקות

שהתניקות קורין לפני רבן . למנצח מדבר מן הקץ והיתה עת צרה ליעקב כמ"ש בסוף דינאל . ישלח עורך מקדש משיח בן דוד הנקרא ענני בן ששון . יזכור, אלה ברכב, גוג וסגנו ורשעי ישראל . המה כרעו ונפלו וגו' ואנחנו קסנו ונתעורר , והצור יואל ובא לציון גואל, (אב"ן) : עז) **ואתה** קדוש יושב וגו' כמו ותשבנו בקדש , מצפה לתהפלה של ישראל לפני המלאכים :

שנא' ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ויריעו כל בני אלהים אלו המלאכים : **ראיתי** מנהג טוב במליטולה וסביבותיה לומר אחרי התהפלה מזמורים לפי ענין הוימים . בחול תהלה לדוד המה ה' אונך ענני על שם כי גדול אתה ועושה נפלאות , וכתוב בפתרון הברכות על וספליא לעשות , ועוד דכתיב ביה הורני ה' דרכך . ובראש חדש ברכי נפשי את ה' רכתיב ביה עשה ירח למועדים וגו' ויצירת כראשית . ובחולי המועדות למנצח כאל הערונ על אפיקי מים שכתוב זה במזמור בקול רנה ותודה הסון חונג על שם קול ההמון שהיה בירושלים מן החוגנים שם . וכחנוכה מומור שיר חנוכת הבית לדוד שגם אנו קורין בפרשיות חנוכת המזבח כל ימי חנוכה . ובפורים למנצח על אילת השתר שמדבר מאסתר כדאיתהא במגילה נקראת למה נמשלה אסתר לאילת , וכן הדעת נוטה וישר בעיני , (אב"ן הירחי) :

תמה תפלת השחר

דין עשרה לתפלה וכל דבר שבקדושה

(ע) **פרק** שלשה שאכלו אמר רב נחמן קמן היוודע למי מברכין מומנין עליו , וכתב רב שר שלום גאון דרב נחמן וכל הנך בשלשה שאכלו אינן הלכה אלא צריך בבולן שיהיו בני י"ג שנה . ויום אחד , ונראין דברי רבינו האלפסי להלכתא כרב נחמן , ודאמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת י"ג ואע"ג דלא פרח אבל קמן שלא הגיע לשנת י"ג אע"ג דפרח אין מומנין עליו , ליתא דכיון דקרי ליה קמן אף בן עשר ובן ט' כשהוא יודע למי מברכין מומנין עליו , ומיהו לפרח דפירש והוא דפרח ונכנס בשנת י"ג מצאתי ראייה בירושלמי דפרק שלשה שאכלו קמן עושין אותו סניף ל' עד סתי עושין אותו סניף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר כדי שיהא יודע טיב ברכה וחד אמר כדי שיהא יודע למי מברך , א"ר גימא כסה וימנין אכלית עם ר' החליפא ולא זמני עלי עד שהבאתי שתי שערות , ואפילו הכי הלכה כהלמורא דיון דפליגי עליה דקאמר ולית הלכתא ככל הכי שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קמן היוודע למי מברכין מומנין עליו , וכמעשה דאבוי ורבא בר רב חנן דהוה יתבי קמיה דרבה אמר להו למי מברכין חד אחוי כלפי רקיעא וחד אחוי כלפי שללא . וכתב רבינו יעקב דהא דאמרי' ולית הלכתא ככל הכי שמעתתא לא קאי אדר' אסי וריב"ל דאמרי אף על פי שאמרו קמן המוטל בעריסה אין מומנין עליו פירוש לתלתא , אבל עושין אותו סניפין לעשרה , אלא קאי אהשעה וארון מצטרפין וברדתי ליה אמו ארון גברא הוא ושבת גברא הוא . וקמן פורח מומנין עליו , חדא דאפסקיה לריב"ל במילי אחריני מוכא במילי דריב"ל כמ' ועבר מצטרפין , לעולם יקדים אדם לבית הכנסה , שאינו מענין הלכות אלו , וגבי וימון להלכתא סודה ריב"ל דאין מומנין בקמן המוטל בעריסה עד שידע למי מברכים , אבל לסניף עולה , ורב נחמן סודה בהא , ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי , וכן לכל דבר שבקדושה דכל כי עשרה שכינתא שריא דאתיא תוך תוך כתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתתיב הכדלו מתוך העדה הזאת , ופריך בירושלמי והא עדת קרח סניאין אינון אלא תוך תוך ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים , אי מתוך את למד סניאין אינון , אלא אתיא בני בני נאמר כאן בני ישראל ונאמר להלן ויבאו בני ישראל מה להלן עשרה אף כאן עשרה . ומה שנהגו בצרפת ובפרובינצא להח הספר ביד קמן להשלים לעשרה יש לי סמך קצת בפרקי ר' אליעזר בשלשה

בשלשה מעברים את השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמטעו מעשרה מביאין ספר לפנים ועושין גורן עגולה לפי גדלו וכו', ואין ראייה ברורה מכאן דלא הוזכר קמן וספר בידו, ואמרו ארון גברא, ועוד דהתם לפרסומי מילתא הוא, ועוד כיון דקילל כריב"ל מה לנו ולספר בלא ספר בידו יעשו ממנו סניף וכן עיקר, כך קבלתי בשם רבינו יעקב מ"כ בצרפת, (אב"ן):

עם) הרב רי ורחיה הלוי בגירונדא שמעתי שהיה מתיר שני הניקוקות לעשרה לתפלה והיה מדקדק סדקאמר בתלמוד עושין אותו סניפין לעשרה ולא אמר סניף משמע שני סניפין ולא אחד, ולא נהירא. וארם שהוא עברין ולא נדוהו הקהל מאצלם נמנה לסניף עשרה וחייב בכל המצות דכתיב בעבן חטא ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא דבקדושתיה קאי ולא יצא מכלל ישראל, אבל אם נדוהו מאצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה שאם מצטרף מה הועילו בהקנתם שהבדילוהו מאגודתו, כך כתב רש"י ז"ל, ויראה לי משום דאמרינן בסנהדרין פרק זה בורר דבני אדם החשונין על השביעיה אין נמנין למנין סוד העובר הצריך מנין, דקשר רשעים הוא ואינו מן המנין. שמענא מהבא דהמנדה [אינו] נמנה למנין, ושלום, (אב"ן):

שייך למעלה בה' ק"ש ובה' תפלה.

פ) אסור לאדם להבגים ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא את שמע אלא אם כן יש תחת בגדיו דבר שחוצץ בין פיו ובין בשרו כדאיתא בפרק שני דברכות, ובהוספתא לא יכניס ראשו לתוך אוזרו ויקרא את שמע ואם היתה אפיקרוסותו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר ופירוש קובו הללא דבי צוארו. ירושלמי פרק כיצד מברכין ובתוספתא ר' יהודה אומר אם שנוורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו, ר"ח ב"ד אומר כל שרות הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, כל שרות עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו אין רוח עצמו נוחה בשלו סימן רע לו, אם כוונת לכך בתפלה תהא מבושר שנשמעת התפלה, כל כהן המברך מתברך ושאינו מברך אינו מתברך שנא' ואברכה מברכך. מצאתי בשם רב יהודאי גאון ז"ל הא דאמרינן במנחות סח בין הפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה היינו כשסח שיחת חולין, אבל אם הפסיק במורים או בקדיש או בקדושה אינו חוזר מעורכי המלחמה אבל חייב לחזור ולברך על של ראש שתיים מפני שכל תפלה ותפלה מעונה שתי ברכות אקב"ו להניח תפילין אקב"ו על מצוה תפילין, ואם ברכן באחת עולות לוו ולוו, ואם הפסיקן אפילו בקדושה ובאמן יהא שמיה רבה מברך בטלה ראשונה וחוזר וסברך שתיים על של ראש, וכן נמי היכא דאין לו אלא תפלה אחת של ראש או של יד כדקיימא לן דאין מעכבות זו את זו בין יש לו ובין אין לו כשיניח אחת מהן לבר מברך שתיים להניח ועל מצוה, (כ"מ):

דין טבילת בעלי קריין

פא) בחולין פרק ראשית הגז אמר רב אשי האידינא נתגז עלמא כתלחא סבי, כד יהודה בן בתירא בדברי תורה דאמר בעלי קריין מותרין בדברי תורה דלא נתנה תורה למלאכי השרת ודברי תורה אינן מקבלין מוטאה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וגו', ואמרינן בפרכות פרק מי שמת בטלוח לטבילותא כד' יהודה בן בתירא, פירוש בטלוח לתקנת עורא שחיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה והיא אחת מעשר תקנותיו דחשיב להו בסוף פרק טרובה, ואמרי לה בטלוח לנשילותא כרב חסדא דליים אמאי דמהודר אמאי בעידן צלותא, מכל מקום אמרינן בפרק היה קורא הני מילי דרב חסדא לייש לקריאת שמע דוימניה קביע ליה אי נמי שהוא תלמוד תורה, אבל לתפלה בעי אהורוי, ועד כמה ער פרסה והני מילי לפניו לפני השירא ההולכת עמו בדרך אבל לאחורוי

לאחריו אפילו מיל אינו חוזר אבל פתוח ממיל חוזר, ולטבילותא דבטלוחה הני מילי לדברי תורה אבל לתפלה צריך רחיצה בתשעה קבין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו, כך כתב רבינו האי ז"ל. ויראה לי מדחויגן לרב חסדא דלייט אמאן דמהרר אמיא לקריאת שמע אבל לא לתפלה דלא בטלוחה לנפילותא, לטבילותא נמי דבטלוחה הני מילי לדברי תורה אבל לתפלה לא בטלוחה וצריך רחיצה בתשעה קבין, ועוד דאמרינן בברכות שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמתמירין בה וכל המתמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועוד דפסוק רבא הלכתא בריא המשמש וחולה המשמש ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין וחולה לאונסו פמור מכלום, ואם כן איכא גמרות אלו בהאי מילתא וצ"ע וכהלכות רב אלפסי ליתא להא, (אב"ן):

ובתשובות הגאונים מצאתי וכן כתב רבינו משה וצ"ל בספר אהבה בפרק רביעי בהלכות תפלה, מנהג פשוט הוא בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שירחץ כל בשרו במים משום שנאמר הכן לקראת אלהיך ישראל, בר"א כבריא או חולה שבעל אבל חולה שראה קרי לאונסו פמור מן הרחיצה ואין בוה מנהג, וצ"ע למה תלה הרב מנהג, ובעל קרי לרחוץ כל גופו וצריך חפיפה דכתיב ביה ורחץ במים את כל בשרו, אבל משמש דכתיב ביה ורחצו במים די לו לרחוץ ולשפשף מאכנסו ולמטה. ובהשוכה אחרת, בזמן הבית היו טובלין בעלי קריין שלא להכנס למקדש בטומאה ועכשו שכולנו מטמאים בטומאת מת חסורה שאין שום טבילה מועלת לה בלא הזאת מי תמאת שלישי ושביעי אין לבעלי קריין ומשמש אלא רחיצה בלבד. והטובל לכבוד שבת ויום טוב לא יברך על הטבילה שאין טבילה מן התורה אלא לגדה ויולדת, אנשי מוצח אין טובלין לא מקרי ולא מתשמשו המטה, ואנשי מערב אפילו ביום הכפורים טובלים כדרך דתנן הרוואה קרי ביום הכפורים מוכל כדרכו ואם מבערב ישפשף, כ"ס. לצאת לדרך מצאתי בירושלמי סמך למה שראיתי בני אדם אומרים ה' צבאות עמנו וכו', ה' צבאות אשרי אדם בומח סך, בירושלמי פרק אין עומדין להתפלל ר' חזקיה ור' יעקב בר אחא ור' יסא בשם ר' יוחנן לעולם אל יהא פסוק זה וזו ספיק ה' צבאת עמנו, ה' צבאות אשרי, ר' יסא בר אבין ור' אבהו בשם ר' יוחנן וחבריה ר' חזקיה בשם ר' יוחנן ור' אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות הקשות המתרגשות לבא בעולם, ר' יסא בשם ר' אבהו ירמי' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החציפות המתרגשות בצדקתך לבא בעולם, ה' נחני וגו', (אב"ן):

תפלת מנחה

תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה, מנחה גדולה עד הערב משש שעות ומחצה ומעלה מבי ינסו צללי ערב שכן כשחל ערב פמחים להיות ערב שפת תמיד נשחט בשש שעות ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפמח אחריו, ומנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה, פלג המנחה י"א שעות חסר רביע שעה ורביע עד צאת הכוכבים. סאן דעבר כרבנן עבר ודעבר כר' יהודה ואקדים תפלה ערבית בפלג. האחרון כר' יהודה עבר ובלבד שיקרא ק"ש אחר צאת הכוכבים, דגרסינן בריש ברכות ירושלמי הקורא קודם לא יצא ידי חובתו אם כן למה קריין אותו בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מהוך דברי תורה. עד צאת שלשה כוכבים שנים ספק והא כתיב עד צאת הכוכבים ולא מיעוט כוכבים שנים קדמאה לא מתחשב, ירושלמי, כך סצאהו, (אב"ן):

פב) והא דאמרינן מהפלא אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס ושל מוצאי שבת בשבת ואומר ברכה על הכוס תפלה בלחוד אכל ק"ש עד צאת הכוכבים ולא דוקא שבת ומוצאי שבת אלא בכל הימים מצלי דערבית בפלג המנחה כד ניתא ליה וקיימי כר' יהודה, וכל עידן דנפיק זמן תפלת המנחה עייל זמן תפלה ערבית ודאיצריך

ודאי צריך ליה למיטר שבת ומוצאי שבת לפרושי מאי הפלה מצלי, ומכל מקום מצוה מן המוכרת לתפלת המנחה החצי האחרון של שעה שביעית עד חצי אחרון של שעה עשירית וזהו מנחה גדולה ומשם ואילך עד הערב מנחה קמנה לרבנן ולר' יהודה עד פלג האחרון, ואמרינן בהלמוד לעולם יהא אדם והיר בתפלת המנחה שהרי עשאה הנהוב בקמרת שנאמר תכון תפילתי קמרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, ואף אליהו ע"ה לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו:

תפלת הערב

(פג) **והוא** רחום קבלתי מרכותי בצרפתי לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למערב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום על כן מכריז התזון והוא רחום יכפר עון, ומכאן יש לי השובה למנהג ספרד שאומרים אותו בשבתות וימים טובים וכבר הובדלו ממלאכה וכראמר ליה רב לר' ירמיה מי גדלת וא"ל אין בדילנא וכבר קרש היום ואין מלקין אותן עוד, ובצרפת ופרובינצא אין מנהג לאומרו בשבתות וימים טובים, אך לפי מה שמצאתי במדרש לפי מה דקיימא לן רתפלות כנגד המידים הקטנים תפלת השחר כנגד המיד של שחר ותפלת המנחה כנגד המיד הערב ותפלת הערב אין להסמיך אותה בקרבן שאין קרבן בלילה שנאמר ביום צוחו את בני ישראל וגו' ואסמכוה רבנן כנגד אברים ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנאמר בהן היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו ואין סמך לדבר, על כן מנהג לומר והוא רחום יכפר עון שאין לנו קרבן להלות זאת התפלה ובוה הוא נוח ויפה מנהג ספרד וישר בעיני, (אב"ן):

(פר) **ואע"פ** ששנינו ובערב מברך שהים לפניו ושתים לאחריה הוסיפו אנשי מערב המקראות שהם שבתו של מקום ב"ה ויש בהן י"ט אוכרות כנגד תפלת הלחש וקבעו בהן ברכת המולך בכבודו, ולהודיע לכל כי תפלת הערב רשות לא חשו להסמיך בה נאולה לתפלה, ורבינו שמואל מ"כ מצרפת לא היה חותם בה בהוברת השם להודיע שאינה ברכה וכדתנן ובערב מברך שתים לפניו ושתים לאחריה ויליף לברכות קריאת שמע שחרית וערבית מקרא דכתיב שבע ביום הללתיך לכן עליהם אין לתוסיף ומהם אין לגרוע, ויש מקומות שאומרים פסום הקמרת בבקר ובערב שכך היתה מצותו ומתחיל מפרשת הקמרת ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נמף וכו' פסום הקמרת כו', אך השיר לא יתכן לאומרו אלא כבקר על הקרבן והגם השירים הבתובים בסוף מסכת תמיד, ואמר שר שלום שמורר לאדם ליפול על פניו ואף בצנור אחר תפלת ערבית כעל תפלת המנחה וכן מנהג כבבל חוץ מערב שבת וערב יום טוב, אך לא נהגו העם אלא במנחה שהיא עת רצון והיא חובה, (אב"ן הירחי):

(פה) **וכתב** רבינו האי גאון ו"ל דאע"ג דקיימא לן דתפלת ערבית רשות כסהם מתניתין בתפלת השחר דתנן תפלת הערב אין לה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות וסתם המתניתין ומחלוקת כברייאתא הלכה כסהם מהניתין, ועוד דרב אמר הלכה כרברי האומר רשור, ושמואל אמר הלכה כרברי האומר חובה והלכתא כרב באיסורי, דכל חובה המוטלת על האדם לכר דיני מסונות איסורי נינהו והאי דמצלי לה כל ישראל לאו משום דחובה היא ואי לא עביד איכא פורענותא דלעולם רשות היא ומצוה קעביד ומקבל שכר ואי לא עביד לא מקבל פורענות אבל מצוה דהיא חובה אי עביד לה איח ליה שכר מצוה ואי לא עביד איח ליה עון, והויא לה כצדקה ונטילות חסדים דמצוה ורשות דאי עביד מקבל עלייתו שכר ואי לא עביד לית ליה עון, אבל סוכה וציצית והרומין להם אי עביד מקבל שכר ואי לא עביד אית ליה עון דמצוה דחובה נינהו, אבל בק"ש דקרי לה כותיקין אית ליה שכר ואי לא לית ליה עון כאילו לא קראו כלל אלא אבר אותו שכר, והא דתניא ספני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שדרי איברים ופרדים

ופדרים וכו' כמאן דאמר רשות הקנינה כנגדם שאינם עיקר הקרבן וגם אם נתעכלו מכערב נתעכלו ואין לה סמך בכך, ודאמרין בריש ברכות וכל העובר על רבוי הכמים חייב מיתה לאפוקי מסאן דאמר תפלה ערבית רשות דילמא משום אונס שינה הוא דאמר חייב מיתה או אהיא כמאן דאמר חובה, ודא"ר יוחנן איזה הוא בן העולם הבא זה הסימך נאולה לתפלה שחרית וערבית לאו משום החובה הוא אלא לעולם רשות ושכר גדול מיהא אית ליה, ואי משום דגניאל מסר נפשיה עלה וזמנין תלתא הוי מצלי לאו משום דחובה היא דאפילו הכי לא איבעי ליה למיסמר נפשיה אלא אתתא עי' ונילוי עריות ושפיות דמים אלא רשות היא וכשעת השמד היה דאפילו לשנויי ערקתא דמסאנא יתגז ואל יעבור, ושלום. ודאמרין מעה ולא הוכיר של ראש חדש בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדישין את החדש בלילה ואי רשות היא אף בשבתות וימים טובים לא ניהדריה יש לושר דמקיים מצוה מיתה הוא, כך כתב רבינו ג'ע ולא העתקתי :

תמו הלכות חחול

הלכות שבת

(א) אין מנהג בצרפת וספרד ליפול על פניהם במנחת ערכי שבתות וימים טובים, אך בערבי ראשי חדשים נהגו בספרד לכר ליפול, וילל לפי שהם ימי משה ושמחה ונקראו מועדים שנים שבת נקרא יום שמחה, ובספרי וביום שמחהכם ובמועדיכם ובראשי חדשים, מועדיכם וראשי חדשים כמשמעו וביום שמחהכם אלו השבתות, וכבר אנדילו להו ממלאכה וקדש יומא ומעטה הן אסורין בהספר והענינה ומלאכה מה שאין כן בראש חדש שמוחר בהספר והענינה ומלאכה בו ביום היה סן הדין ליפול בהחניה לולא שסנעו בעבור קריאה ההלל, אך לפי שקריאת ההלל בראש חדש אינו סן התורה אלא מנהג לא נסנעו בערבית סליפול על פניהם ואין לסחות בידם, (אב"ן) :

(ב) בלילי שבתות אנו מקדישין סבעוד יום להכרל מסלאכה ולהוסיף מחול על הקדש כדילפינן מועניתם את נפשותיכם אין לי אלא יום הכפורים כנגד סחיתו וביציאתו, שבתות מנין ה"ל תשבהו, ימים טובים מנין ת"ל שבתכם כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש, ואמרין התם שאני עילויי יומא מאפוקי יומא עילויי יומא מקרמינן ליה אפוקי יומא מאחרין ליה דלא ליהו עלן כמשוי, וא"ר יומי יהא חלקי מסכניסי שבת בטבריא ומסוציא שבת בצפורי :

מנהג ספרד לושר והוא רחום והמעם סבואר בתפלה הערב של חול. ברכו אשר ברברו מעריב ערבים כשאר הימים, וכתבו רב נטרונאי ורב עמרם ז"ל כי האומר אשר כלה מעשוי, לסגולת עמים, וכן באמת מחליף וסוכיר של שבת, בשלשתן מועה שבין בחול ובין בשבת סטבע אחר להם. וחותם פורש סוכת שלום, וכן מנהג צרפת ופרובינצא, ויראה לי כי לא נוכר שבת בשום מקום כי אם בהפלה ככרחה רביעית לעולם. וכן בראש חדש וחול המועד בשבת אין להוכיר של שבת בעבודה שכבר הוכירו ואין דין הזכרת שבת לכאן ונסצא שסשנה מסטבע הברכות ולא יצא, שהרי בערבית יש לפתוח במעריב ערבים אע"פ שאמרו אם פתח יוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא סוף סוף לתחילה יש לו לפתוח במעריב ערבים, ושנינו כל שלא אמר אמת ויציב בבקר ואמת ואמנה בלילה לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבקר חסרך, וכן לסגולת עמים שיצריך לושר אהבת עולם כחכמים דהניא כוונהיהו ולשון המקרא אהבת עולם אהבתך ע"כ נראים דברי הגאונים ויש לסחות בידם מלאומרם, (אב"ן) :

(ג) על מנהג ספרד שחותמים שומר עמו ישראל ואומרים ושמרו בני ישראל ישמחו השמים והגל הארץ וכו' בא"י הכולך וכו', כתב רב נטרונאי גאון ז"ל דלא מיבעיא לשמואל

לשמואל דאמר תפלת ערבית חובה דאית לן לטיסמך גאולה לתפלה ובתר שומר עמו ישראל לעד אית לן לצלווי דתשבינו כגאולה אריכתא דמיא אלא אף לרב דאמר רשות וקיימא לן כרב באיסורי ופסקינן לה בימות החול באותן מקראות שהוסיפו אנשי מערב להודיע שהיא רשות אבל בשבת דשכיחי מוסיקים וצריכינן ישראל למיעל לבתיהון מקמי דליחשך או משום דילמא מיעקרא שרגא, סלקוה לחוספת אנשי מערב ואוקימו אהאי דהני בערב מברך שתים לפניו ושתים לאחריה וכן מנהג בשתי ישיבות ונבית. רבותינו שבבבל, וכן כתב רב שר שלום גאון ז"ל כי אין מנהג בישיבתו ובבית רבותינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל בשבת אלא במקומו הוחמין ופרום סוכת שלומך וכו' ואומרים קדיש לאלהר ואין לחתום בא"י פרס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון ובניה ובונה ירושלים לפי שאין הוחמין כשתים כדאיתא בע"פ, אבל בשאר בתי כנסיות אומרים שוקר עמו ישראל ושמו וחומתים בהמולך אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כולה, ויראה לפי ששנינו אם ישמרו ישראל שתי שבתות כדלכתן מיד נגאלין שנאמר אם ישמרו את שבתותי וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו', ויהבן לומר פרום סוכת שלום שהיא גאולה כמו ואפרוש כנפי עליך וכתוב ופרשת כנפך על אמתך כי נואל אהה, ואין צריכין שמירה אם ישמרו את השבת דכתיב כומר שיר ליום השבת ליום ששבתין מוסיקים בעולם על כן אין לחתום בשומר עמו ישראל. ומנהג צרפת על זה תיכף לחתימה פריסת סוכת שלום אומר ושמו בני ישראל וגו' שיפרום סוכת שלומי עלינו אם נשמרו כראוי, ועוד כי אותן המקראות תקנום אנשי מערב כנגד תפלת הלחש שיש בהן י"ט אוכרות. ואחרי שאין אנו אומרים תפלת י"ח בלחש בשבת כדאיתא בפרק מי שמתו וגם אין מנהג ספרד ולא בשום מקום לומר המקראות אין בדין לחתום בהמולך כי לאריכות אותן המקראות תקנו חתימה בהמולך, (אב"ן):

(ד) ולמנהג צרפת ופרובינצא שחותמין בהפורס סוכת שלום ראוי לומר כך והסר שמן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפך תסתירנו ופרום סוכת שלומך וכו' ואין לומר ושומר צאהנו ובואנו מעתה וכו' כי היא להסמך מעין חתימה לחתימת החול שחותמין בשומר עמו ישראל, (אב"ן):

(ה) ועומדין בתפלה ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל והיית לנו שבתות וכו' אלהינו ואלהי אבותינו וכו' ביסוד העמרי. ויתכן היות יותר מנהג צרפת ופרובינצא לומר אתה קדשת את יום השביעי לשמך הכלית מעשה שמים וארץ וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הומנים וכן כתוב בתורתך ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים ויברך אלהים וכו' בשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא וכו', דאמרינן בשבת בפרק כל כתבי המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו באילו מעיר על מעשה בראשית, למדנו שבתפלה צריך לומר ויכלו, וזה שאנו חוזרים לאומרו בקול רם להוציא את מי שאינו בקי לפי שהוא ערות גדולה. ועוד שלא תחלוק ביום טוב שחל להיות בשבת שאומרים אתה בחרתנו וכו' יעלה ויבא וכו' והשיאנו ואין אומר בלחש, (אב"ן):

(ו) וזה שנהגו לאומרו בקול רם ומעומד לפי שהוא ערות דכתיב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב אלו בעלי דינין, כ"ק בצרפת, (אב"ן). ושמעתי כי הרב ר' משה זצ"ל הצריך לאומרו מעומד כשאדם מקדש בביתו מאעם זה:

(ז) בפרק כמה מדליקין יום טוב שחל להיות בשבת ש"צ היורד לפני התיבה ערבית אין צריך להוכיח של י"ט שאילולא שבת אין ש"צ יורד לפני התיבה ערבית ביו"ט במעין שבע שתקנה חכמים בערב שבת דשכיחי מוסיקין כדאיתא בע"פ ובתי כנסיות שלהן היו בשרות ובית הכנסת עלול בכך שטלאך הסות מפקיד שם כליו ובני אדם המתאחרין לבא היו מסיימין תפלתן בעוד החזן סאריך במעין שבע, ועל כן מנהג לאומרו כנגון יפה כדי

כדי להאריך ובימים לא נתקנה וי"ט שחל להיות בערב שבת אף על פי שאין עושין מלאכה כי אם אוכל נפש בלבד צריך לומר ברכה מעין שבע מגן אבות בדבריו כדאיתא בסוף פרק קמא דחלוין י"ט שחל להיות בערב שבת תוקעין ואין מברלין ובמקום הקיעה התקינו אותה ברכה מעין שבע ברכות להמתין המתאחרים לבוא בעבור סעודת יום טוב לשבת, מ"ד, (אב"ן):

(ה) יסוד העמרים בין בערבית שחרית ומוסף ומנחה בשבת מזכירין כך ורצה והנחל לבניהם שבתות למנוחה למען שמו באהבה מלך עוור וכו', ולא יתכן להזכיר של שבת אלא שאומר ברכה רביעית בפני עצמה ואין לשנות מטבע הברכות שכולן שוות לחול ולשבת, (אב"ן):

(ט) ובמנהג צרפת כשחל י"ט בערב שבת שאין אומרים במה מרליקין שאין יכול לומר עשרתן ערבתן דהא אין מנביהין תרומות ומעשרות ביום טוב, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן):

(י) יסוד העמרים ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו ואע"פ ששינו טעה ולא הזכיר של ראש חדש אין מחזירין החם היינו מעמא לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אבל בערבית של שבת שמקורש ועומד מששת ימי בראשית מחזירים אותו, ואע"פ דק"ל ברב דתפלת ערבית רשות ה"ם היכא דלא בעי לצלוי לה דלא מטרחינן ליה אבל מרח וצלי ושו"י עליה כתובה מטרחינן ליה למחר ולצלו"י ועוד דאמרינן ביציאות השבת אמר ועירי הני חברין בכלאי למאן דאמר הפלת ערבית רשות כיון שהתיר תגורו לא מטרחינן ליה לצלו"י והכא נמי כיון דצלי ולא אדבר השתא מטרחינן ליה והדר מצלי, ור' משה גאון ז"ל כתב יחיד שמעה בליל שבת ולא התפלל ומאהבת ה' אלהינו כו' כיון ששמע משה"צ מגן אבות בדבריו שהיא ברכה אחת מעין שבע מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו וכן כתב רב נטרונאי גאון ז"ל, ולא יתכן דהא אין בה מלכות ורמ"א להבינו ורב לייט אמאן דמצלי להבינו בעיר אבל בדרך מצוי לצלו"י לה, ויראה לי שצריך לחזור ולהתפלל וכן מצאתי בתשובות הגאונים שאם שכח אתה קדשה בשבת וכל שכן ברכה רביעית ביום מחזירין אותו, (אב"ן):

(יא) ואמרינן כ"פ מי שמתו רבני אדם שטעו להתפלל של חול בשבת משלימין אותה ברכה דברין הוא שבשבת בעינן למיטריניהו אלא משום כבוד שבת לא אפרחוהו רבנן פירוש שלא יצטער שאם היה לו חולה אומרה בברכה [דפאנו] (השנים) הילכך אין מהפללים בשבת כי אם שבע ברכות דאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת, וי"א משום דבשבת מסהרין לבוא ומטהרין לצאת והוא צריך להעקב בתפלת י"ח ויצטער ואינו נראה כלל אלא כדפרשינן, (אב"ן):

(יב) וי"ש לי סמך לו ברכות לשבת כנגד ו' אוכרות שבמסורת שיר ליום השבת וכו', וי"א כנגד ו' קולות שבמסורת הבו לה' קול ה' על המים וכו', (אב"ן):

(יג) ואפליגו רב ושמואל ור' יוחנן בע"פ אותן בני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ושמואל אמר אף ידי קידוש לא יצאו ור' יוחנן אמר אף ידי יין [לא] יצאו רב אית ליה דיש קידוש שלא במקום סעודה ולשמואל אין קידוש ומעמא דשמואל בירושלמי מפרש משום וקראת לשבת עונג במקום העונג שם תהא קריאת השבת קידוש היום, ואע"ג דהלכתא כרב באיסורי כרפליג אדשמואל ור' יוחנן קאי ס"כ ולא איתותב ר' יוחנן אלא מיין ומקידוש לא איתותב בהא הלכתא כשמואל דכולהו אמוראי בתראי רב הוגא ורבא ואבבי קיימי כוותיה בע"פ וכן פ"ח, וכך כתב בתשובות רבינו האי גאון ז"ל ורבינו שרירא אביו וכן כתב ר' יהודאי ז"ל ולשמואל למה ליה לקדושי בני כנישתא לאפוקי אורחים דאכלי בני כנישתא, ואע"פ שאמרו במגילה פרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן וכו', סעודת שבת שהיא מצוה מותר לאכול בהן וראיה לדבר ירושל' דאור

דאור לארבעה עשר ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכי בדיקה מה צריכה ליה שכן אוכלין שם בשבתות ובראשי חדרשים וכן סידר עלה דמתני' אבל בתורת מצוה נרטינן בירושלמי א"ר יוחנן ליום ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש ר' יוחנן עייל לבי כנישתא ומלפס פירודין ואכיל להון אמר יהא חלקי עם דמקדשי ירחא הבא ובפרק מי שהפק וכיצד מברכין מן מה דאנא חמי לרבנן סלקין לקידושי ירחא ואכלין ענבין ולא מברכין עליהון בסופה לא כשיש ברעתך לאכול פה , לסרנו שמותר שיאכל שם דמנהג אבותיהם כידיהם , ומכאן מנהג בירושלמי לאכול שם בעיבור החדש , מגלה סתרים , (אב"ן) :

(ד) א"י נמי בבית הסמוך לבית הכנסת והוי מקום סעודה כיון שרעתם לסעוד שם דאמרי' בירושלמי דכיצד מברכין מי שסוכתו עריבה עליו בשמיני של תג יקדש בביתו ויאכל בסוכתו ומכאן אמר ר' שמעון דמקדש שלא במקום סעודה ומעם שם וילך ויקדש בביתו להוציא בניו ובני ביתו והוא יצא כבר אע"ג שעקר סעודתו , מהא דירושלמי , וראיה גדולה נראה לי מההיא דע"פ מעימו-סירי, ואף אם לא מעם החוץ כי אם האורחים או מעם הוא ולא האורחים יצא דלדידהו הוי מקום סעודתן , והמברך צריך שיטעום דאמרינן בפרק מערבין לאו דוקא ה"ה שיטעום לאחרים יצא כדאמרינן התם ליטעמיה ינוקא בקידוש של ליל כפור אתו למיסרח הא לאו הכי שפיר דמי וכפירוש ר' שמואל בע"פ . אך כל הקהל שאין סועדים שם לא יצאו וצריכין לקדש בביתם במקום סעודתם שהלכה זוהתת היא בישראל שאין קידוש אלא במקום סעודה כשמואל , נפלאתי על מנהג ספרד ופרובינצא שמקדשים שם בשבתות וימים טובים שכיון שאין אורחין אוכלין שם ואין אדם יוצא בה הויא לה ברכה לבטלה בלי ספק , אבל הברלה דהויא שלא במקום סעודה טוב להבדיל שהרי כל השומעים ועונין אמן ויוצאין בה ויש בני אדם שאין להם יין להבדיל בכיתם שברוחק נמצא להם יין כדאמרינן בתלמוד ויילמא לא איקלע ליה כוס ויוצאין בשמיעתה ובעניית אמן , (אב"ן) :

(זו) וכיון דאין קידוש אלא במקום סעודה אף אם צריך לאכול במקום אחר ויחזור למקומו שקדש שם ויטעום מותר ואם לאו אסור , שר שלום ז"ל , ואם קידש לאנשי ביתו ובה לא אצל אנשים שיודעים לקדש אינו חוזר ומקדש להם רב יהודאי גאון ז"ל . וכתב רב נטרוגאי ז"ל דמברילין ומקדשין בבית הכנסת אע"פ שאין שם אורחין אוכלין , ולא מיבעיא הברלה דלא במקום סעודה דיצאו כל השומעים ועונין אמן אלא אף קידוש דאינו אלא במקום סעודה יקדשו שם שהטעמת היין שמועמין בו הצבור משום רפואה הוא שנותנים ממנו על עיניהם דקאמרינן פסיעה גמה נמשלה אחת מחמש מאות מסאור עיניו של אדם וסדרר ליה בקידושא דבי שמישי ופעמים שיש בני אדם שם שאין להם יין בביתם וייקדשו על הפת ותקנו להם חכמים לקדש שם משום רפואה , וביסוד העשרמי ומיבעי ליה למיקם בני כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא עליה כסא דקידושא ועד דיימר מקדש השבת לא יתיב דמעילי לברוכי * :

(זו) כמה סדליקין נהגו כל ישראל לאמרו להוהור על דיני הרלקה ולהוריע ברבים השמנים והפתילות שאסרו חכמים שלא יבוא להמות , וזה שלא נהגו לומר דיני הפסנה כמה מוטגין וכירה שהסיקו משום מורח צבור , או משום דגר שבת משום שלום בית הוא הוצרך להוהור יותר , (אב"ן) :

על שלש רברים נשים סתות כשעת לידתן על שאינן והירות כנדה , ובחלה , ובהרלקת הגר , ובב"ד אדם הראשון חלחו של עולם היה שהוצבר עפרו מכל הארצות , בפרק נגמר הדין והיה גרו של עולם שנאמר גר אלהים נשמת אדם , והלכינה את פניו ושפכה את דמו וגורש מן ערן לפיכך חלקה בשלשתן אם לא תקיים אותם . וכתב רב אחא משבחה שצריכה לכתב להדליק גר של שבת דאמרינן התם אין סדליקין בעמטן מפני * עייפוס הנגלים :

כבוד השבת וספרש רבא שמא יניחנה ויצא א"ל שאני אומר הרלקת נר בשבת חובה עד כאן, והכי פירושה סעודת השבת במקום הנר חובה, וכדאיתא בסוף יומא סאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא כעין יממא והיינו דאמרין בע"פ ואמר לן טעיטו מידי דילמא אראוליתו לביהייכו מיהעקרא לנו שרנא ובקידושא דרבא לא נפקיהו דאין קידוש אלא במקום סעודה, והרלקת הנר במקום סעודה חובה ומצוה משום עונג שבת ושלוש הבית, ורבה דאמר לאביי הרלקת נר בשבת חובה לא איצטריך ליה למימר אלא שבמקום סעודה השבת היא חובה דבלא סעודה שבת הא אשמעינן מהניתין דחובה, דחנן על שלש עבירות הנשים מהות וכו' ואסמכוה רבנן אקראי ותונת משלום נפשי וזו הרלקת נר בשבת וירעת כי שלום האלך זו הרלקת נר בשבת אם כן אהא רבה לאשמעינן דבטקום סעודה השבת היא חובה ומצוה. ואם היתה דולקת טבעוד יום צריך לכבותה ולהדליקה לשם השבת ולברך עליה דתניא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר, בשבת פרק ב"ס. ובירושלמי ובבראשית רבה ויברך אלהים את יום השביעי ר' אליעזר אומר ברכו בנר פעם אחת הרלקת את הנר בערב שבת ובמוצאי שבת מצאתי דולק ולא הסר כלום, למדנו מזה שאין לברך על הנר בלילי ימים טובים, וכ"כ רב אחא בנר שבת לברך להדליק ולא הזכיר נר של יו"ט, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דסברין על הרלקת נר שבת מידי דהוי אביסוי הדם שאם נהכסה סאליו אין צריך לכסות ואם נהגלה חייב לכסות, והוא הדין להרלקת נר שבת שחייב לברך שהיא חובה אע"פ שאם היתה דולקת שטא אינו חייב לכבותה ולהדליקה, פ"ת, (אב"ן):

(יח) **ושוין** שאין מביאין את השלחן אלא א"כ קידש ואם הביא פורים ספה ומקדש כי היכי דהיתו סעודתא ביקרא דשבתא, וצריך להיות השלחן ערוך והגרות דולקות כדתניא בשבת פרק כל כתבי בשעה שארס בא מן בית הכנסת לכוין ומצא שולחן ערוך סטות מוצעות ונרות דולקות שני סלאכי השרת המלוין לו לאדם אחר טוב ואחר רע סלאך טוב אומר יהי רצון שההא לשבת הבאה כך ומלאך רע אומר בעל כרחו אמן וכו'. ויפרוס המפה עליו דליתו כעקירת שולחן ומקדש ואחר כך יסיר המפה ויראה כי הסעודה באה לכבוד שבת:

וכתב רב עמרם המקדש אם מעם מלא לוגמיו דהוא רביעית יצא, ולא יהכך דבדאי מצוה מן המוכחר הוא לשהות כל הרביעית אך אם לא שהה אלא רוב הרביעית שיראה כמלא לוגמיו יצא והיינו דאמרין בע"פ והוא דשתי רובא דכסא, דמלא לוגמיו יצא דאמרין התם לאו מלא לוגמיו סמש קאמר דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית כדאיתא בסוף מסכתא יומא כמה ישנה ויהיה חייב ביה שמאי אומרים כדי רביעית ובית הלל אומרים מלא לוגמיו ואמרין התם סאי מלא לוגמיו כמלא לוגמיו, פירוש דווסר מרביעית, ופריך א"כ הוה ליה מקולי ב"ש, אבל כי הוה הנינן ב"ה אומר מלא לוגמיו סמש הוה לה מקולי ב"ה וחומרי ב"ש דמלא לוגמיו סמש נפיש מרביעית ולכך לא תנייה התם, וכיון שכן לדברי הגאון היכי הני בערב פסח המקדש אם מעם מלא לוגמיו יצא דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית, אלא ודאי הוה דע"פ כמלא לוגמיו קאמר דווסר מרביעית דהיינו דאמרין התם והוא דשתי רובא דכסא וסתם כוס שבתלמוד הוא המחויק רביעית ולכתחילה בעינן רביעית ואם שחה רובו יצא, (אב"ן):

(יט) **וכתב** רב עמרם אחר כוס הקידוש אם אין לו יין לברך עליו על המזון יברך מעין שלש אבל אי אית ליה כוס יין לא דברכת המזון פוטרנו, דעדיפי שלש ברכות טפי ממעין שלש, וזה שמברך אחר ברכת המזון כפ"ה ומעין שלש דאסח דעתיה ואפסקיה בברכת המזון, ואי בריך ברכת המזון בלא כוס לא צריך אחריו מעין שלש, וזה שאמר בהחילה דבריו לא יתבן שאף אם אין לו יין לברך עליו על המזון אותן השלש ברכות שיברך בלא כוס פוטרנו ממעין שלש דעדיפי מיניה וכן עיקר, (אב"ן):

(ג) כתוב בהלכות גדולות המקדש ולקחו אחרים הכוס מידו ושתוהו והוא לא שתה מביאים לו כוס אחר לברך עליו בפ"ה וישתה ואין צריך לחזור על כוס הקידוש ודיו בכך, והמעם משום דכיון שכוונתו לא היתה אלא על הכוס שבידו ולקחווהו אחרים מסנו צריך לו לברך על כוס אחר בפ"ה וישתהו, וראיה לדבר בירושלמי דפרק כיצד מברכין א"ר וריקא ר' ועירא בעי ההן תורמוסא דמברך עילויה והוא נפל סינייה מהו מברכא עליה תניינות ומה בינו לבין אמת המים תמן לכך נתכוון מתחילה. והפירוש אע"פ שהמברך לשאת מאמת המים והמים עוברין להם אינו צריך לחזור ולברך לפי שכוונתו לאותן שיכואו בידו בשעת שהייה ולא בשעת ברכה אך התורמוס לזה שבידו נתכוון ולא לאתר וצריך לחזור ולברך, מגלה סתרים: ותגי ר' חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא בר אבא דרמא אמרה הדין דנסיב פונלא ומברך עלויה והוא לא אתי בדיה צריך למברכא עלויה זמן הניינות, א"ר יודן וצריך לוטר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה:

(כא) ואם אין לו יין לקדש מקדש על הפת כראמר בע"פ דרב וימנין דחכיבא ליה ריפתא מקדש אריפתא, וימנין דחכיבא ליה חמרא מקדש אחמרא. ונשים חייבות בקידוש היום דבר תורה דכתיב וזכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ואין אומר קידוש היין אלא על יין דראוי לינסך על גבי המזבח להוציא את שריתו רע וסגולה ואע"פ דעכריה במסנת משום הקריבוהו נא לפחתך וכי' ותנן יין מנתו לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אנו אפילו לבתחילה, וכראמר רבא פוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, וכתב רב שרירא צמוקים שיש בהן לחלוותה בשריותן במים ויש בהם מעם ומראה מברכין ומקדשין עליהן ואי לא הרי הן כמים לכל דבר. ולאחר הקידוש יפול ידיו אבל נטל ידיו לא יקדש על היין ובשלא נגע בבית הכסא שהרי הוא נוטל ידיו לפירות והוא סגפיה הרוח ולפת הוא דצריך נמילת ידים וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו על הפת, יסוד העמרים. ומכל מקום הכי מלקא שמעתא בע"פ דנטל ידיו יקדש ואין צריך לחזור וליטול ידיו אחר הקידוש מדרב רוימנין דחכיבא ליה ריפתא וכי' וכודאי היה נוטל ידיו מספק שמא יקדש על הפת ולא פלוג רבנן בין מקדש אריפתא ובין מקדש אחמרא, וכן כתב רבינו שמואל הצרפתי בע"פ. וחייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וביו"ט, בשבת דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת מ"פ לקטו לחם משנה כתיב רבא נקיס תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב, ותניא במכילהא ששה ימים הלקטוהו וכיום השביעי לא יהיה בו למדנו למן שלא היה יורד בשבת. ימים טובים מנין ה"ל שבת לא יהיה בו, פירוש בכל יום הנקרא שבת לא יהיה בו המן למדנו שלא היה המן יורד לא בשבתות ולא כימים טובים, וכל שעה שמבקש לסעוד חייב בלחם משנה אע"פ שאינו חייב אלא בשלש סעודות. ומחלוקת בני מורח לבני מערב. אנשי מורח בוצעין על שתי ככרות בערב שבת, אנשי מערב אין בוצעין אלא על אחד, שלא להשוות כבוד ערב שבת לשבת:

בליל שבת אומרים אתה קדשת וכשהרית ישמח משה ובמנחה אתה אחד, וזה שנשתנו אלו שלשת התפלות לשבת מימים טובים שאומר בהן ערביה שתירית ומנחה תפלה אחת וכן כחוליהם וכן כראשי חרשים, זהו המעם, אתה קדשת לשבת כראשית, ישמח משה בשבת שניתן לו במרה וגשנה בהר סיני, אתה אחד ליום שכולו שבת ומנחה לחיי העולמים לאלף השביעי שנאמר ונשגב ה' לברו ביום ההוא, מגלה סתרים, רבינו שלמה לא היה אומר ישמח משה והיה אומר אתה בחרתנו והיה מוכיר ואומר שבתות למנחה בי לא היה יודע מה ענין לשבת ישמח משה, ורבינו יעקב מ"ב החזיר הרבר ליושנו ואמר כי מעם גדול לרבר לומר ישמח משה דאמרין בפ"ק דשבת (ד' ע"ג) מאי דכתיב לרעת בי אני ה' בקדשכם אמר הקב"ה למשה מהנה מובה יש לי בבית גנני ושבת שמה ואני מבקש

מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם וכו' ולהכי תקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת, כ"ש, (אב"ן):

לשחרית של שבת הולכין לבית הכנסת ועומד החזן ופותח על גמילת ידים ועונין אמן ומסיימין כל הברכות דלפני ברוך שאמר, וקורא ושונה ודורש ואומר רבון כל העולמים כי לא על צדקותינו וכו', ומנהג ספרד ופרובינצא ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד וכפלין אותו בספרד, מוטור להודיה' מבואר בסידור של ברכות, ובמסומרים לשבת השמים מספרים והלא הגדול כ"ו כ"ל חסרו על שם שמדברים מיצירת בראשית שנשלמה בשבת. מוטור שיר ליום השבת, ומוסיפין שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה בספרד, וי"ל כי זה מן הגאולה מרבר כראיתא במכילתא בפרשת השירה עשר שירות הן התשע לשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך אחריהן שיעבור, אבל האחרון לשון זכר דכתיב שירו לה' שיר חדש וכתיב צאו וראו אם יולד זכר כשם שאין הזכר יולד כך גאולה אחרונה אין אחריה שיעבור, ובזכות השבת אנו עתידים להגאל, וכן שיר המעלות לולי ה' וגו' על קבוץ גלויות שנאמר נפשנו נצפור נמלטה וגו':

כב) ובבית הכנסת של אדוננו הנשיא ר' יהוסף זצ"ל מוסיפין עוד שיר המעלות שמחתי באוסרים לי בית ה' נלך, על שם שמחה המקרש החדש שיבנה שהוא בנין מפואר, וכן המצא ענין כל המזמורים שמוסיפים בספרד לפי הענין, וישר: ומאד בעיני והמבין יבין, (אב"ן):

כג) ואלפ"א בית"א ליוצר לחול ולשבת מבואר בסדר הברכות. ליוצר כתפלתו ישמח משה וכו' עד שבת וינפש, ולא נתתו ה' אלהינו לנוי הארצות שאינם עובדי פסילים, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים כמשמעו, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים שאינם אלו ואלו אלא גוי צדק שקבלו עליהם שבע מצות, או גרים והושבים שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז כנבעונים, ושבת שקולה כנגד כל המצות כדכתיב בעזרא ותחן להם תורה ומצות ואמר שבת קרשך הודעת להם לכן לא נתתו כי אם לישראל שקבלו עליהם כל המצות, על כן אין נכון לרלג אותו הלשון שתקנו חכמים, (אב"ן):

כד) ביציאת התורה מן הארון מנהג ספרד לומר אחת הראיה לדעת שנאמר על קבלת התורה, ותורה נתנה בשבת בפ' ר' עקיבא, יהי ה' אלהינו עמנו על בנין הבית, קומה ה' למנוחתך בעבור רוד ענך וכו' בהבנת הארון לבית קדש הקדשים אכרו שלמה כראיתא כפרק במה מדליקין, ואומר בקול רם גדלו לה' אתי ומגביה ס"ת כלפי מעלה וע"כ נהגו לומר זה המקרא על שם ויהי כי צעדו נושאי הארון ששה צעדים שיש במקרא זה ו' תיבות, כך שמעיה, (אב"ן):

כה) מנהג ספרד שהמברך והקורא בתורה נוטלה בידו ובחיקו, ויש לי סמך מדאיתא בסוכה כך היה מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולכו בידו, קורא ק"ש ומתפלל ולולכו בידו, היה קורא בתורה ונשא את כפיו מניחו על גבי קרקע, למדת שיטול הספר בידו בעת הקריאה כאילו קבלה היום מרד סיני שנאמר ביום הזה באו מרבר סיני, ואמרינן בירושלמי ביום הזה באו מרבר סיני אל יהו דברי הורה בעיניך כפרוודגמא ישינה שהכל רשין בה אלא כפרוודגמא חדשה שהכל מצפים לראותה, (אב"ן):

כו) אך המנהג שנהגו בכל ספרד שאין בולטין עמודי ס"ת למטה כלל אלא למעלה ובגלילה ליתר קריאתה טעמידה החזן על התיבה במקום שיושב, אינו מנהג כשר אלא ראוי להעבירו ואי אפשר חילי אבטליניה, לפי מה שאמרו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שבבולן גולל ס"ת וכשהוא גוללו גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכל זה מפני כבוד התורה, וכשמוטלת בספסל במקום שיושבין אין זה כבוד התורה, ועוד שהגלוינים מהקלקלים ומתמעטים משיעורן, ועוד דאמרו לישב כנגד התורה כראיתא בבבלי ובירושלמי פרק מי שמתו בסופו לא ישב אדם על כפסל שספר תורה נתון עליו ומעשה בר' אליעזר שהי' על פסל שהיה ס"ת נתון עליו ונרתע מלפניו

מלפניו כנרתע מלפני הנחש, ואם היה נתון על דבר אחד מזה וכמה טפח, ועוד מרקאמרינן גרול שבכולם גולל ס"ה סכלל דכבודו בגרולים ולא בחון הכנסת, (אב"ן):

כו) ובברכות פרק שלשה שאכלו ובמגילה פרק הקורא עומד ויושב ובירוש' ובסנהדרין בפרק א' דיני ממונות אין פורסין על שסע פחות מעשרה ואין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין נושאים את כפתן פחות מעשרה, מכיון דתני אין פורסין וכו' להדיא סילתא תני אין עוברין צריכין להדיא דתני אין פורסין התחילו בעשרה והלכו מקצתן נוסרין אין עוברין לפני התיבה כו' התחילו בעשרה והלכו מקצתן נוסרין וכו', ועל זה נאמר ועוזבי ה' יכלו ומתרגם דשבקין אורייתא ישתיצון, וכן על כל השנוין במשנתנו:

הקורא בתורה וקרא שני פסוקים או שלשה ונשתתק ולא בירך אחריה אמרין במגילה בירושל' פרק הקורא עומד ויושב ר' אבא בריה דר' אחא בר אבין ור' חייא בשם ר' יוחנן היה קורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל את שלפניו, ואי תיסרו ממקום שפסק, הראשונים נהכרכו לפניהם ולא לאחריהם והאחרונים נהכרכו לאחריהם ולא לפניהם וכתב תורת ה' המיטה, שההא כולה המיטה כגלת סתרים, מצאתי בירושלמי פרק הקורא עומד ויושב ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד בר נש קאים ומתרגם והוה סמך לעמורא א"ל אמיר לך כשם שניתנה תורה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה, למדנו מזה שהמתרגם צריך לעמוד על רגליו ולא להסמך אף על העמוד, (אב"ן):

כח) מצאתי בירושלמי ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חונא קאי ומתרגם ולא מוקים בר נש תחותי' א"ל אמיר לך כשם שנתנה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור, עאל ר' יהודה בן פוי ועברה שאילה אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', (אב"ן):

כט) מצאתי בירושלמי ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד סופר קאי ומושיט תרגומא מנו ספרא א"ל אמור לך דברים שנאמרו בפה ושאמרו בכתב בכתב, (אב"ן). וכן מצאתי כמגלת סתרים:

ל) בתוספתא דמגילה ראש בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא, חון בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא שאין אדם מבוז לו, וחון העומד לקרות אחר עומד ומקרא לו עד שעה שיקרא, ובפרשת וישלח יעקב בב"ר הגי' ר' חנינא בשם ריש לקיש אפילו חון הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו למדנו שאין אדם רשאי לקרות עד שיאמרו לו אחרים קרא, וכן סייתי לה בהלכות רבינו האלפסי ז"ל. ומנהג צרפת ופרובינצא בשחרית כשבת לפני בית הכנסת להשלים פרשת היום שנים מקרא ואחד תרגום לפי שכל העושה כן מאריכים לו ימיו ושנותיו, ויש שמקדים להשלים בערב שבת, ואמר רב שר שלום גאון ז"ל כשמוציאים את התורה מן הארון בין בחול בין בשבת וכששחזירים אותו לארון עומדים מפניו לאלתר ואחר כן יושבין דאיבעיא לן בקידושין מהו לעמוד מפני ס"ת ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי מפני לומדיה עומדין דכתיב מפני שיבה תקום מפניה לא כל שכן, ואותן שעומדין ספניה משעת הוצאה עד שעת חזרה מועים בהאי קרא רכתיב ובפתחו עמדו כל העם ואינו אלא לשון שתיקה כדאיתא בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר הלכו כיון שנפתח ס"ת אמור לספר ואפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר והתחילתי כי לא יכרו עמדו ולא ענו עוד. וקורין בתורה שבעה ואין עמידה אלא שתיקה, ומוסיפין עליהן ואפילו בהא אם ספמיר עולה למנין ו' אי לא, ופסקו גאונים דעולה סתתן חל להיות פרשת שקלים בואתה הציה קורין ששה בואתה הציה וחד קורא מבי תשא עד ועשית כיור וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ור"י מנותתו כבוד כתב דאי אפסיקו בקדיש לפני הספסור אינו עולה

עולה ואי לא אפסיקו עולה, וכן כתבו רבנן סבוראי וכן מצאתי במסכת סופרים, ונראה מפני שהקריש הפסיק לחובת קריאת התורה וכדי להפסיק בין הקוראים לענין חובת הקריאה למפמיר שאינו עולה לחובת הקריאה, (אב"ן):

(לא) **ורב** עטרם כתב דאין המפמיר עולה והא צצריך לקרות בתורה תחילה מפני כבוד תורה וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניינא לא מליק, וכתב רב נפרנאי שאפילו כהן עם הארץ וישראל ת"ח קורא כהן ראשון מפני דרכי שלום ואף לפני נשיא שבישראל ולפני ראש ישיבה רחנן אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ואחריהם תלמידי חכמים ב', בנימין פרק הניזקין, ואם אין שם כהן נתפרדה תחילה רלא קרי לוי כלל, יש מפרשים שלא יקרא שני במקום **לד** כלל אלא במקום ישראל מיהא יעלה. ובכתובות פרק שני הכל עולין למנין **שבעה** אפילו אשה, אבל אמרו אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור. וכתב רב נפרנאי דזוכתא דמצלו ביה עשרה ולית כהון **שבעה** דיעעי למיקרי בספר תורה קרי כל גברא דידע למיקרי תרי וימנין שפיר דמי דלא לבטל מנהג ישראל ולא ליבטלן ברכות ולא שמועין להנג דלא נמירי ואין בזה משום מוציא שם שמים לבטלה. הקרא בתורה לא יסייע למתרגמן שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה ושלא יפסוק בקריאתו אף בהרגום עד שיתחום אבל החון מותר לסייעו אף בקול רם, ואותו מתרגם אינו קורא לעלות למנין ז' מפני שהוא סקרא אחריהם ואם מתרגמים שנים אין לחוש. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש. וכתב רב נפרנאי ז"ל אלו שהן מתרגמין בהרגום דרבנן על המקרא אסמכותו רבנן שנאמר ויקרא בספר תורת אלהים ושום שכל מפורש, מפורש זה תרגום, ומדקתני אין המתרגם רשאי להשמיע קולו יותר מן הקורא ומדתנן קמן קורא בתורה ומתרגם, הא למדת שמצוה לתרגם מן התורה ואותן שיודעים לתרגם ומוענין מסני להכעיס הם בני נדוי ואם אינם יודעים לתרגם ילמדו מאחרים ויתרגמו ויצאו ידי חובתם עד כאן. ועוד דאמרינן כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו אלמא רמצוה גדולה יש בהתרגם לפי שפירוש התורה הוא, (אב"ן):

(לב) **מצאתי** בתשובות הגאונים ככהן שהמיר וחזר בו לא יקרא בתורה תחילה ולא יפרוש כפיו דכהן בעל טום הוא וכתוב וקדשתו לכל דבר שנקדושה לפתות ראשון בתורה וזה חילל קדושתו והיאך יברך אקב"ז בקדושתו של אהרן, וכנהים ששמשו בכית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלים דכתיב אך לא יעלו כהני הבמות, אבל חלה ומחנות נותנים לו ככהנים בעלי מומים שפסולים לעבודה ונותנים להם מחנות כהונה. ושוב מצאתי כהן שהמיר וחזר בתשובה ראוי לישא את כפיו ואע"ג דכתיב וקדשתו וכיון שהמיר חילל קדושתו דכיון שחזר בו חזרה קדושתו שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות אל מוכח ה' בירושלים ויאכלו מחנות בתוך אחיהם, ותנן הרי הן חולקין ואוכלים בתרוסה ובקדשי קדשים והרי הם ככהנים בעלי מומים ואמרינן בונה גורושה וחללה ואמרינן ליטמא למתים כבעלי מומין וראויין לישא את כפיהם כבעלי מומין וקורא בתורה ראשון שאם אין אתה אומר כן אמאי תנן הרי הרי הן כבעלי מומין ליתני נפסלו מן הכהונה ומשים דכהנים דשמשו בבית חוניו דלאו לע"ז אבל לעבודה זרה נפסלו מן הכהונה דהא אפליגו רבנן במשתתחו לעבודה זרה ובסודה לע"ז דאיתמר השתתחו לע"ז רב נחמן אמר קרבנו ריח ניתוח ורב ששה אמר אין קרבנו ריח ניתוח, ולענין עבודת מקדש הוא דאיפליגו הא כלל מילי ולכל דיני כהונה לא איפליגו לעלות לדוכן ולקרות בתורה תחילה, וכי הימא והא כתיב ושמו את שמי ונו שהכהנים מברכין את ישראל והקב"ה מסכים עלי ידיהם וזה שעזבו הקב"ה עוב אותו דכתיב וחרה אפי בו ועובתים, דלא כתיב שובה אלי ואשובה אליכם וכיון ששב הקב"ה מסכים על ידו כברכוהו, ואין לנו ראיא מסקרא ולא מסשנה ולא מתלמוד לפסלו אלא שלא לפסלו יש לנו ראיא מן התורה

התורה וסן המשנה דכתיב לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם האמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה אין לך אונאת דברים גדול מזה, ועוד נמצאת מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ולא נכון לעשות כן דאמר רבינא כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ואם לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהדרת בלבו את המרתו ויאמר אוי לה לאותה בוששה אוי לה לאותה כלמטה וימנע מעשות תשובה, נמצינו שהקב"ה עשה תקנה דלא ליטמע ישראל בין הכותים דכתיב ונסכר לגר תושב אחרי נסכר גאולה תהיה לו, מכל מקום יש להוכיח שהוא כשאר אחיו הבהנים, כך מצאתי, (אב"ן):

לג) וקורא המפמיר שלשה פסוקים לכל הפחות אחר קריאת השבעה כשהפסיקו בקריש בינם לכינו, ואחר כך מפמיר לפי ענין פרשת היום מבראשית עד י"ז בתמו, ומשם ולהלן הכל לפי המאורע, ולא יפחות מבי"א פסוקים כנגד שבעה הקוראים בתורה, והיכא דמליק עניינא כעולותיכם ספו על וגו' אין צריך כל כך אלא להשלים הענין. וכן מנהג בכל הפרשיות הבאות חובה ליום אחרי קריאת הקוראים לפני החובה מפסיק בקריש כגון שבת וראש חודש ושבת וחול המועד וראש חודש שבת שחל להיות בשבת שאנו מוציאין שלש תורות לקרות אחת בענין היום ואחת בראש חודש החדש ושאינו תדיר קודם, ואחת בחנוכה, מפסיקין בקריש קודם קריאת פרשת חנוכה וחוד המפמיר וקורא בה ומפמיר כנרות זכריה, (אב"ן). ויש מקומות טועמים שלא נהגו כך:

לד) וכתב רבינו יעקב מ"כ דכשבת שקורא המפמיר פרשת חובה כגון של ר"ח וחנוכה ופרשיות ארבע אינן רשאין להקרות בהן קמן ולהפמיר דזה הכלל כל המחוייב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתן וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ואין הקמן מחוייב בדבר, (אב"ן):

לה) כתב ר"י מ"כ לכך מנהג לקרות את הקריאה כנביא לפי מה דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר חלבו כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם, אך לאחר קריאת התורה הותרו לפנות ולדבר בדבר הלכה, לשון פטר רחם פתיחה, או כלשון הנפטר מחבירו, אין מפמירים אחר הפסח, לשון סילוק מן הרבר, (אב"ן):

לו) אבל שלא לדבר הלכה אסור לדבר בבית הכנסת וולתי לצרירי רבים כדאמרינן לעיל לפני הפלת החול, ואמרינן בפרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ישינן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי ואין מחשבין בהן חשבונות וכל בית הכנסת שמחשבין בה חשבונות לסוף סלינין בה מה מצוה ואין קובר, אבל חשבונות של מצוה מחשבין, וברכות ההפמרה אחת לפנייה וארבע לאחריה, מצאתים במסכת סופרים כסנהג העולם, (אב"ן):

לז) וכל אותן העונין אסן אחר השלמת וצדק ומתחיל ונאמן אתה וכו', אין להעלות על לב שהן שותי ברכות שאינן אלא אתה רהיך יתכן היות נאמן אתה הוא ככרבה הממוכה לחבירתה הלא את שלפניה אינה חותמת בכרוך ועוד דשם כאחת מונה אותה ולא כאמנים דקריש יתגדל עונין עליה, ואין לחוש לו כי דבריו אמת וצדק אינו ברכה לענות אמן עליה, ואולי יש לומר שאנו אומרים שיהיו דבריו אמת וצדק כאשר הם ולקיים נבואתו עלינו לפדותנו אמן, וכך מצאתי דצריכין הצבור לומר עמו נאמן וכו' עד סוף כל הברכה ולא ידעתי למה, (אב"ן):

לח) ואם חל ראש חודש בשבת המפמיר כנביא אל יזכיר ראש חודש דאמרינן בפרק במה מדליקין א"ר חלבו אמר רב גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפמיר כנביא אין צריך להזכיר של ר"ח שאילמלא שבת אין נביא כראש חודש, וכך נראה

נראה לי עיקר, ואע"ג דאיבעיא לן בפרק במה מרליקין מהו להזכיר של חנוכה במסופים כיון דלית ביה מוסף כדיריה לא מוכרינן או דילמא יום הוא שנתחייב בר' תפלות, ופשוטה מהא דא"ר יהושע בן לוי יום הכפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפלת נעילה צריך להזכיר של שבת יום הוא שנתחייב בר' תפלות וכו', ואותבינן ליה מדרב גידל דאמר רב גידל אמר רב ר"ה שחל להיות בשבת המפטיר בנביא וכו' אין נביא בר"ה ומשנינן מי דמי ההם נביא בר"ה ליכא כלל הכא איתיה בערבית שחרית ומנחה, וכן כמעין שבע כשחל יום טוב בשבת אמרינן שאין צריך להזכיר של יום טוב כפי זה הטעם וכתוב לעיל, כך נראה לי. ולא כמה שכתב רבינו האלפסי ול' דליתא לדרב גידל מהא דר' יהושע בן לוי וכו', דהא הלמורא מוהיב לה ומפרק לה אליביה, ועוד דאמר רב אחדבוי אמר רב מהנא יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה אינו צריך להזכיר של יום טוב שאילמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב ואע"ג דאיתיה בשחרית, (אברהם ב"ר נחן). למ' ולא תיקשי דבפרק הקורא את המגילה תנן בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פותחין מהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפטירין בנביא ואיכא למימר דאין מפטירין בנביא אשני וחמישי קאי ולא אמנחה דשבת, ומיהו לא נתנינן הכי לאפמורי בשבת במנחה, פר"ה. (אב"ן):

(מ) ולבתר דקרו אפסרתא ואית להון עסקא ציבורא או למיפסק צדקה או למיטר פירקא או דרשא באחרא דרגילי שפיר רמי, ומוספין אין מתאחרים על זה שהרי שנינו מוספין כל היום, (אב"ן):

(מא) וכדמסיימי' מקדשין לאלתר ועומדין להכניס תורה בארון, ומנהג ספרד לומר מוסר לדוד הבן ליה' בני אלים וכו', וי"ל הטעם שזה המוסר על סתן התורה נאמר וירקידם כמו עגל, למען תרצון הרים גבנונים, וכתוב בסוף ה' עזו לעמו וגו' ושאו שערים ראשיכם וגו' כששמעו אומה העולם את הקולות ואת הברקים הלכו אצל בלעם לדעת מה זה ועל מה זה ואמר להם הקב"ה נותן התורה לישראל, וזהו ה' עזו לעמו יתן וכו', ושאו שערים ראשיכם וגו' שלמה ע"ה אמרן כשהכניס את הארון לבית קדש הקדשים שדבקו שערים זה בזה כראיתא בפרק במה מרליקין, (אב"ן):

(מב) עומדין למוסף ואומר אבות ונכורות וקדושת השם, כך סנהג ספרד וכן כתב הרב ר' משה ז"ל לומר למשה צוית על הר סיני מצות שבת זכור ושמור. ובצרפת ופרובינצא נהגו לומר הקנת שבת רצית קרבנותיה צוית פירושיה עם סדורי נסכיה מענניה לעולם כבוד ינחלו מועסיה חיים וכו' וגם האזהבים דבריה גדולה בתרו או סמיני נצמזו צווי פעליה כראוי, יהו רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלינו בשמחה לארצנו וכו'. וקבלתי הטעם מרבתי בצרפת לפי שעל ידי שמירת השבת יהו נגאלין שנאמר אם ישמרו את שבתותי והביאותים אל הר קרשי וכו'. והאלפ"א ביותא נשמעת על הגאולה, תשר"ק ביום ההוא ישרוק ה'. צ' פ' ע' ס' ישפו ההרים עמים יטפו כמו יצפו ונפת צופים צוף דבש אמרי נועם, נ' מ' ל' ק' והיה ה' למלך על כל הארץ, י' מ' ח' ד' י' שכם אחד לעבדו ויחווהו ויאמרו הנה אלהינו זה, ו' ה' ג' ב' א' יבא לויתן ויכרו עליו חברים, שעתידי הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ממנו (בפ' ע"פ), מסיני נצמזו צווי פעליה כראוי מ' נ' צ' פ' צופים אמרו, בירושלמי התורה ניהנה משמרת לאמור מנאטן לנאטן מצדיק לצדיק ספה אל פה סכף אל כף, ותורה ניתנה בשבת כראיתא לעיל, (אב"ן):

(מג) במוסף נהגו לומר קדושה דובא לציון גואל, וכך כתבו רבינו שרידא ורבינו האי בנו ז"ל. אין אוסרים פעמים בימים טובים ובשבתות אלא במוסף ולא בשחרית ומנחה, וביום הכפורים במוסף ובנעילה, אבל בחול ובתעניות ובראשי חרשים ובחול המועדים אין אוסרים כלל, ובצרפת ופרובינצא אומר אותה במוסף להושענא רבא, ויתבאר הטעם בעו"ה במקומו, וקבלתי מעם למנהג קדושה רבא במוסף שבת ויז"ם

ויו"ט לפי שנגזרה גזירה לבטלם מק"ש שחרית וערבית כעין מעשה רגלית ויגש הפלשהי השכם והערב ודרשו חכמים כדי לבטלן מק"ש שחרית וערבית התקינו לאומרו במוסף שבת ויו"ט, לפי שהמוספין כל היום ולא ירגישו בהן האויבים, ואולי בשבת ויו"ט שהיו מרבין בתפלה הרגישו על זה שהיו סבורין כי עליהן היו באין כענין תקיעות שבמוסף בירושלמי ויתבאר במקומו, ואע"פ שנתבטלה הגזירה התקנה לא נתבטלה, (אב"ן):

סד) פעמיים וכו' ה' אחד, לולא היו מאריכין כאחד ולא היו כופלין היה טוב מאד דהאומר שמע כאומר מורים, ושמעיהו כי רבינו אליהו ז"ל היה חוזר ואומר ה' אחד ולמבין אין חשש בדבר כי אם כשכופל כל הפסוק, ובעיא עיון בסוכה (דף נ"ג ע"ב) כענין ואנו ליה עינינו וליה עינינו, (אב"ן):

זמסיימים את התפלה ואומר קדיש, ומנהג צרפת לקרות את המשינות מהדרים בכל שבת פרק אחד, וקדיש בלא התקבל וכו', והולכים לבתיהם לשלום. ופורשים את המפה על השלחן וזכר למן טל מלמטה וטל מלמעלה ודומה כמי שמונה בקופסא, כמנהג יומא ירושלמי כל האומר פרשת הסן בכל יום מוכסח לו שאין סוגוהו נחסרין, ומקדש קידושא רבא בורא פרי הגפן ומי שאומר אחריו ברוך מקדש השבת מועה הוא דבערבי פסחים רב אשי איקלע כו' אמרי ליה ליברין לן מר קידושא רבא וכו' אמר בורא פ"ה ואגיד ביה וכו' נמצא שאין לומר יותר, וזה שקורא בפ"ה קידושא רבא לפי שהוא ראשון לכל הברכות דהוא ברכת הנהנין וכמו תרומה גדולה והלא תרומת מעשר היא גדולה ממנה שהיא אחת מעשר ותרומה גדולה תרי ממאה עין בינונית אחת מחמשים אלא שהיא ראשונה למעשר ולתרומתו, וכן את כגדי עשו בנה הגדול והלא ביהו נולדו אלא על שם שגולד ראשון כנ"ל, (אב"ן):

מה) ונקיף תרחי לחמים ובוצע חדא מ"ט לקטו לחם משנה כהיב וכן היה עביד ר"כ פרק כל כתיבי, ויבצע את העליונה. ונשים חייבות בלחם משנה שאף הן היו באותו הנס שלקטו לחם משנה כערב שבת ובערב יו"ט. ואחר אכילתן יברכו על מים האחרונים כעל הראשונים על נטילת ידים ויתבאר לפנינו במקומו בעו"ה, ויברכו על המזון ומוספי ברחם צאה והחליצו פרק שלשה שאכלו, ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום במצע, רחם נמי היינו נחמה, ולא משום פותח ומסיים נקט לה אלא משום אזכרה של שבת במצע כקאמר פותח בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע באמצע דהתם משום אומר מעין המאורע באמצע נקט לה הכא נמי לא אתא לאשמועינן אלא משום אמירת רצה והחליצו או יעלה ויבא, ויכול אדם לומר בין רחם בין נחמנו בין בחול בין בשבת דכיון שירחם עלינו אין לך נחמה גדולה יותר מזו וכן כתב הרב רבינו משה זצ"ל. ויש לי סמך לומר רחם בשבת פרק אלו קשרים בירושלמי א"ר אבהו כתיב שבת היא לה' מה הקב"ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר. א"ר חנינא מדווק תתירי שאלת שלום בשבת ר' שמעון בן יוחאי חמי לאסיה דמשתעייא סני אמר לה אימא שבתא היא והיא שתקה. הגי אמר להבוע צרכיו בשבת ר' ועירא שאיל לר' חייה בר אבא מהו למימר רענו פרנסנו כברכת המזון א"ל טופס כרכות כך הוא וסוהר, הא למדת שמנתגם היה לומר רחם ה' רענו פרנסנו כמטבע של רחם רגילות לאומרו ולא בנחמנו, (אב"ן):

טו) אבל רבינו האלפסי כתב ובשבת מתחילין בנחמה שאומר נחמנו ה' אליהו וכו' ומסיים בנחמה והנחמנו בנחמתך וכו' בא"י המנחם עמו כבנין ירושלים, ופר"ח כך, וכן עמא דבר (אין צריך) לומר נחמנו ה' אליהו בציון עירך ושפתנו בבית בהירתך ומלכות בית דוד משיח מדרה החיורה לסקוסה ורצה והחליצו, ואין לומר כמנהג סדרים ושפתנו מלכנו בבית בהירתך מדרה הקס מלכותך ומלכות בית דוד וכו' כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו דהטוב והמטיב צריכה שתי מלכות לבר מדידה אחת לברכת הארץ ואחת לבונה וירושלים דכיון דאמר מלכות בית דוד לאו אורת ארעא דלא אכר מלכות

שמים, מכלל דאין להזכיר בה מלכות שמים ולכן צריך להזכירו בהמנוב והממיוב ונס
ברחם צריך לומר כך, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן
כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך אלהינו אבינו רענו פרנסנו וכו'. יראה לי המעם
למה דאמר כל מי שלא אמר בריה ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בכונה
ירושלים לא יצא ידי חובתו :

מצאתי במדרש שבימי ירבעם בן נבט סאמו ישראל בשלשה דברים במלכות בית
דוד ובבנין הבית ובמלכות שמים שנאמר ראה ביתך דוד זה שמאסי להם
מלכות בית דוד, ובנין הבית, איש לאהליו ישראל אל תקרי לאהליו אלא לאהליו שמאמו
להם מלכות שמים, ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת
דויד מלכם ונתרו אל ה' ואל טובו כאחרית הימים כ"ם במדרש, על כן צריך לומר בכונה
ירושלים שלשתן בין בחול בין בשבת, (אב"ן) :

מו' רצה והחליצנו יש לי לסמוך למה אומרים זה בשבת. בירושלמי ובבראשית רבה
א"ר אליעזר בן יעקב מה הלשון הזה ישמשו יזיון ישיוב יניח, ישמשו וחלצה
נעלו מעל רגלו והלצו האבנים וישלפון, יחלץ עני בעניו כשכר עניו יחלצו מדינה של
גיהנם שנאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם * , זיוין ואחם העברו חלוצים מוויינים,
ישיוב חלצני ה' סאדם רע, יניח ועצמותיך יחליץ והייה בן רוה, וא"ר אליעזר בן יעקב
זו מעולה שבברכות ורווי נרטי, מכאן סמך לרצה והחליצנו בשבת, והמעם שעל ידי זכות
שבת שישמרו ישראל שתי שבהות כהלכתן מיד יהו נגאלין ונשמטין מן הגלות לארץ
ישראל מוויינין ומורוין בחלוץ עצמות, על זה אנו מבקשים ומתחננים לומר רצה
והחליצנו וכו', (אב"ן) :

סח' ועל כן אמר חל יו"ט או ר"ח בשבת אין לדלג רצה והחליצנו ולהזכיר של שבת
ביעלה ויבא לפי שרצה והחליצנו בקשת-הגאולה היא כנגד השבת, אבל בהפלה
מרגלים הפלוה שבת כולם ואומרים תפלוה יו"ט ומזכירים בהן שבת ויומו. והרב רבינו
אלחנן בן רבינו יצחק נ"ע אמר לפי שאם שבת ולא הזכיר רצה והחליצנו אחר שפתח
בהמנוב והממיוב חזור לראש לברכת הון, ויעלה ויבא פעמים שאם שכחו לא יתוור אף
אם פתח בהמנוב והממיוב כגון ב"ר"ח, אע"פ שיחזור ליעלה ויבא ביו"ט לברכת הון, אין
לבטל העיקר מפני אותו שאינו עיקר, ואף ביו"ט אין מרגלים רצה והחליצנו ממעם זה שלא
החלוק ביעלה ויבא, כך שמעתי מפיו נ"ע, (אב"ן) :

טט' ואני אומר שגם באתה כהרנהו יש כעין ישמח משה שמזכיר נתינת התורה והשבת
לישראל ולא לעו"ג, שבת בישראל מכל העמים וקדשנו במצותהי ונהן
להם שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ובשבת ובר"ח שבתות למנוחה וראשי חודשים
לכפרה וראוי לאמרו בשבת, וגם רש"י נהג לאמרו דביעלה ויבא לחודיה לא היו כניא
וצריך לומר אתה בהרחנו, וכן בברכת המון לא מני ביעלה ויבא וכו' של שבת שאין
בו ענין רצה והחליצנו שצריך להזכיר משום שבת כדאמרן, (אב"ן) :

י' ומברכין אחר המון מעין שלש דאפסקיה בברכת המון ואסח דעתיה דכיון דאמר
הב וגברין אסור למישתי בלא ברכה, ודלא כרכינו ר' שמעון קיירא נ"ע
שכתב בהלכותיו דלא מברך מעין שלש דהא בריך ליה ברכת המון וברכת המון לא
פטר אלא האכילה והשתיה שבתוך הסעודה אבל השתיה דלאחר המון לא פטר ולכן
צריך לברך אחר ברכת המון בורא פרי הגפן דלא איפטר באותה שכיבך לפני הסעודה
או בתוכה דאסח דעתיה וכיון דצריך לברך בפ"ה אחריו הוה ליה כבא להם יין לאתר
המון כלא אכילה קביעות ככל היום אם ישתה צריך לברך ברכת הנהנין ואחריו מעין
שלש, ותו לא מדי, (אב"ן) :

וחוהמין

* ע"י כנכלי יממות ק"כ ע"כ :

נא) והתבטחין על הגפן ועל פרי הגפן כפתיחתה כך חתימתה כך מנהג העולם, ורבינו אלפסי על הארץ ועל פרי הגפן, אבל רבינו יצחק מרנפירא היה חותם על הארץ ועל הפירות וכן כתב רבינו משה הספרדי זצ"ל בספר אהבה ב'פ' ח' ברכה אחת מעין שלש של ה' המינים של פירות ושל יין כשל מיני גגן אלא שעל הפירות הוא אומר על הארץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ המדה וכו' ועל היין הוא אומר על הגפן ועל פרי הגפן וחזתם בשתייהן על הארץ ועל הפירות, וכן כתב רב אחא משבחה בפרשת וישמע יתרו. וכן נ"ל מדאמרין בסוף כיצד מברכין א"ל אביי לרב דימי טאי ניהו ברכה אחת מעין שלש א"ל בחמשת המינים על המחיה ועל הכלכלה וכו', דפירי על העץ ועל פרי העץ, דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן, מיחתם טאי חתיים רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ור' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה, אמר רב עמרם ולא פליגי הא לן והא להו, ונראה דהא דקא בעי מיחתם טאי חתיים אכולהו קאי אחמשת המינים ואפירי ואחמרא דלא פירש חתימה היין היאך ולא חילק, (אב"ן) :

נב) אך הרב ר' אביגדור קיזבי ש"צ בן הרב רבינו נתן נ"ע מאביניון אמר לי כי לא יתכן לחתום על היין כעל הפירות דהא אישתני לעילויא וכי היכי דלפירות חתימתן כפתיחתן הכי נמי ליין חתימתו כפתיחתו על הגפן ועל פרי הגפן ולא על הארץ ועל הפירות ולא על הארץ ועל הגפן וכי קא בעי מיחתם טאי חתיים אפירי קא בעי לה ומינה את שמע לחמרא ואין צריך לפרש ויישר כחו וכן עמא דבר, (אב"ן) :

נג) ואם הל ר"ח או יו"ט בשבת אין צריך להזכיר ביעלה ויבוא את יום המנוח ואת יום פלוני הוה שכבר הזכיר של שבת בברכה לעצמה ומה לו להזכיר שני פעמים בברכה אחת, (אב"ן). ואם שכח ולא הזכיר של שבת קודם שפתח בהטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות לעמו ישראל לאות ולזכרית כ"א מקדש השבת, ואם שכח ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולששון כ"א מקדש ישראל והזמנים, ואם שכח אחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש בברכה המזון שהוא הון, ואם שכח ולא הזכיר של ראש הודש אומר ברוך שנתן ראשי החדשים לעמו ישראל :

שלש סעודות לשבת ויו"ט מנהג ספרד ופרובינצא לעשותה במנחה ויש לו סמך גדול להם דאמר בפרק כל כתבי הקדש נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מזון שתי סעודות, במנחה מזון סעודה אחת, ותניא קערות שאכל בהן בערבית מריחן בשחרית, שחרית מריחן במנחה, ותנין בפסחים י"ד שחל לחיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ומשוירין מזון שתי סעודות אבל מזון ג' סעודות לא הצריך לשייר לפי שהסעודה שלישית במנחה וכבר הגיע איסור החמץ סן התורה משש שעות ומעלה, ואת מנהג הצרפתים שאוכלין השלישית בשחרית לא יתכן דנראה כעושה סעודת השבת של שחרית לחצאין, וי"א דריבוי התבטולין שאוכלין בשחרית או מיני פירות בקנח הסעודה בהם יוכל להשלים הסעודה ג' דאמר' בהישן בסוכה לר' אליעזר דאמר י"ד סעודות חייב אדם לאכול בסוכה במאי משלים להו אי בריפתא סעודה דיומיה הוא אלא במיני תרומא שממשיך בפרפראות לכבוד קונו מה שאינו רגיל בחול, והא ליתא דקימא לן כרבא וימא (פ"ט) דפירי לא בעו סוכה ודקאמרי מיני תרומא פירות נינהו דיתויה הוא (וידתגן ככל כתבי הקדש מצילין עגול של דבילה וחבית של יין, ללפת בהן הפת לסעודת השבת, וכרתגן הציל פת הדראה יציל פת נקיה). וכיון דאם השלים בפירות לא יצא, למנין ג' סעודות נמי לא יצא, ומכל מקום אם נמי יצא התם הוא בסוכה דהוי כמשייל בסוכה דמיוול בעי סוכה, אבל סתם שלש סעודות הם בפה, כפר"ה, (אב"ן) :

נד) וכתב רבינו יעקב מ"כ דנשים חייבות בשלש סעודות שאף הן היו באותו הנס של

מן דלחם משנה לקמו כולם בערב שבת וחייבות לבצוע על שתי ככרות ועוד רבעשה דרבנן שוות בכל, (אב"ן):

גה) **ירושלמי פ'** אלו קשרים בשבת ר' חגי בשם רשב"ג אמר לא נתנו שבתה וימים טובים לישראל אלא לאכילה ושהייה ועל ידי שהפה זה מסריה התירו לו לעסוק בתורה ור' ברכיה בשם ר' חייה אמר לא נתנו שבתה וי"א אלא לעסוק בהן ברברי תורה מתניהא מסייע לרין ולרין כיצד הוא עושה או יושב ואוכל או עוסק בתורה, כתוב אחד אוסר שבת היא לה' וכתוב אחד אוסר עזרת לה' וכתוב' שבת היא לכם הא כיצד תן חלק לכם וחלק בתורה וכן אמר ר' אבוי, והכי איתא ביו"ט פרק שני דיום טוב ובפסחים פ' מקום שנהגו הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג, כך מצאתי, (אב"ן):

גו) **מה** שאנו אוסרים בכל התפלות חמרת ימים אותו קראת היכן מצינו שנקראת שבת חמרת ימים שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי וחרגום ירושלמי וחמירי ה' ביומא שביעאה לשון נכספה וגם כלתה נפשי, כך שמעתי מרבותינו בצרפת, (אב"ן):

גי) **מה** שנתנו בצרפת ופרובינצא לכל הקוראים בתורה כשמסיימין שאוסר להם החזן בקול רם חוק, מצאתי מסך לדבר בב"ד לא ימוש ספר התורה וגל חוק ואמין, אין אוסרים חוק אלא למי שתופס החפץ ביד מלמד שהיה הספר תורה בחיקו של יורשע ואוסר לו הקב"ה חוק ואמין מכאן למסיים בתורה אוסר לו החזן חוק, (אב"ן):

גח) **מנהג** היה בקרואן למר עוקבא נשיאה שהיו מביינין לו כסא של כבוד בכית הכנסת מצד הארון ולאחר שקראו בתורה כהן ולוי היו מורדין לו התורה, ואיה מסך לדבר בירושלמי ביומא פרק בא לו בכל אתר את אמר תולכין אצל התורה וכאן את אמר טולכין התורה אצלן אלא ע"י שהו בני ארם גדולים התורה מתעלה בהן, והא תמן טולכין אורייתא גבי ריש גלותא, א"ר ייסא בר אבין תמן על ידי שורעו של דוד משוקע שם אינון עברין כמנהג אבותיהם, ואיתהא בנמרא דמוטה ירושלמי (מגלה סתרים בראשית רבה) ויברך אלהים את יום השביעי ברכו בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף אבין בר הסדי אמר צריך לשלשל, ר' ירמיה ור' זעירא הוו סהלכין כהדא גולתיה דר' ירמיה שלשלה אמר ר' זעירא הדא אמרה צריך לשלשל, גולתא גלימא סדין, בירושלמי דפיאה וכן מוכח בהענית במעשה ראבא חלקיה וגלימיה אחר כהפיה ובירושלמי קרי ליה גולתיה ש"מ דגולתא הוא גלימא, א"ר חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטיפין אחד לחול ואחד לשבת מאי מעמא ורחצת וסכת ושמת שמלוהיך וכי עומתה היתה אלא אלו בגדי שבת וכד דרש ר' שמלאי בצירורא חבריאי לקיבליה ווי לנא כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבת אמר להון אעפ"כ יכלין אתון לשנות, ובבבלי פרק אלו קשרים אמר רב הונא יש לו להחליף יחליף אין לו להחליף ישלשל בגדיו, וכברתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, (מגלה סתרים):

בגדרים פרק אין בין המזדר (דף ל"א) אסור לקרות לדרדקי בשבת אבל לשנות סותר: **מצווים** ישראל ומוזהרין על שבייתה עבדים ושפחות בין מולין ובין ערלים וילוף לה מקרא בפרק החולץ מוינפש בן אמתך והגר דלעבר עברי לא איצטרך וכתוב קרא אחרינא למען ינוח עבדך ואמתך כסוך:

ירושלמי תחום שבת מן התורה שלש פרסאות שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום ה' ומחנה ישראל שלש פרסאות היה ומדרבנן תחום שבת אלפים אמה להרחיק אדם מן העבדיה, אומר אני הכותב שנסעודה ג' בשבת אין צריך לבצוע על ב' ככרות שנאמר והיה ביום הששי לקמו לחם משנה שני העומר לאחר זמן העומר היה עושה כל אחד שתי סעודות א' בבקר וא' בערב דרי ד' ככרות, בבקר בששי היה אוכל א' נשתירו ג' ככרות, בליל שבת בוצע אחת ואוכלה בשחרית בוצע אחת ואוכלה נשארה אחת למנחה דרי לך שאין במנחה לחם משנה, (אב"ן):

(ג) **למנחה** גדולה של שבת אשרי יושבי ביתך וכו' וכו' לציון נוהל, לא ראיתי מעולם שאומר וכו' לציון כי אם בשחרית בחול ובמנחה השבת אבל לא במסוף ובין הערכים לפי שאין נאולה כלולה ועיקר נאולתם של ישראל בשחרית היתה שנאמר וישב הים לפניו בקר וגו', וכבר אמרנו כי סדר הקדושה מנאולה מדבר, ומנחה היא עת רצון שדרי אליהו לא נענה אלא בהפלה המנחה, וזה שנהגו לאוסרו במנחת שבת ולא בשאר מנחות לפי שבזכות השבת יהו נגאלין ושיהיה עת רצון אף על פי שאכלו ושהו, (אב"ן):

(ס) **קדיש** לפני הוצאת התורה, נהגו כל ישראל לומר ואני חפתי לך ה' עת רצון וכופלין אותו בספרד ולא בצרפת ופרובינצא, וי"ל לפי שאליהו נענה במנחה והוא עת רצון, ואל תשיבני שאר מנחות לפי שבשבת התענגנו שבענו וסעדנו כחפצנו לכבוד השבת ואעפ"כ באנו להתפלל לפניו ולא יעלו לרצון תפלתנו לפניו, וכן מצאתי במדרש תהלים כתיב ישחיו בי יושבי שער ונגינות שותי שבר ואני חפתי לך ה' וגו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אין אומה זו כשאר עכו"ם ששותים ומשתכרים ואינם מודים לך ואעפ"כ ששבעתי ושמתחי אני בא להתפלל לפניך לעת רצון, ודוד ע"ה היה מכנה הדבר כלפי ישראל ובעבורם היה מדבר, (אב"ן):

(סא) **מז** שנהגו בספרד לכפול ג"ל לפי שהוא חשוב בפני עצמה כפרשה ונראה כמסיים הפרשה, וכמו שנהגו לכפול סאידך ולמטה ויהבאר בטקסום בעוה"י, (אב"ן):

(סב) **מנהג** ספרד לומר כך צדקתך צדק, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל, ולא יהכן בעיני כי אינן כתובים בסדר זה בתהלים, ראשון צדקתך כהררי אל בלמנחה לעבר ה' לרוד, שנית וצדקתך אלהים בלמנחה לרוד להזכיר, צדקתך צדק באלפ"א בית"א בתמיא אפי, וכן מנהג צרפת ופרובינצא על סדר הכתובים והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבח הקב"ה, בתחילה צדקתך נדמיה שגדלה כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, וצדקתך ותורתך לעולם קיימים ואמתים, (אב"ן):

(סג) **ונהגו** כל ישראל לומר כי צדוק הדין הוא ולכבוד משה רבינו ע"ה שנפטר במנחה בשבת אומרים אותו, גם יש מקומות שאינם עוסקים בתורה במנחה בשבת להודיע דנשיא שמת כל בתי טררשות שבקיר במלים. ומנהג כבכל ובצרפת ובפרובינצא לשנות מסכת אבות וקנין התורה לאחר תפלת המנחה כדי לאכול אחריה סעודה ג', וכן נמצא בהשובות הגאונים, וכן כהב רב שר שלום גאון שתקנו לומר אלו ג' מקראות לצדוק הדין לכבוד סרע"ה שנפטר באותה שעה, וגם רנילים שלא לעסוק בתורה כו' בדלעיל אך אינו איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא. ור"י מ"כ כהב כי לא יהכן לאכול בין מנחה למעריב דהניא השותה מים בין השמשות הרי זה נוול את המתים ואת החיים, ומעשה אירע בלוהיר ובאו לירי סבנה, ובקושי התירו ערב יום הכפורים לאכול סמוך לערב ותקנו לו וידוי קודם שיאכל וישהה משום שברות, וכן מ' באב שחל להיות בשבת ונרחה בקושי התירו, ואי משום סעודה שלישית באספרסקי ומגדו סני והיינו דהניא בפרק כל כתבי מדיחין במנחה אבל סן המנחה ולמעלה לא. וביציאות שבת דסעודה קמנה מותר לאכול במנחה גדולה דאיכא שעות ביומא טובא, ופורס טפה ומקדש וכן סבריל דאמר בערבי פסחים אקראי בעלמא הוא, כפר"ת, (אב"ן):

(סד) **ואין** הדבר כן כי משה רבינו ע"ה נפטר בערב שבת דהניא בסדר עולם רבא, א"ר יוסי בכ"ח בניסן נלכדה יריחו ושבת היה שנאמר ויהי ביום השביעי ויבטו את העיר שבע פעמים ותפל החומה התחיה, וכרכ"ח בניסן שבת הוה חל ראש חדש ניסן באחד בשבת וראש חדש אדר שלפניו בשבת ושבעה באדר שבת משה רבינו בערב שבת שבשנשלכו ל' יום לאבל משה ויאמר ה' אל יהושע וגו' משה עברי מה וגו' הכינו לכם צידה כי בעיר שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והעם עלו סן הירדן בעשור להרש

לחדש הראשון ונלכדה יריחו ככה בניסן צא מהן ל'ג למפרע מיום שעברו את הירדן הא
 לסתה שבו בארז מה משה ע"ה, כך היא שנויה בהאשה נקנית, (אב"ן); אלא יש לומר
 שנהגו כל ישראל לאומנם שהפושעים שעתידיים לחזור לדינם אחר השלמת הסדר מצדיקים
 עליהם את הדין, וכראמרין בכראשית רבה מלאך הממונה על הרוחות רוסה שמו בערב
 שבת מכרו ואומר צאו פושעים מניהם ונחו כדרך ישראל שובתים, וכמוצאי שבת
 מכרו להם חזרו פושעים לניהם שכבר השלימו ישראל את סדריהם, מכאן רמז לויהי
 נועם כמוצאי שבתות, ובשאלות דרב אחאי הוה מיימי לה בפרשת בראשית, ומנהג
 צרפת ופרובינצא לומר פרקי אבות במנחה אחר התפלה. יש מקומות שאומרים אותה
 מדרות לדרבות, סמתן תורה עד ואתחנן, ויש מוישמע יתרו עד ואתחנן, ובצרפת
 רוב מקומות כל ימות הקיץ שהם ימים ארוכים והעם מהבטלים סמלאכתן, ומאן דבעי
 דליהוי חסיד לקיים טילו דברכות ואטרי לה במילי דאבות, ויש שנהגו כל ימות החורף:
 סה' ובמוצאי שבת מתאחרין כדי להוסיף מחול על קדש וכראמר ר' יוסי יהא חלקי מטבניסי
 שבת בטבריא וממוצאי שבת בצפורי ולתת מנוחה ומרגוע לפושעים
 מלהחזירם לדינם, ואומר והוא רחום יכפר ברכו וצדיק לאגודי בברכו ובברוך ה' המבורך
 באפקי שבתא בהלכות גדולות, וכתב רב נטרונאי ז"ל בהלכות מוצאי שבת אם אומר
 הברלה ישראל סמצרים ויאמר הברילני דורי מטומאות פתרום וכו' דלאו הברלה שבת
 סחול הוא, דרשות בירו, ויש לאומרו וכשיאמר שלש הברלות, דהניא הפוחת לא יפחות
 משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע. וביסוד העמרמי אתה חונן לאדם דעה ומלמד לאנוש
 בינה אתה הברלה בין קדש לחול וכו' כשם שהברלתנו ה' אליהו סכל עמי הארצות ומכל
 משפתיה הארמה כן החיינו והצילנו סכל דבר רע ומכל גזירות קשות וחננו סאתך וכו'.
 ואמת ואמונה כל זאת פעלת ימינך וגו' אין מנהג לאומרו בישיבה ולא בבית רבותינו
 שבבבל כל עיקר אלא אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כו' וכן מנהג כל ישראל. ויהי
 נועם נקרא שיר של פנעים במס' שבועות, מצאתי במדרש למה אין בו זיין לפי שכל
 האומרו אין צריך לכלי זיין, ומנהג כל ישראל לאומרו בנעימת קול ובנחת ולהאריך מנוח
 לרשעים מלהחזירם בניהם עד השלמת הסדר, והיכף שאומר ומעשה ידינו חורין להם
 לדינם, וזה שכופלין כל ישראל פסוק האחרון כדרך סיום הפרשה שכופלין פסוק אחרון.
 ועוד טעם לדבר, וכתב שר שלום אין אומרים ויהי נועם אלא כמוצאי שבת לחול אבל
 לא כמוצאי יו"ט ולא כמוצאי שבת ליו"ט שמתחילה לא קבעו אבות הראשונים אלא
 כמוצאי שבת לחול אבל כמוצאי שבת ליו"ט כיון דבעי לסיכר ומעשה ידינו וליכא אין
 אומר אותו ואפי' חל יו"ט באמצע השבת דליכא מעשה ידינו, או ביום כפור אין לאומרו
 כמוצאי שבת דכתיב ומעשה ידינו תרו יומני בעיני דאיכא שיהא יומי רחול וליכא, וכל
 היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קרושה דסידרא, ולהוציא סאותן מקומות בספר
 שמרלנין ויהי נועם וזלתי פסוק אחרון ואומר סדר קרושה ולא יתכן. וכתב רב נטרונאי
 כמוצאי שבת אומר על הבוס בורא פרי הגפן בורא עצי בשמים בורא סאורי האש המכביל
 בין קדש לחול, וכן עושין בשתי ישיבות ומכניסין לבנות הידים וכן ראינו רבותינו שהיו
 אומרים נסתכל בדינו כדי שנהנה מן האור כמו ששנינו אין מברכין על הנר עד שיאותו
 לאורו וכן מנהג, ובפרקי ר' אליעזר אומר שמצוה להסתכל בצפרנים אך רגילין בכך
 וכך. ואנו רגילים להטיל סים בכוס של ברכה לאחר ששותהו ושומפין אותו ושותהו
 ושמעין מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששירי מצוה מעכבין את הפורענות ומה
 שמתחיר מן המים סמילין על דינו ומעבירין אותו על פנינו לחבב, ואע"פ שכתב בפרקי
 ר' אליעזר ר' מנא אומר כיצד אדם חייב בכוס יין מקרב ידיו לאור האש ואומרים בורא
 סאורי האש וכיון שמרחיק אדם ידיו מן האש אומר המכביל בין קדש לחול ואם אין
 לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא סאורי

האש, בדרך פושט ידיו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש, ואם נתקדו השמים כעבים תולש אבן מן הארץ, ואומר המבדיל בין קדש לחול, אע"פ כן לא סבורא לן אלא על היין ואף בפת אין מבדילין מה טעם שאינה דומה הברלה לקידוש מפני שהקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד קדימא לן אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון ששלחנו קבוע וסעודה קבוע ואי אפשר לו שלא לסעוד מקדש על הפת אבל במוצאי שבת כלום סעודתו קבוע ושלחנו קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליו הלכך אין מבדילין על הפת, וכן מנהג בשתי ישיבות. ומטעם זה נ"ל דהמבדיל על שלחנו צריך לברך בתוך הסעודה על היין בפה"ג ולא יפטר באותו שבוירך בהוך ההכדלה דאיפשר לו שלא לסעוד והכדלה ישנה שלא במקום סעודה, אבל קידוש שאינו אלא במקום סעודה אין צריך עוד לברך ברכת הנהנין על היין דעל כרחיה קיבל עליה סעודתיה לאלהר, והיינו דאמרין כברכות בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון פירוש שבתוך הסעודה, ואמר עליה לא שנו אלא בשבתות וימים טובים וביומא דהקוה דכוותיהו דלא בני דלא אכיל רכל המיקל בסעודת הקוה מקילין לו מן השמים, אבל בענין אחר דלא קבע דאי בעי לא אכיל ואיפשר לו שלא לסעוד צריך לברך כמו המבדיל על שלחנו, (אב"ן):

סו ז"ל שנהגו כל ישראל להריח בהדם ולא בכשמי הקמרת הנקראין בפסוק בשמים. י"ל לפי שכבר ברכנו עליו בלולב ושזורי מצות מעכבין את הפורענות וכדאיתא בפרק כל כתבי דרב אמי ורב אמי כי מיקלע להו ריפתא דעירובא הוו מברכי עליה המוציא אמרי הואיל ואיתעביד ביה חרא מצוה נעביד ביה מצוה אחריתא, וט"ס מי שאין לו הדם יש לו להריח בשאר בשמים ולברך, (אב"ן):

סו וכל מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות אינו רואה סימן ברכה לעולם, והמבדיל על היין במוצאי שבתות הוא מנוחלי העוה"ב והוא דמשיר מקידושא לאבדלתא דלא יכול לאבדולי אריפתא דהברלה אכסא דחמרא הקינו לה רבנן כדאיתא כברכות העשירו קבעוה על הכוס:

שנינו בבבלי ובירושלמי בפסחים פרק מקום שנהגו א"ר לוי במוצאי שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני דעפים והקישן זה בזה ויצא מהן אור ובירך עליו בורא מאורי האש אמר שמואל לפיכך מברכים עליו במוצאי שבת שהוא תחילת ברייתה ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן אף במוצאי יום הכפורים מברכין עליה שכבר שבתה האור ממלאכה כל אותו היום ואע"פ שעשו בה מלאכה לחולה ולחיה בשבת אחרי שלא עשו בה מלאכה איסור מברכים עליה, אבל בפרקי ר' אליעזר פרק כ"א מצאתי בע"א בין השמשות של שבת היה מהרהר בלבו שמא הנחש שהמעני יבא בערב וישופני עקב ונשתלח עמוד של אש להאיר לו ולשטרו טכל רע וראה אדם את עמוד האש ושמח בלבו ופשט את ידיו לאור האש ואמר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש, וכשהרחיק את ידיו מאור האש אמר יודע אני עכשיו שנבדל יום הקדש מיום החול למד שאין להבעיר אש בשבת באותה שעה אמר המבדיל בין קדש לחול ר' מנא אמר כיצד אדם חייב בכוס של יין וכו' כתוב לעיל, (אב"ן):

סח ירושלמי פרק כיצד מברכין מאיסתי מברכין על האור משיכיר בין צפורין לבשר וזהו כשיטת פרקי ר' אליעזר ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף, (אב"ן):

סט והרב רבינו ג"ע מקריט יערים היה מסתכל לאור הנר בין הכוס לראות אם הוא נקי והאוי לשותותו וזהו משיהנה לאורו, ישראל שהדליק מכותי או כותי מישראל מברכין עליו כותי מכותי אין מברכין עליו גויתה משום כותי ראשון ומשום עמוד ראשון שלא שבת. ואע"פ שבמוצאי שבת אנו צריכים לאור ששבת מ"ס אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו במוצאי שבת שכן היתה תחילת ברייתו במוצאי שבת

מן האבנים, ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין עליו אלא כאור ששבת. ואם לא בירך באור במוצאי שבת אין מברך עליו, ואין מחזרין על האור אם אין לו כדרך שמהורין על המצות שאין מברכין עליו עד שיאורו לאורו, ואף סומא מברך עליו דקיימא לן כרבנן דסומא פורס על שמע ואע"פ שלא ראה מאורות מימיו ומימיה ראייה בנפלא מאבוקה דאיה ליה הנאה להצילו מכל מכשול הילכך מברך עליו, והרצתה לעשות מלאכה והבדיל בהפלה או על הכוס יעשה צרכיו ואם לא הבדיל כלל יבדיל בלא כוס ויעשה צרכיו כדאיתא בשבת פרק שואל אמר ליה רבי אבא לרב אשי במערבא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ועבדינן צורכין בלומר אין צריך לומר בין אור לחשך וכו' אלא המבדיל בין קדש לחול, כך כתב רבינו האלפסי ז"ל, ואמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ומכתיבין סילתי, ויראה לי מתוך דברי הנאון דצריך להזכיר בה שם ומלכות והומיא דהבדלת תפלת ודעל הכוס דאי לאו הכי אינה ברכה והבדלה כלל, ואם כן לרבויי הא דתניא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע בהבדלה תפלה ודעל הכוס היא, (אב"ן):

(ז) **מנהג** ספרד לומר זמירות לפני ההבדלה בבית הכנסת ובפרובינצא ובצרפת בבהיהם, וראיתי במדרש משל לכלה ומלכה שמלוין אותה בשירות והשבתות ושבת איקרי מלכה וכלה כדאיתא פ' כתבי בואי כלה בואי כלה בואי ונצא לקראת שבת מלכתא, (אב"ן):

(ח) **זוה** שנהגו בספרד לאומן בבית הכנסת מפני רוב העם שאינם נוהגין בהן ושאינן להן יין להבדיל ויוצאין ידי חובתן בכך. וזה שמשוררין ככל גבול ישראל סאליהו הנביא לפי שהוא הוא המבשר שיבא במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכבר מובטח להם שאין אליהו בא בערבי שבתות ובערבי ימים מובים מפני המורח כדאיתא בעירובין ויבא לנו המבשר במוצאי שבתות, שבכות השבת הצור יואל, ובא לציון גואל, (אב"ן):

(ט) **מנהג** ספרד לומר אחרי הזמירות לפני ההבדלה אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו וכו' ואין מנהג זה בשאר הארצות, ויש לו סמך למנהג ספרד בירושלמי בפרק אין עומדין ר' ירמיה ור' זעירא בשם ר' חייה צריך לומר אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום והשמיענו בהם ששון ושמחה והכיננו ולברנו וכו', והעונין אמן צריכין ליתן עיניהם בנר ועיניהם בכוס, (אב"ן):

(י) **מנהג** ספרד לומר סברי מרגן לפני קידוש והבדלה וברכת אידוסיין ונישואין וברכת מילה שעל היין, ויש לי סמך בשם רבותי לפי מה ששינוי בסנהדרין פרק נגמר הדין היו מוציאין אותו לסוקלו והיו משקין אותו כוס של יין חי בקורט לבונה כדי שהמרגן דעתו עליו פירוש ולא ירגיש בענין הסקילה, על כן אומרים סברי מרגן כלומר היש כדעת מורי ורבותי שזה הכוס לחיים ולא למות לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאותו הכוס ששהה אותו שנגמר דינו לסקילה והעם עונין לחיים כלומר לחיים יהיה ולא למות, ושלום, (אב"ן):

(יא) **ועוד** שמעתי לפי מה שאמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחר אחר מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי ועכשיו [שאינן] בית הבליעה פנוי הוא אומר היש בדתכם לצאת מוצאת הברכה ולכוין דעהכם לצאת בה והן עונין לחיי בלשון תלמוד הן, (אב"ן):

(יב) **מנהג** כל ישראל לומר במוצאי שבת ויתן לך וכל הפסוקים של ברכות שיתברכו ישראל בשבת הבאה ומעתה ועד עולם, ובפרובינצא אומרים אחריה אין כאלהינו ופטום הקטרת, ונראה המעט לפי מה דאמר בבבלי בימא מעולם לא שנה אדם בה טפני שמעשרת ונשלמה פרים שפרינו למען נתעשר ונצלית, (אב"ן):

(יג) **סדר** הבדלות לומר למוצאי שבת לחול יבנה למוצאי יום כפור לחול ינה ולמוצאי שבת

שבת ליום יקנהו, ונהגו כל ישראל לומר כמו שבת בכל הסדר כך באי אמ"ה המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום הברלה ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשה הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך באי המבדיל בין קדש לקדש, והרב ר' אפרים זיל מאלמנייה כתב כך באי אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום הברלה באי המבדיל בין קדש לקדש, ויש שמחבר עוד ובין יום השביעי לששת ימי המעשה ואומר המעס דבשאר מוצאי שבתות אומר אותו שהוא מעין חתימה מעין חתימה שלא לצורך הן, וכן המעשה ואינו מעין חתימה לא אמרנו ליה, והברלה וקדשת הוספת שלא לצורך הן, וכן אמר בהברלה חונן הרעת, וכן מוכח בע"פ דאיכא מאן דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה ואיכא מאן דבעי מעין פתיחה סמוך לחתימה ומשני איכא ביניהו יום שחל להיות במוצאי שבת דבעי לן למיחהם בין קדש לקדש למאן דאמר מעין חתימה סמוך לחתימה צריך למימר בין קדושת שבת לקדושת יום הברלה ולמאן דאמר מעין פתיחה לא צריך הא למימר אלא ובין יום השביעי וכו' כשאר הברלות מוצאי שבת לחול, וקיימא לן כרבא דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה אם כן ובין יום השביעי אין בדיון לאומרו אלא ובין קדושת שבת וכו' ודיו בכך, ורבינו יעקב השיבו שאין להתור מנהג האבות והסכימו בזה להוציא ידי חובה משתי הסמיכות סמוך לחתימה מעין חתימה ומעין פתיחה לפי שבין קדושת שבת וכו' הפסיק בין מעין פתיחה שהוא ובין יום השביעי וכו' סמוך לחתימה ואותו מעין לא עקרו שהרי הוא ממכע של הברלות מוצאי שבת לחול וסדר הברלות הוא מונה, והברלה וקדשת על אשר הפסקנו בין קדושת שבת וכו' על ובין יום השביעי וכו' לכך כולל את שתיהן מעין פתיחה ומעין חתימה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הברלה וקדשת בין ימי המעשה חול נמור או יום בין קדש חמור לקדש הקל שהורה בו אבא נפש ובין קדש הקל לחול המועד שהורה בו דבר האבוד כראיהא במקוד קמן ויהאבא במקומו בעזיה. עוד כתב רבינו דבעי עקב מ"ב דאמרין בע"פ הפותח לא יפוחה מג' והמסוף לא יוסף על ז' ואיכא למימר דבעי הברלה קא חשיב, א' בין קדש לחול, ב' בין אור לחשך, ג' בין ישראל לעמים, ד' בין יום השביעי לששת ימי המעשה, ה' בין קדושת שבת לקדושת יום הברלה, ו' ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הברלה וקדשת בכל מיני קדושות קדשת את השבת דביום טוב שרי אוכל נפש ולא בשבת, ולענין ששת ימי המעשה שהן יום טוב לחול המועד דשרי ביה דבר האבוד, ו' הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך בין כהנים ללוים בין ליום לישראל, והו מעין חתימה בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל ו' הברלות כך פ"ת. והברלה בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל וכתוב והבדילה הפרכה לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים, וזהו שאמר הפותח לא יפוחה מג' כי שלשהן מסכבות למוצאי השבת, בין קדש לחול ולהבדיל בין הקדש ובין החול, ובין אור לחשך דאור במוצאי שבת איברי ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ובין ישראל לעמים ואבדיל אהכם מן העמים להיות לי, וכתוב בשבת כי אות היא כינוי וביניכם לזרותיכם וגו' הרי שעל ידי שמירה השבת ישראל נבדלין מן האומות ומקודשים, אבל הברלה טים העליונים לתחתונים והברלה טהור מטמא והברלה כהנים מלוים ולויים מישראל אין ענינם ליום לכך נהגו כל ישראל באותן שלש בלבר, (אב"ן):

עו) וְנִהְיֶינָה נכמה דוכתי דמאן דכניס ארמלתא מקדים ונסיב לה ערב שבת אן ערב יום טוב סבעוד יום וכדאיתא בירושלמי דריש כהונות ובגמרא דיומא בפ"ק, ירושלמי א"ר מנא אלון רבנסין צריך לבגושה סבעוד יום שלא יהא כקונה קנין בשבת סגלה סתרים, ירושלמי דברכות כל ימיו של אורו צדיק (יסקנ פניו) לא היה מצטער

אלא

אלא על פנימי וחיצון, פירוש פנימי המאכל שזורד פנימי לגוף וחיצון המלבוש שהוא חוץ לגוף שנאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש :
המו הלכות שבת . בריך רחמנא דסייענן .

הלכות סעודה

(א) גרסינן בשבת פרק כל כתבי מעשה בלודקיא באחד שהיה לו שולחן של זהב משאוי ששה עשר בני אדם וכו' וכשהיו מניחים אותו היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין אותו היו אומרים השמים שמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם , ובברכות ריש כיצד מברכין לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה . הנכנס לסעודה לברך המוציא צריך ליטול ידיו עד הפרק האמצעי לאצבעות , וצריך ליטול מי רביעית לאתר ואפילו לשנים , ולשון נטילה ידים על שם הכלי המחזיק רביעית ששמו אנטל , וי"ל שהוא לשון המקרא בתרי עשר נכרתו כל נטילי כסף , ופירש רבינו האי ז"ל כלפי שאמר בפרק המקנא הנוטל ידיו צריך להגביהם שמא יצאו המים אחורי הפרק ויחורו ויטמאו את הידים והנן מים ראשונים מטהרים את הידים האחרונים מטהרים את הראשונים , פירוש שנכסאו מחמת הידים , לשון וינטלם וינשאם . וכל החוצץ במבילה חוצץ בנטילה ידים כגון בצק וטיט שהחתה הצפורן ונלד ורטייה אבל צואה שהחתה הצפורן שבאה מן הוהמא אינה חוצצת והנן כמקואות אלו חוצצין באדם בצק וטיט שתחת הצפורן וכו' ואלו שאין חוצצין צואה שהחתה הצפורן וכו' , והטעם משום דבעק וטיט של יוצרים מיהרק וצואת הוהמא לא מיהרק , כך פירש ר"ח . הכל בשרים לירם ואף מדרש ט"ז אבל לא כן הכותי והעבד רביעין שיכא מכה אדם מישראל , בכל הכלים נותנין לידים וסן הכלי ולא בתוכו , ובהלכות גדולות היכא דמסיק על גבי גתד ואין לו כלי למישקל מיא בהדיה לא לישקול מיא בהרא ידא למימשא לאורך ידא אלא לישככינהו ליריה כנהרא דהוה להו רחיצה , דהא ראיבעיא להו כגן שקידש ידיו במי כיוור הכי קא מיבעיא להו מהו לשכשך ידיה במי כיוור ורחצו אהרן ובניו ממנו אמר רחמנא דאהו מיא משלפא ליריה אבל משכשך ידיה בנייה לא או דילמא האי סמנו לא אהא אלא לאפוקי דאי שקיל מיניה במנא אי נמי דשקיל בהרא ידא ומשא איהך אבל משכשך ידיה כגויה במי כיוור וטיעברי עבודה שפיר דמי דכי האי גונא מיקרי רחיצה , וכן לענין טבילה בכלי שאינו יכול לתת ממים שבתוכו על ידיו ירחין ידיו בתוכו ושפיר דמי , כך מצאתי . ואם רחץ בתוכו יכרך על רחיצה ידים , ובארבעים כמה יכרך על טבילה ידים ואין צריך להגביה את ידיו . המים שנפסלו משתיית כמה פסולין , והנוטל גוהן לחבירו בחפניו לא יצא , והמולול בנטילת ידים נעקר מן העולם , ואסור לאכול בספה בלא נטילת ידים , ואוכל מחמת מאכל צריך האוכל נטילת ידים ולא המאכל , וכל האוכל בלא ננוב ידים כאילו אוכל לחם סמא , אבל המטבול את ידיו אינו צריך לנגב . וצריך לכצוע תיכף , ובירושלמי דפרק אלן דברים לתרומה עד לפרק ולחולין עד קשרי אצבעות ותניא הנוטל ידיו צריך לנגבן והמטבולין אינו צריך לנגבן והנוטל ידיו צריך להגביהן שלא יסח דעתו ויצטרך ליטול פעם אחרת . בא לו לכצוע בוצע מסקום שנאפה הפה יפה , בתשובת ריש ז"ל ואוחז הלחם בעשר אצבעותיו כנגד עשר היבות שבברכת המוציא ועשר שבפסוק מצמית תציר וגו' ועשר סעוה בתבואה לא תחרוש לא תחסום ותרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה וחלה , והמבין יבין , (אב"ן) :

(ב) ואם היו עשרה מהלבין בדרך אע"פ שכולן אוכלין מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו המוציא וברכת הסוּן , אבל אמרו נלך במקום פלוגי והלכו וישבו שם אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולן , וכן ביין אם הסבו אחר מברך לכולן בפה"ג

בפה"ג חוץ מיין שבתוך המזון שכל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פניו. ירושלמי לא שנו אלא שאין להן בעל הבית אבל יש להן בעל הבית הכל פונים לבעל הבית, פירוש ופסורין בברכת הין דבעל הבית, כך מצאתי, (אב"ן):

ג) הין לפני פרוסה של חמין ושלימה של שעורים מברך על הפרוסה של חמין, היו לפניו כבר וחצי של חמין מברך על השלם ופוסר את החצי מדהנין כתרומות תורמין מבצל שלם קטן על חצי בצל קטן. מצאתי בירושלמי א"ר חייא אם היו לפניו פרוסות של לחם שלש או ארבע יצרם ביחד ומברך המוציא. היו לפניו כבר של שיפון ושנים ושלושה פרוסות של חמין או פרוסה אחת יצרף עמהם כבר של שיפון ויברך המוציא על הפרוסה של חמין ויפסור לחם של שיפון, כך מצאתי, (אב"ן):

ד) **ובכשהוא** בוצע אוטר המוציא לחם מן הארץ דמשמע להבא ומשמע לשעבר כראיהא בירושלמי, ובסוף כתובות עתידה ארץ ישראל שתוציא גלומקאות וכלי מילת שנא' יהי פסת בר בארץ, ומברך ואח"כ בוצע, ראיהו במדרש שבוצע ואח"כ מברך עליו הכתוב אוטר ובוצע ברך נאץ ה', אך מנהג צרפת לאתר שמברך חוהך, ומנהג פרובינצא לחתוך ולא הכל ולאחר הברכה יבצע מיד, (אב"ן):

ה) **ואמרינן** בברכות וצריך שהכלה ברכה עם הפה, פירוש עם הבציעה ואין מברכין על הפה אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא בר אבא הוה אמרה אהן

דנמכ פוגלא ומברך עליו והוא לא אתי לידיה צריך לברך עליו זמן הנינוח, א"ר הנחום בר יודן וצריך לומר בשכמליו שלא להוכיר שם שמים לבטלה. עד כמה יפרוס ר' חגיגא ור' סינא חד אמר עד כוית וחד אמר פחות מכוית, תני כל שאומר אחריה שלש ברכות אומרים לפניו המוציא וכל שאין אומר אחריה שלש ברכות אין אומרים לפניו המוציא התיבון הרי הוא פחות מכוית שאין אומר אחריה שלש ברכות ואומרים לפניו המוציא ר' יעקב בר חמא אמר לשאר מינין נצרכה, למדנו מזה שהאוכל פחות מכוית מברך לפניו המוציא ואין מברך לאחריה שלש ברכות, וכך השתייה בפחות מברכית יין מברך לפניו בפה"ג ואין מברך לאחריה מעין שלש, והמעם שצריך ברכה לפניו דאמר ליהנות מן העולם דהוה בלא ברכה אבל לאחריה א"צ שלש ברכות באכל פחות מכוית דכתיב ואכלה ושבעת וברכת משאכל כדי אכילה יברך. והבוצע לרבים לא יבצע עד שיכלה אמן ספי העונין והבוצע הוא פושט ידיו תחילה למעום ואחריה יטעמו כולם. ירושלמי ר' אבא בשם רב המסובין אמרין למעום עד שיטעום המברך ר' יהושע בן לוי אמר שותין אע"פ שלא טעם ולא פליגי מה דאמר רב כשהיו כולן זקוקין לכבר אחד, ומה דא"ר יהושע בן לוי כשהיה כל אחד כוסו בידו. וכן יש להביא ראיה מע"פ חזייה להווא סבא דנחנין ושתי וגו' הא למדת שלא המתין אותו שקידש, רב כר הוה קציה הוה מעים בשמאליה ומפליגי בימיניה, פירוש אף לחלק המוציא לאנשי ביתו לא היה רוצה להפסיק דתיכף לברכתו היה אוכל שאם היה מפסיק שלא לצורך האכילה היה צריך לחזור ולברך כראיהא בתפילין שח בין הפילה להפילה חוזר ומברך, ולצורך האכילה אינו הפסק כמו מול ברנך מול ברנך הביאו מלח הביאו לפהו נכיל להורי גבול לתורי ואינו צריך לחזור ולברך, ואם באו לו אורחין אינו רשאי לבצוע לחם שכבר בצע לעצמו ואינו מחייב בדבר להוציא ידי חובתן, ואף אם לא בצע לעצמו לא יבצע לאחרים אלא אם כן יאכל עמהם שאינו מחייב בדבר שאם ייצא לא יאכל, אבל ברבר שהוא הובה כמו המוציא של מצה או קידוש הין א"ר על פי שיצא מוציא אפילו לא יאכל וישתה עמהם רכל ישראל ערבים זה בזה כמו שאמרו חכמים בהלל ובמגילה אע"פ שיצא מוציא טשום רחובה נינהו כראיהא בראש השנה פרק ראיהו בית דין ואע"פ שלא ישהה עמהם יוצאים כולם, וכן אמר בפרק בכל מערבין ליהביה לינוקא דילמא אתי למיסרך בכום של קידוש בליל כפור הא למדת דאי לאו משום דאיכא לטיחש דלא ליתי למיסרך הוה מעים ליה ינוקא ונפקי להו כמעטת התינוק כי המכרך צריך שיטעום

שימעים או שיטעים לאחר שלא יהא ברכה לכמלה יצא הוא ויצאו כל השומעים. ואם שכח ולא בירך המוציא ולא נמר סעודתו יברך ויאכל, ואם הוא מסופק אם בירך לא יברך דהמוציא דרכנן הוא :

ואם עקרו רגליהם מקצת האוכלים לצאת חוץ והניחו שם אפילו אחר כשהן יוצאין אין מברכים ברכת המזון וכשהן חוזרין אין צריכין לברך ברכת המוציא דלקביעות הסעודה הן חוזרין, אבל לא הניחו שום אדם צריכין לברך על המזון וכשיחזרו צריכין לברך המוציא, וכן עקרו רגליהם לאכול במקום אחר. ופת השרוי בין מברכים עליו כורא מיני מוונת, ואגוזים המבושלים ברבש או שקדים מברכין עליהן שהכל שהרבש עיקר ואפילו כאין בתוך הסעודה חייב לברך עליהן לפי שאינן כאין ללפת בהן את הפת ואין הפת פוטרן. בהשובת הגאונים עשבים שעולין מאליהן ואינן נורעין מברכין עליהם שהכל וליתא לדרב דאמר כורא מיני דשאים. מי שאכל מיני מוונת ותמרים ורמונים ושתה יין מברך באחרונה על כל מין ומין בפני עצמו מפני שהן חלוקין בברכותיהן, כך מצאתי. ומצאתי בהלכות רב יהודאי גאון ו"ל אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון בשר ודגים וכל מיני בישול שדרכן לאכול בהן פת וירקי ובצלי אין מעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון חביצה ורייסא מעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן: דברים הבאים לאחר סעודה כגון המרי ורמוני ושאר מגדי ואייתתנן ואכיל להון בתוך הסעודה מעונים ברכה לפניהן ולאחריהן ואחביצה ורייסא כיון דאכיל להו בתוך הסעודה אין צריכין ברכה לאחריהן דכיון דמין מזון נינהו סיפטרי בברכת המזון, למדנו בתוך דברי הגאון דדברים הבאים הרגילין לבוא ר"ל אע"פ שאין באין עכשיו דברכין לבוא ללפת בו את הפת תליא מילתא דפת פוטרתן לפניהם וברכת המזון לאחריהן, ומתוך דברינו זה למדנו נבי פסח המרור שכא אחר המצה אע"פ שבא לחובת מרור ולא ללפת בו את הפת כיון שרגילות ירקות שבאין ללפת בהן את הפת פת פוטרתן ולדברי אין מברכין על המרור כורא פרי האדמה, והמשכיל יבין, (אברהם בן נתן):

ו יצט שואמרים דתאנים וענבים שאין דרכן לבוא עם הפת אפילו כאין בתוך הסעודה מעונין ברכה לפניהן ולאחריהן כרב שעה, ויין אע"פ שהוא בא לשרות שהוא כמחמת הסעודה מברך לפניו ואין הפת פוטרתו ומברך עליו כורא אחר יין חי ואחר מווג אבל מים שאין נורמין ברכה לעצמן פה פוטרתן אם שתה אותן הסעודה, אבל אם שתה אותן לאחר הסעודה מברך לפניהם ולאחריהם, ויין הבא לאחר הסעודה אין צריך לברך לאחריו כשאר דברים הבאים לאחר הסעודה שחרי סופו לברך ברכת המזון (בין עצמו) ועדיפי שלש ברכות לעצמן מברכה אחת מעין שלש שפוטרתו כך פירש רבינו יעקב מ"ב, אבל רבינו שלמה ז"ל וקינו פירש דעל המים בתוך הסעודה צריך לברך על כל פעם ופעם והוא כנסלך שאין אדם קובע סעודתו על המים שכך שנינו השותה מים לצמאו מברך שהכל למעוטי הנקתיה אומצא ההם הוא דלא מברך הא לאו הכי מברך על כל פעם ופעם, ואיה דאמר כיון דמיא קמיה לא מברך אלא זימנא קמיה. ומצאתי בהשובת הגאונים וחקתיה אומצא לא יברך לפניו משום דאניס אבל לאחריו מברך כורא נפשות, וכן כתב רב פלטי ז"ל, ונראין דברי רב עמרם דאין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו דאין בשתייה זו שום הנאה וכגון השותה סס או אוכל אוכלין לרפואה שאין כאן הנאת שתייה ואכילה כלל לא יברך לפניו ולא לאחריו, וכן מה שאמרו חכמים אחר אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואיך ניווק שהוא לרפואה, אין צריך ברכה כלל, (אב"ן):

ו בברכות פרק הרואה אף על פי שאמרו שינוי יין אין צריך לברך כורא פרי הגפן אבל מברך הוא הטוב והמטיב והוא דאיכא אחר דשתה בהדיה אבל אם הוא

שותה

שויה לבדו אפילו לשינוי אלף יינות אינו סברך הטוב והמטיב. ירושלמי אין חדש ויין ישן צריך לכרך, רבי על כל חבית וחבית דהוה פתח הוה סברך עליה הטוב והמטיב ופירש רבינו שמואל בנמוקי ערבי פסחים והוא שמשובח סן דראשון, ומביא רביה מזה הירושלמי רוצה לוטר כי סתמא היין הטוב והמעולה היה פותח לבסוף כדרך כל הארץ, (אב"י): ואם אמר הבו נכריך וגמל ידיו אף על פי שכריך על היין צריך לכרך פעם אחרת אם ירצה לשתות שהוא נמלך, אבל לאכול אינו רשאי משנטל ידיו עד שיברך ברכת המזון:

(ח) **תניא**. והתקשרתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן הטוב, אני ה' אלהיכם זו ברכה, ושינוי כשם שמוהם פסול לעבודה כך ידים מוזהמות פסולות לברכה, וכתב רב אחא משבחא זיל דכל דבר שאינו קרב לגבי המזבח נקרא מוזהם אבל דבר הקרב לגבי מזבח אינו מוזהם, ואין צריך ליטול ידיו קודם ברכה כשאכל דבר הקרב לגבי המזבח, אלא טשום דאמרו אחר כל אכילתך אכול מלח ואיכא מייחש ראיכא בה מלח סרוסית שסמא את העינים, וא משום דמים אחרונים הרנו את הנפש ולאחר ברכה ישלם דוין, ואותו שנוטל הכוס לכרך וידיו מוזהמות צריך ליטול ידיו ולכרך עליהן על נטילת ידים, לפי שמים הראשונים מצוה ולא חובה מידיו לא שפף במים הא שפף שטור בתמיה אלא מכאן לנטילת ידים מן ההורה, ומים אחרונים מצוה וחובה ועדיפי מראשונים כראמרינן בעירובין בארבעה דברים שפמרו בכחנה ורחיצת ידים אחת מהן ואמרינן התם לא שנו אלא מים ראשונים אבל מים אחרונים חובה שהן משום סכנה ומשום זוהמא הן הם הראשונים והאחרונים ותרוייהו אסמכוה רבנן אקראי אם כן יש לכרך עליהן, ואי ליה שיעור אלא לחדא מינייהו סנקי בכל מידו דסנקי בעפר ויניח המים לאחרונים. והדלקת נר בשבת נמי חובה ונהגו כל בנות ישראל לכרך עליה לפי שהיא חובה ומצוה ובוה השווו כל הגאונים, אבל אם אכל רבר שאינו מוזהם כדאי אין צריך לכרך עליהם דאין כאן מצוה אלא חובה בלבד:

ובעל הלכות כתב אי בעי איניש למישתי מיא או חמרא בתר דמשי ידיה מים אחרונים או לפעום מידו סברך ושתי ותרד סברך על המזון דכיון דאמר הבו ונכריך אסור למישתי בלא ברכה אפילו חמרא עד כאן, וסברא הוא דהא אסח דעתיה, אבל לכתחילה למיטעם או למישתי כלום בין נטילת ידים לברכת המזון אסור דהא אמרינן איכף לנטילת ידים ברכת המזון, ויראה לי שסובר הגאון דאסור למישתי בלא ברכה שצריך לכרך לפני השתיה והאכילה. רוצה לוטר דלא כיש מפרשים בלא ברכה דמים שבין תבשיל של דג לתבשיל של בשר הן רשות ואין צריך לכרך עליהן אלא שבין גבינה לבשר חובה הן זאעפ"ב יש שאומרים שאין צריך לכרך עליהם:

(ט) **ובהלכות** ה"ר שמעון קיירא אמצעיים רשות אסור רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה והאי בשר דקאמר גבינה בתר בשר משמע, ודאמר רב חסדא אבל בשר אסור לאכול גבינה היינו בלא קינוח הפה אבל מי שיקנה פומיה וידיה שרי ליה למיכל, אבל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח הפה ובעי למיטשא ידיה כמיא ופומיה ביני ביני, ואפילו באותה מעודה קאמר וכן כתב ר"י מנחתו כבוד בספר הישר אסור רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה פירש רב יהודאי גאון בשאלתות, שנשאלו לפניו נראה לי בין תבשיל דבשר לתבשיל דחלב רשות הוא לאכול דהוי כמו נוהגן טעם בר נוהגן טעם שהרי לא אכל בשר ולא גבינה ואין בו לא ממשות גבינה ולא ממשות בשר אבל בין תבשיל דבשר לגבינה חובה ואע"ג דליכא ממשות בשר דלא אכל בשר איכא ממשות גבינה אבל בין בשר לגבינה בעי קינוח הפה והרחצה, והא דאמר סר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא אנא וכ"י היינו בלא שיהיו ובלא קינוח הפה דהא דבעי מיניה דר"י יוחנן כמה ישהת

וכו' היינו בלא קינוח הפה אבל בקינוח לא בעי שיהיו, ובשר שאכל אחר נבינה לא בעי קינוח ושהיו כלל ולא הרחה ידים כיום אבל כלילה דלא חוי ליה בעי הרחה, וכן נבינה שאכל אחר בשר בעי קינוח או שהיו ונסילת ידים, ומותר לאכול נבינה והדר בשר בלא קינוח ובלא שיהיו ובלא נמי, וכן מוכח בהלכות גדולות אמר רב חסדא אבל נבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח, נבינה אסור לאכול בשר בלא קינוח, וראיה להר"ר דמקילין ברברים שאין ספּעפּעין את הידים והתפרש משום דכר' יוסי הגלילי סבר לה מועה דאם כן אפילו בכישול מותר כראיהא בשבת. פרק ר' אליעזר דמילה ובסוף פרק קמא דיבמות במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב. ולרב חסדא דאמר אבל בשר אסור לאכול נבינה בלא קינוח ובלא הרחה ביום וכלילה בלא קינוח והרחה ולא פליג אדרב נחמן דאמר לא שנו אלא בין חבשיל להבשיל אבל בין נבינה להבשיל חבשור ולא כלום. ובאידיך לישראל דייקא לעיל בשאלות דרב יהודאי ז"ל, ואע"פ שרבינו חננאל פליג אהאי פייסקא וכן הרב אלפסי לאו דמסמכא נינהו ולמקום שאין בני הורה חששו ובקעה מצאו ונדרו בה גרר וכן עיקר. ולא כמו שפירש רש"י ז"ל ור' שמואל ז"ל דוק והשכח. כפ"ת ז"ל:

ביצד מומנין בשלשה אומרים נברך שאכלנו משלו והן עונין ברוך שאכלנו משלו וכמו שחיינו, והוא יחזור אחריו, וכן עד עשרה, ואם הם חמשה ואין אחד מהם יודע כל הברכה אחד מהן אומר נברך ואחד הוה ואחד ברכת הארץ ואחד בונה ירושלים ואחד הטוב והמטיב, מדרגות אלו בתוספתא וראיה מהירושלמי כרבינו האלפסי, אבל אם אחד יודע חצי ברכה והשני כמותו חצי ברכה אינן יכולין לברך דאין ברכה אחת מתחלקת לשנים. ואחד שבא ומצאם שאומרים נברך אומר ברוך ומכווץ ואם מצאם שאומרים ברוך אומר אמן, ואם הלך אחד מהן לשוק קורין לו ועונה ומזמנין עליו אע"פ שאינו שם כיון ששומע. אבל לעשרה דאיכא שם שמים לא עד שישב שם, ירושלמי עונין אמן אע"פ שלא אכל ואין עונין ברוך שאכלנו אלא אם כן אכל, ירושלמי עשרה אומרים נברך לאלהינו על המזון שאכלנו, וברכת המזון בכל לשון כרתהו במוטה בפרק אלו נאמרין. ושהי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בוסן שמצתהו רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין ואם לאו כל אחת ואחת מומנת לעצמה ואם יש שמש ביניהם השמש מצרפן. ירושלמי אם אוכלין כשני בתים ועוברין אלו את אלו מומנין כאחת, ר' ברכיה מוקים לאמורא על תרעא מציעא בי מדרשא ומזמנין אלו עם אלו, וסדר ברכת המזון הלא מפורש בגמרא ואין להאריך:

(י) תשעה שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין ואפילו לא טיבל אלא בציר או ששהה כוס יין מצטרף לנברך לאלהינו, ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן אע"פ שאכלו ושבעו שיעור התורה והוא לא אכל כזית שהוא כרברי סופרים כיון שאם אכל ושבע יש בו חובת ברכת המזון כמו שאכל ושבע דמי ומצויאם. ואם הלך לו אחד מעשרה גוסרין כמו שאנו אומרים בירושלמי גבי אין פורסין על שמע והוא בהלכות שבת וקריאה התורה. ואשה וקמן וסומא חייבים טרברי סופרים ואין מוציאין את החייב מן התורה. ירושלמי שנים שאכלו פת ואחד ירק מצטרפין לזמון ושלא כרברי רבינו האלפסי ז"ל. ועד סתי מברך כל זמן שאינו רעב כחמת אותה הסעודה שאכל, שאר הדברים הם פשוטים ולא הארכתה בהן:

(יא) ואין מברכין בהמ"ז על היין אלא על היין הראוי לנכך על גבי מוכח להוציא את שריחו רע ומגונה ואף על גב דמנניה במסנתת משום הקריבוהו נא לפחתך וגו' אבל ברכת הנהנין מברכין עליו. ויין מבושל וקנדיטון מברכין עליו ומקדשין עליו, ומפורש במקומו. ואע"פ שאמרו עשרה דברים נאכרו בכוס של ברכה מעין חי ומלא כו' ואמרין מודים חכמים לר' אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן להוכו מים, יש מפרשים רעד ברכת הארץ צריך להיותו חי ומכוסף מים בברכת הארץ, והני מילי באותן ימינו

זיונת שלהן (הארץ ישראל) שהיו צריכין על חד הלחא מיא אבל ביינות שלנו שאין בהן חזוק כל כך הוא סותר חי, וכך כתב רבינו שמואל בהמוכר את הפירות. ויש גירסת ספרים שכתוב בהן בערבי פסחים והני מילי אחמרא אבל אמאי לא והני מילי דלא קבע עלייהו אבל קבע עלייהו לית לן בה, ורצים לומר דאם קבע סעודה על המים מברך עליהם ברכת המזון שכן אנו מברכין על מים ערב השעה באב בסעודה המפסקת, אבל רבינו שמואל לא גרים לה, והכין מסחרגא דאין לברך ברכת המזון על המים אפילו קבע עלייהו דהא מים לאו מיוני פראיתא בריש בכל מערבין ומשתהפין חוץ מן המים ומן המלח ומשום דמיני מזון בעינן, (אב"ן):

יב) ורבינו יעקב מ"כ כתב חי למעוטי כוס שבור כדאיתא בכבא קמא לגבי כלים, שבירתן זו היא מיתתן, והדע שכן רוב עשרה בכוס הם, וא"ר יוחנן אנו אין לנו אלא הדחה ושטיפה חי ומלא, הדחת דבוס מבפנים ושטיפה מבחוץ, ופסק רבינו שמואל וז' כיון דאמוראי בתראי היו עושין עמור ועמוף הא למרת שכל עשרת הדברים יש לנו לעשות, ועוד היום מנהג צרפת בשעת ברכה להיות המברך מתעמף בכסותו או נוהג כובע בראשו, ובסעודת חתנים ראיתי שהיו עושין עמור בנמלי שהיו נוהגין כוסות מלאות יין על השלחן סביב כוס המברך וכשהיה המברך מגיע לברכת הארץ היו מוסיפין מאותן הכוסות על כוס המברך וזהו שאמרו ומוסיף בברכת הארץ, (אב"ן):

יג) אמרינן בברכות משה תיקן להן לישראל ברכת הון בשעה שירד להם המן, ויהושע תיקן ברכת הארץ כשנכנסו לארץ ישראל, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שםך עליו, והטוב והמטיב ביבנה תקנה על הרוני ביתר שובלו מדמם שדוהיהם וכרמיהם שבע שנים כדאיתא באיכה רבתי ועשו מהם גדר לשרותיהם ולכרמיהם ולא המריחו, וזהו הטוב שלא המריחו והמטיב שנהנו לקבורה, ושלום, (אב"ן). וזה שקבעו בברכת המזון לפי שראו שהיא מטבע קצרה ואיירי רוומר מירכס קבעוה אחר שלש ברכות דאורייתא, אחר שעשו ההבראה לאבלי הרוני ביתר שלשלוה אחר ברכת המזון, ואחרי שכל עיקרה לא נתקנה אלא על היין לא אמרו לברך על שינוי דבר הטוב והמטיב כי אם על שינוי היין כך קבלתי מפי ר' יוסף ב"ר שמעון מדפרידא נ"ע, ואמרינן בברכות ש"ס הטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בכרוך, ויש מדקדקים מדקאמר ואינו חותם בה בכרוך מכלל דהיא מטבע ארוך כמנהג העולם ופותח בה בכרוך דאין לה דין ברכה הסמוכה לחכרתה, וגם אינה חותמת בכרוך אע"ג שהיא מטבע ארוך, ואמר רב פפא הטוב והמטיב צריכה שהי מטכיות לבר מדידה, והמעם אע"ג דשלש ברכות דאורייתא הם סמוכות ואינן פותחות בכרוך משום דאסמיכו להו רבנן אקרא דכהיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך זו ברכת הון, על הארץ זו ברכת הארץ, המוכה זו בונה ירושלים וכן הוא אוסר ההר הטוב הזה והלבנון, מכל מקום מי שתיקן זו לא תיקן את זו כראמרינן לעיל, הילכך צריך להזכיר בהן מלכות כאילו אינן סמוכות ולפי שקבעום סמוכות קבעו המלכות שלהם בהטוב והמטיב, (אב"ן):

יד) אומרים כך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מלכנו המלך הטוב והמטיב, ולא נהגו העם כך, הוא גומלנו הוא נמלנו הוא יגמלנו לעד וכו' כך מנהג צרפת לומר והמעם כענין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, (אב"ן):

טו) ובנהג לברך את בעל הבית כדאיתא בברכות בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, אין הפירוש שיתן לכל האורחין כבר אחר שאם יבצע בעין יפה אין לו מה יאכל, אבל בעל הבית יבצע בעין יפה ולא יחסר לחמו, ואורח מברך כדי שיברך את בעל הבית, בתוספתא ראיתי המעם ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך לרבית את בעל הבית, ויברך אחר ברכת המזון כורא פרי הגפן דאפת דעתיה מיניה כיון דאמר הבו נברך

נכריך כראמר לעיל, ואחריו מעין שלש. בתוספתא אלו ברכות שמקצין בהן וכו' על המזון שהוא ברכת המוציא ובברכה אחרונה שהיא הטוב והמטיב ר' יוסי הגלילי חותם בה ומאריך, ואין הלכה כמותו שרדי שנינו בערבי פסחים הטוב והמטיב פותח בה בברוך ואינו חותם בברוך אלא הלכה כתנא קמא שמקצר ואינו חותם בברכה המצוה והפירות, ואין רשאי להאריך בהן דבמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך הא למדת שברכת הטוב הוא ממבט קצר ולא ארוך, אך באורח התירו להאריך בהטוב והמטיב, ומה שאנו קורין מעין שלש זהו קודם שתקנו הטוב והמטיב אבל לאחר שתקנו הטוב והמטיב תקנו כמו כן ברכה אחת מעין ד', ואומר בסוף והעלנו בהוכח ושמחנו בה ונברכך אלהים חיים כי אל טוב ומטיב אתה וכו' :

טז) הכוכס אחת מחמשת המיני' מברך בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן, פירוש ודי חסרונן כמו שאמר בהפלה קצרה ולכל גויה וגויה די חסורה. טחנן ואבל את קמחן מברך שהכל וכן קמח קלוי שבשלו במי' שהוא רפואה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן, בשלן בין שלמין בין לבקטח בין כפת ואין הפרוכות קיימות אפילו עיי הערובות רבש או דבר אחר מברך לפניו בורא מיני טוונות ולבסוף מעין שלש, וכל שיש בו באותו הערובת הרבה מחמשת המינים או מעט חוץ מתבשיל של פת שאע"פ שיש בו קמח מברך עליו בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, וכן קמח של פולים שהקמח אינו עשוי לאכילה אלא לדבק, וברכה מעין ארבע פותח בה בברוך ובהזכרת השם ומלכות וחותם בה כברוך בהזכרת השם בלא מלכות שאין צריך שהי מלכות בברכה אחת. ואם עשאן לאלו חמשה המינין פת אומר המוציא ולבסוף ארבע ברכות שלישות אע"פ שלא נזכר בפסוק אלא חטה ושעורה כולם מיקרו לחם :

יז) במסכת בכורים גר מביא בכורים ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו, גר כשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל, בינו לבין הצבור אומר אלהי אבותיכם, א"כ יש לשאול הא"ך הגרים שהתללים בבית הכנסת כמונו ומברכים (עלינו) ברכת המזון שאינו יכול לומר נודך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו, יש לומר מראמר בירושלמי ר' יודה אומר אף גר מביא וקורא שנאמר ולא יקרא שםך אברהם והיה שםך אברהם כי אב המזון גוים וגו', בתחילה אברהם אב לארם, וכן כלל הגוים, ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה, לטרנו טוה שיכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו, ומעשה דינו כישראל גמור לתוכיר אלהינו ואלהי אבותינו בברכת המזון והפלה, וכן עמא דבר. (אב"ן הירחי). בירושלמי דפרק ביצד מברכין ר' יוחנן נסב זיתא ובירך לפניו ולאחריו ר' חייא בר אבא אסהכל ביה אמר ליה ר' יוחנן בבלי לטה אתה מסתכל בי ליה לך כל שהוא ממין שבעה מעין ברכה לפניו ולאחריו :

בירושלמי פרק אין מעמידין אמר ר' אמי צריכין אנו למיחש על מה דברייתא חששין, אסור למיתן פרישין גו פומיה, ריפתא תחות גו שיחייא, תכשילא תותי ערסא, ולמיצע סבינא גו אהרונא או גו פוגלא, ובערבי פסחים אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן :

יח) ומה שנהגו העולם שלא לשתות בשעת התקופות כצאתי לפי שבארבע תקופות יש ארבע מסוגים ובין מסוגה למסוגה ניתן רשות למלאך המות להשטין ובשעת התקופה נוהגין סיפת מרה במים והשוותה כריסו נצבת, ושלום, (אב"ן) :

השמטה

יט) הולין בפרק כל הבשר הבחל קודעו ומוציא את חלבו, ומפרש בגמרא קודעו שתי וערב וחטו ככותל ואוכלו אף מבושל בהרי בשר בקדרה לכתחילה, לא קרעו אינו עובר עליו, בין צלי בין מבושל, ואמר ר' זורא אמר רב אינו עובר עליו אם קרעו אע"פ

אע"פ שלא קרעו שתי וערב ומחו בכותל דאסור לבשלו בהדי בשר בקדרה לכתחילה והטעם דבחל עם בשר דומה לבשר בחלב, ואסרו כך חכמים דלא אתי לאחלוף, אבל בלא בשר מותר לכתחילה כיון שקרעו קצת דשוב אין החלב כנוס נכחל ואע"פ שחורז ונבלע ה"ך הכחל לא נשתנה מעמו של כהל מפני בליעה זו ולא אתי לאחלוף ולהתיר בשר בחלב, ועל כרחין מותר בקדרה בהדי בשר קאמר שכתם בישול אינו אלא בקדרת בשר וכן מוכחת הסוגיא שאין מדברת בצלי כלל. הניא כלישנא קמא דרב כהל שבשלו בקדרה בחלבו שקרעו קצת ובשלו בלא בשר מותר, ולכתחילה קאמר, כדאמר רב נחמן לקמן ביצד קורעו הכחל פירוש לבשלו אף בהדי בשר בקדרה, ואסתגיתין קאי דקתני הכחל קורעו ומוציא את חלבו ומבשלו בכל ענין קורעו שתי וערב ומחו בכותל ומבשלו בקדרה אפילו בהדי בשר, קרע לי ואנא איכול בקדירה בהדי בשר קא אמר דאי לצלי פשיטא דלא בעינן שתי וערב אלא לקדירה בהדי בשר, ולקדירה בלא בשר בקריעה קצת סגי, אמר להו רב נחמן וזייקו לה כחלי, כמו הני ארמאי וזקאני נפוחים כנארות, וכן פירש בערוך וזייקו לה כחלי בשלו לה כחל וכשיהבשל יהיה כנאר נפוח ומלא מן החלב כיון שלא יהא קרוע שתי וערב ובקדירה בלא בשר ובקריעה קצת, ופריך והא אנן תנן קורעו כלומר שתי וערב ומחו בכותל ושני ההוא לקדירה, פירוש להתירו בהדי בשר אבל בלא בשר בקריעה קצת סגיא, ופריך והא קתני בברייתא כהל שבשלו דיעבד דאסור בקריעה קצת אף בלא בשר, ורב נחמן שרי אף לכתחילה דרב נחמן סבירא ליה כלישנא קמא דרב כפר"ה דקיימא לן כלישנא קמא דרב דהניא כוותיה, ולא כרכרי רש"י דאמר ובשלו היינו צלי וזייקו היינו שפודו, וכן אומר רש"י לבשל הכחל א"ס קורעו שתי וערב ומחו בכותל אפילו לבשלו לבדו בקדירה [צ"ל בלא] כישל בה בשר ולתודיה דאם כן לישני ליה כי הניא בברייתא דיעבד כבישול ורב נחמן דשרי לכתחילה בצלי קאמר, (כך כתב רבינו יעקב מ"כ בספר הישר):

הלכות מגילה

(א) **מגילה** נקראת באחד עשר ב"ב בי"ג בארבעה עשר בחמשה עשר לא פחות ולא יותר, ואיתוקם הלכתא הכי דבני כפרים ועיירות גדולות קורין בארבעה עשר כדכתיב על כן היהודים הפרזים ומיניה דייקנין דמדפרזים ב"ד כרכים המוקפין חומה סימט יהושע בן נון שחלק את הארץ לשנים עשר שבטים קורין בחמשה עשר, אלא שהכפרים מקרימין ליום הכניסה, והוא יום שני וחמישי שדרך בני הכפרים להכנס בעיירות וכרכים ביום דין וכדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים קורין באחד עשר בשנים עשר ובשלושה עשר ורמז מן המקרא לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם, ועיירות בארבעה עשר בלבד וכרכים בחמשה עשר, והני מילי דקורין בני הכפרים באחד עשר בשנים עשר בשלושה עשר בשעת הדחק כגון שהדרכים מקולקלים מפני האורכים או מפני דבר אחר ואינם יכולים לבוא בכל פעם תמיד אל הכרכים או אל העיירות, אי נמי כגון המפרש ביום והיוצא בשיירא ואי אפשר לו לשם למצוא מגילה עמו לקרותה בזמנה, אבל בזמן שאין להם פתח מלבוא והרכים מהוקנים מבלי חסה המציק אין קורין אותה אלא בזמנה. וגם נתנו מעם ברבר מפני הסכנה. ועוד מפני העניים כדי לחלק להם טעות פורים לפיכך אין קורין אותה אלא בזמנה שהוא ארבעה עשר לבני עיירות וחמשה עשר לבני כרכים, וכן עמא דבר:

(ב) **וכרף** וכל המסוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרף ועד כמה עד מיל כמחמתן למבריא, וכרף שישב תחילה כהנים ולבסוף הוקף בתוכם נדון ככפר דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף יישב ולא יושב ולבסוף הוקף, ומבאלין הלמוד תורה

תורה ועבודת בית המקדש לקרות את המגילה, וכך שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אף על פי שאין החומה קיימת עכשיו הואיל והמקום ניכר מעט שהיתה מוקפת מהחילה קורין בחמשה עשר דכתיב אשר לו חומה לא קרי אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן :

ג) ואם חל פורים בשבת כגון מ"ז לכני כרכים אין קורין את המגילה בשבת משום גזירה דרבנן דאמר גזירה שמא ימלנה בידו וכו' אלא שואלין ודורשין בענייניו של יום :

ד) קראו את המגילה בארד הראשון ויצאו וראו ועדיין לא יצאו המפייחים כתיקנן והיה בא ניסן אפל ועיברו כ"ד את השנה קורין אותה עוד באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאבינוים הא לענין הספר ותענית זה וזה שוין :

ה) אמר רב אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למיסרינהו בנשימה אחת מאי מעמא כולוהו בהדי הרדי נפיק נשמתייהו א"ר יונה א"ר יורא וי"ז דיוותא צריך למיטהחיה בוקיפה מאי מעמא כולוהו בחד זקיפא אודקיפו, א"ר חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר המרהא כל השירות כולן אריח על גבי לבנה ולבניה על גבי אריח חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבניה על גבי לבניה מאי מעמא כרי שלא התא תקומה למפלתן :

ו) הקורא את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה תרגום בכל לשון לא יצא, אבל קורין אותה ללועזות בלעז, והלועז ששמע אשורית יצא. וללועזות בלעז והוא שכתובה בלעז כרתניא נפטיה לנפטים עברית לעברים יונית ליונים יצא, קראה סירוגין ומתנמנם כגון שקרא מעט ושהה וחוזר וקרא מעט ושהה וקורא מעט ושהה עד שקראה כולה יצא : קראה סירוסין כגון שקרא פסוק אחד ומדלג פסוק השני וקורא פסוק שלישי וחוזר וקורא פסוק השני שהניח לא יצא משום דמיתחוי כקורא למפרע :

ז) ת"ר השמיט בה הסופר אהריות או פסוקים וקראן הקורא כמתורגמן על פה וטוסיף דברים כרי לברר מעמו של רב רב יצא כמו אם קראם על פה, ואם היו בה אהריות כמוטטשות או מקרעות אם רישוסן ניכר כשירה ואם לאו פסולה והני טילי ככולה אבל במקצתה כשירה ורובה ככולה :

ח) תנן רבנן השמיט בה הסופר פסוק אחד לא יאמר אומר את כולה ואחוזר ואקרא אוהו הפסוק אלא קרא סאותו הפסוק ואילך, נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקראו חציה לא יאמר אקרא חציה עם הציבור ואחוזר ואקרא חציה ראשון אלא קרא מתחילתה ועד סופה. ומתנמנם היכי דמי מתנמנם אומר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהרורי סברא וכי מדבר ליה מידבר :

ט) ה"ר כותבה דורשה ופניהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא וכגון דכתיבא כולה ובפנא קמיה וקרי פסוקא במגילהא דמנחא קמיה, ומהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי תובהו ר' טאיר אומר כולה ר' יהודה אומר מאיש יהודי ואפילו הכי צריכה שתהא כתובה כולה ר' יוסי אומר סאתר הדברים, וקיימא לן בר' טאיר :

י) היתה כתובה בסם ובסיקרא בקומס ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר וכריו, בן עיר שהלך לדרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד ונתעכב ולא חזר קורא כסוקמו אבל אם אינו עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד קורא עמהם כדכתיב על בן היהודים הפריים וגו' ומפרשו בן יוסו נקרא פרוז מוקף בן יוסו נקרא מוקף, עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי ז"ל :

יא) במסכת מגילה דברי שלום ואמת מלמד שמגילה צריכה שירמז כאמתה של תורה, פ"ח כמווה שהיא עיקרה של תורה שיש בה עול מלכות שמים ועול

ועול מצות ושנינו מזוה צריכה שירטוט תפילין אינן צריכין שירטוט, ופירש"י ו'ל כאמתה של תורה כס'ת, וכן ראיתי בירושלמי כתיב הכא ואמת וכתובי ההם אמת קנה ואל המכור הא למדה שאמתה של תורה הוא ספר תורה, (אב"ן):

(יב) **ומצאתי** כריש מסכת סופרים בהלכות ספר תורה והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, ואמרינן במגילה נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה ונקראת איגרת שאם המיל בה שלשה חוטי גדין כשירה ובלבד שיהיו משולשין. וכתב רבינו האי כי המנהג שלהן לפשטה כאיגרת ואינו כורך וקורא כספר תורה, ורב נתן גאון כתב דהקורא בציבור כורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה כאיגרת, וכן המנהג בשהי ישיבות ובבית רבותינו שבבבל וברוב מקומות ישראל:

(יג) **וכתב** רבינו יעקב דאחרי שנקראת ספר צריכה עיבוד לשמה כספר תורה ותניין וזיינין ופתוחה הה"ן וקופיין וחטרת גני חזיה"ן ותני דלת"ן ותני הה"ן וקוצי יודי"ן והיקף נו"ל ושירטוט ותפירת גדין ודיו הכל כספר תורה, ואין להקל בה אלא מה שחברה התלמוד לאיגרת, וכתבה על הדפתרא לא יצא ער שתהא כתובה אשווית על הספר ובריו, ועדיין חמורה מספר תורה לענין שירטוט שלא המצא בתלמוד לספר תורה אלא במסכת סופרים, ובמגילה שנינו שצריכה שירטוט כך פירש רבינו הם ז"ל. ומתוך דברינו יש לדקדק שאין למושמה כאיגרת דאין לנו להקל במגילה כי אם בתפירה שאינה מוצאת מכלל ספר תורה שהרי תפירה היא בגדין בשלש, אך אם הפשטה כאיגרת הרי היא מוצאת לגמרי מכלל ספר תורה כדבר זה ולכך לא נקט התלמוד להקל בה משום דנקראת איגרת אלא בתפירה לבר שהוא מקיים ספר ואם ירצה יקל בה כאיגרת לפשתן לתת בינות הגדין, והסבין יבין, (אב"ן). ואותיות התנין ובל תיקון המגילה הלא נכתב בהלכות תפילין בעזיה:

(יד) **אמר** רב מגילה בומנה קורין אותה ביחיד, שלא בומנה קורין אותה בעשרה רב אסי אמר בין בומנה בין שלא בומנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ואע"ג דחש לה להא דרב אסי קורין אותה בומנה ביחיד כרב דר' יוחנן קאי בוותיה, דא"ר יוחנן הקורא את המגילה הבהובת בין הכתובים לא יצא ולא אמרן אלא בציבור אבל ביחיד יצא מכלל דיחיד מותר לקרותה ולכרך לפניה ולאחריה בומנה וכן כתב רבינו האלפסי, וכן כתב רש"י דרב היה מחזר למצוא עשרה ולעשות מצוה מן המוכחר והיכא דלא אשכח הוה קרי לה ביחיד בומנה:

(טו) **הקורא** את המגילה למפרע לא יצא, ירושלמי ר' מנא בשם ר' יודא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכתב רב גטרונאי זצ"ל בהלל ומגילה וק"ש אם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש דא"ר יוחנן שטע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, ואע"ג דאמר שמואל הלכה כר' יוחנן שחוזר לראש הא קיימא לן בכלולי תלמודא דרב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וחוזר למקום שפסק, וכתב רבינו משה ז"ל בהלכותיו בלילה מברך מגילה גימ' שהחיינו וביום מגילה גימ' וממעט זמן ולא ביאר טעמו, ויש לומר מדאיתא פרק לולב וערבה המדליק נר הנוכה מברך ג' והרואה מברך שהים מכאן ואילך המדליק מברך שהים והרואה מברך אחת מאי ממעט זמן ולמעושי נס נס כל יומא ויומא איתיה כלומר שלא היה שמן להדליק אלא יום אחד ונעשה נס והדליק שמה ימים שהיה הנס מתגדל והולך, וגבי מקרא מגילה נמי איתא להאי מעמט. דכתיב נקהלו היהודים בי"ג בו ובי"ד בו, ותדע שהרי בקידוש דיו"ט אין מברך זמן אלא בלילה ולא ביום, אך בצרפת ובפרובינצא וספרד נהגו לומר זמן בלילה וביום, ואמר לי המעט קרובי הרב ר' אביגדור ש"צ משום דעיקר קריאת המגילה ביום הוא דכתיב והימים האלה לא יעברו ולילות לא הזכירו אלמא עיקר זכירה ביום הוא:

(טז) **וחייב** אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר ויום יצוה ה' חסדו ובלילה שירה

שירה עמי ואיבא דאמרי אלהי אקרא יומם ולא תענה ונו', הרי שמוכיר היום החילה במקראות, וכן מהקנה עורא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה וקורין אותה שלא בזמנה היו משכימים ובאים ליום הכניסה נמצא שלא היו חוששין לקרותה בלילה כי עיקר קריאתה ביום היא. וכן כתב ר"י מ"כ שאומר זמן ביום ובלילה, וכן עמא דבר. ומה שנהגו בצרפת אחר קריאת המגילה לומר ארור המן וארורים בניו, ברוך מרדכי ברוכה אסתר, איתא בירוש' דמגילה ובמסכת סופרים ובבראשית רבה בפייסקא וד' אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארור המן וארורים בניו, וא"ר פנחס וצריך לומר חרבונא וכוור לטוב. ר"ח בשם ר"י ר' יונתן כי מטי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדנצר שחוק מטיא למה שכל נבוכדנצר שבידמיה חי הוה ברם הכא מת הוה, ויש קצת סמך במגילה ומיחייב איניש לאיבוסמי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן נמצא שכך היה מנהגם; משום ר' ר"י וצ"ל, ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ובפרובינצא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן ומקשיים זו על זו כשהקורא מוכיר המן, שנא' ושם רשעים ירקב, ושלוש, (אב"ן): (יש) ונהגו בצרפת ובפרובינצא לומר החון בקול רם לפרסם, הנם וחודר החון וקוראם אחרי הצוהר הפסוקים האלה להרבות השמחה, איש יהודי, ומרדכי היהודי, ליהודים, כי מרדכי, אבל מה שנהגו בהעניות בפרשת ויחל משה לי"ג מרות שמהחיל החון ואמר הציבור וחודר הוא וקוראם, לפי שברית כרותה להם שאינם חוזרות ריקס, ויהבאר בהלכות תעניות בעו"ה, וכתב ר' משה גאון ז"ל במגילה מעין ברכה דילה חתמינן בה, ולפי שאמר הרב את ריבנו וכו' ברוך הנפרע וכו' שלא תאמר נפרע לישראל מצריהם ולא הושיעם אמר רבא האל המושיע, וכן כתב ר' נתן גאון שכך נהגו במתיבתא בא"י א"ה הרב את ריבנו ולא אמרינן האל דהא אמרינן ה' אלהינו:

(כ) והנוכה ופורים אסורין בהספד ותענית כדאמרינן בפ"ק דר"ה והלכתא במלה מגילת תענית והלכתא לא במלה ולא קשיא כאן בחנוכה ופורים לא במלה ובשאר יומי במלה הא למדת דלא במלה בחנוכה ופורים ואסורים בהספד ותענית עד היום, והטעם משום דאית בהו פרסומי ניסא, אבל הן מותרין במלאכה במקום שנהגו, דשמחה ומשחה ויום טוב, שמחה מלמד שאסור בהספד, משחה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה, ואילו לכסוף כתיב לעשות אותם ימי משחה ושמחה ואילו יו"ט לא כתיב הא למדת שמותר בעשיית מלאכה ובמקום שנהגו:

(בא) ומה שנהגו להענות ערב הפורים לא לומר תענית אסתר שהרי אין אנו עושין ג' ימים לילה ויום, ועוד כי אותן בפסח היו שנאמר ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צוהת עליו אסתר מלמד שעבר יום א' של פסח בתענית כדמוכחי קראי והמן נתלה במ"ז בניסן וכו' לדבר וישבות המן מותרת, אלא על שם שנקהלו היהודים אשר בשושן בי"ג בו ואמר מר זמן קהלה לכל הוא, וכן פירש בירושלמי ומצפרא בגופיין ונקהלו להתענות, וכ"פ ר"ה, (אב"ן):

(כב) וכתב רב עמרם ז"ל דלאחר קריאת המגילה ביום ובלילה אומר ובא לציין גואל וכל קדושא דסידרא וקדיש וכן מנהג בשתי ישיבות, ואני לא ראיתי בשום מקום ולא שמעתי שיאמרו ובא לציין בלילה אלא מהחולין ואתה קדוש לפי שאין עיקר הגאולה אלא ביום שלא יאמרו האומות דרך הננבים ברחו להם בלילה אלא בעצמו של יום לעיני כל מצרים שנאמר ויהי בעצם היום הזה, (אב"ן):

(ג) וכתב רב עמרם שאין אוסרים הלל בפורים לפי שאין אוסרים הלל על נס הנעשה בחוצה לארץ, ונופלין על פניהם לפי שאינו דומה לחנוכה ולמועדים שאומר בהן הלל ונאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו ואילו בפורים אין אוסרינן אוהו סאי מעמא שנאלו ישראל מטיה לחיים ואנו צריכין לרחמים שיגאלנו באחרונה ככראשונה, ואין נראה לי דהא אמר רבא קריאתה זו הלילה הא לאו הכי הוה אמרינן וכמו שאנו גומרים

גומרים את ההלל הוא, שקריאת המגילה והזכרת הנס הוא במקום הלל, ועל כן יסר הפייס קורא מגילה הם ירגנו לאל, כי במקום ההלה היתה לישראל, ואין לומר נפילת אפים כי יום משתה ושמחה הוא, ואין לומר בו יענך ה' ביום צרה דצרה בפורים לא מדכרין, וכן עמא דבר, (אב"ן):

כד) הקרוצה לילך בדרך ואין בידו מגילה לקרותה בזמנה וירצה להקדים קריאתה בי"א או בי"ב וכמו שהקלו על הכפרים ליום הכניסה לא יקראנה אלא בי', דבין רב זבין רב אסי לא פליגי בהא דשלא בזמנה מודו דבעשרה. ומכרך לפניה ולאחריה וביחיד לא יברך עליה כלל [כי היכא] דעבר זמן קריאתה, דאמר קרא ולא יעבור, ויקראנה כקורא בתורה: **כה) ביום** הפורים מתפלל ואומר על הנסים בהוראה ערבית שחרית ומנחה, ומי שאומר בסוף כשם שעשית להם גם כן עשה עמנו ה' אלהינו וכו' לא יתכן, דהוראה היא ולא בקשה, וראיתי בימי חרפי בלונז'ל העיר הקדושה שהיו מונעין את החזן מלאומרו, וקוראין ויבא עמלק מ' הפוסקים לנ' הקוראים. וכתב רב יהודאי גאון ז"ל שאם ירצו לקרות פרשה שלפני זאת יקראו אך זאת שהיא מענין היום לא ילגו. ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני עניים, אביו ורבא מחלפי סעודה ויהי שאלה היו עשירים והיה כל אחד ואחד שולח לחבירו שתי מנות שתיקן כל אחד בביתו הרי שהיו סקיימים מנות ככל שנה איש לרעהו ומתנות לאביונים, על זה נהגו בליל התענית לפני קריאת המגילה לתת מעות פורים וזכר למתנות אביונים:

כו) מנהג צרפת שנהגו לתת מעות פורים ביום הפורים לעניי ישראל בצאתם מבהכ"ג ומביאים התינוקות נכריות המניקות ונותנים להן וקרא רבינו שלמה עליהן המקרא הזה וכסף הרבירי להוזהב עשו לבעל, שהם בתחילה הורגלו לכך על שם ומתנות לאביונים ועכשיו באות הנכריות ונמלות אותן ואסור לעשות כן, ויש שמונעין שלא לתת להם עד אחרי הפורים. ונשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס שהנס בא על ידי אסתר, וכן חייבות בנר חנוכה שהנס בא על ידי יהודית מנות חשמונאי, וכן חייבות בארבע כובות שבשכר נשים צדקניות שבדור נאלו ישראל מטצרים כדאיתא בפרק המסנא, ושלים, (אב"ן):

כז) בביגלת סתרים מה שנהגו כל ישראל לעשות מדורות גדולות בלילי הפורים וקופצים עליהם והוא משוורתא דפוריא דאיתא בגמ' דסנהדרין פרק ארבע מיתות (ס"ד) הנותן מרועו לטולך אמר רב יהודה אינו חייב עד שיעבירו דרך העברה היכי דמי אמר אב"י שרגא דליבני במיעי נורא מהאי ניסא ונורא מהאי ניסא רבא אמר כי משוורתא דפוריא פירוש האש באמצע וקופצין עליה מהאי ניסא להאי ניסא. שור לשון קפיצה כמו דאיתא בחלק שור כן שור קופץ בן קופץ, כך מצאתי:

כח) אכור רבא סעודה פורים שאכלה לא יצא ידי חובתו מאי טעמא ימי טשהת כתיב, לא מיבעיא בליל מוצאי פורים דלא יצא שכבר עבר אע"פ שהוא ליל מ"ז למוקפין, אלא אפילו בליל כניסתו ממש שהוא פורים לא יצא מרכיב לעשות אוהם ימי משחה ושמחה אלמא דעיקר סעודה שסחה ביום הוא דהוי, וכשם שאסור יום י"ד בהספד והענייה כך אסור יום מ"ז דכתיב לעשות אותם ימי משחה ואמר רבא לאסור את של זה בזה. אמרין בבבא קמא מגבת פורים לפורים ואין העני רשאי לקנות אפילו רצועה אחת למגולו, וכל זה כרי להרבות השמחה והמשתה:

הלכות הלל

שנינו בערכין פרק אין נערבין (זף י') מאי שנא הני הואיל וגומרין בהן את ההלל דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחזק י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן אר ההלל, ואלו הן

הן, שמונה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח ויום טוב של עצרת, ובגולה כ"א יום, מ' ימי החג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים הראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת, ובירושלמי שמונה עשר יום ולילה אחת יהוד גומר בהן את ההלל י"ם ראשון של פסח ולילו דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חנוגו לילה המקודש לחג טעון שירה, ולפי שהחג הלוק בקרבנותיו מה שאין כן בפסח גומרין בהן את ההלל כל ימית החג, ובירושלמי פרק החליל כל זמן שהחליל נוהג ההלל נוהג, ולמה גומרין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שסתחדש כל שבעה ולמה מן כל אילין מלייא חליל שזה לקצין וזה לקצין זה הביב וזה הביב והלו הביב כחביב, ובר"ה וכפור אין בו הלל כדאיתא בפרק אין נערכין אמר הקב"ה כפרי חיים וכפרי סתים פתוחים לפני ישראל יאמרו שירה: וכפורים דאין בו הלל דקריאת המנילה במקום ההלל היא, והלל שמצותו ביום כשר כל היום, והלל של פסח שמצותו בלילה כשר כל הלילה דתנן במנילה זה הכלל כל רבב שמצותו ביום כשר כל היום ורבב שמצותו בלילה כשר כל הלילה, ובאלו כ"א יום בין בציבור בין ביחוד לפניו מברכין עליו לנמור ככל המצות שמברכין לפני עשייתן, ואתריו מקום שנהגו לברך יברך, והיום הזה נהגו לברך לפניו ולאחריו:

ומנהג כל ישראל לקרותו בציבור אחר הפלת השחר וסתחיל החון ומברך בקול רם לנמור את ההלל ועונים אמן וקורין וגומרין וקורא הורו והם כסוהו ולכל פסוק יענו הודו, כך מנהג צרפת ופרובינצא וספרד, ויש שעונין מה שהוא אומר, וכן באנא ה' הושיעה נא אומר וכופל ועונין אחריו וכן בשני:

כא) ובצרפת נהגו לכפול מאורך ולמטה לפי שממש ואילך מי שאמר פסוק זה לא אמר זה וכל פסוק הוא חשוב כפרשה בפני עצמה וכופלין אותה כמי שגומר את הסדר, ומי אמרוס, דוד, ישי, אחיו, ושמואל, כולם, וכך הסימן כגמרא בערבי פסחים מאורך ולמטה ריא"ש ארי"ש כ"ש ד"ך, ואין כך מנהג ספרד, ואולי שמוכרים הא דאיתא בערבי פסחים רבי כופל בה דברים ר' אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים ומוסיף לכפול מאורך ולמטה דפליגי בהא דרבי כופל עד הצליחה נא ור' אלעזר מוסיף עד סוף ההלל והלכה רבי מחבירו, וכן מנהג פרובינצא וספרד, וכן בהלל דראש חדש לאחר הפלת השחר מברך לקרות את ההלל וקורין ברילוג עד למעינו מים, ה' זכרנו יברך ואנחנו נברך יה ונ', מה אישבי לה' עד תכליתו, וקורא החון הודו ועונין אחריו כמדהו וכן בכל הפסוקים, וכן אנא סכופל ועונים כמדהו, ממש ואילך הוא אומר ברוך הבא והם אומרים בשם ה', הוא אומר ברכנוכם והם אומרים מבית ה', הוא אומר אל ה' והם אומרים ויאר לנו, הוא אומר אסרו חג בעכוהים והם אומרים עד קרנות המזבח, הוא אומר הודו לה' ועונים כמדהו וחוחמים יהללך מעשיך, *] ישבחוך עמוסיך, יודוך חוסיך, כפי גודל נסיד, וכתוב כל הנשטה ההלל יה הללויה], בא"י סלך סתולל בתשבות, כך כתב רב עמרם ז"ל:

לב) ובהלכות גדולות דרב יהודאי ובפסוקות הא דאמרו רבנן י"ח יום יחיד גומר בהן את ההלל ובגולה כ"א, לאו יחיד ממש יאמר אלא כל היכא דלא כניפי כולו ישראל קרו להו יחידים ואף כמה אלפים, וכד טיכננן כולוהו ישראל בעו למימר הלילא בכל יומא על צרה שננאלים ממנה, דא"כ דיחיד ממש אבל ציבור בכל יום גומרים אותו והא רב איקלע בכבל ברשי ירחא ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד ואמאי יאקפד והא ציבור נינהו אלא לאו ש"ס דאף ציבור ביחידים הוו כל היכא דלא מיכנפי כל ישראל ועל כן איקפד דכיחידים הוו ואין להם (בידו) לנמרו בראש חדרש, כיון דתוא דמדלגני שבקנתו, ולמדים אנו מזה דאף בציבור בימים שאין גומרין בהן אין לברך בו החילה וסוף כי אם בכל ישראל, ויחיד ממש אף בימים שגומרים אותו אינו גומר:

לא) ויש נאונים שאומרים ביחיד ממש בימים שגומרים אותו דינו כציבור לנמור ולברך * כ"ס נסיון ר"ע.
לפניו

לפניו ולאחריו אבל בימים שאין גומרין אין רשות ליחיד לקרותו כלל, ועל מה שכתב בה"ג נשאל לפני רבינו האיי ז"ל והשיב דלא בא ללמד שהיחיד אינו גומר בימים שהציבור גומרים דודאי דינו כציבור לגמור אבל לא לברך לפניו ולאחריו, אלא בא ללמד שאף בימים שאין גומרין אותו קורא ואינו מברך, ולהוציא מהאוננים האומרים שאין קורא כלל. ודקאמר לאו יחיד ממש ר"ל ומה שאמרנו באלו הימים יחיד גומר אבל בימים אחרים אינו גומר לא תימא שהיחיד בלבד אינו גומר בשאר הימים אלא אף הציבור אינם גומרין אלא כאלו כ"א יום, שאם לא תאמר כן רב כי איקלע לכבל ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד עד דחזא דמדלגי ושבקניהו והא ציבור גינהו אלא לאו ש"ס דאף ציבור מכסה אלפים לא נמרי הלילא אלא באלו כ"א יום בגולה וזהו מעטן ועיקר, דבאלו כ"א יום אף יחיד ממש גומר בלא ברכה וב"מים שאין גומרין יהוד קורא בדילוג בלא ברכה וציבור מברכין לפניו ולאחריו ומדלגין :

(כ) ור"ב נטרונאי כתב יחיד בראש חדש אין לו רשות כלל לא לקרות ולא לגמור שכן פירשו הראשונים יחיד דא"ר שמעון בן יהוצדק ציבור הוא שכוין שבטלו הקרבנות ציבור ויחיד שוין בהלל, וכשם שהציבור גומרים את ההלל כאלו כ"א יום כך כל יחיד ויחיד גומר ומברך לפניו ולאחריו, וכן מנהג בשתי ישיבות, וזהו שאמר יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ר"ל יחיד שמעה ובירך לקרוא את ההלל ונוכר שפטור גומר עד הודו לה' שבטוף ההלל ולא יתהום שלא יוציא שם שמים לבטלה, וסרקאמר יחיד לא יתחיל בברכה מכלל דציבור מתחילין כך פירש ר"ח, למדנו כי היחיד בימים שאין גומרין אין לו לקרות כלל :

(ג) אך נהגו כל ישראל לקרותו בלא ברכה ככתב בהלכות גדולות והא דאמר רבא בימים שהיחיד גומר בהן בין פרק לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק והימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אף באמצע הפרק פוסק, דנמצא יחיד קורא בימים שאין גומרין, אין סכאן ראייה דשמא כשקורא בתורה וצריך לפסוק או בשבח והתחיל, וכן ההוא דרב בר שבא איקלע לבי רב איובא וימים שאין היחיד גומר בהן הוה ועל לשלווי בשלמיה ולא פסק ליה, בהרי ציבורא הוה קאי :

(ד) ורבינו שלמה הצרפתי ז"ל כתב דאין לברך ביחיד בהלל בימים שאין גומרין אותו דאינו אלא מנהג דהלל דר"ח לאו דאורייתא ואמנהג לא מברכינן כראיתא במוכה פרק לולב וערבה גבי ערבה חביט חביט ולא בריך אלמא קסבר ערבה מנהג נביאים ואמנהג לא מברכינן, ואף על גב דאמר בריש מסכת יום טוב בשני ימים טובים של גלויות והאירנא דידעינן בקביעא דירחא מאי מעמא עברינן הרי יומי משום דשלתו סתם הוותרו במנהג אבותיהם כדריכס וימנין דגורי גוירה ואחי לאיקלקולי ופן ישחכח מהן סוד העיבור ואעפ"כ אנו מקדשין ומברלין כיום טוב שני, דשאני התם דהוה ליה ספק יו"ט ראשון שהוא מן התורה אבל הלל דר"ח אינו אלא מנהג, (אב"ן) :

(ה) ורבינו יעקב מ"כ כתב מהא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כו' שמעינן שאין חובה לקרות אלא באלו הימים וצא ולמד סדקא פריך בהעניתי בפרקא דחסדרי (דף כ"ט) וליהני באחד בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל וקרנן מוסף וקרנן עצים ועלה אמר רבא וזאת אומרת הלל דראש חודש לאו דאורייתא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק וכו' ואמר התם רב איקלע לכבל חוניהו דהוה קרו הלילא סבר לאפסוקניהו כיון דחזא דמדלגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם כדריחם הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו ובבבלי היה מנהג, הא למדת שהמנהג לקרותו ולברך עליו ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בכבל, דלא דמי להאיא דאמר בפרק לולב וערבה אייתי ליה ערבה חביט חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים היא דהתם מלמולא בעלמא אבל נבי הלל חייב לברך דאמנהגא נמי מברכינן כראפרינן גבי שני ימים טובים של גלויות בריש ביצה

וזהו מנהג אבותיכם וסברתיכם ומקדשינן אמנהג אבות, וכן אהלל דמנהג אבות, אבל אמנהג נביאים דלטול לא מברכינן, ועוד רלא מייתי ראה דלא מברכינן אמנהגא אלא סדלא בריך מייתי ראה דמנהגא הוא, תדע דמברכינן מדאיקלע רב לבבל וברכו כדי לקרותו אמטול הכי סבר לאפסקוניהו כסבור דמיעים הן, ולא מצית למיטר דרב באמצע הלל נכנס דאם כן הוה ליה למיטר דרב איקלע לכנישתא אלא מתוך שברכו סבר לאפסקוניהו הילכך לא שניא ציבור ולא שניא יחיד קורין בראש חודש ומברכינן, דעל כרחק ר' יוחנן דאמר גומרין לא פליג במילתיה למיטר הכא גומרין אבל בשאר ימים אין גומרין אלא קורין בדילוג דאם כן דאורייתא הוא בראש חודש וחולו של מועד אלא שברילוג, והוא בא ללמדנו שאלו הן מדאורייתא ולא דראש חודש וחול המועד, ולא נתכוון לומר אלא שבאלו חייב אדם לקרות ולא בשאר ימים, ולשון גומרין היינו קורין כדאיתא גבי קריאת שמע והיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה והתם מוכח דקורין קאמר כי מעיינת בה שפיר וכולה רבות בתלמוד גומרין לשון קריאה, ואין לומר שגומרין זהו מסיים, ואי תימא אמאי נקט יחיד, אומר אני דלא גרסינן הכא או בערכין יחיד בכל הספרים ואי גרסינן ליה היינו מעמא דקתני בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון ובשחיטת פסח שני וי"ט הראשון וכו' וקא בעי בנסרא מאי שניא הני הואיל וגומרין בהן את ההלל דאמר ר' יוחנן י"ח יום יחיד גומר למעוטי שחיטת ראשון ושני דהנן כמתניתין דאין שוחטין את הפסח על היחיד ואע"פ שבכל הספרים מצאתי יחיד :

לז) ועוד נראה לי מה שכתוב בהלכות דהיבא דלא כניפי כולוהו ישראל קרו יחיד לגבי הלל שהוא מתוקן לשחיטת פסח שהוא ציבור וכל ישראל כדאיתא בערבי פסחים, אבל הכא באלו י"ח יום היין כולוהו ציבור כעין יחיד לגבי כולוהו ישראל וראה טובה היא זו :

לז) וראיתי תשובה הסותרת מה שכתב בהלכות גדולות ואין בה ממש, דאי גרסינן יחיד בברכיהם כן הוא, ועוד דאמרין בהעניות תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ופירש ר"ח לא יתחיל בברכה ואם התחיל גומר בברכה, כגון סקום שנהגו לברך ולקרות בין יחיד בין רבים דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים, צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב דכל אדם חייב והואיל והוא מנהג גם לברך הוא צריך, ולא דמי ברכת הלל לערבה לגבי ברכה ואינן גומרין כמש' לאפוקי דראש חודש דאין אוסרים אבל קורין ומכל מקום מברכינן דהא אמרין בברכות כפרק הרואה בימים שאין יחיד גומר דלא פסקינן אלא כסקום ברכה כגון במגילה ובק"ש ואפילו בתהלה לדוד דמובטח לו שהוא בן העולם הכא לא איירי התלמוד דלא פסקינן כפרית, וכן פוסק בהלכות גדולות דמברכינן תחילה וסוף ולחלבה פוק חזי היאך הציבור נוהג ונהוג כוונתהוין וכתלמוד שלנו עיקר הלכה ואמנהגא סמכינן וכל המשנה ירו על התחונה, ואפילו בכ"א יום שהיחיד גומר בהן לא מצינו ברכה אלא מנהג והוא הדין נמי בשאר ימים דמסכינן אמנהגא ומברכינן :

לח) ואומר קדיש ומוציאים את התורה וקורין בפנחס בפרשת תסירין ומוספי ראש חודש, וקורין ארבעה ככל יום שיש בו מוסף כדאמרין במגילה כל יומא דספי מתבריה טפי לה חד גברא, ראש חודש וחולו של מועד דאית בהו מוסף ארבעה, יום טוב דאיכא איסור מלאכה בלאו חמשה, יום הכפורים דאיסור כרת ששה, שבת דאיסור סקילה שבעה. וקורין בפרשת צו ובראש חודש ארבעה ואמצעי דולג שאין בו אלא ח' פסוקים וחוזר וקורא ואמרת ואחרון אינו דולג נזירה משום היוצאין שיאמרו שלא יקרא האחרון אלא שני פסוקים והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, ובירושלמי ובמסכת סופרים מצאתי האחרון דולג דנכנסים שכיחי יוצאים לא שכיחי, ויש לחוש

לחוש ולגזור יותר בעבור הנכנסים ולא בעבור היוצאים וי"ש. אך מנהג העולם בהלמוד בבלי, (אב"ן):

(לט) וראיתי מקומות שמדלגין ובינם השבה שסוברים שכראש חדש אין לו מקום לפרשה זו. ולא יתכן לדלג דהא אין משוירין בפרשה פחות משלושה פסוקים ואין לחוש אם קראה השלישי כקורא בתורה והוא לא בירך עליה לבה, (אב"ן):

(ס) ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה, ששעיר ראש חדש היה מכפר על טומאת מקדש וקדשיו, כראיאת בשבועות מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני על שמיעצתי את הירח, והוא שכתוב בפרשת ויהי ביום השמיני ואת שעיר החטאת וגו' ואותה נתן לכם וגו'. ושם נעשה לפניך וכו', ואל תתמה מאין [ויספיקן] לנו בהמות להקריב כל הקרבנות שנחסרו מחרבן הבית עד עמוד כהן באורים והומים, שהרי הכתוב מבשר בו כל צאן קרד יקבצו לך וגו', ובקרבנות נדכה אבל קרבנות רחובה עבר ויזמו בשל קרבנו מדכתיב עולת שבת בשבתו, (אב"ן):

(טא) מכירתא כפלונתא דר' יאשיהו ור' יונתן ראש חודש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה, מה לראש חודש שכן אינו קרוי מקרא קדש חטאת חולו של מועד שקרוי מקרא קדש ותואיל והוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיהא אסור בעשיית מלאכה, ועוד דהנן זה הכלל כל יום שיש בו ביטול מלאכה לעם ואין בו קרבן מוסף בגון תענית צבור ותשעה באב קורין שלשה, ושאיין בו ביטול מלאכה לעם ויש בו קרבן מוסף בגון ראשי חדשים וחולו של מועד קורין ד', למדנו כאלה שראש חודש מותר בעשיית מלאכה:

(טב) וזה שהנשים אינן עושות מלאכה אינן אלא בתורת מנהג כראיאת בפרק מקום שנהגו כל הרברים הלז אותן במנהג, נשייא דלא למיעבד עבודה בריש ירחא מנהגא, ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא מנהגא, ודלא למיעבד עד דתתפני הענייתא מנהגא, וראסרינן בראש השנה ונעביד משואות אמלא ולא נעביד אחסר ומשני משום ביטול מלאכה לעם שני ימים, ר"ל מנשי שהם עם בפני עצמן:

(טג) ומצאתי מעם למנהג בפרקי דר' אליעזר ויאמר אליהם אדרן פרקו נומי הוהב ושמעו הגשים ולא רצו ליהן נומיהן לבעליהן ואמרו להם אהם רוצים לעשות פסל ומסכה שאין בו הציל ונתן להם הקב"ה שכרן בעולם הוה שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים, ולעולם הבא הן עתירות להתחדש בראשי חדשים, ועוד מצאתי שלא רצו להביא נומיהם לעגל והביאו נדבתן למלאכת המשכן בוריוות שנאמר ויבאו האנשים על הגשים והוקם המשכן באחד בניסן נתן להם הקב"ה שכרן לעשות יו"ט בראש חודש ניסן ובשאר ראשי חדשים, (אב"ן):

(טד) הרוואה לבנה בחירושא מברך ברוך אשר במאמרו ברא שחקים, פועל אמת שפעולתו אמת על המקום הוא אומר, ועד כמה מברכין עד מ"ז יום שתתמלא פנימה, וצריך לברך מעומד ולרחף כשהוא מברך, ומצאתי בירושלמי ובמסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוטם וככלים נאים ומישר דגליו כנגדה ורחק לפניה שלש פעמים ואומר ברוך אשר במאמרו וכו' ברוך בראך ברוך יוצרך ברוך מקרשך, כשם שאני רוקך כנגדך ואינו נוגע כך כך אם ירקו אחרים ויעמרו כנגדי לא יגעו כי, הפול עליהם אימתה וכו', (אב"ן):

(טה) ראש חדש שחל להיות בשבת ערכית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע ואומר ברכה רביעית לפני עצמה ופותח בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע בעבודה יעלה ויבוא, וא"צ להוכיח ביעלה ויבוא של שבת שכבר הוכיחו ועוד שלא מצינו לעולם הזכרת שבת בעבודה כי אם בברכה רביעית, וכן אהה דן לימים טובים ולחוליהם שלא יהא נזכר שבת בעבודה, (אב"ן):

(טו) ואם שכח ולא הזכיר של ראש חדש כתפלת שחרית ומנחה מחזירין אותו, בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא כיום אבל טעה ולא הזכיר בכרכת המזון אין מחזירין אותו דאי בעי לא אבל פת, ואם טעה ש"צ ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה וזכר בהודאה תנור לעבודה:

כריך והנמא דסייען.

הזכרת תעניות

(א) **בנדרים** ירושלמי נדר להתענות ושכח ואכל אכר תעניתו, ר' אבא בשם רבנן דתתן והוא שאמר יוב סתם הא אם אמר יום זה סתענה ומשלים, ולא אמרן אלא אם אבל אם טעם לא, בהלכות גדולות יחיד הסתענה ושכח ולא אמר עננו בשומע הפלה יאמרנה לאחר שיום שלום לפני אלהי נצור ואפילו בשבת, ויש לומר כשהתענה להתענות חלום שמותר אף בשבת כדאימת ביציאות השבת ולא יתא עננו חסור מן התענית עצמו אבל כלא התענה חלום לא דאין סתריעין בשבת בעננו, וכו' הימא וכו' היחיד קיבע ברכה לעצמו דיש לומר דאחר שאין זה אלא בשוכה ואין הרבר הדיר אין זה קביעות ברכה וצ"ע, (אב"ן). בפרק במה מדליקין ימים שיש בהן קרבן מוסף וכו' אין מחזירין אותו:

(ב) **וכתב** רב נטרונאי ש"צ שמרנ"ן עליו דברים רעים יש להנכים אחר תהיו שמי שמרצה בן ישראל לאביהן שבשמיט צריך להיות נקי כפים ובר לבב וצדיק וישר ואם אינו כן עליו התיבה אומר נתנו: עלי בקולה על כן שנאתיה זה שליה ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה, ואף בחול בלא תענית כל שכן בתעניות ומראש השנה ועד יום הכפורים שאדם צריך להרבות בהתנונים שצריך שיהא כיהו ריקס מן העבודה שלא יצא עליו שם רע בילדותו וכל שכן מי שמרננים עליו, אבל שליה ציבור סומא אם סהוקנים טעשיו נשר דהלכה כרבנן דסומא פורס על שמע ואף על פי שלא דאח מאודות טימיו:

(ג) **ובילמדנו** ואהרן וזור הככו בידיו, ככאן: אמרו אין פותחין משלשה בני אדם העוברים לפני התיבה בתענית ציבור שהרי משה רבינו ע"ה במלחמת עמלק שהיו ישראל שרויין בצער ואהרן וזור המכו בידיו, וכן צריך בתענית להיות שלשה עם הש"צ לעבור לפני התיבה להתענות ויאסרו עמו סליחות ותחנונים ואם ירצו ביותר הרשות בידם ותבא עליהם ברכה, כך מצאתי:

(ד) **מגלת** סתרים ומה שכתוב כשיזכות אין אומר עננו אלא במנחת התענית בלבד, אין להטות על זה סרתניא בכמה מדליקין ימים שאין בהם קרבן מוסף כגון שני וחמישי של תעניות ערבית שחרית ומנחה מ' ימל י"ח ואומר מעין המאורע בשומע הפלה, ובירושלמי דברכות פרק ד' ובהתענות בברק שני זעירא בשם ר' ירמיה אמר יחיד בתענית ציבור צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומרה בין גואל לרופא ר' ינאי בשם ר' ישמעאל אמר בשומע הפלה וש"צ בין גואל לרופא ר' יוסי בשם רב אף יחיד תנור על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומר זעירא בשם רב הונא ליל שבה ויזבו, פירוש ערבית שחרית ומנחה, למדנו שבכל הפלותיו יאמר עננו, הא לא קשיא דיש לומר שהגאונים כדו שלא ישמע ויאכל אמרו כך ועצה טובה קמ"ל שפא יאחזנו חולי או בולמוס ויאכל ונמצא שקרן בהפלתו, שכן בהוספתא הביאו הגאונים יש ששרוי בתענית ואין מהפלת תענית ויש שאינו שרוי ומהפלת תענית כאן בכניסתה כאן ביציאתה, פירוש בכניסתה מהפלת בערבית שלפני התענית אע"פ שהיה לכול הלילה וביציאת התענית אע"פ שהוא שרוי בתענית אין מהפלת בערבית עננו, למדנו מזה שיכול לומר עננו

עננו בערבית שחרית ומנחה, אלא במלוא הגאונים שמא יפגע ויאכל כדארסן, (אב"ן).
ובנימוקי רבינו שלמה בפרק במה מדליקין מיייתי לה :

(ה) **ומנהיג** כל ישראל לומר ולכלול הסליחות באמצע ברכה סלה לנו אבנו כו' דומה לדומה כדאמר אם בא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר, (אב"ן). וכתב רב עמרם כך מנהג בשתי ישיבות לומר שבע סליחות בתענית ציבור בשחרית ובמנחה שלש, ואם יש פנאי אוסרים חמש, ואמר רב שר שלום נאון בתענית אין מנהג שלנו לומר סליחות אלא באמצע הפלה ולא אחר שום שלום ולא ראינו ולא שמענו מי שעשה כך וכבר כתבתי הענין, והרב רבינו יצחק פסק שכל תענית שאירע בשני ובחמישי קורין בשחרית בפרשת היום ובמנחה ויחל משה דהדיר קודם, או יקראו שנים בפרשת השבוע והשלישי בויחל :

(ו) **ואמר** רב עמרם כל תעניות האסורות בכה אמר ה' קורין בשחרית ובמנחה ויחל ולא כן כתב רב שר שלום, כל תענית ציבור ותענית שנוורין על הגשמים ועל כל דבר הצריך להם קורין ויחל שחרית ומנחה בין בשני בין בחמישי ובין בשאר הימים שמתענים בהן לפי שבכל פרק ופרק צריך לקרות מענין הומן הצריכין לו והוא ששנינו בחמישי ובשני ובשבת במנחה חוורין לכספרן ואין עולין להן מן המנין שנאמר וידבר משה את מועדי ה' מצותן יהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו :

(ז) **ותקן** להם משה לדרוש בענייניו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, ואילמלא כן פעמים בא התענית בבראשית או בויקרא, ומה ענין אלו פרקים לתענית ציבור והלא תענית ציבור צריך לקרות בו בדברי ריצו ובקשה ולא נמצאת פרשה בתורה במרות האלו כי אם בויחל, ועוד טעם לדבר שכך אמרו הגאונים ויעבר ה' על פניו ויקרא אלמד שנתעמף כשיצ ואמר כל זמן שיעשו ישראל לפני כסדר הוה אפחול להם כל עונותיהם, וכל שכן במנחה בתענית שקורין ויחל שאילמלא תענית אין קריאה במנחה בתול כלל, על כן בכל תענית קורין ויחל בשחרית ומנחה חוץ מתשעה באב קורין בשחרית כי תוליד, וכן מנהג בשתי ישיבות :

(ח) **וכל** תענית יש בו נשיאות כפים במנחה חוץ מיה"כ כי במקום המנחה יש נשיאות כפים בעילה, וכן מנהג בשתי ישיבות והכין הנן לה בפרקי דחסירי (פ"ד) בהעניות בג' פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ויש מהן ג' פעמים ביום, ביום כפ"ד בשחרית ומוסף ונעילה ולא במנחה דתניא ר' יוחי אומר מנחה אין בה נשיאות כפים נעילה יש בה נשיאות כפים מ"ט נעילה דליתא בכל יומא לא נזרינן, מנחה דליתא בכל יומא ושכיחא שכרות נזרינן, ואע"ג דהאידינא לא שכיחא שכרות, ואמר התם והאידינא מ"ט פרסי כהני ידיהו במנחתא דתענית כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כהפלת נעילה דמיא, ושכור אסור לישא את כפיו דלמה נסמכה פרשת נזיר לברכת כהנים בפרשת נשא ללמדך מה נזיר אסור כיון אף הנושא את כפיו אסור ביון, ואף שתוי בעלמא, דהנן ביציאות השבת לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא לאכול וכו' ואם התחילו אין מפסיקין להפלת המנחה אע"פ שהיא חובה אבל להפלת ערבית למאן דאמר הפלת ערבית רשות אין מפסיקין אבל למאן דאמר חובה מפסיקין ויהיב טעמא דלמנחה דאין מפסיקין ולא שכיחא שכרות שיהא אסור להתפלל רשתוי בעלמא הוא ותניא שהוי אל יתפלל ואם התפלל הפלתו הפלה אבל לא ישא את כפיו אף אם הוא שהוי לכד לא ישא את כפיו והומיא דנזיר דאסור ביון סבל וכל, כך קבלתי מרבותינו בצרפת, (אב"ן).
וגדברים שבין בני ככל לבני ארץ ישראל, אנשי מורה פורסין את כפיהם במנחה בתענית וכן בתשעה באב במנחה, ואנשי מערב אין פורסין אלא בשחרית וכיום הכפורים בשחרית ובנעילה ולא במנחה :

(ט) **מצאתי** במסכת סופרים בתעניות ברכות וקללות, בשבע תעיות אחרונות של גשמים האסורים

האמורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובהשמיש הטמא אבל בתעניות אחרות קורין ויחל, ומעתה הא דתנן במגילה פרק בני העיר בתעניות ברכות וקללות אע"פ שאנו קורין בתעניות ויחל אתיא שפיר, ומכאן יש לי סמך לקרות בתעניות ויחל, ומעם הברור והאמת מבואר לעיל, (אב"ן):

(ז) **וזהב** רב נחן נאון שאין מנהג אצלם ליחיד לומר י"ג מדות בתפלתו ולאומרם לברו כי אם בציבור והלאוי כשהציבור מהקבצין ומתענין ומבונינים לכב לאביהם שבשמים שהקב"ה ישמע להם שנאמר הן אל כביר וגו', וברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' על כן אין ברין לאומרם אלא בציבור, ולפי שאינן חוזרות ריקם היה מנהג לרבינו יעקב מ"כ שתיכף שהיה משלימים היה אומר ונקה וסלחת לעוננו בלי הפסק שלא להמתין לחון, להודיע כי הברית כרותה להם ואנו מבקשים ממנו מה שהתנה לנו והבטיחנו, (אב"ן):

(יא) **ותענית** ציבור שהחון לא התענה אין לו לירד לפני התיבה ולומר עננו, ויורידו לפנייהם מי שהתענה לומר עננו, באמת כך מצאתי בהשובות הנאונים, ובהעניות ובמסכת ע"ז איפסיקא הילכתא דמתענה לשעות מהפלל הפלת הענית, ואמר שמואל כל תענית שלא קבלה עליו מאתמול לאו שמייה הענית, והיכן מקבלה בתפלת המנחה ובשומע הפלה יאמר אהא לפניך למחר בתענית יחיד ותרצני, א"כ המתענה לשעות צריך לקבל ולומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד [עד חצי היום] ותרצני, והאומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד עד חצי היום ולכשיגיע חצי היום ואמר להשלימו אע"פ שלא קיבל עליו כל היום בלי ספק מהפלל הפלת הענית, ואם נודו הציבור התענית אין צריך לקבלה מאתמול דאנן ארעתא דציבור גרדינן וסמיכין כדא"ר יוחנן, ואפילו לא ידע מהענה למחר עמהם ומהפלל הפלת הענית, ועוד מההוא דפרק מקום שנדהו נוהנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, כך מצאתי:

(יב) **ואמרינן** בכרכות כל היושב בשבת בתענית קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואוקמוה רבנן קשישי בתענית חלום אבל בתענית דרשות ודאי אסור, דאמרינן ביציאות השבת יפה הענית לחלום כאש לנעורת, ואמר רב יוסף וכו' ביום ואמר רבה ואפי' בשבת, סאי תקתיה ליתוב בתעניתא לתעניתו, פירוש אע"פ שמועיל לו התענית שנהכפרו בו כל עונותיו וכוון שכן הוא אין לך עונג כזה מכל מקום לא קיים מצות עונג שבת באכילה ושתיה לכך צריך להתענות באחד בשבת להחכר על זה, כך קבלתי מרבנתי בשם רבינו האי וז', אבל בתענית דרשות ודאי אסור להתענות בשבת דאמרינן בירושלמי דנררים פרק ח' אסור להתענות עד שש שעות א"ל מהתנית היא ירדו נשמים קודם חצות לא ישלימו עד כדון צפרא הוא אחר חצות ישלימו כבר עבר רובו של יום בקרושה, ובהלכות רבינו האלפסי ז"ל מיתתי לה, (אב"ן):

(יג) **ולתענות** בערב שבת מצאתי דאמרינן בסוף מגילת הענית א"ר יוסי כל הנשבע להתענות בערב שבת ובערב יום טוב הרי זו שבעה שוא שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיום טוב, ואע"פ שאסור להתחיל ולהתענות אם התחילו משלימין דבסוף פרק ככל מערבין מיבעיא לן הני בני בי רב דיהבי בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומינהו, ומסקנא הילכתא מהענה ומשלים, (אב"ן):

(יד) **פירוש** י"ג מדות בשם רבינו יעקב מ"כ, ה' ה' ה' הם כ' מדות דאיתא בפסיקתא ותאמר ציון עובני ה' וה' שכחתי אסרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אותן שתי מדות טובות שלך עזבתם ושכחתם, אל לשון כח יש לאל ידו ומתרגמי אית חילא בידי, רחום שמרחם על עמוסים ברין, וחנן ולענוים יתן חן, בא למחר מסייעין אותו, אך אפיס אף לרשעים כדאיתא בשבת פרק רבי עקיבא ובהנחומא ורב חסד מטה כלפי חסד ואית דאמרי

דאמרי מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, כדה שביעית ואמה שמאמת דבריו ולא נפל דבר אחד מכל דבריו הטוב, נוצר חסד לאלפים הרי כדה טובה יתירה על מדה פורענות אחת לחמש מאות דאילו במדת פורענות כתיב פוקד עון אבות וגו' ועל רבעים ואילו במדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים וגו', נושא עון זה העושה לתיאבון לאכול נבילות ומטרפות ועדיות שאינו מוצא בהיתר, ופשע פשעים אלו המרדים וכה"ל מלך מואב פשע כי כדאיחא בסוף יומא זה שמוצא בהיתר ומתכוין להקנים ולהכעיס יוצרו, וחמאה אלו השגנות וכ"ה אומר נפש כי החמא בשגנה, ונקא מנקה הוא לשכים, כ"ק בשמי, (אב"ן). אבל רבינו סעדיה והגאונים אומרים שהשם הראשון אינו מן המנין שהמעם מפסיקו ומונים מן השני, וא"ה דאמרינן ב"ר"ה ה' אני הוא קודם שיחמא האדם ואני הוא לאחר שיחמא האדם ויעשה השובה דבשלמא לאחר שיחמא יקבלנו בהשובה וזהו מדה רחמנות אבל קודם שיחמא אין לשומו כדת רחמנות אלא ר"ל הוא ראשון והוא אחרון, אלא יש לומר נוצר חסד לאלפים הן שתי מדות דאילו נוצר חסד לעשרה דורות דרי כדה טובה יתירה על מדות פורענות עשר לארבעה דורות ולאלפים אחת לחמש מאות, וכן כתב רבי' הא"י, ורב חסד ב"ה אומרים מטה כלפי חסד והני דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה [ואסת], כדה ששית, הרי שמונה נוצר חסד לאלפים בשתיים וה' ה' אינו מונה אלא אחד מהן, ואיכא דאמרי אך אפים שתי מדות לרשעים ולצדיקים כדאיחא בשבת פרק ר' עקיבא ובפרק חלק ובפרק שור שנגח, ונוצר חסד מדה אחת ורב חסד מדה אחת, כי מדה רחמים והסד הן רבים, וכן כתיב כרוב רחמיו וכרוב חסדיו, כי רבים רחמיו, מגלה סתרים. אך נ"ל עיקר כפ"ה וראיה מן הפסיקתא, וא"ה קודם שנברא העולם איך לשומו מדה רחמים יראה לי כדאיחא בפסחים פרק מקום שנרגו ובפרקי דר' אליעזר שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם והקרים רפואה למכה כדכתיב יבטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא והאמר שובו בני אדם, (אב"ן הירחי) :

מו) ותענית ציבור אית ליה הפלה נעילה דהנן בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית ומסוף ובמנחה ובנעילה שערים בתעניות ומעמדות וביום הכפורים, ואמרינן עלה כנמרא בהעניות ובמעמדות מי איה בהו מוסף ולא סתמיהנן מי איה בהו נעילה אלמא דנעילה אית להו, וסדרהנן לקמן כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד בשחרית קרבן עצים אין מעמד בנעילה קרבן מוסף אין מעמד כמנחה, וביום הכפורים אין בו קרבן עצים, אלמא דבהענית אית בהו נעילה, וכי אית בהו סהך תשעה יומי רוטן עצי כהנים אין מעמד בנעילה מפני שהוא י"ט לדברי ר"ע ולדברי בן עזאי אין מעמד בהפלת המנחה, ובפרק הקורא עומד ויושב איבעיא להו תענית ציבור בכמה ראש חדש ומועד ראיכא קרבן מוסף כו' אבל הבא לא או דילמא הבא נמי איכא מוסף הפלה ודי ניהו הפלת נעילה, והניא בתוספתא תענית בא בניסן אין בו מעמד כו' כמנחה ולא בנעילה מפני שיש בו קרבן מוסף וקרבן עצים, והניא נמי מה בין תענית ציבור לתענית יחיד תענית ציבור כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום מה שאין כן בתענית יחיד, ובפסחים פרק מקום שנרגו אמר ר' יוחנן מ' באב אינו כהענית ציבור למאי לאו לבין השמשות לא לטלאכה מלאכה הנינא מקום שנרגו וכו' אלא מאי אינו כהענית ציבור לתפלת נעילה שמע מינה דיש הפלה נעילה בתענית ציבור ולא בתשעה באב, ובהענית בריש פרקא רחסידי (פ"ד) ירושלמי על כשנה בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום את שמע מינה הלחא את שמע שמהענים כמעמדות ושמהפללין ארבע ואין נשיאות כפים אלא ביום, פירוש מרקתנו ד' פעמים ביום ולא בלילה, ובירושלמי פרק הפלת השחר ראש חדש שחל להיות בהעניות אע"פ שאין נעילה בראש חדש סוכר של ראש חדש בנעילה, וכרוש החיא פירקא גרסנן מנין לנעילה אמר ר' לוי גם כי הרבו הפלה איני שומע מכאן עבל המרבה בהפלתו נענה, ובפסחים

פרק המיד נשחט לפי שהתפלה יתירה מהקרבנות וזאת התפלה הנוספת טובה מהכל דכל המאוחר בפסוק טוב משלפניו דכתיב למה לי רוב זבחים, כי הבאו לראות פני, ובפרשכם כפיכם, גם כי הרבו הפלה, נמצא שהתפלה עדיפא כנשיאות כפים ומראיית פנים ומן הקטרת והזבחים, שכן דרך האדם לומר לחכירו אם התן לי חצי ממנוך לא רציתך ואפילו כל ממנוך ואפילו מסרת לי נפשך אחרון אחרון עדיף. והיינו דאמר בפרק אין עומדין אמר ר' אלעזר גדולה תפלה סבל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחים וכתיב בתורה גם כי הרבו הפלה :

ובירושלמי התפלה השחר ובפרק המיד נשחט ובפרק אחרון דהעניות, אימתי היא נעילה רבנן דקיסרי אמרין איהפלגין רב ור' יוחנן רב אמר בנעילת שערי שמים, פירוש עד שקיעת החמה, ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל, פי' אחרי שמקטיר קטרת של בין הערבים ומדליק את הנרות, דתניא בפרק המיד נשחט אין לך דבר שמתעכב אחר המיד של בין הערבים אלא קטרת ונרות ופסח דכהיב בנרות בין הערבים ושלמה אז עבודה פנים ונועל את ההיכל, וביום כפור אחר המיד של בין הערבים מקדש ידיו ורגליו וסובל ולובש בגדי זהב ומקדש ונכנס להקטיר ולהטיב, ובירושלמי דפרק בא לו הכל סודים בהוצאה כף ומתהה לאחר התמיד והתמיד קרב. בס' שעות ומצחה ואחריו טובל שהי מביאות ומקדש ארבעה קידושין ויניע לחצי שעה אחרונה דקאי שמשא אריש דיקלי הוא עירן צלותא דנעילה שנועל דלתי ההיכל לר' יוחנן, ואמר ר' יודן מתניתא מסייע ליה לר' יוחנן בשלשה פרקים הכהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילת שערים איה לן למימר שערי שמים ביום אלא נעילת שערי היכל ביום הוו דאי לרב ביון ששקעה חמה אינו יום ודאי, ובהלכות כפור הארכתי בפלוגתא דרב בנעילת וכו'. ובפרקי דהסידו והשתא דקיימא לן כר' יוסי מאי מעמא פרסי כהני ידויהו במנחה דהעניתא כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כנעילה רמיא והא כר' יוחנן קיימא לן דבעינן פריסת כפים ביום :

מז) במגילת סחרים לפני השעה באב, שנינו בפסיקתא מפרשת בראשית עד שבעה עשר בתמוז מפפרינן לענין הפרשיות דומה לדומה, משם ואילך הכל לפי הזמן ולפי המאורע, הלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא, הלתא דפורענותא דש"ח, פירוש דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, ושבעה דנחמתא גז"ע אר"ק"ט, פירוש נחמו נחמו, והאמר ציון, עניה מערה, אנכי אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש, ותרתי דתיובתא דרשו, שובה, חזון ישעיהו לאלה הדברים לפני מ' באב, שוש אשיש לאתם נצבים לפני ראש השנה, דרשו לעשרת ימים בין ר"ה לכפור כדאיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו ביחיד ומי כה' אלהינו בכל קראנו אליו כציוור ויחיד אימתי בעשרה ימים שבין ר"ה ליו"ט, ושובה לאתר יו"ט דא"ז יצחק פה צעקה לאדם בין קודם נור דין בין לאחר גזר דין, ועוד דשובה מפפרינן ביזאל דכהיב גיה ויורד לכם נשם מורה ומלקיש בראשון, ובחג נידונין על המים מזכירין נשם סמוך לנשם, ויש מקומות בספרד שאומרים בשבת של עשרת ימי תשובה שובה, ויש שאומרים אותו בשבת שלפני עשרת הימים להזכיר על ההשובה, ודברי שניהם לא יתכן לפי הפסיקתא דשוש אשיש הוא משבעה דנחמתא לפני ראש השנה ודרשו ושובה סתרהי דתיובתא והן לבסוף, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו יעקב מ"ב, (אב"ן הורח"י) :

בירך רהמנא דסייען .

הלכות תשעה באב

זז) במתני' מישנכנס אב ממעטין בשמחה, שבת שחל ט' באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס ובהמישי מותרין ספני כבוד השבת. גמרא מאימתי אסור לספר ולכבס

ולכבד מראש חרש ועד התענית דברי ר' מאיר רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד אמר רבי הלכה כדברי שניהם להקל כר' מאיר עד התענית ולא אחרי התענית וכרשב"ג אותה שבת בלבד ולא סר"ח, למרנו מזה דימים שלפני התענית באותה שבת בלבד אסורין ולאחר התענית מותרין, וכן לכבס ולהניח מלבוש עד לאחר התענית אסור, וכבוס ונידויץ להעביר חומרתא לצחצחו אסור, וכלי פשתן אין בהן משום ניהויץ ומותר לנהיץ אבל אסור ללבשן, כללו של דבר כלים חדשים לבנים המנוהצין בין של פשתן בין של שאר מינין בין מנוהצין עכשיו בין מהחילה אסור ללבשן אבל כלים ישנים או כלים חדשים צבועין מנוהצין קודם לכן מותר ללובשן. וכתב רבינו האי ז"ל שאם נודמן לאשה טבילה בזמנה בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ואין לה בנדים להחליף וכן אם נטפפו כלים מותרת לרחוץ ולכבס דלא אסירא רחיצה באותה שבת יותר מכחולו של מועד, והנן אלו מכבסין במועד הובין והזכות נדות ויולדות וכל העולים מטומאה למטהרי אלו מותרים וכן אם אין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד, וכן אם נטפפו כליו ואין לו להחליף, ואני מוסיף על דבריו השתא בנ"ב באב שאסור להושיט אצבעו קמנה במים התירו טבילה נדה בזמנה דתנן כל חייבי טבילות מובלים כדרךנ בין בנ"ב באב בין ביום הכפורים, לרחוץ ולכבס בשבת שחל מ' באב להיות בתוכה לא כ"ש דשרי ואין ספק בדבר, (אב"י):

(יח) **וכתב** רבינו האי ז"ל הא דתניא כל מצות הנהגות באבל נוהגות בנ"ב באב לחומרא הוא לענין איסור רחיצה וסיכה ונעילה הסנדל והשמיש הסמא אבל להקל ולומר מקצת היום ככולו באבל לא אלא כל היום כולו אסור בכל אלו, ויהא בנדוי מי שטיקל באלו באותו היום, וכן בתענית ציבור, וכתב רבינו האי ז"ל דאמר בירושלמי דתעניות ובפסחים פרק מקום שנהנו א"ר ועירא נשייא דנדיגין דלא למישהי חמרא ודלא למיכל כשרא מן דעייל אב עד אפוקי תעניתא מנהגא שבו פסקה אבן שתיה, מ"ט כי השתהו ירוסן. נהנו כל ישראל דלא למשחט מריש ירחא דאב כי אם בנ"ב באב משש שעות ולמעלה לפי שער אותו היום נמנעו מלשחוט שלא יבא לאכול וביום התענית שאין אדם אוכל אין לגזור ולחוש, וכן מנהג בבבל:

(יט) **כל** חייבי טבילות מובלים כדרךנ בין בנ"ב באב בין ביום הכפורים, ואסור להושיט אצבעו במים בנ"ב באב כדרך שאסור ביו"כ, ואם היה מלוכלך רוחץ כדרךנ ואינו חושש. ירושלמי היה הולך אצל רבו יעבור במים או בנהר עד צוארו ואינו חושש ואם נטפפו כליו מרחיצין במים ואינו חושש:

(כ) **ערב** מ' באב לא יאכל אדם שני הבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין ואסעורה המפסקת קאי, ובשר דאסור כל זמן שהוא כשלמים שהוא זמן שמחה מכאן ואילך מותר וכן יין מנהו מותר, וכתב רבינו האי ז"ל שני הבשילין שאמרו כגון אורו ועדשים המבושלים שהן שני מיני הבשילים אסור, ובשר אפילו תבשול אחד אסור ובסעודה המפסקת, והרב רבינו יצחק בן גיאות כתב כל שני הבשילין הן דרך כבוד ואסורים חכמים אפילו הן ממין אחד של קטנית או סרק וכל שכן משני מינין דלא יאכל, הבשילין מטעמים כדכתיב ועשה לי מטעמים בתרנוטו, ודומיא דבשר שמחלק אדם לשתי קדרות לשני מיני הבשילין, ובתוספתא דיום טוב ובירושלמי הכל מודים שאם בישל שני מינין בקדרה או שפרפר דג על גבי ביצה או שחתך קפלוטות תחת הדג שהן שני הבשילין, ואני מוסיף על דבריו שכן בפרק ע"פ שנינו ושויין ברג וביצה שעלין שהן שני הבשילין לפסח ולהניגה וכן ההיא דיום טוב לענין עירובי הבשילין והיו כענין התוספתא והירושלמי, אך נהנו כל ישראל לפרש דרוקא משום ריבוי הבשילין הוא דאמר מהניתין משום דהוא דרך כבוד ואסור הא לאו הכי לא שהרי בכל יום כך הוא איכל הבשיל אחד כעין שני הבשילין, ומ"ם למרנו מכל הני שני הבשילין הוא דאסור הא כל שני מאכלין חיון או מיג פירות

פירות הרבה לא ושני הבשילין אסרו אף אם יהו נאכלין חיין ומלא הפליגו בדברים , (אב"ן הירחי) . ולא אמרן אלא בסעודה המפסקת בה והוא דאכיל לה משש שעות ולמעלה אבל אם אכיל לה קודם שש שעות (ולמטה) אף בסעודה המפסיק בה או משש שעות ולמעלה בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין . וכל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ , ואפילו שאכל ושתה כל צרכו בסעודה המפסקת ויש ביום שעות לאכול ולשתות ורוצה לאכול הרשות בידו ולרחוץ ולסוך , וכן כולם בערב יום הכפורים , כך כתב רבינו האי ז"ל :

(א) ותשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב מ' באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו בסעודה שלמה בשעתו ואוכל בשר ושותה

יין ואפילו בסעודה המפסקת דאי לא הימא הכי אלא בסעודה שאינה מפסקת מה מעלה יהיה בזה לשבת יותר מהול , וכן עיקר ואין ספק בדבר , (אב"ן) . וכן פירשו כל חכמי ישראל , אבל מה שכתב רב נמרואי דאף מ' באב שחל להיות בשבת או ערב מ"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת אינו עיקר כלל . וכתב רב האי ז"ל והני טילי במקום שלא נהגו לפרוש מכשר ויין מראש חדש ועד התענית אבל במקום שנהגו יעשו כמנהגם . ובפסקות אע"ג דמהפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הכרלה על הכוס , אם חל ערב מ' באב בשבת אין לו להכדיל על הכוס דכיון דרבינו רבנו למיטר המכדיל נפקא ליה שבתא מפומיה ואיחייב ליה בתוספת עניו ולא מצי כדאמר ליה רב לר' ירמיה מי ברלח ואמר ליה אין ברילנא למדנו שבין שקיבל עליו שבת אסור במלאכה הכא נמי , אבל על הגר ועל הבשמים יכול לברך , דליכא למיטר ליבריל אכסא ולמעמיה יונקא דדילמא אתי למיטרך כדאיתא בפרק שני דעירובין גבי קידוש דכפור , אבל בהשלמת תעניתו יבריל על הכוס שהרי שנינו מי שלא הכדיל במוצאי שבת מכדיל והולך כל השבת כולה עד רביעי בשבת . ואני אומר דליברך עליה ולמעמיה יונקא דליכא חשש דאתי למיטרך אלא בקידוש דכפור שהוא משנה לשנה , אבל כשחל מ' באב בשבת שאינו משנה לשנה לא , ודומיא דברית מילה שכתבתיו בשם רבנו צרפת שאם בא בתענית ציבור מברכין עליה ולמעמיה יונקא ומהאי טעמא , ומבואר בכפור ובברית מילה , (אב"ן) :

(ב) ומה שכתב רב עמרם מ' באב שחל להיות בשבת שדוחים אותו למחרתו או שחל במוצאי שבת דאכול בסעודה שלמה וכו' , ובסעודה שמפסיק בה אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מנתו הרשות בידו , אין נראה דהא בחול נמי אף בסעודה המפסקת מותר בגמרא לאכול בשר מליח שעבר זמן השלמים ולשתות יין מנתו * , (אב"ן) :

(ג) במסכת סופרים ראינו הקורא בחמש המגילות מברך על סקרא מגילה , ובכניאים וכתובים לקרא בכחבי הקרש , ולאחר קריאת ספר קינות אומר על נדרות בבל וגו' אל הסלע , (אב"ן) . וצריך לקונן על ירושלים ולסיים בנחמה , וכן עמא דבר :

(ד) יש מקומות שנהגו להפסיק בערב מ' באב בחול בהבשיל של ערשים שהוא כענין אבל כשי' ויוד יעקב נזיד אמר עשו ליעקב מה טיבו של הבשיל זה אמר לו שמת אברהם אבינו מה ערשה עגול כגלגל אף העולם עשוי כגלגל ומה ערשה זה אין לו פת כך אבל אסור לרבר הדא הוא דכתיב וידם אהרן , ושלום . ויש שמפסיקין בכיצים שאין להם פה ועגולים כגלגל וכענין אבל , ויש שמובלים פתן באפר ואוכלין , ובגמרא דתעניות ירושלמי בסוף , מן הדוא אכיל כל צרכיה הוה צבע פיהתיה נו קיטמא אמר זו היא עיקר סעודת מ' באב לקיים מה שנאמר ויגרם בחצץ שני וגו' . מגלת סתרים וככבלי ר' יהודה ב"ד

* יתכן שמש" ר"ע ובסעודה המפסיק בה מ' קאי על ערב ס"ב כגלגל הסלע , ואין שום קושי בדבריו . פי' כסודור ר"ע שכן הם כוונת דבריו . המדפיס

כ"ד אלעאי היה נוטל פת במלח וקיתון של מים והיה יושב בין תנור וכירים ואוכל ודומה כמי שמתו מוטל לפניו :

(כה) **והמנהיג** שאין שאלת שלום במו"ק באב , בתוספתא דתעניות וכירושלמי אין שואלין בשלום חברים בתשעה באב אבל משיבין את ההריושות כשפה רפה . ולארס אשה בתשעה באב בירושלמי דתעניות פ"ק ר' אבא בר כהנא אמר קוסי ר' יוסי ור' אחא כשם ר' יעקב בר אידי אסור לארס אשה בערב תשעה באב הדא התימא שלא לעשות סעודה אירוסין הא לארס יארס ושמואל אמר אף במו"ק באב יארס שלא יקדמנו אחר , ובבבבולה נשאת ירושלמי איתא להא , מגלת סתרים :

(כו) **וכתב** רב עפרים בתשעה באב ערבית שחרית ומנחה אומר רחם בבונה ירושלים . ואני ראיתי בצרפת ופרובינצא לומר ערבית שחרית רחם ובמנחה נחם , וי"ל

כי עד המנחה הרי הוא כמי שמתו מוטל לפניו ואין ראוי לקבל תחנומין עד המנחה שהוא בנסתם הגולל , וכן מנהג לשחוט משם ואילך , (אב"ן) . ורב סעדיה אמר במנחה בלבר לומר אותו , וכן עמא דבר כרב סעדיה . ירושלמי יחיד המתפלל בתשעה באב צריך להזכיר מעין הסאורע מהו אומר רחם ה' אלהינו וגו' היכן אומרה א"ר כל דבר שהוא להבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומר בהודאה ואין המנהג כן , והמעם לפי שצריך לומר בכל ברכה מעין כל ברכה וברכה אם ירצה כמו שאם היה צריך לרפואה אומרה בכרכת הולים , ולפתנסה אומר בכרכת השנים , לכן ראוי לאומרו בבונה ירושלים הדומה לאותה ברכה , (אב"ן) :

(כז) **ואמר** רב פלטיי ש"צ אומר בתשעה באב סליחית בברכת סלח לנו ועננו בין נואל לרופא , ויחיד בשומע תפלה , דלא גרע משאר תעניות וכן מנהג בשתי ישיבות .

ומ' באב שחל במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם ולא סדר קדושה שכל מקום שאין אומר ויהי נועם אין אומר סדר קדושה , כמו אם חל יום טוב באמצע שבת שאין אומר ויהי נועם במוצאי שבת שאין בו מעשה דינו :

(כח) **ורב** צימה ז"ל אמר דאין אומר ויהי נועם אלא ובה לציון נואל ואתה קדוש וכוליה סדרא אבל ואני ואת בריתי אינו אומר ספני שקראו קינות וא"א לומר ואני זאת בריתי לפי שיש כסופו לא ימישו , ורב האי כתב בבבב וכל סביכותיה אין אומרים ויהי נועם ואומר תחתיו קינות , אבל מנהגנו לומר ערבית שחרית ומנחה (רחם) ואני ואת בריתי ולמה לא נאמר והעם עוסקים כאיוב ובקינות וזכרמיה , אבל ראיתי בצרפת ופרובינצא שסדלגין בוכא לציון ואני ואת בריתי וכן באבל לפי שאין גאולה בלילה , גם ביום זה אין להזכיר גאולה , וכן שמעתי שבארץ ישראל סדלגין היום שירת הים , ולמנצח סוסור סדלגין בכל מקום בצרפת ופרובינצא , וכן בבית האבל אין נכון לומר בו שירה ולא ואני ואת בריתי משום כופו , ובתשעה באב וכן באבל שנינו שאסור לקרות בתורה ובכניאיים ובכתובים משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב , (אב"ן) :

(כט) **ובתשעה** באב בשחרית קורין כי תוליד בניו משום ונשנתם ומבואר בהלכות פסח (ס"ד) , ומפמירוס אסוף אסיפס , ובמנחה ויחל כשאר תעניות

ומפמירוס שובה וכן כתב רב האי שמהגן להפמיר בשובה ואחריו אומרים סדר קדושה , אך נהגו בכל מקום להפמיר דרשו וישר , דשובה ראויה לעשרת ימי תשובה לפניהן או לאחריהן הכל כמנהג המקום , (אב"ן הירחי) . והא דתניא תשעה באב שחל להיות בשני ותחמישו מפסיקין וקורין ג' נברי כהן ולוי ומפמיר אחר , ר"ל השלישי , וכן בתענית ציבור וכן במנחה כפור . וכתב רבינו האי במקום שנהגו להוציא ספר תורה בשחרית בלא תיקו ושלא יאמר אשרי העם שכבה לו ובמנחה בתיקו ואומר אשרי העם , אל ישנו סמנהגם בפני המחלוקת , ושלים :

בריך רהבנא דסייען .

א) מנהג כל צדפת ורוב חכמי פרוניצא להתענות ערב ראש השנה, ויש לי ספק בתנחומא באמור אל הכהנים ולקחם לכם ביום הראשון והלא חמשה עשר הוא אלא ראשון לחשבון עונות, בשם ר' לוי סשל למדינה שחייבה למלך מס גדול ולא היו פורעין אותה הלך לגבותה עד שנתקרב אצל העיר כעשר מילין יצאו גדולי העיר לאפנטיין של מלך ואמרו לו אין לנו מה ליתן למלך הניח להם מתצה, נתקרב יותר אצל העיר יצאו בריוני העיר לקראתו הניח להם מתצה של מתצה, נתקרב יותר אצל העיר ויצאו כולם לקראתו והגית להם הכל, המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמכנלים עונות בכל השנה, ערב ראש השנה גדולי הדור מתענים ומותר להם שלוש סן העונות, בעשרה ימים הבינונים מתענים ומותר להם עוד שלוש, ביום הכפורים הכל מתענים ומותר להם הכל שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', ואמר בירושלמי כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' אומה כאומה הזאה, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שערו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים את שערם ואוכלין ושותין ושמהין שיודעים שהקב"ה יעשה להם נסים, ר"ל מגלחין את שערן ערב ראש השנה שלא יהו פרועי ראש ביום הדין, ומתעטפים לבנים לכבוד יו"ט, ואוכלין ושותין ושמהים בראש השנה שכן עורא אמר להם לישראל אכלו משמנים ושתו סמהקים וגו', ומכאן השונה למתענים בראש השנה כי המקרא עומד וצוח אכלו משמנים וגו' ואל העצבו וגו' ובראש השנה הוא דכתיב בספר עורא, ועוד עשרת ימי תשובה איך, ימי צום לא איך, והתשובה היא התועלת ולא התענית כראיאת התעניות אחינו בני ישראל לא נאמר באנשי נינה וירא אלהים את שקם ותעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו סדרכם, ובסוף יוסא ומה עיניו שאינו נוהג בשבתות וימים טובים ענש, איסור מלאכה שנוהגת בשבתות וימים טובים אינו דין שיענש, ובברכות שבתות וימים טובים דלא מני דלא אכיל אם מעה ולא הזכיר מעין המאורע סחורין אותו לאחר שפחה בהמנוב והמטיב תורא ראש, ובתעניות ירושלמי בכל שבתעין חוץ משבתות וימים טובים והול המועד וראשי חדשים וחנוכה ופורים, ובפ"ק דשבת ירושלמי ר' חייא רבה ספק לרב אין את יכול למיכל כל שאת חולין במהרה אכול ואי לא תהא אכיל שבעה יומין מן שאת, פירוש שבעת ימים שבין ראש השנה ליום כפור, וולתי שני ימים טובים של ר"ה שבדוראי יש לו לאכול במהרה, ובכל הימים טובים כמו כן דכיון שחייב אדם למרד את עצמו בגדל כדאמר בחגיגה כ"ש שיש לו לאכול במהרה לכל הפחות, הא לסרת שבעשרה הימים יכול לאכול, רק במהרה ובתשובה דהכל תלוי בזה, (אב"ן):

וכן כתב רב נטרונאי ביום טוב הראשון של ראש השנה אין להתענות כי מן התורה הוא, אבל ביום טוב שני ובשבת יכול להתענות. ואין נראה לי, כי הוא סותר דבריו, שגם השבת מן התורה, דכתיב ביה וקראת לשבת עונג, וחמור מיום טוב לגבי אוכל נפש, וגם יו"ט שני ספק מן התורה הוא ויש להחמיר בו כראשון, דשלוה מהם זהירו במנהג אבותיכם (כ"ג יו"ט), ולא הקלו בו אלא לענין מה ובמקום בני תורה אבל במקום שאינן בני תורה לא כראמר במס' שבת פרק תולין, (אב"ן). אבל דבריו רבינו האיהם הנראים לעינים, שכתב כך ולהתענות בשני ימים טובים של ראש השנה ובשבת שבין ראש השנה לכפור אכור שהרי פרנסי הדור הראשונים אמרו להם לישראל בראש השנה אכלו משמנים ושתו סמהקים, וכן בשבת שובה אין להתענות שהרי מ' באב או ערבו שהל בשבת אוכל ושותה כסעודה שלמה בשעה, ורחו את התענית לכבוד השבת, ואף בערב שבת איבעיא לן אם מתענה ומשלים כל שכן שבתות אחרות דלא דחינן משום העניה דרשות לעשות השובה, ולא אמרו חכמים לרחות עונג שבת אלא להתענית הלום משום צערא דגופא ואין לך עונג גדול מזה שקורעין לו נור דינו וכו', ואעפ"כ אמרו חכמים ליתיה תעניתא

הענייתא על תעניתו, ודרשו ה' בהמצאו לאו בהענייתא הליא מילתא ועשרה ימי חשובה איקרו עשרת ימי צום לא איקרו, וכל מי שאינו רוצה להתענות בהן אין כופין אותו אלא בתעניות הכתובים על פי התורה וע"פ הקבלה, וכל שכן בשבת דאמרינן בפסחים פרק מקום שנהגו הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג ע"כ :

אמרינן בכריתות השתא דאסרת סימנא מילתא היא ליכול איניש בריש שתא רוביא וכתרי והומי, יתרכו וכיזתינו יכתו שונאינו יתמו עונותינו, ומכאן יש לי סמך למנהג פרובינצא לקחת כל ענייני חידוש ולחת על השלחן בלילי ראש השנה לסימנא טבא לכל השנה הבאה, ראש הבבש שנתיה לראש ולא לזנב, וריאה שהיא דבר קל, וכסה דברים, ומנהג אבותינו תורה היא, (אב"ן) :

ב) בראש השנה אומר זכרנו וכו' באבות, ומי כמון אב הרחמים בנבורות, ובאתה קדוש ובכן ובכן עד המלך הקדוש כראמרינן בסוף מאימתי קורין כל השנה אומר האל הקדוש שראש השנה ועד יום הבפור אומר המלך הקדוש, כל השנה המשפט ואם אמר האל הקדוש האל המשפט, ופסקינן הכי המלך הקדוש המלך הקדוש ויאמר המלך הקדוש ואם טעה בהאל [המשפט] חזור למקום שפסק ויאמר המלך המשפט, לפי שהמלך יושב על כסא דין באלו הימים. האומר זכרנו לחיים טובים הרי זה פקח ומשתכר ואע"ג דכי יהיב רחמנא מיכותא לחיי הוא ריהיב לא כל אדם זוכה בה, ועוד צא ולמד מפילגש בנבעה על שלא כחננו אם לנצה ואם להנצח ראה מה היה סופם ובסוף שבחנו עלתה להם והצליחו, (אב"ן). וכן מנהג צרפת, וכן בספר חיים טובים, וכן וכתוב לחיים טובים. אתה בחרתנו יעלה ויבא מלך והשיאנו, ככל צרפת אין אומרים והשיאנו בר"ה וכפור לפי שברכת המועדים לא נכתבה אלא בשלש רגלים שנאמר עליהם איש כמתנת ידו, כך קבלתי מרבתינו בצרפת, והשיאנו לשון והשיאו אותם, והמענינו, ויש אומרים כמו השא ובאת :

ג) מנהג כל ישראל להתפלל בכריעה בר"ה ובכפור לפי שאנו הלוויין ברין וכל התלוי ועומר ברין דינו להתפלל בכריעה שכן מצינו בשלמה המלך ויהו בכלות שלמה להתפלל אל ה' קם מכרוע וגו' ומלך נדון בכל יום, וצא ולמד מדינאל שהלשינוהו על התפלה ראה מה כתיב בו וזמנין תלתא הוה בריך על ברכויה ומצלי קדם אלהיה וגו', כך מצאתי במדרש, (אב"ן). ודברך מלכנו אמת וקייט לעד מנהג לאמרו בכל גבול ישראל, ויש לי סמך קצת בפרקי ר' אליעזר (פרק י"ג) בין השמשות גורש אדם מן עדן שנאמר אדם ביקר כל ילין ובא שבת ונעשה לו סניגור והליץ לו יושר, ובמדרש תהלים עיקר המסך (במדרש) שמעה ה' צדק, לעולם ה' דברך נצב בשמים וגו', למשפטך עמדו היום, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע דברך שהצבת לאדם הראשון ביום זה לרון את בניו ברחמים כאשר דנתו ובא השבת והליץ עליו יושר כן תעשה לנו, לפי שהקב"ה בב"ה באלול ברא העולם כדאיאת בב"ר וסדר עולם רבה ובפרקי ר' אליעזר ויום שלשים של אלול שהוא ר"ה נוצר אדם ביום הרין ויצא ברימס כו' אתה סימן לכניך כו', לכך קבעו ודברך אמת, ושלום, (אב"ן) :

ד) בראש השנה פ"ד בראשונה היו מקבלין ערות החדש כל היום, פירוש יום שלשים של אלול, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים ביזר התקינו שלא יהו מקבלין אותם אלא עד המנחה ואם באו ערים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש, פירוש במנהג בעלמא משלימין אותו בקדושתו אתר שהתחילו לקדשו, אבל עיקר קדושה כשני הוא מכיון שאין מקבלין העדים בראשון מן המנחה ולמעלה וחשבון המועדות לדידהו משני, מכאן למדנו שיש לנו לברך בשני כבראשון, שאם מנהגנו לעשות ה' הימים כבומן הבית על ידי מנהג האבות עיקר קדושה לדידהו הוי משני כראמין, ואם כן יש לנו לברך שהחיינו כשני יותר מן הראשון, ואי משום ספק אנו עושים

עושים אותם שלא נתבקר לנו היאך עושין אותם בארץ ישראל הו' להו כשני ימים טובים של גלויות דסברכים זמן בתרווייהו ספק, ואע"ג רשני ימים טובים של ר"ה קדושה אתת הן היינו לענין סוקצה ונולד כראמר רבא בריש מסכת יו"ט הלכתא כוותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחוסרא, חדא האי, ושבת ויום טוב קדושה אחת הן ונולדה בזה אמורה בזה, ושני ימים טובים של גלויות נולד בזה מותרת בזה שהן ספק, אבל לענין זמן סברכינן בכל ימים טובים בין בשל גלויות בין בשל ראש השנה בב' לילות, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו רב יוסף טוב עלם וכשם רבינו יעקב ז"ל, (אב"ן). וכן מנהג צרפת ופרובינצא :

(ה) ואמר רב פלמוי שיש שנהנו לומר יעלה ויבא ויש שאין אומרים אותו אלא במוסף בזכרונת, והכל הולך אחר המנהג ואין להקפיד בזה, וצריך לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חנים וחסנים לששון את יום הזכרון הזה ואת יום מקרא קדש הזה, וי"ל המעם משום רקיל כרבן נמליאל דאמר ראש השנה ויום כפור כרגלים לענין אבל וכולהו מועדי ה' מקרא קדש מיקרו, וכן מנהג ספרד בימים טובים וחוליהם לומר את יום פלוני ואת יום מקרא קדש הוה, אבל בצרפת ופרובינצא אין אומרים את יום מקרא קדש הוה, ויש לי ספק למנהג ספרד דחניא כספרי יכול לא יהא יום הכפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קדש וכו', וכירושלמי ובמכילתא בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן ראש חדש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש האמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש ודין הוא שיאמר בעשיית מלאכה, פירוש אלא אם כן לצורך מועד או אין לו מה יאכל או בדבר האבוד שהתירו חכמים, וא"ר עקיבא הרי הוא אוסר אלה מועדי ה' מקראי קדש הא למדת שכל המועדים נקראו מקראי קדש, וכן מצאתי במסכת סופרים שצריך לומר במועדים את יום פלוני הוה ואת יום מקרא קדש הוה, אבל סאדור שאנו אומרים את יום חג המצות הוה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים למה יזכיר ב' פעמים ודיו בכך כמנהג צרפת ופרובינצא, וכן כתב רבינו האי אין אומרים בבבל בעבודה אלא ביום חג פלוני אבל במוסף אומר מקרא קדש זכר ליציאת מצרים וכן כתב רב עמרם, וכן נהגו בכל גבול ישראל וזלתי בספרד, (אב"ן) :

(ו) ואמר רב יהודאי ז"ל וכהן צדק יחיד בכל תפלותיו אומר סלוך כמ"ש חז"ל המליכוני עליכם כרי שיעלה וזכרוניכם לפני לטובה ובסה בשופר, וכן מנהג בשתי ישיבות, ואין אומרים הלל בר"ה מרתנן העובר לפני התיבה ב"ש של ר"ה השני מתקיע ובשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל, מדקאמר ובשעת ההלל מכלל דבראש השנה לא יאמר הלל ומפורש לעיל בהלכות הלל. השני מתקיע המתפלל המוסף, ובשעת הגזירה שנו, ירושלמי ר' יעקב בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהם הם הולכים ובאין עמרו עליהם והרגום נמנעו מלתקוע ותקעו בתפלה המוסף שנו דאינון חמי לון קרו את שמע ומצלו וקרו בתורה ומצלו ותוקעין אינון אמרין בנימוסיהון אינון עסקין (ולא אשנתו) ואע"ג דכסלה הגזירה תקנחא מיהא לא עקה, ואמר רב האי ז"ל מדאמר השני מתקיע ולא אמר תוקע מכלל שצריך אחר לתקוע ולא החזן אבל איסור אין בו, על כן אם יש אחר לתקוע יתקע ואם לאו יתקע החזן. ואחר שאין בו הלל כי הוא יום דין אחד ר"ה וכפור שחל בשבת אחר השבע ברכות למנחה אומר צדקתך וצדקתך צדקתך כשבת לברא את אבינו מלכנו, בין למאן דסבירא ליה דלא משום הכי הוא, ומפירש במנחה לשבת :

(ז) ובצדפת. ובפרובינצא נהגו לומר מראש השנה ועד יום הכפורים אבינו מלכנו ולא נהגו כלל בספרד, ויש סמך למנהג צרפת דאמרינן בתעניות מעשה ברבי אליעזר שירד לפי התיבה ואמר כ"ד רגנות ולא נענה יד אחריו רבי עקיבא ואמר

ואמר אבינו מלכנו חמאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא־אתה אבינו מלכנו רחם עלינו ונענה, (אב"ן) :

(ה) יסוד העכרמי ויש שחותרין בראש השנה והנחילנו בשמחה ובששון כל משפמי צדק ובשאר סוערים והנחילנו ה' אלינו בשמחה ובששון סוערי קרשך , ואין בזה שינוי סמכע ברכות , ובצרפת וקדשנו במצותיך ודברך מלכנו אמת וקים לעד וכו'. ואין מוכרין ב"ה ואת יום ראש חדש הזה דאמרינן בפרק ככל מערבין דוברין אחר עולה לבאן ולכאן , וכן אמרינן בירושלמי אמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' דוסא העובר לפני התיבה ביום של ראש השנה אין צריך להזכיר ראש חדש עם של ר"ה כלל , ועוד כתיב תקעו בחדש שופר בכסה איהו חג שהחדש מהכסה בו הוי אומר זה השני , ופירש רש"י דאם הוא מוכר במוספין קרבנות ר"ה ואינו מוכר של ראש חדש נמצא כמסעם את המוספים שהוא אומר את מוספי יום הזכרון הזה ולא יפרש את של ראש חדש כי אם של ר"ה וטוב לו שלא יזכר כלל דהא כיון שאמר כמו שכתוב בתורתך שוב אינו צריך כראיתא בסוף ר"ה , כך מצאתי בתשובות בצרפת , ואם חל בשבת מוכר של שבת תחילה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם :

(ט) ואמר רב האי ז"ל הלכה רווחת בישראל לברך לשמוע בקול שופר ולא תזון מינה , וי"ל שאין לו לברך לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמנהג צרפת כמו על מקרא מגילה , מפני שנגילה יוצא בה בקריאה לברא אע"פ שלא השמיע לאונו כראיתא בברכות נמצא שהקריאה עיקר אבל התקיעת שופר צריך שישמע התוקע קול שופר ואם לא שמע לא יצא כראמרינן ההם וימנין דמיפק רישיה זאתי שופר בבור ואם היה אדם הוקע בבור ואדם שהוא חוץ לבור אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא נמצא שהשמיעה עיקר ולא התקיעה שאין כוונת הלב הלוייה בה , אבל במגילה שהבנת הלב הלוי בה די לו בקריאה בלא שמיעה כקריאת שמע , (אב"ן) . ובסוד העכרמי (לשמוע) לתקוע בשופר וכן רוב מקומות באלמניאה , וכן בצרפת סברכים על התקיעת שופר ולא יתכן , אך כפרובינצא ובספרד סברכים לשמוע בקול שופר וכן עיקר כמנהג רבינו האי : (י) והנני כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (דברי ר' מאיר) רבן גמליאל אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתה תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדברין למה ציבור מתפללים וכו' אמר להם לדבריכם למה ש"צ מתפלל א"ל להוציא את שאינו בקי , ירושלמי הלכה כרבן גמליאל בבליין תקיעתא וכו' והוא שיהא שם מראש התפלה , ובבבלי א"ר שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאניסי ודקיימי בבית הכנסת דשמעי משליחא דציבורא מתחילה ועד סוף , אבל דעיר דלא אניסי ודקיימי בבית הכנסת ולא שמעי משליחא דציבורא לא פטר ומיחיבי לצלוי , וכן כתב רבינו סעדיה ברכות של ראש השנה שליח ציבור מוציא ידי חובת העומדים שהם העומדים ומכוונים לתפלתו מתחילתו ועד סופו ואינן צריכין עוד להתפלל :

(יא) וכתב רב משה גאון ז"ל יחיד דמצלי בראש השנה אי נמיר עלינו לשבח לימא ליה בלחישא ואי לא לימא מלך , ולא ליתקע ליה חברה על סדר התקיעות כי היכי דתקע לש"צ אלא כי היכי דמתרמי ליה , דתניא כשהוא שומען שומען על הסדר ועל סדר ברכות ולא אמרו אלא בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות , פי' על הסדר תשר"ה תשר"ה תשר"ה שלשה פעמים כל סימן וסימן ועל סדר ברכות שלשה הסימנים למלכויות וכן לזכוונות וכן לשופרות :

(יב) וכתב רב נטרונאי דנהנין בתרתין מתיבתא בראש השנה לצלוי שליח ציבור תשע וציבור לצלוי שבע הנפקין להו מתשע בצלותא דשליח ציבור , ויחיד בביתו תשע והוציא ידי חובתו במלכויות וזכוונות ושופרות , וכן כתב רב עכרם ז"ל אותן בני ארם שאינן באין לבית הכנסת חייבין בתשע ולא פטר רבן גמליאל אלא

עם

עם שבשדות וכו'. וכן כתבו רבינו שרירא ורבינו האי ז"ל כרב נחמנאי ז"ל :
 (ג) **ומנהג** כל ישראל שהציבור מתפללים השע, וראיות הרבה מדהנן כשם שש"צ
 חייב כך כל יחיד ויחיד חייב, ושליח ציבור מתפלל השע לכולי עלמא, ועוד
 דאמרו לו לרבנן נמליאל לדברך למה ציבור מתפללים אמר להן כרי להסדיר ש"צ לעבור
 לפני הריבה בקולרם ולהוציא את שאינו בקי וש"צ השע הוא דמצלי כמה שמדורו לו ואם
 הם מתפללים שבע מה יסדרו לו, ועוד היה לו להשיב כלום ציבור מתפללים השע שלא
 יצטרך ש"צ להוציאן, ועוד דקאמר להם ר"ג לדבריכם למה ש"צ יורד והלא צריך לירד ולהוציאם
 בהשע שלא התפללו אלא שבע, ותו לא מירי, (כך כתב הרב ר"י אבן גיאת) :
 (ד) **ואמר** ר' יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין
 כדי לערבב את הששן, ומדהלי טעמא בערבוב שפן למדנו שאם שמע
 הקיעות דמיושב ולא מעומד או מעומד ולא מיושב כגון שנמרפה לו השעה יצא דעיקר המצוה
 השע הקיעות ותו לא :

(טו) **ותנן** מי שבירך ואח"כ נתכנה לו שופר תוקע ומריע והוקע שלש פעמים, סדר
 תקיעות שלש של שלש, ואמר ר' יוחנן שמע השע הקיעות בהשע שעות ביום
 יצא, ממ' בני אדם כאחד לא יצא, בזה אחר זה יצא, ואף בסירוגין ואף כל היום כולו ובלבד
 על הסדר. ובירושלמי הקיעות אפילו שומען כל היום יצא והוא ששמען על הסדר :

(טז) **ובבבלי** ברכות והקיעות דכל השנה אין מעכבות זו את זו, אית דמפרשי שאם
 הקדים אהבה עולם ליוצר אור כדאיתא בפרק היה קורא ובפרק אמר להם
 הממונה, ובירושלמי דפ' היה קורא, ובשעת הרחק כי הרם בענין התמיד שהיו. משכביטין מי
 ואיכא דאמרי ברכות ותקיעות של העניות, אם הקדים ברכה להביריהת משש הנוספות מי
 שענה, והקדים הרועה לתקיעה, אבל ברכות דר"ה ויו"כ והקיעותיהם מעכבות שאם הקדים
 זכרונות ושופרות למלכות ותרועה להקיעה לא יצא דאמר הקב"ה אמרו לפני מלכות
 זכרונות ושופרות, מלכות כרי שהמליכוני עליכם, וזכרונות כרי שיעלה זכרונכם לפני
 למובה ובמה בשופר :

(יז) **וסדר** התקיעות פשוטה לפנייה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע, והניא בתוספתא
 תקיעות וברכות בין שהקדים ברכות לתקיעות או תקיעות לברכות יצא, וביחוד
 אבל בציבור לא יצא, דהניא כשהוא שומען שומען כו', לעיל :

(יח) **ויחיד** שלא תקע חבירו תוקע לו ויחיד שלא בירך אין חבירו סברך לו, פירוש
 שלא התפלל ברכות של ראש השנה, למדנו מזה דיחיד נעשה שליח
 לחבירו יחיד להוציא יד חובת מצוה שופר, וכן במגלה וכן בכל המצוה, אך אין
 היחיד נעשה שליח לחבירו יחיד להוציא יד חובת תפלה אלא כשהוא ש"צ, וכדאיתא
 בסוף פרק ראווה בית דין כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא במידי דהויא חובה יחיד
 וחובה ציבור בכל המצוה דיחיד נעשה שליח לציבור וליחיד אע"פ שיצא מוציא, אבל
 תפלה וכיוצא בה דאין שליחות ליחיד אלא בעשרה אין היחיד נעשה שליח להוציא
 חבירו בין יצא בין לא יצא אלא בציבור, הרב ר' יצחק אבן גיאת ז"ל :

כאתי לפרש בקוצר ענייני התקיעות

(יט) **שנינו** סדר הקיעות שלש שלש שלש, דבר"ה ויו"ה"כ של ויבל כתיבי שלש תרועות,
 שבתון זכרון תרועה, יום תרועה יהיה לכם, והעברת שופר תרועה בחדש
 השביעי, וכל מקום שנא' תרועה פשוטה לפנייה ופשוטה לאחריה כדמוכח התם, והרועה
 מהורגם יבבא, וכתוב באימיה דסיסרא ותייבב אם סיסרא, ולא ידעין אי נגותי ננחא (אי)
 וילילי ילא ופתמא ברישא ננח והדר ליל, אי ננחא ולא ילא או ילא ולא ננחא, ולצאת
 די חובתן אלו הספיקות, עושין השר"ה השר"ה ותר"ה כל אחד שלש פעמים, שברים (לשון)
 נגידות

גניחות שלשה בדרך הגונה מתוך צערו, ויליל התרועה שהיא אתר גניחת האדם הארוכה בסוף גניחותיו הקצרות, ושיעור תקיעה כתרועה ותרועה כשלש יבבות, ואי גניחה ויללא הא עכידנא תשר"ת, ואי גניחה ולא יללא הא עברינן תשר"ת, ואי יללא ולא גניחה הא עברינן תר"ת, הא בלאו הכי לא מני משום הפסק בין פשוטות לתרועות, דאי גניחה ולא יללא מפסקא תרועה בין שברים לתקיעה שבסוף תשר"ת, ולהכי עברינן תשר"ת, ואי יללא ולא גניחה הא מפסקא להו שברים בין תקיעה ראשונה לתרועה שבתשר"ת, ולהכי עברינן תר"ת. הרי לך שבתשר"ת תר"ת יצאנו מכל הספיקות וההפסקות וקיימנו תרועה אחת לברה. ולשלשת התרועות צריך הבא לצאת ידי חובה לעשות אלו שלשת הסימנים כל אחד שלש פעמים שהם שלשים קולות כנגד שלשים תקיעות שהיו במקדש בירושלים:

ב) ולסדר המוסף יש לעשות אלו שלשת הסימנים פעם אחת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות, והשו"ת חכמים למורח הציבור ואחרי שעשאו מיושב נמשע לעשותן מעוטר על סדר הברכות אע"פ שעל סדר הברכות הוא העיקר. ומנהג ספרד ופרובינצא כך, תשר"ת למלכויות תשר"ת לזכרונות תר"ת לשופרות, ובין כולם ארבעים. אך בצרפת יש מקומות שעושין תשר"ת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות על פי רבינו יעקב מ"כ, וכן עושין בכל קנפניא ובורגוניא, דטוב לנו לחוש על הספיקות ולא לחוש על ההפסקות דא"ר יוחנן שמע השע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. זו היא סברת רבינו יעקב נ"ע וכן עיקר. (אב"ן):

גא) ושמתני כי במדינת כבל עושין סאה קולות, וכך כתוב בערוך בערך פע, סאה פעויות דפעיא אימיה דסימרא*, וכך מנהגה, מיושב ל' קולות כמנהג כל הגולה, וכן מעוטר למוסף כשהיהודים מתפללין אחד תוקע להם על סדר הברכות שלשים קולות, שלשת הסימנים למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכששליח ציבור אומר המוסף בקול רם להוציא את שאינו בקי תוקעים שלשים על סדר הברכות, הרי צ"ו קולות, ולאחר סיום התפלה לפני קריש בתרא תוקע להם היחיד עשרה קולות כראמר לא שמע אינש קול אודניה מקל תקיעיא דבירושלים, הרי ק' קולות. כנגד ק' פעויות דפעיא אימיה דסימרא כך קיבלתי, ומצאתי סמך לרבר בפרשה אמור אל הבהנים בילמדנו, וזו שאמר הכתוב הן אתם מאין ופעלכם מאפע וגו' הן אתם מאין מליחה סרוחה ופעלכם מאפע ממאה פעויות שהאשה פועה בלדתה צ"ט למיתה ואחת לחיים, וצריך לפרש שצריך לומר כשנתייבבה חבלי יולדה באו לה באשה היושבת על המשכר וכיוצא פעתה ונבעתה. ושלוש, (אב"ן הירחי):

כב) תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, ירושלמי ר' אבא בשם ר' זעירא אמר אפי' אחת אין בידו, לטה רישא נבי סיפא מצטרף וסיפא נבי רישא מצטרף, לא רישא אית לה סיפא ולא סיפא אית לה רישא, וכראמר בבבלי לסימרא דסבר רבה דאמר שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה תוץ לבור יצא דשמע תחילת תקיעה בלא סוף או סוף בלא תחילה יצא והא הנן תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת ואמאי ליסלק לה בתרתי, אפסוקי תקיעתא סהדרי לא מפסקינן כלומר ולא יעלה כלל אפילו לאחת אבל שמע סוף בלא תחילה או תחילה בלא סוף יצא ובלבד שהיא בו שיעור תקיעה, הרב אבן גיאת ז"ל. וכתב רבינו האי ז"ל שכן המנהג וראוי לעשות שמשעה שבוירך התוקע לשמוע בקול שופר לא יסוח כלל וכן הציבור עד שישלימו כל התקיעות מיושב ומעומד, ואין צריך לברך בהקיעות מעומד שרעת המברך על כל התקיעות ואעפ"כ אם סח אונו תוור ומברך דנמצאת ברכה שאינה צריכה ועובר על לא תשא, ואם נאנס ולא יכול להשלים כולם יעמוד אחר התחילת ששמע הברכה ואינו צריך לברך לפי שאין מברך לתקוע אלא לשמוע וכיון ששמעו כולם יצאו ידי ברכה, אבל אם בא משהוין

* במרוך סע ליחא כל זס, רק עתה"ל מ"כ נסס הילמדנו בסוף הסימן: זה

זה התוקע השני ולא שמע הברכה חייב לברך, וכן מצאתי בשם רבינו מאיר ז"ל מצרפת, בפרק כיסוי הרם א"ר הנינאמורה ר' יהודה וכו' דהסח בין שחיטה לשחיטה חייב לחזור ולברך מאחר דאי בעי שחית ליה לעוף השני אי בעי לא שחית הסיה דעתו מברכה ראשונה שכבר נטר מצותו, וכן אמרו הסח בין הפילה להפילה חייב לחזור ולברך שהרי כשסח בינתים הרי נטר מצותו שבירך שהרי הפילה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד ועל כן הסח דעתו מן הברכה וצריך לחזור ולברך, אבל מצוה שבירך עליה והפסיק וסח בינתים ולא שני דלא יקיימנה וישלימנה אינו צריך לחזור ולברך שהרי לא הסח דעתו מן הברכה שבירך על אותה מצוה שהרי יש לו לנומרה, כגון תקיעה שופר וקריאת ההלל וקריאת מנילה וק"ש וכיוצא בהן דלא שני ליה שלא ימור את שמע כוליה אין צריך לחזור ולברך, הילכך אם בירך על מצות תקיעה ותקע תשר"ה וסח בינתים אין צריך לחזור ולברך דלא שני ליה שלא ימור כל הלכות תקיעת שופר ולא הסח דעתו מן הברכה, כך שמעתי, (אב"ן), וכן כתב רבינו סעדיה ז"ל דאין רשות לתקוע ולשומעים לשוח עד שישליכו כל התפלה. וכתב רב עמרם כי היה מנהגם אחר סיום התפלה לעשות הרועה לבדה לערבב את השמן וכן מנהג בשהי ישיבות, ורב האי כתב לא בהורת מנהג אנו עושין אלא מדכי אתא רבי יצחק ואמר כי מסיים ש"צ תקיעתיה ביבנה לא שמע איניש קל אודניה סקל תקועייה ברירושלים. הא למדה שהיחידים היו רגילין לתקוע אחר התפלה ואם אינן עושין אין עכוב בדבר שכבר יצאו ידי חובתן :

כג) לְבוּמָה כך המנהג כמו ליוצר ואומר עלינו לשבח ואחילה לאל שהוא רשות, על כן נקוה לך, ואומר עשרה מלכויות זכרונות ושופרות, שלש מן התורה שלש מן הנביאים שלש מן הכתובים ומשלים בשל תורה, מ"ט הלכה כר' יוחנן בן גורי שאם אמר אחד מן התורה אחד מן הנביאים אחד מן הכתובים יצא. סלוך והשיאנו, ובצרפת אין אוטרים אותו, ומתחילין וקדשנו במצותיך. השר"ת, היום הרת עולם פסוק הוא בירמיה ורחסה הרת עולם, היום הרינונו של עולם, כדאמר רבא כמאן אמרינן זה היום החלה מעשיך כמאן כר' אליעזר דבהשרי נכרא העולם, בראש השנה כפ"ק, ותוציא לאור משפמנו קדוש, והאובר ותוציא לאור משפמנו היום לא כיון יפה שאין ברין להחזיק עצמנו כצדיקים נמורים שנכתבים ונחתמים לאלהר לחיים כי אם כבינונים שתלויים ועומדים עד יו"כ, כך קבלתי בצרפת. ובמקום שיש ש"צ אין היחיד אומר עלינו לשבח, יסוד העממטי, וכן מנהג צרפת, אך בפרובינצא ובספרד ראיתי שהיחידים אוטרים אותה אף בציבור, ואינו יודע חילוק בין ביחיד בין בציבור, ומשליטין התפלה. וסנהג צרפת לוטר השליח ציבור אחר המלכויות ארשת שפתינו יערב לפניך אל רם ונשא מבין ומאזין סכים ומקשיב קול תרועתנו ותקבל ברחמים סדר מלכוהנו קדוש, וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכן כתב רב עמרם, אך בצרפת ובפרובינצא אין סנהג לאומר. וסנהג צרפת אחר הקדושה אוטר החון כי מקדישך כערכך קדשת נאה לקדוש פאר מקדושים וכו', ובכך יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עיר קדשך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל ציון משכן כבודך ועל מנוגך ועל הילכך, ויש לי סמך במדרש לפי שמאסו ישראל בימי ירבעם בן נבט בשלשה דברים במלכות שמים ובבית המקדש ובמלכות בית דוד, שנאמר ראה ביתך דוד ומאסו להם בית המקדש ומלכות בית דוד, איש לאהלו אל תקרי לאהלו אלא לאהלו שמאסו להם מלכות שמים, ואינו נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנא' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחרו אל ה' ואל סוכו באחרית הימים, ובכרכת בונה ירושלים תקנום חכמים ומבואר בהלכות סעודה, (אב"ן) :

כד) בְּזִנְהָג צרפת לההחיל מראש חדש אלול ואילך לתקוע בכל יום, ויש לי סמך לדבר בפרקי ר' אליעזר בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה והעבירו שופר בכל המחנה שהרי משה עולה להר ולא יתעו עוד ישראל אחרי ע"ז

ע"ז, והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, לכך התקינו לתקוע בראש חרש אלול בכל שנה ושנה, והצרפתים עושים אף משם ואילך, (אב"ן):

(כה) **מנהג** כל ישראל להשכים ולומר תחנונים מראש השנה ועד יו"כ שהם ימי רחמים כדאיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו אימתי בעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים, ויש מקומות בכפרד שמקדימין מראש חרש אלול, ויש לי סמך למנהגם לפי שעלת משה למרום בראח אלול לקבל לחות האחרונות ויורד ביום הכפורים ולכך הוקבע לדורות יום סליחה ומחילה שנאמר לו סלחתי כדברך, (אב"ן):

(כו) **ותשע** ברכות שאנו אומרים בתפלה המוסף בראש השנה אסרינן בירושלמי במסכת ראש השנה א"ר אמי קרטיגנאה כנגד תשע זכירות שאמרה חנה בתפלתה וכתוב בההיא פרשתא ה' ירין אפסי ארץ, הרי ביום הדין סדברה דחנה נפקדה בראש השנה כדאיתא בראש השנה שלש עקרונות נפקדו בראש השנה, ירושלמי בפרק כמה סדליקין ובפרק כאל מערבין מודים חכמים לר' יהודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים כו', מי גרם להם להיות שומרים שני ימים בסוריא על שם שלא שמרו יום אחד בארץ והם סוברים שמקבלים שכר על שני ימים ואינן מקבלים שכר אלא על יום אחד, והוא הדין לשתי חלות בסוריא, ר' יוחנן קרי עליהון וגם אני נהתי להם תקום לא טובים, כך מצאתי, (אברהם בן נתן):

בריך רהמנא דסייען.

הלכות צום כפור

(כו) **יום** הכפורים אכור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובהשמיש המטה, המלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי ר' אליעזר וחכמים אסרינן, והלכה כר' אליעזר דיהיב מעטא הכי, המלך דכתוב מלך ביפוי תחזינה עיניך, כלה מאי מעמא (אמר רב) כרי שלא התגנה על בעלה ועד איסת מיקרי כלה עד שלשים יום. והחיה תנעול את הסנדל מאי מעמא משום צנה, שמואל אמר אם מתחת עקרב שרי. והני חמשה עינין דסתניהין אסמכינהו רבנן אקראי דכתוב ביום הכפורים שבת שבתון, שבת שבתון, וכעשור, ואך בעשור, והיה זה לכם לחוקת עולם, ושתייה בכלל אכילה היא דכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך הירושך ויצהרך וכתוב אחד אוסר ונתת הכסף בבל אשר תאוה נפשך בכקר ובצאן ובין ובשכר וגו', וכולהו ילפי להו מקראי, אכילה ושתייה כתיב הכא תענו את נפשותיכם וכתוב התם ויענך וירעיבך זה להלן עיני דרעבון אף כאן עיני דרעבון. רחיצה דכתיב ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך וגו' וכתוב כי אמר העם רעב ועיף וצמא במדבר, רעב מלחם וצמא ממים עיף מרחיצה וכתוב סים קרים על נפש עיפה ואם נאמר ששתיה הוה כתב בנפש, ואיקרי עיני דכתיב וכי התענית בכל אשר התענה אבי, סיכה דכתיב לחם חמורות לא אכלתי ובשר ויין לא פא אל פי וסוך לא סכתי וכתוב אשר נהת לכך להבין ולהתענות וגו'. נעילת הסנדל דכתיב ודור עולה במעלה הוייתם עולה ובוכה וראש לי חפוי והוא הולך יחף ואיקרי עיני דכתיב וכי התענית בכל אשר התענה אבי, ותשמיש המטה דכתיב אם תענה את כנוהי אם זענה בתשמיש: ומיבעי ליה לאיניש ליקורי ליומא דכפורי בכמות נקייה דאמר ליה ריש גלותא לרב המנונא סאי דכתיב לקדוש ה' סכובר אל זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא

שתיה אמרה תורה בבריה בכמות נקייה (שבת ק"ט):

(כז) **ת"ז** ההולך להקביל פני רבו או פני אביו או מי שהוא גדול ממנו בהבמה עובר במים עד צוארו ואינו חושש, איבעיא להו הרב אצל הלמיר סאי ולא איפשטא

ואוליגן

ואולינן לחומר, רבא שרא להו לכני עבר ימינא למיעבר במיא לנטורי פירי, א"ל אבוי לרבא הניא דמסייע לך שומרי פידות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין :

(כ) רב יוסף שרא להו לכני בי תרבו למיעבר במיא למיתוי לפירקא ולמיל נמי כרי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא. ולמיעבר למשאל שמעתא עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקי, ובשבת עובר דרך מלבוש ובמנעל אבל בסנדל לא. ואסור לישב במים המטפחת ביום הכפורים :

(ל) רב יהודה מצטנן בקרי דמוהר להצטנן בפירות רבה מצטנן בינוקא רבא מצטנן בכסא דכספא, וה"מ הסירא אבל סליא אסור ודהספא סליא נמי אסור דילמא אתי לאיורדבויי. כל מי שאוכל ביום זה כשיעור כותבת גדולה שהוא פירי הסרה או ששותה מלא לוגמו של מים או מאחד מכל מיני משקין מהחייב כרת דאמרינן האוכל ביום הכפורים ככותבת הנסה וגרעינתה או ששותה מלא לוגמו של מים או מאחד מכל מיני משקים נתחייב כרה, וכל רבר אוכל המויק באוכלו אם עבר ואכלו פמור, וכן משקה, דאמרינן האוכל אכילה גסה כיונה"כ פמור ודוקא שהזיק מאותה אכילה, ואמרינן נמי כס פלגלי ביומי הכפורי פמור פירוש שהוא מויק לו. והינוק כל זמן שלא הגיע לכלל י"ג שנה ויום אחד והניוקת לכלל י"ב שנה ויום אחד אם אכלו ביום הכפורים אינן חייבים כרת האם הגיעו חייבים כרת. ואמרינן תינוק בן השע בן עשר סחנבין אותו לשעות בן י"א בן י"ב משלימין מדרבנן בן י"ג משלימין מדאורייתא, וכן בתניוקות :

(לא) ומאבילין חולה ומעוברת המסוכנים ביום הכפורים בין על פיהם בין על"פ הרופאים, שני רופאים זה אומר צריך וזה אומר אינו צריך ואפילו החולה עצמו אומר אינו צריך שומעין לזה שאומר צריך, וכל שכן שאם החולה אומר צריך ששומעין לו, ואפילו בקשו דבר האסור באכילה נזהגים להם דאמרינן עוברת שהריחה בשך קרש או בשך טמא הוחבין לה כוש ברוטב אם נתייבשה דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה רוטב עצמו אם נתיישב דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה שומן עצמו שאין דבר עומד בפני פיקוח נפש חוץ מן דברים שכומב שימחה בהן או ירהר ואל יעבור, ואלו הן על"פ ז"ע וש"ד כרמוכת כמסכת אבל כל דבר חוץ מאלו אינו עומד בפני פיקוח נפש דכל ספק נפשות להקל :

(לב) מי שאהו כולסוס מאבילין אותו דבר טמא עד שיאור עיניו, מי שנשכו כלב שומח אין מאבילין אותו מחצר כבר שלו ור' מתאי בן הרש חתיר ויחד אצל רבים הוא והלכה כרבים, ועוד א"ר מתאי בן הרש החושש בפיו מטילין לו סם כשבה וקיימא לן כוותיה כהא דלא פליגי רבנן עליה כהא דהא ר' יוחנן חש בצפירינא ועבדו ליה סם בשבת והוא חולי שמהחלה בפה ונוסרה בכני מעים מאי סימנא כד רמי סירי בכניה ואתי ליה מבי דרי, פירוש הבשר שבין שיניו, והיינו טעמא דקתני מטילין לו סם כשבת משום דה"ל ספק נפשות וכל ספק נפשות רוחה את השבת לאתויי ספק שבת אחרת, היכי דמי כגון דאמרוה להמניא יומי ויומא קמא דשבתא מהו דתימא לעכביה עד לאורחא כי היכי דלא נחיל עליה תרי שבתא קמ"ל :

(לג) תניא נמי הכי סחטין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו ואין אומרים נסתין לו עד שיכריא אלא סחטין חמין לחולה בשבת מיד, וספיקו רוחה שבת ולא ספק שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת ואין עושים דברים הללו לא ע"י נכרים ולא ע"י קטנים אלא ע"י גדולי ישראל ואין אומרים לעשות דברים הללו לא ע"י נשים וע"י כותים אבל מצטרפו לדעת אחרת :

(לד) ת"ד ספקים פיקוח נפש בשבת והורו רבי זה משיבא וא"צ ליטול רשות סבית דין כיצד ראה הניוק שנפל לים פורש מצורה ומעלהו והורו רבי זה משוכת ואינו צריך ליטול רשות סבית דין ואע"ג דקא צייד כוורי :

(ל) **ראה** תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו והקדיח הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מתקן דרגא לחוליא. ננעלה דלה בפני תינוק שובר הדלת וכוציא והזרזי הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מבית רין ואע"ג דקא מיתבר ליה שיפי : (לו) **מכבין** ומפסקין בפני הדליקה והזרזי הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מסכיך מכוכי, וצריכא דאי אשמעינן ים משום דאי לא מסקי ליה מית אבל בור איפשר דיתבי (אפומא דבירא), ואי אשמעינן בור משום דקא מיבעית אבל דלת איפשר דיהיב כהאי גיסא ומכשכש ליה באמנוזי צריכא. מכבין ומפסקין למה לי א"ר אלעזר לא נצרכה אלא אפילו לחצר אחרת, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב היכי דמי אילמא דאיכא ט' ישראל וכותי אחד הא רובא ישראל גינהו אי נמי מחצה על מחצה ספק נפשות להקל ואלא דאיכא ט' כותים וא' ישראל הא נמי פשיטא דהוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי לא צריכא דפריש חד מינייתו ואול לחצר אחרת סהו דתימא כל דפריש סרובא פריש ולא מפקחינן קמ"ל אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב. איני והא"ר ויהנן אפילו תשעה כותים וישראל אחד באותו חצר מפקחים בחצר אחרת אין כפקחין לא קשיא הא דפריש כולו הא דפרוש מקצתייתו :

(לז) **מי** שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק כותי ספק ישראל מפקחין עליו מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחורו, מצאוהו חי פשיטא לא צריכא אלא אפילו לחיי שעה. ת"ד עד היכן הוא בודק עד מבורו וי"א עד חוסמו בדק ומצא עליונים סתים לא יאמר כבר סהו התחתונים, מעשה היה ונמצאו העליונים סתים והתחתונים חיים, אמר רב פפא מחלוקת סמטה למעלה אבל למעלה לסטה כיון דברק ליה עד חוסמו תו לא צריך דכהיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ומנא לן דפיקוח נפש דחי שבת דכתיב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם :

(לח) **המאות** ואשם וראי מכבירין, מיתה ויום הכפורים ככפרים עם התשובה, ותשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה ועל החמורות הוא הולת עד שיבא יוה"כ וכפר, שאל ר' מתיא בן חרש ברומי [את ר' אלעזר בן עזריה] אמר לו שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש א"ל ג' הן ותשובה עם כל אחד ואחד, עבר אדם על מצות עשה ושב אינו זו משם עד שמוחלים לו מיד שנאמר שובו בנים שובבים, עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויה"כ מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים חולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדהי כשבט פשעם וגו', אבל מי שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא כולן חולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם וגו', היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא כשרא מבי טבחה ולא יהיבנא דמי לאלתר, ור' יוחנן אמר כגון אנא דסמנינא ד' אסות בלא תורה ובלא הפילין, רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא רב יצחק בר רב דימי אמר כגון שהבירוי בושין משמועתו :

(לט) **ת"ד** כוסן שאדם שונה וקורא ודכורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו בשוק נאה ונושא וניתן באמונה מה הבריות אוכרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו ואשרי רבו שלמדוהו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה יפים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אוסר ויהיבנא לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר, ובוסן שאדם שונה וקורא ואין דבורו בנחת עם הבריות וגו' מה הבריות אוכרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי להם לאביו ולרבו שלמדוהו תורה אשריכם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראיתם כמה מכוערים מעשיו

מעשיו וכמה מקולקים רכביו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארכו יצאו . אמר ר' לוי גדולה תשובה שמנעה עד כמה הבכור שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך , א"ר חמא בר' חנינא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בני ישראל ארצם משבותם , היכי דמי בעל תשובה כנון שכאת דבר עבירה לידו ופירש , מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותו פרק ובאותה אשה :

(ט) אמר רב יהודה רב רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשרי נשוי פשע כמוי חמאה , לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו . הניא עבר אדם עבירה פעם אחת מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם נבר והתניא ג' מוחלין לו ד' אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד הא בציבור . גרסינן בפרק סדר תעניות כיצד ת"ד אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שהופש שרץ בידו שאפילו מובל ככל מימות שבעולם לא עלתה לו מבילה ורקו מידו עלתה לו מבילה שנא' ומודה ועווב ירוחם :

(מא) תניא עבירות שהתודה עליהן יו"כ זה לא יתודה עליהן ביו"כ אחר ואם שנה כחן צריך שיתודה עליהן ואם לא שנה בהן ומתודה עליהן עליו הכתוב אומר ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שכן דרי זה משובח דכתיב כי פשעי אני ארע וגו' אלא מה אני מקיים בכלב שב על קיאו כררוב הווא דא"ד הווא כיון שעבר אדם עבירה פעם אחת ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשיה לו כהותר :

(מב) וצריך לפרט את החמא שנאמר אנה חמא העם הזה וגו' ויעשו להם אלהי זהב דברי ר' יהודה בן בבא ר' עקיבא . אומר אינו צריך אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כד"ר ינאי דא"ר ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף זהב שהשפעת להם לישראל עד שכלו שפתותם מלוטם די הם גרמו לעשות להם אלהי זהב . מפרסמין את החנפים מפני חילול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו ועשה וגו' . כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כרי שלא יהיו תלמידיו נוהלין העולם הבא והוא יורד לשאול שנא' כ"ל תעווב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת , וכל המחמיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהיו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוהל העולם הבא שנאמר אדם עשוק ברם נפש עד בור ינום אל יחמכו בו :

(נג) האומר אחמא ואשוב אחמא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה , אחמא ויוה"כ מכפר אין יום הכפורים מכפר , עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו , אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפי' ברברים צריך לפייסו שנאמר אם ערבת לרעך תקעת לוד כפך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל וגו' לך התרפס והרב רעוך אם יש לו מסון בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים . אמר רב יהודה וצריך לפייסו בלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם שנאמר ישור על אנשים ויאמר חמאתי וישר העייתי ולא שוה לי , ואם סת א"ר יוסי בר חנינא מביא עשרה בני אדם ומעמידין על קברו ואומר חמאתי לה' אלהי ישראל ולפלגני זה שחבלתי בו . אמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מחילוה מחבירו אל יבקש מסנו יותר משלשה פעמים שנאמר אנה שא נא ועתה שא נא , ודוקא חבירו אבל לאביו ולרבו עד דספיים ליה ומסיפיים , עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי :

(נד) אמרינן בעירובין בפרק ככל מערבין גבי קידוש על היין היכי נעביד ליברין עליה ושתי ליה כיון דקביל עליה איהמר ליה , ליברין עליה ולניחיה המברך צריך שיטעום , ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך הלכך לא אפשר :

(מה) **ואם** בא ברית מילה ביום כפור או בתשעה באב וכשאר הענית ציבור כתב רבינו שלמה ז"ל שיברך על הבוס ויניהגו עד מוצאי התענית ושתי ליה אבל לא ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך, ואין נראה דאם בן גם בקידוש לביל כפור ליברך עליה ולניהגיה עד מוצאי התענית, אך מה ששמעתי בצרפת בשם רבינו הקדוש רבינו אליהו בר' יהודה מן פרי"ש העירה נראה עיקר והלכה למעשה היו עושין על ידו בצרפת בזה להטעימו לתינוק, ואין בזה חשש דאתי למיסרך כלל אלא בקידוש צום הכפור שהוא מדי שנה בשנה ואם בכל שנה יטעימו לתינוק כל איש ואיש בביתו ודאי אתי למיסרך. אבל כשהל ברית מילה בהענית ציבור אם יטעימו לתינוק לא אתי למיסרך דאולי לא יבא בכמה שנים ברית בהענית ציבור דלא שכיח הלכך אין לחוש לכך, וייושר, (אב"ן):

(סו) **כתב** רב עמרם גאון ז"ל שבערב יוה"כ אין רשאים להטמין את החמין שאין מוטמין אלא בערב שבת לכבוד שבת וזה נמצא כאילו מטמין לכבוד החול מוצאי התענית.

ורב נמרואי כתב הטמנת ערב שבת הוצרכה לכבוד השבת אבל להטמין ערב יום כפור למוצאו למה הוצרכה יתקן כל צרכיו למוצאו שהוא חול אבל איסור אין בו ואין מטמין ביד העושה, ומנהג צרפת ופרובינצא הוא להטמין ומנהג כשר הוא, שאם לא יעשו בן יהיו בני אדם/בהולין ויגעים ויקצרו את התפלה כדי למהר ולבשל ולא יוסיפו מחול על הקדש, וגם יהיה סבה שהילדים יאכלו מבעוד יום שלא יוכלו להתאחר עד התכשלים, וכשימצאו הכל מוזמן ומתוקן למעודה לא יבאו לירי חשש איסור, ושלוש, (אב"ן):

(סז) **ואמרינן** בסוף יומא כך היה מנהגו של ר' יהושע בן לוי ערב יום הכפורים מביאים לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים ולמחר

מקנה בה פניו ידיו ורגליו, פירוש כמין כלים נגובים רעבד לה שלא יבא לירי סחיפה, ואסור ליה איפכא אסרת לן ואותיבנא לך סחיפה, ומצאתי בירושלמי בסוף יומא ביום הכפורים מביאין לו מפה ומרחין את ידיו ומקנה אותן במפה ומעבירה על גבי עיניו ואינו חושש, בתשעה באב רוחץ את ידיו ומעבירם על עיניו. סוף סוף הירושלמי חולק ואינו עיקר דאמר בבבלי אסור לאדם להושיט אצבעו קטנה במים כמ' באב כדרך שאסור ביו"כ, (אב"ן). ואדם שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו כל השנה עד שירחץ פניו וידיו במים מותר, בשם הגאון ז"ל:

(סח) **ואם** היו ניצוצות של מי רגלים ניהוין על רגליו מותר לרחצן ולשפשפן בידיו כדהגן זה הכלל היה במקדש כל המיסק רגליו צריך טבילה וכל הטמיל מים טעון קידוש ידים ורגלים ואמרינן בשלמא רגלים משום ניצוצות אלא ידים למה זאת אומרת מצוה לשפשף, וביום הכפורים התירו לקנה בכלים נגובים אבל להדיח ידיו לא התירו, וכאשה הוא שהתירו להדיח ידה אחת לתת פת לתינוק משום שיבתה, פירוש רוח רעה השורה בידים ומקפרה על שלשה פעמים, וכן גורו החמים על שמאי להדיח בשתי ידיו ולהאכיל פת לתינוק, הא לאו הכי אסור:

(סט) **וביום** הכפורים יושב על גבי כרים וכסתות ומצוות נאות אין בו משום עבירה ובכבוד שיהיה רוב הציבור יושבים עליהן אבל מיעוטן לא מפני המחלוקת:

(ג) **מצאתי** ולענין נעילת הסנדל בלא מעל שרי כי הא דרבה בר רב הונא כריך סודרא אברעיה ונפיק. ומגדל של שעם בין ביו"כ בין בהענית ציבור מותר, רב יהודה נפיק בדהימני פירוש מעל שעושוין מן קש של חמין. אביי נפיק ברהוצי רבא נפיק בדובלי מין עשב הוא, נמצא שכל מעל שאינו של עור מותר:

(נא) **ומעתה** בתי שוקים של כגד מותר לצאה בהן בין כמ' באב בין באבל בין ביום הכפורים דלאו מעל הם ואינו אסור כי אם מעל של עור כדאיתא בירוש'

יוצאים באנפליאה של כגד, וכתב רב אחא משבחה ובהלכות גדולות דאי צריך איניש למיפק בדוכתא דשכיחי נחשים ועקרבים והוא דחיל למיזל המן כלא מסאני שרי למיכרך מדי

מידו אכרעיה כי היכי דאמרן לעיל דלא ליהוק אבל סמאני בן דספנק יין דלא ספנק אסור ע"כ. ולא נראה דאמר שמואל כל שהוא סחמת סגנת עקרב מותר תל כרחין אף במסאני קאמר דהא בהני דאמר אף בלא סגנה שרו למיפק בהו לכתחילה, והרב ר' יצחק אבן גיאת כתב וכן עיקר, לא ישייל ארם בקורדסין בתוך ביתו אבל הוא מפיל באנפליא של בנד אבל סנדל ומנעל של עור לא ישייל בהן מבית לבית ולא מסמה לממה. ירושל' אית הגא הני יוצאין באנפליא ביום הכפורים ואית הגא דהני אין יוצאין, מאן דהני יוצאין באנפליא של בנד, ומאן דהני אין יוצאין באנפליא של עור, ר' יצחק בר נחמן סליק לגבי רבי יהושע בן לוי בלילי צומא רבא נפיק לגביה לבוש סולייסא א"ל מהו דין א"ל אסמנים אני, חד תלמיד מן דר' מנא אורי לחד מן קייובי דנשיא למילבש סולייסא א"ל אי מן הדא א"ל מן דר' יהושע בן לוי הוא א"ל ר' יהושע בן לוי אסמנים הוא :

(נג) וכתב רב עמרם שכך סנה ערב יום הכפורים משש שעות ולמעלה ארם הולך לבית המבילה וסובל ואין לברך על המבילה וכל שכן על דרחיצה מי שרוחץ בתשעה קבין הואיל ואין מצוה בזמן הזה, אבל מבילה שהיא מצוה כגון היוולדת והנדה והזבה מברכין ואח"כ מובלין, ודאמר כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה אוקמוה רבנן קשישי במבילת גר ועבר דלא חוו קודם מבילה:

(נד) ולפני הסעודה מתורה לאחר תפלתו, דהניא מצות וידוי ערב יום הכפורים עם תשיכה אבל אסרו חכמים מתורה אדם קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו עליו, ואע"פ שהתורה ערבית יתורה שחרית [ומוסף] ומנחה ונעילה דהניא אור יום הכפורים מתפלל שבע ומתורה, שחרית מתפלל ו' ומתורה, מוסף מתפלל ו' ומתורה, מנחה מתפלל ו' ומתורה, נעילה מתפלל ו' ומתורה, וחזרת בוידוי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אם בא לחתום בוידוי חותם, למדנו מזה דבין לר' מאיר בין לרבנן מותר לחתום בוידוי ולומר ברוך אתה ה' האל הסולחן כאשר כתוב בספורים הישנים, אך הרב רבינו סעדיה ג"ע כתב שכל מי שחותם בוידוי טועה הוא וכן סנהג כל ישראל שלא לחתום ולא ידעתו למה אין חותמין, וכמדרסה לי שכך שמעתי בשם ר' יעקב בצרפת שרשאי ארם לחתום בה, (אב"ן). ואמר רב עמרם שלוח ציבור אומר וידוי וזמא לאחר שמיים את תפלתו בקול רם להוציא את הרבים ידי חובתן, ואומרים אבינו מלכנו ואין גופלין על פניהם, וזה הוידוי וזמא לכל תפלות יום כפור לבד מנעילה שאומרים אתה נוהן יד לפושעים, וכן מנהג כל ישראל כרב עמרם. אך לפי ההלכה אינו כן דת"ר מצות וידוי עוה"ב עם השיכה והיכן אומר יחיד אומר אתר תפלתו וש"צ אומר באמצע התפלה, מה היא אבל אנחנו חטאנו. אמר בר המדורי הוא קאימנא קמי דבר שמואל והוה יתיב כי כמא שליחא דציבורא אבל אנחנו קאים אמינא ש"מ עיקר וידוי האי הוא, למדנו מזה דוידוי סעומד הוא ולא מיושב דהא קם ליה, ואע"פ שהתפלל צריך לעמוד כי שמע ליה משליחא דציבורא ולעולם כבריעה כראמרין לעיל, ורב האי כתב שאין מנהג לש"צ להתורות במנחה בערב וי"כ ואם ירצה לומר בברכת המרבח לכלוח הרשות בידו, אך לא שמענו מנהג זה, ואם מפני שאין בקיאין צריך להודיעם שכולן צריכין להתורות לאחר תפלתם לפני סעודה המפסקת. וכתב רבינו שרירא שבשביל להסדיר תפלת וי"כ לפני אדם שאינן בקיאין בה אין לשליח ציבור להשמיע קולו בעור שהוא מתפלל בלחש מוקולה לא ישמע. אך לאחר תפלתו שהוא מתפלל בקול רם להוציא את מי שאינן בקי יתפללו עמו אם ירצו :

(נד) וכתב רב עמרם שכך אמר ריש סתיבא מנהג שלנו וכבית רבותינו שבבבל לאחר הסעודה המפסקת חזורים למקדש מעם להתפלל ערבית, ולפני פריסת שמע עומד ש"צ ומברך שהחיינו שמא יש אחד מהקהל שלא בירך בכיתו, והרשות ביד כל אחד לברך בכיתו כראמרין בפרק שני דעירובין הלכתא אומר זמן בריה וי"כ זמן אומר.

אומרו אפילו בשוק. וכן כתב רב נטרונאי ששיצ' אומר וסן להוציא את מי שלא בירך. וכתבו רבי' סעדיה ז"ל ורבינו האי ז"ל דבין יחיד בין ציבור חייבין לברך שהחיינו אחר חפלת ערבית. ונהגו רוב סקומות בספרד ובפרובינצא ובצרפת לאומרו לפני התפלה כרב עמרם :

נה) **וכתב** רב עמרם שיש מקומות ששיצ' אומר לפני התפלה כל נדרים * ואומר שהחיינו לפי שאין כוס בליל יום כפור לאומרו, אבל שדרו מסתיבתא הקדושה שמונה שמות הוא לומר כל נדרים, וכן כתב רב סעדיה לומר כל נדרים ואומר כסוף דבריו וכי תקון רבנן כל נדרים רק לעדה ששגגה ואסרה על נפשה בשבועה בבית הכנסת כגון נדרי אונסין ושגגת ציבור כדכתיב ואם כל עדת ישראל ישנו, אבל מי שנשבע כל השנה להתיר שבועתו ולבטלה לא :

נו) **וכתב** רב נטרונאי אין נוהגין לא בשתי ישיבות ולא כבבל להתיר נדרים לא בראש השנה ולא ביו"ט, אך שמענו שיש מקומות שאומר השיצ' כל נדרים שלש פעמים ולא שמענו מרבנותינו, ומנהג צרפת ופרובינצא לומר כל נדרים ג' פעמים, ור"י הגיה בו לומר מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה, והבי איתא כנדרים (פ"ג) הוצה שלא יתקיימו נדריו יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדרים שאני עתיד ליתור כל השנה הרי הם בטלים ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר, ואקשינן אי זכור בשעת הנדר עקריה לחנאיה וקיימיה לנדריה אמר אבוי תני ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר, רב אמר כגון דאתני בראשי השנה ולא ידע סמאי אתני ונדר וזכור בשעת הנדר דאתני אמר בשעת נדרו שעל דעת הראשונה אני נודר אין בו ממש והנאו קיים לא אמר על דעת הראשונה אני נודר בטל הנאו וקיים נדרו, רב הונא בר חיננא סבר למדרשיה בפירקא א"ל רבא אתא קא מסתים לה סתומי כרי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים ואת דרשה ליה בפירקא, הא למדת דאף דאתני מעיקרא לא סבר רבא לאורוי, וכל שכן נדרים ושבועות שעברו כבר שאין סתירין ואין מורין להתיר ואין התרה מועלת להם למי שהתנה לאחר נדרו שיהא בטל כלל הילכך אין ראוי לומר התרה זו כלל, הרב בן גיאת. וכתב רבינו האי שהלכה כרבא דמחמיר לפיכך אין אנו נוהגין כמשנה זו ואין אנו ספירין ומתירין נדרים לא ברי"ה ולא ביו"ט ולא שמענו מרבנותינו אף אתם ההכמים החמירו על עצמכם ואל תשנו מסנהג הישיבות. ור"י כתב כל נדרים שאומרים בליל הכפור הגיה אבא מרי מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהו איחרטנא כהון וכו' וכן עיקר, והאומר מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהו איחרטנא כהון טועה הוא שאי אפשר לו להתיר לעצמו ובלא חרטה דמעיקרא ובלא יחיד מוסחה או ג' הדיוטות, ועוד דהלכה כרב פפא דהוא בתרא דאמר בפרק השולח גמ שצריך לפרט את הנדר, אלא כהנהגת אבא מרי עיקר, וספך לדבר בפרק ד' נדרים הוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יעמוד בראש השנה וכו', לעיל, ופריך אי זכור וכו', לעיל, דלא ידענו להאי דאמר לעיל לאומר בפני חבירו כל הנדרים וכו' דהתם ודאי לא סביל להתנאי דידיים מוכיחות שלבטל הנדר של אחריו הוא מכיין ואמר אבוי תני וכו', לעיל, וכן הלכה דשימח פירכת התלמוד ודבריו אבוי מוכיחין כך ורבינא ורבא דמשנו שינויי אחרין לא פליגי אתלמודא אלא סברי דלא צריך לשנויי כדאבוי כדמשני גבי שבועות דפריש אבוי באומר שבועה שראיתו ופריך רבא והא דומיא דנדר קתני אלא אמר רבא באומר יאסרו וכו' אם לא ראיתו ואבוי לא פליגי אלא דבעי לאוקמי לישנא דאם לא ראיתו ורבא אמר דאתני

* מנולר כנמלל ונפוסקיס שזין טייך הימר והסרה רק לנדרים ושבועות סמדר או טבע סדס נמה שונע לעמנו נבכד, כגון זכור או לא זכור, אישן או לא אישן וכדומה. לכל נמה טענע לתכירו ומכ"ס למחשלה או נכחי המספס אין שום הימר הסרה ושאלה כלל, והטובכר יגמו חמור מלך מלך, רממנל לנין :

דאתי וכו' ולא ידע כמה התנה אם מדברים שבינו לחבירו אם מדברים שבינו לכל העולם או משאר דברים והשתא קא נרד אי זכור בשעת הנדר ואמר על דעת וכו' לכשיזכר שמדבר זה התנה הנדר לית ביה מששא ואם לא אמר על דעת וכו' לכשיזכר מדבר זה במליה לתנאיה שהיה זכור ולא חשש וקיים נדר ולרבא אפילו לא אמר אי אין זכור בשעת הנדר [לא אמרין] במליה לתנאיה וקיימיה לנדריה ובהא מודה לאבוי וליבא מאן דפליג כי אין זכור מתנאו כלל נדריה לית ביה מששא :

נו) **ובתחילת** החן והוא רחום, יסוד העמסמי רמנהג ספרד שאומר לעולם והוא רחום בערבית, ובשאר ארצות אין אומרים אותו כי אם בחול ומבואר במקומו, ברכו ק"ש ושהים לפניו ושתים לאתריה ותותמים פורס מוכת שלום. זה מנהג ספרד בימים טובים ולא בשבתות ומנהג צרפת ופרובינצא אף בשבתות והמעס מבואר במקומו :

זמ) **מתפללין** ביום הכפורים ובר"ה בכל התפלות מלוך (זולתי בהוכרת יום כפור) בברכה רביעית ואחר מלוך מחול לעונותינו והשיאנו ותותם מלך מחול וסולח וכו' מלך על כל הארץ וכו' ומהורה אחר תפלתו וידוי וזמא אבל אנחנו וידוי רבה על חסא על חמאים, ורב עמרם אמר שאינו אומר יעלה יובא ולא מלוך אלא מחול לעונותינו ודברך מלכנו אמת וקיים לעד וכו' ויום הכפורים, וכן מנהג צרפת שלא לומר מלוך אך אומר יעלה יובא, ובספרד ובפרובינצא אומרים את שניהם. ואם הל יום כפור בשבת אומר החון אתה תפלה ויכול ומעין שבע סגן אבות כדברך כדרך שאר שבתות השנה ותותם מקדש השבת ואין צריך להזכיר יום הכפורים שאלולא שבת אין לש"צ היודר לפני התיבה ערבית של יום הכפורים לומר מעין שבע (נפלק נפס מליקין), ואף על גב דבנעילה מוכרינן דשבתא התם היינו טעמא דיום הוא שנתחייב בארבע תפלות כדאמר התם, ואתר התפלה אומר מליחות ותחנונים קריש :

נז) **בשחרית** ששכימין לבית הכנסת ופותח החון בברכות ואחרי כן פותח בוטירות של שבת ואומרים הורו לה קראו בשמו, תפלה למשה, תפלה לרוד שמעה ה' צדק, לרוד אליך ה' נפשי אשא, לרוד משכיל אשרי נשוי פשע, למנצח חנני אלהים כחסוך, למנצח לך דוסיה, למנצח לבני קרח רצית ה' ארצך, תפלה לרוד המה אלי אונך ענני, לרוד ברכי נפשי את ה' ה' אלהי נדלת מאד, שיר למעלות אשא עיני, שיר המעלות אליך נשאתי את עיני, שיר המעלות לרוד שמתתי באומרים, שיר המעלות מסעמקים, הללויה הללו את שם ה' וגומר כל המזמור. ופותח ברוך שאמר ויש שמוסיפין בו מענין הימים ליום טוב ושבת וכן מנהג ספרד, ולא יתכן לשנות ממטבע שמכעו חכמים בברכות והמשה לא יצא, (אב"ן). אך המוסורים הנוספים ליום שנהנו בספרד מנהג כשר וטוב, שיש מהן לענין היום ויש הצריכים ליום שהן דברי בקשה ותחנון, (אב"ן) :

נח) **וכתב** רב עמרם ויורד שליח ציבור לפני התיבה ואומר נשמת, ואם יש מנהג ביוצר אור ובאהבת עולם ובאמת ויציב לומר הוספת לענין היום הדרוש בידו, וכן מנהג צרפת, וגם בשלש ראשונות ואחרונות יוכל אדם לשאול צרכי רבים, דלא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות צרכי יחיד קאמר אבל צרכי רבים שואלין, תדע דהא שלש ראשונות ושלש אחרונות צרכי רבים ניתה, כך פירשו כל הגאונים ז"ל. וכתב רב עמרם ויורד ש"צ ואומר מנן ומחיה ומשלש * ואומר מעמד שיש בו רצון ומליחה ושבת והוריה והוברת זכות, ולא דבר קצוב הוא ולא של חובה אלא מה שירצו להרבות או למעט וכן במוסף, ולפינו אין אומר אלא דבר מועט בשלש ראשונות אבל מליחות ורחמים חובת היום הן וכשמגיע לפני ה' המדרו אומר שבע מליחות ומהורה שלש פעמים :

ס) **וכתב** רבינו סעריה יש שמוסיפין לאחר זכר ליציאת מצרים אבל אנחנו וכ"כ רבינו האי שכך מנהגם ואין בכך הפסד, ואחרי היודרו והמליחות אומר מחול לעונותינו, * אולי טועם על גלגה וכן, לו על קדוש ק' ק' ק' . וכן

וכן המנהג ש"צ מתודה עם הציבור ביחד ותוור ומתודה לבדו בקול רם להוציא רבים ידי חובתן ג' פעמים . ואחר התפלה מוציאים שתי הורות וקורין ו' באחרי מות פרשת קרבנות היום ומפמיר קורא ובעשור לחדש ומפמיר בישעיה כי כה אמר דם ונשא וגו' עד כי פי ה' דבר , לפי שכתוב בה הלא זה צום אכחרהו להכריז ולהזהיר על התשובה , (אב"ן) . ונפלאתי על מה שהיו עושין במקדש למה אין אנו עושין כך דתנן בא לו כהן גדול לקרות קורא וקורא אחרי מות ואך בעשור ובעשור שכחושם הפקודים קורא אותו על פה ואנו מדלגין אך בעשור שלא נקראת כלל בזמנה מה שאין כן בכל הפרשיות שבתורה שנקראים בזמן מתקנת משה דכתיב וידבר משה את מועדי ה' שיהיו קורין כל אחת בזמנה . ואומר תהלה לדוד ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר קריש חסר ועומדים להפלת המוסף ואומר אבות ונבורות וקדושת השם , ובכן ובכן עד הסלך הקדוש , אתה בחרתנו , ומפני חטאינו עד כהלתה . יש אומרים כאן עלינו לשבח מחול לעונותינו ויש אומרים מלך על כל העולם כו' והשיאונו כי אתה סולחן , ולאחר שיש שלום אומר וידוי זוטא וידוי רבה . ויש ליישב כנהג ספרד ופרובינצא האומרים מלך שהרי אמרו בראש השנה (פסק ג') שלכך אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפור שהמלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מהים פתוחים לפניו ואין כרין לומר שירה , ואפילו בריה בינונים תלויים ועומדין מר"ה ועד יוה"כ וכו' נכתבים לחיים וכו' נכתבין למיתה , אי"כ ראוי לומר מלך לפי שהמלך יושב על כסא המלוכה לשפוט ולדין את בריותיו , ושלום :

סא וְאֵלֶּיךָ חָל יְיָכָרְבֵנָה אֲמִירִים בְּכָל הַתְּפִלּוֹת וַתִּתֵּן לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שְׂבִתוֹת לְמַנוּחָה אֵת יוֹם הַמְנוּחָה הַזֶּה וְאֵת יוֹה"כ הַזֶּה , וּש"צ אֹמֵר בְּקוֹל רֵם מִגֵּן וּמְחִיָּה וּכְשֶׁלֶשׁ , וּכְשֶׁמְנִיעַ עַד לַפְנֵי ה' תִּטְהַרוּ אֹמְרֵי רְשׁוֹת לְסֹדֵר עֲבוּדָה :

סב וּמְנַהֵג צִרְפָּה וּפְרוּבִינְצָא לֹמֵר עֲלֵינוּ לִשְׂבַח , אֲחִילָה לֵאל , וְאֹמֵר סָרַר עֲבוּדָה וְהוֹדִינוּ שֶׁהִיא כֵּהֵן גְּדוֹל מִתּוֹדָה בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שֶׁהִיא מִזְכִּיר אֵת הַשֵּׁם עֶשֶׂר פְּעָמִים בְּיוֹם , שֶׁלֶשׁ בְּכָל הַיּוֹדֵי לְשִׁלְשֵׁת יוֹדֵינִי , וְאַחַת בְּגוֹדְלוֹ לֵה' חֲמַתָּה , וּשְׁנֵי הַיּוֹדֵינִי בְּפֶר וְאַחַת בְּשֶׁעִיר הַמִּשְׁתַּלַּח , וְאֹמֵר כֵּךְ , אֲנִי הַשֵּׁם עֲוִיתִי פִּשְׁעֵי וְחַמְאֵתִי לִפְנֵיךְ וְגו' , וְאַח"כּ אֹמֵר אֲנִי הַשֵּׁם עֲוִיתִי פִּשְׁעֵי וְחַמְאֵתִי לִפְנֵיךְ אֲנִי וְכִיתִי וּבְנֵי אֶהְרֵן עִם קִדְשְׁךָ , וְאַהֲרַךְ כֵּךְ אֲנִי הַשֵּׁם עוֹן פִּשְׁעוֹ וְחַמְאוֹ לִפְנֵיךְ עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל , וְאִמְר רַבִּינוּ הָאֵי ז' לְאִמְר אֲנִי הַשֵּׁם וְלֹא אֲנִי כֵּשֶׁם , וּבִלְשׁוֹן זֶה לֹא הִיא כֵּהֵן גְּדוֹל אֹמֵר אֲנִי הַשֵּׁם אֲלֵא שֶׁם הַמְּפֹרֵשׁ שֶׁהוּא בֵּן אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם אֲוִתוֹת וּמְצוֹי בִּישִׁיבָה יִדְוֵעַ לְחַכְמִים וְהוּא אֹמֵר אוֹתוֹ עֶשֶׂר פְּעָמִים . וְנִהְיָ לִמְר הַיּוֹדֵינִי בְּקוֹל רֵם . וְהַצִּיבוֹר הַשּׁוֹמְעִים הַיֵּאֵךְ הִיא כֵּהֵן גְּדוֹל אֹמֵר (הו"ו) כּוֹרְעִים וּמִעֲתוּחִים וּנּוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם [כְּאוֹתָן] שֶׁהִיוּ שׁוֹמְעִים אֵת שֵׁם הַמְּפֹרֵשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֵּהֵן גְּדוֹל בְּקִרְוֵתָה וכו' . כִּמוֹ שֶׁאִמְרוּ וְהַכְּהֵנִים וְהַעַם הָעוֹמְדִים וכו' תִּטְהַרוּ . בְּיוֹמָא פְּרַק שְׁלִישִׁי בְּצֵד מִתּוֹדָה אֲנִי הַשֵּׁם עֲוִיתִי וּפִשְׁעֵי וְחַמְאֵתִי דְבַרִּי ר' טַאִיר וְחַכְמִים אֹמְרִים חֲמַתִּי וְעֲוִיתִי וּפִשְׁעֵי , אִמְר רַבָּה בַר שְׁמוּאֵל אִמְר רַב הַלְבָּה כְּחַכְמִים פְּשִׁימָא יְחִיד אֲרִבִּים הַלְבָּה כְּרַבִּים , מְהוּ דְתִימָא מִסְתַּבְרָא טַעְמָא דְר' טַאִיר דְקָא מְסִייעִי לִית קְרָאִי קְמָל' , וְאִינֵן קְרָאִי נוֹשָׂא עוֹן וּפִשְׁעוֹ וְחַמְאֵה , וְהַתּוֹדָה עֲלֵיו אֵת כָּל עֲוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת כָּל פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חֲמַתָּה וְגו' . הֵהוּא דְנַחֲתִי קְמִיה דְרַב וְעַבְדִּי כְר' טַאִיר א"ל רַב שְׂכַתָּה רַבְנָן וְעַבְדָּת כְּר' טַאִיר א"ל אֲנִי כְר' טַאִיר סְבוּרָא לִי כְרַכְתִּיב כְּסַפֵּר אֲרוּיְתָא דְמִשְׁה . וּבְהַלְכוֹת פִּסְקוֹ כְּרַבְנָן וְכֵן פִּסְק רַב פִּלְמוּי , אֵךְ רַב חֲפֵץ וְרַבִּינוּ סַעֲדִיָּה פִּסְקוֹ כְּר' טַאִיר מִתְּהוּא דְנַחֲתִי קְמִיה דְרַב וְעַבְדִּי כְּר' טַאִיר וְשַׁבְק לִית רַב , דְּאִלְמָא רַב דְּפִסְק כְּחַבְמִים הֲדַר בִּיה , וְהָכֵן מִסְתַּבְרָא :

סג וּבְמִנְחָה קוֹרִין בְּעֲרִיּוֹת , וְהַמְנַהֵג לְהוֹדִיעַ לְרַבִּים וּלְהַזְהִיר עַל הָעֲרִיּוֹת וְכֵל מִי שִׁישׁ לֹא מֵאלֶה יִקְבַּל עַל עֲצֻמוֹ לְפָרוֹשׁ מִהֵן וְלְהַתּוֹדוֹת עֲלֵיהֶן וְיִתְכַפֵּר לוֹ , כ"ק מְרַבְתִּינִי בְּצִרְפָּה . וְאִנִּי מִצְאֵתִי כְּמַדְרִישׁ לְמַה קוֹרִין בְּעֲרִיּוֹת בְּיו"כ לֹמֵר רַבְנָן הָעוֹלָמִים הוֹדְרָתָנוּ

הוראתנו שלא לנלות ערה אף אתה אל תגלה ערוהנו ביום הכפורים והכפר לנו על כל פשעינו ותמחול לכל עווננו ותסלח לכל חטאתינו, (אב"ן). וקורין ג' בעריות ומפמיר ועלו מושיעים ונבואת יונה שמדברת על התשובה ולהזהיר על התשובה ומי אל כסוך נושא עון וכו', ושלישי הקורא הוא המפמיר, ומברך לפניו ולאחריה כל הברכות כדרך השהרית, יסוד העמרמי. ובצרפת נהגו בכל ארבע הפלות לומר סליחות ורחמים וכן ברין. והיו מחזירין לומר י"ג פעמים י"ג סרות בשחרית ובשאר הפלות שבע ולא ידעתי למה, (אב"ן). ואמרו רבינו סעדיה ורב נטרונאי ורבינו האי ז"ל במנחה של יוה"כ ובנעילה אין אוסר ש"צ סדר עבודה אתה כוננת ולא בשחרית אלא כמוסף בלבד שמוכר סדר עבודה והואות והיודין כמו שהיה מוכר בהן גדול וכיון שהזכיר במוסף למה יחזור ויזכיר במנחה ונעילה הילכך לא יזכיר, וכן המנהג:

סד) וכתב רב עמרם בתפלת המנחה אין אומרים סליחה ולא רחמים אלא אחר סיום התפלה יאמר אבינו מלכנו, וכן אמר רב סעדיה שאין אומרים סליחות ורחמים כי אם בשחרית ובנעילה, ובצרפת נהגו בכל ארבע הפלות לומר וכו'. ולומר במנחה סליחות דרשות בירו לפי שיום סליחה הוא ובכל הפלות ראוי לומר, ומנהג של ישיבה הוא שבשחרית אומרים חמש סליחות וכמוסף שבע במנחה ובנעילה שלש שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש. וכן אמר רב עמרם שאין אוסר סדר עבודה אלא במוסף כדרך שאומרים סדר הקיעות כמוסף ראש השנה וסדר קרבנות היום שאין אומרים בשבתות וימים טובים וראשי חודשים כי אם כמוסף בלבד. אבל בבגד מתוך שהיה סדר עבודה חביב עליהם היו אומרים אותו אף בשחרית, וכמה גאונים היו שם ולא יכלו להסיעם ממנהגם:

סה) וכתב רב עמרם בנעילה פותח באשרי וסדר קרושה וקדיש ועומדין לתפלת הלחש ומתורה לאחר תפלתו ג' פעמים וכשיגיע לאתה יודע רזי עולם יאמר אתה נותן יד לפושעים, מה אנו מה חיינו, ובמקום זכרנו לחיים אוסר חתמנו לחיים וחתמנו בספר החיים ובהודאה ותתום לחיים ושים שלום ובספר חיים נזכר ונתתם לפניך, וש"צ אוסר באמצע התפלה במקום שאומר אתה יודע ומסיים כי אתה סולחן וחתום ויום הכפורים, אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה ביודיו, כך כתב רב עמרם, וכבר כתבנו לעיל דבין לר' מאיר בין לרבנן יכול לחתום היחיד ביודיו:

סו) ויש שנהגו לאחר שמסיים התפלה של מנחה אוסר קדיש ותהלה ומוסף תפלת נעילה לתפלת המנחה, כהפלת סוסף לתפלת השחר כך הפלגת נעילה למנחה שאומר תהלה לרוד ואין אוסר סדר קרושה אלא במנחה בלבד, כך ראיתי בצרפת בסדר ר"ש ז"ל. וש"צ יאמר סליחות באמצע התפלה ומתורה כמה אנו מה חיינו ומסיים התפלה ואומר קדיש כולו. ואמר רב עמרם שלאחר כך נופלין על פניהן ומתתננים ואומרים בקול רם אבינו מלכנו ואנחנו לא נדע:

סז) ורבינו שירא כתב לא שמענו מי שעשה כך ואין מנהג, וכהנים נושאים את כפיהן בנעילה כדרך שנושאין במוסף ובשחרית אבל במנחה אין נושאין, רמנחה דשכיחא שכרות בכל יום גורין, בנעילה רלא שכיחא שכרות לא גורין, וכן כתב רב עמרם. וכתב רב עמרם ששליח ציבור אוסר בנעילה פעמיים כבמוסף אבל בשחרית ומנחה אין צריך לאמרו. ומדאמרינן בתענית בריש פרקא דחסידי והאידינא סאי מעמא פרכי כהני ירייהו במנחתא דתעניתא ומדמפרקינן כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כתפלת נעילה רמאי, למרנו טוה דומן תפלה נעילה סמוך לשקיעת החמה הוא:

סח) זבירושלמי בסוף תענית סאי נעילה רב אמר נעילה שערי שמים ור' יוחנן אמר נעילה שערי היכל, אחוה דאיסיה דרב אדא הנה צייר גולתיה דרב בצומא רבה, אמר ליה רב כד תחמי שמשא בריש דיקלי את יהיב לי גולתיה דנצילי תפלת [המנהגי] ז ז נעילה

נעילה, מיהלפא שימתייה דרב תמן אמר נעילת שערי שמים וכא אמר נעילת שערי היכל א"ר מתניה ע"י דהוה רב מאריך בצלותיה מני הוה מגיע סמוך לנעילת שערי שמים, למדנו מזה דכד הוי שמשא בריש דיקלי היינו נעילת שערי ההיכל, (הרב אבן גיאת):

והלכתא כר' יוחנן דאמר דתפלת נעילה אינה פושרת של ערבית אלא לכשתחשך מתפללין תפלה החול, ומבדילין בחונן ונדעה אתה הברלה כדרך שמבדילין במוצאי שבתות, ואפילו חל יו"ט או יו"ט באמצע השבוע מבדילין במוצאו ואע"פ שאין בו ששת ימי המעשה דסדר הברלות הוא מונה, ובמוצאי יו"ט שחל באמצע שבת ומוצאי יו"ט אין אוסרים ויהי נועם שלא תקנה אבות הראשונים אלא במוצאי שבת לחול וגם לא במוצאי שבת ליו"ט, ואף כשכא יו"ט באמצע השבת אין אוסרים אותו במוצאי שבת משום דליכא מעשה יריגו:

טז) וכתב רב עמרם לאחר עושה השלום תוקעין השר"ת פעם אחת והולכין לבתיהם לשלום. וכן כתב רבינו האי ז"ל כי מנהג כל ישראל להקוע במוצאי יום

הכפורים ולא משום חובה אלא זכר ליוכל שנאמר ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם או לערבב את השטן ע"כ, ומפורש בראש השנה טראש השנה ועד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבתיהם ולא שדות חוזרות לבעליהן תקעו כ"ד בשופר ביום כפור עבדים נפטרין לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן על כן אנו עושין כך זכר לזמן הבית, ואני ראיתי במקומות שאין עושים אלא תקיעה אחת כלכד והיו אוסרים דדי בתקיעה אחת לבדה זכר ליוכל, וז"ל בין למאן דאמר זכר ליוכל בין לערבב את השטן צריך לעשות השר"ת סימן אחד שלם דכתיב והעברת שופר תרועה ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ותרועה הוא יבכא, וכבר בארנו כי צריך לתרועה אתת תשר"ת תשר"ת ולכל הפחות מוטב לחוש לספיקות ולא להפסקות כר' יעקב מ"כ ע"כ צריך לעשות תשר"ת זכר לתרועה דיוכל שהיו עושים לזמן הבית, וגם לערבב את השטן צריך לתקיעה ותרועה ואי אפשר לתרועה בלא שברים ותרועה כענין תשר"ת, דאמר בראש השנה א"ר יצחק למד תוקעין ומריעין כשהן יושבין וחוזרין ותוקעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן, דאלמא בתקיעה ותרועה הוא דמיערבב שטן והתם הוא דכתיבי שלשה תרועות צריכין לעשות שלש פעמים השר"ת מעומד למלכיות ולזכרונות ושופרות, אבל ביום כפור דלא כתיבא אלא תרועה אחת די לנו כסימן אחד לערבב את השטן, ושלום, (אב"ן). ודאמר רבה כל שנה שאין תוקעין לה בהחילתה מריעין לר' בסופה מאי מעמא דלא איערבב שטן לאו כגון דאיקלע ראש השנה בשבת דהא רבה גופיה אמר מעמא דלא תוקעין משום לא יעביירו ארבע אמות ברשות הרבים והיינו מעמא דלולב ודמגילה אלא דאיקלע בחול ואחיליד אונסא ולא תקעי, כך קבלתי מרבתי בצרפת, (אב"ן). ואני ראיתי בצרפת סקומות שהיו תוקעים לאחר הפלת נעילה מיד לפני הפלת ערבית וכן כתוב בתשובת רבינו שלמה ז"ל בסדרו. ואמר הטעם אחרי שאסרו חכמים בשבת בפרק כל כתבי כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה ואין האיסור מלתקוע בשבת אלא שם ילך אצל בקי ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים הכא אין לחוש כשכבר למדו הלכות התקיעה מראש השנה והשופר בבית הכנסת ואין לחוש לכך, כך ראיתי ואינו נראה בעיני, (אב"ן). ומנהג ספרד ופרובינצא לאחר הפלת ערבית. יסוד העסרמי ומבדילין על היין כדרך שמבדילין במוצאי שבתות ואע"פ שחל להיות באמצע שבת, ומבדילין על האור מפני שאסור להשתמש בו ביום כפור דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מברכין על הנר במוצאי שבתות ובמוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר וכן הלכה. מיהו משונה יוה"כ משבת בדבר זה דבמוצאי שבת מברכין על אור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום כפור אין מברכין אלא לאור ששבת אבל לא לאור היוצא מן העצים ומן האבנים, וז"ל במוצאי שבת דמברכין להודיע דאור במוצאי שבת א"ב"ר

איברי אבל במוצאי יו"כ דלא איברי לא מברכינן אלא באור ששבת להודיע כי הבערת האש אסורה בו ביום כמו שאר כל המלאכות לשבת כן ליו"כ שנאמר בו וכל מלאכה לא תעשו לכך אין אנו מברכין אלא באור ששבת ממלאכת איסור להודיע כי מעתה מותרת ליתנות ממנו ויאותרו לאורו, (אב"ן) :

עא) וזה שנהגו כלישראל להרליק את הנר בערב יוה"כ אומרים העולם משום דבעינן אור ששבת, ואני מצאתי למנהג מעם יפה שכל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לשמור נפשותיהם המשוולה לנר שנאמר גר אלהים נשמת אדם, ואמרין (כריש כיהום) הרוצה לידע אם שנתו עולה יפה ירליק לו את הנר בראש השנה ויראה אם שנתו עולה, מכאן יש לי סמך לדבר. בפרקי ר' אליעזר בפרק מ"ז ראה סמאל שלא מצא עין לישראל ביום כפור אמר לפני הקב"ה רבש"ע ישראל הם עם אחר בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת אין להם קפיצין אף ישראל עומדין על רגליהם ביוה"כ מה מלאכי השרת שלום ביניהם ונקיים מכל חטא אף ישראל שלום ביניהם ונקיים מכל חטא ביוה"כ והקב"ה שומע ערותן של ישראל מן המקטרג ומכפר עליהם, (אב"ן). והיינו דאמרין ביוםא בכוליה שחא אית ליה לשמן רשותא לאשטוני אבל ביוה"כ לית ליה רשותא לאשטוני שנאמר ינער ה' כך השטן, השטן בנימטריא שס"ה פחות חר היו כמנין ימות החמה חסר אחד, ושלום, (אב"ן) :

עב) כתב ר"י מ"כ דאע"ג דתנן בית הלל אומר מטבילים הכל מלפני השבת ואדם בשבת וביו"ט ותנן נמי כל חיובי טבילות טובלין כדרכן בין בתשעה באב בין ביום הכפורים היינו למאן דאמר טבילה בזמנה מצוה והואיל והיא מצוה הותרה בשבת וביום הכפורים ובמ' באב אבל למאן דאמר אינה מצוה אסור דאיפשר למחר וליומא אחר, תדע דתניא כל חיובי טבילות וכו' כל היום כולו טובלין מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול, והרי ר' יוסי אית ליה טבילה בזמנה אינה מצוה והואיל וכאן אין צורך תפלה משחי לה עד למחר, ומאן דאמר עד המנחה טובל הני מילי לבעל קרי משום צורך תפלה אבל אדם שאנו בעל קרי אף על פי שכוונתו למצוה לצורך תפלה שאינה מצוה היום יותר מלמחר אסור לטבול, ועוד דקיימא לן כר' יהודה בן בתירה, ועוד דאנן קיימא לן דטבילה בזמנה אינה מצוה, והרי מעשים בכל יום דלנדות שלנו סניא בתרא טבילה, ויא דלתפלה יכול לטבול ביום הכפורים דלא פטר ר' יהודה אלא לדברי תורה דכתב קרא הלא כה דברי כאש וגו' אבל לתפלה לא כרתנן היה עומד בתפלה וזכור שהוא בעל קרי בו, וכן פסק בפרושי רבינו חננאל ז"ל דר' יהודה לא קאמר אלא לדברי תורה אבל לתפלה לא ונראין דבריו. וכן עושין אנשי ארץ ישראל וכן מנהג פרוכניצא לטבול - (ערב) [ביום] כפור וכן עיקר :

כריך רחמנא דסייען .

הלכות סוכה

א) ירושלמי העושה סוכה לעצמו מברך לעשות סוכה וכן בלולב וכן בציצית ובכל המצות, כך מצאתי, וליתא מדקאמר במנחות פרק התכלת שמעוה להווא דמברך לעשות ציצית א"ל מהו ציצין דשמענא הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה דתניא העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו נכנס לישב בה מברך לישב בסוכה, העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נמלו לצאת בו מברך על נטילת לולב, ואילו לעשות סוכה ולעשות לולב אינו מברך ובכל מקום שחולק הבבלי עם הירושלמי הבבלי עיקר, וכ"כ ריאף ז"ל, היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר מברך וכן מיד ואם לאו לכשיכנס ריאף ז"ל :

(ב) **אִד** אפי' חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקדושה. י"מ א"צ לברך זמן אלולב ואמוכה בעשייתם, דמני להו אכסא, וליהא דאמר בירושלמי סוכה ישנה ב"ש פוסלים וב"ה משרירים תנא צריך להדש בה דבר, הכריא אמר טפח ור' יומי אמר כל שהו מאן דאמר כל שהו ובלבד על פני כולה הא למדת דחידוש בגופה בעינן, והא דמסדר להו רב כהנא לאו אומן דלולב וסוכה קאי אלא אומן דסוכה וישיבתה דתרווייהו מסדר להו רב כהנא אכסא דחייב מצוה אחת נינהו ולא אומן דלולב דלא מיפטר בההיא וצריך לברוכי בעשייתו או בגמלתו דהוא חייב מצותו, דומן ימצוה אין מברך עליו אלא פעם אחת או בשעת עשייה או בשעת חיוב, (הרב אבן יצחק גיאת). והלכתא סוכה ואחר כך זמן דחייבא ריובא עריף והומן על ידי חיוב היום בא לו שהיום גורם לזמן שיבא, והנכנס לישב בה כל שבוע מברך על כל פעם ופעם דהלכה כרבנן דאמרי אין לרבר קצבה הן לתרבות הן למעט, חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג דיליף חמשה עשר חמשה עשר שנת המצות דלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות כדסוכה בערבי פסחים. ואין הלכה כר' אליעזר דאמר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת כיום ואחת כלילה. תרא דחיוד ורבים הלכה כרבים, ועוד דר' אליעזר שטותי הוא, ועוד דחור בו ר' אליעזר:

(ג) **וְאָמַר** רב האי זל מנהג פשוט וירוע הוא שהנכנס לסוכת חבירו לבקרו כחג מברך כל זמן שהוא נכנס לישב בה בין תחת סוכה של עצים בין תחת סוכה של קנים בין סועד שם בין אינו סועד, ולדברי חכמים מי שלא אכל בסוכה כלילי יו"ט הראשון אין לו תשלומין ועל זה נאמר סעודת לא יוכל להקון, ויוצאין מסוכה לסוכה בשיש לו שתי סוכות, ועושים סוכה בחולו של סועד ואם נפלה תווד ובונה אותה או הבא מן הררך ואין לו סוכה או גר שנתגיד בינתיים וקמן שגדל בינתיים והגיע לחינוך מצות:

(ד) **וְאָדָם** יוצא ידי חובתו בסוכה חבירו שנאמר כל האורה בישראל ישבו בסכות מלמד שכל ישראל ראין לישב בסוכה אחת. ושאלו לרב האי זל שני אחין או שני שותפין שעשו סוכה קמנה שאינה מספקת לכולן לאכול ולישן בה ואלו מקצתן אוכלין וישנין ביום זה וחבריהם בכתייהם וכן עושין האחרים יוצאין ידי חובתן בענין זה או לא. והשיב לענין אכילה ושתייה דרך כל איש ואיש לאכול ולשתות לבדו זה בשעה זו וחבירו בשעה אחרת ולהמשיך בפרפראות לעשות היכר יוצאין, אבל לענין ישיבה ושינה בסוכה שאין להם קבע סה יוכלו לעשות אם אין להם מקום לעשות בו סוכה כל אחד יאכל בשעה שיוכל וישן זה לילה זה וזה לילה אחר או זה חצי לילה זה חצי לילה וחבא עליהם ברכה שחכיבה עליהם המצוה ביותר, דהשתא שומרי גנות ופרדסין פטורין כל שכן מי שאין לו מקום לעשות בו סוכה ועוד המצמער משום בקי ומשום מירחא פטור כל שכן המצמער מפני הדוחק אלא יעשו משמרות ביניהם לפי מה שהיא מחוקת (ויאכלו) ויישנו בה אלו ללילה זה ואלו ללילה אחד ויצאו כולן ידי חובתן:

(ה) **וְאָמַר** רב נפרונאי נאון זל מצות סוכה לעשותה כל אחד בביתו ולאכול ולשתות ולדור ולישן בה, ובכית הכנסת אין צריכין לעשות סוכה, אבל אם יש באותה ועוד שווקים ורגילין ישראל לבוא שם בחג הסוכות יעשו לשם סוכה לאותם המתקבצין כדי שיאכלו וישתו ויישנו בסוכה של בית הכנסת, אבל להוציא שם ספר תורה לא נכון לעשות כן. ואין מנהג כך בשתי ישיבות ואין עושין סוכה בכיהכ"ג כל עיקר, וזה שמביאין ראיה מן הכתובים איש על נגו ובתצרות בית אלהים בעורא ובבנין הבית מעשה זה בירושלים היה שהיו עולים לרגל ואכסניא נעשית ירושלים כשעולים לרגל, שאלו לרב האי מנהגו מי שאין לו מקום לעשות לו סוכה אי עושה אותה בכיהכ"ג או מי שאין ידו משנת או שאין לו פנאי לעשותה אי יוצא בה י"ח ונכנס ויושב בה ומברך ויוצא או לא, השיב הלא אתם ידעתם שחייב אדם לשום מדורו כל ז' בסוכה ואם יכול לדור בבכהכ"ג ולאכול ולישב

ולישב שם ודאי נכנס ויושב בה ומכרך בה אבל כל י"ח לא יצא, ושאתם אומרים אין ידו משנת הלא מחצלת של קנים שיהקן ראשי מרנים או קנים שיסכך בהן דיו, ואם אי אפשר לו בכך מת יעשה, ובבגדר עושים אותה כבהב"נ שלהם וכן היה מנהג ישראל אף במקדש שנא' איש על נגו ובחצרות בית אלהינו. בתשובה הנאונים וששאלתם אנן האירנא מי חייבינן למיעבד סוכה כבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא, כך ראינו דלא מתייבב בר ישראל למיעבד סוכה אלא בביתיה בבירתו היכא דאכיל ושהי וגני תמורת דירתו של כל השנה אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אינן מיוחדים אלא להפלה ולהתעסק בהן בדברי תורה, אבל אם עושין אותם לשם עובדי דרכים שאוכלים שם וישנים שם יפה הם עושין, אבל בני העיר אין יכולין לסמוך על סוכה של בית הכנסה ולצאת ידי חובתן ואין יוצאין אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו, לפיכך כשעושין אותה בבית הכנסת אין צריכין. לברך עליה שלא לעצמן הן עושין אותה אלא לעובדי דרכים, וכתב רב עמרם הכי ולברך לישב בסוכה צריך לברך על כל פעם ופעם שנכנס לה אלא כיון שאין לה קביעות אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו סודרן על הכוס, דאיתמר רב אמר סוכה ואח"כ זמן ורבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה והלכתא סוכה ואחר כך זמן, וזמן על הכוס של קידוש הוא סודר, לסדרנו מתוך תשובות של רבינו האי ז"ל שהמנהג שעושין בספרד סוכה בחצר בית הכנסת ונכנסין ויושבין שם רוב הקהל ומכריזין לישב בסוכה בישיבה בעלמא יפה הן עושין אבל כל ידי חובתן לא יצאו כי הסוכה היא תמורת דירתו של כל שנה לישב בה ולמילל בתוכה ולאכול ולשתות ולישן ולשנות בה והם אין עושין אלא ישיבה בעלמא:

ד' מתניתא (פ"ג דא"כ) היו לו כלים נאים מעלן לסוכה מה"ט דר"ח בסוכות תשבו בעין תדורו מכאן אמרו היו לו כלים נאים מעלן לסוכה ואהא קאי רבא משום דתשבו בעין תדורו ובית העשוי לכבוד בעינן דאמרינן שם אמר רבא מאני סיכלא לבר ממטללתא, והפירוש מאני סיכלא כנון כלים שמוחנים בהם כריחים ולשין בהן בעדיבות ויורות גדולות המבשלין בהן, דלא חייבה תורה אלא בדברים הרגילין לדירה ובית העשוי לכבוד בעינן ואותן הכלים לאו אורח ארעא לעיולינתו במקום שבני אדם דרים אלא בחדר האופים, ואותן בני אדם שמתסידים להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו מועים הם ומפרשי טעמא שמתסידין משום מאיסותא וליתא, וכן סוכה בהלכות גדולות דמפרש מאני סיכלא מאני דמשהו כהו חמירא ואע"י דליישי כהו ומאני דמתני כהו אבל מאני משתיא במטללתא והוא הדין לקערות ובל הכלים הבאים בבית, שרנא אמרי לה בסטללתא ואמרי לה לבר ממטללתא. וזאת לא אמרה רבא אלא אנב גרנא נסיב לה תלמורא ולא משום תשבו בעין תדורו ולא משום מאיסותא כמו שפ"י רש"י ז"ל דאפי' שרנא דדהבא מיקרי מאוס אלא נר ישן של חרש, ומעמא דהכא כדמפרש, ולא פליגי הא בסוכה גדולה והא בסוכה קטנה ומשום דסיכעית כיון דקטנה היא כי מדליק לה שרנא ומעיל לגווה ממשיך לבר ולא מקיים מצות סוכה אבל בסוכה גדולה שרי, ואי משום מאיסותא מה לי גדולה מה לי קטנה, ועוד מאי שנא בסאני סיכלא דלא אפליגי בין סוכה גדולה לקטנה, ותדע דההוא סיפא דשרנא רבא לא אמרה אלא ר' יהושע בן לוי אמרה בפרק לולב וערבה אין לו כלים להוריד טהו ר"ח בר רב אמר פוחת בה ארבעה ויוביל אמר מדליק בה את הגר וממעט שיעורא דסוכה קטנה ועריפא למיפסלה בהכי מעיולי מאני סיכלי, ולא פליגי הא לן והא להו לבני ארץ ישראל דליכא יו"ט פוחת ולהנהו מיורי ר"ח בר רב ולבני ככל דאיכא יו"ט ומיהב יתבינן מיורי ר' יהושע בן לוי דמדליק בה את הגר, וכן דרך התלמוד רבני ככל מיורי לבני ארץ ישראל ובני ארץ ישראל לבני ככל, ובפרק קמא דשבת גבי הפלת ערביה רשות כי האי נוזנא ודוק ותשכח, ופריך תלמורא הינה סוכה קטנה סוכה גדולה מאי איכא למימר דמעיל בה מאני סיכלא וכדרכא מכלל דשרנא לא

לא אמרה רבא ולא סמעמא דמאני מיכלא דשייך בהו, ונקם פסולה בהדלקת הנר
 דסמעט לה אבל במאני מיכלא אינו סמעט לה אלא ודאי ברפרשינן ותו לא מירי,
 כפרת, והב מהור :

ז) **במגלת** סתרים מצאתי בירושלמי דפרק כיצד מברכין הסן תנינן סוכה ז' כיצד נמר
 מלאכול לא יתיר את סוכתו אבל מוריד הוא את הכלים מן המנחה ולמעלה
 בשביל כבוד יו"ט האחרון, ר' אבא בר כהנא רב חייה בר אשי בשם רב צריך אדם לפסול
 את סוכתו מבעוד יום ר' יהושע בן לוי אמר צריך לקדש בתוך ביתו ר' יעקב בר אחא
 בשם שמואל אמר קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש ר' אחא רבי חיננא
 בשם ר' אושעיא מי שסוכתו עריבה עליו דרי זה מקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו
 ועולה ואוכל בתוך סוכתו א"ר אבון ולא פליגי מה דאמר רב כשלא היה בדעתו לאכול
 בבית אחר ומה דאמר שמואל כשהיה בדעתו לאכול בבית אחר א"ר פנא אתיא דשמואל
 כר' חייא ודר' אושעיא כריב"ל ש"ם מקדש בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו כחדא
 דוכתא דמ"א דהא סוכתו עריבה לו והתם קביעותיה טיעק אכל היכא דנמלך צריך לקדש, מכאן
 ראיה לרבינו נסים דמקדשין כבהכ"נ לאפוקי אורחין ושהי בני כנישהא פירוש בבית
 הסמוך לבית הכנסת שיוצאין בקידוש בהכ"נ לפי שנדרעתן בשעת קידוש לאכול שם. שאלו
 לרבינו נסים מברי קיימא לן כרב אשי דאמר חיינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכמא
 דקידושא ונמרין מינה דמאן דעביד סוכה או לולב לא צריך ליה לברוכי זמן דסניא ליה
 בזמן דכסא ומאי שנא בשופר דמברך זמן ולא סני דכנסא כלולב דסני דכנסא דכרתב
 בהלכות גדולות דאנן קיימא לן דאומר זמן ברה"ה וי"כ, והשיב דרה"ה וי"כ אינו מן התורה
 אלא שלשה רגלים כראיבועיא לן בבבל מערבין מהו לומר זמן בהן, ורב ושמואל אמרי אין
 אומר זמן [אלא] בג' רגלים וכן הוא אומר בירושלמי תנא אין אומר זמן אלא בשלש
 רגלים, א"ר מנא מתניתא אמרה כך בהג המצות ובתג השביעות ובתג הסוכות תנא כל
 שכתוב בו מקרא קדש צריך להוכיח בו זמן, ואע"ג דמסקינן בעירובין והלכתא אומר בהן זמן
 אבל מדאיצטרך למיבעי ולאסקי אלמא דזמן דרה"ה וי"כ מדרבנן ולא אתי זמן דכסא מדרבנן
 ומפיק זמן דשופר מדאורייתא, אבל זמן דלולב וסוכה דאורייתא ואתי זמן דכסא דאורייתא ומפיק
 זמן דלולב ולא צריך למימר זמן בנמילתו לולב ולא בעשייתו, ואני נפלתא כי בכל הגלות אומר
 זמן כלולב או בעשייתו או בנמילתו כדתניא העושה לולב וכו' ומי שלא בירך בעשייתו
 מסדר להו בנמילתו, כרב כהנא לברכת זמן דסוכה ולישב בסוכה, ועוד דכיון דזמן
 דרה"ה וי"כ מדרבנן ושופר נמי מדרבנן וליפטר בכסא דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, אלא
 מאי אתי לן למימר דזמן דכסא לא יכול למיפטר זמן דשופר לפי שאין מצות שופר בלילה
 אע"ג דהכל דרבנן, הן הכי נמי לא אתי זמן דסוכה דאורייתא לאפוקי זמן דלולב דאורייתא
 לפי שאין מצות לולב בלילה וצריך לברך זמן בנמילתו אם לא בירך בשעת עשייתו, והא
 דרב כהנא דמסדר להו אכמא דקידושא אומן דסוכה ואישיבתה קאי ולא אומן דלולב דהא
 קאי עלה [דסוכה] דהיתה עשויה ועומרת אם יכול לחדש בה רבר מברך זמן מיד ואם לאו
 לכשיכנס בה מברך שהים ואמר רב אשי וכו' ולולב מאן דכר שמה וכן עיקר, (אב"ן) :

כריך רהמנא דסייען :

הלכות לולב

ה) **ולקחתם** לכם ביום הראשון, ולקחתם שהיא לקיחה לכל אחד ואחד, לכם משלכם
 להוציא את השאול ואת הגזול, פרי עץ הדר שטעם עזו ופריו שוים זה
 אתרונו. ותנן לולב הגזול והיבש פסול יבש פסול דבעינן הדר וליכא ובירושלמי לא הסתים
 יהאליה, וגזול פסול דכתוב לכם ואפילו ביו"ט שני כדר' יוחנן טשום דהוה ליה מצוה
 הבאה

הבאה בעבירה דכתיב והבאתם נוול וגו' נוול דומיא דפסח דלית ליה תקנתא, ומשום חומר יו"ט ראשון דאורייתא אמרו רבנן כיו"ט שני ושאר ימים שיוצא בשאל ובנוול, ואמר רב פלמי היבשים פסולים בין כיו"ט ראשון בין כיו"ט שני, ויש שאומרים כי כל הפסולין שבמשנה לענין ד' מינין שבלולב כולהו כיו"ט ראשון קייסא דהוא סדאורייתא אבל בשאר יומי דרבנן כשרין לא שנא נוול ויבש ולא שנא שאר פסולין וכדו' יצחק בר נחמני אמר שמואל לא שנו אלא כיו"ט ראשון אבל כיו"ט שני מהוך שיוצא בשאל יוצא בנוול דפליג אדו' יותנן חרא דרב אשי בתראה אוקים לכולה מתניתין ביום טוב ראשון אליביה, ועוד דלגבי אתרוג שנקבדו עכברים בלישנא בתרא דאמר רב זה הדר בניחותא דכשר ואילו מתניתין הני ניקב וחסר כל שהוא פסול ואוקים רב אשי למהניהוין כיו"ט ראשון הא בשאר יומי כשר כדו' חנינא דמטביל ביה ונפיק וסדהאי כיו"ט ראשון כל פסוליה דמתניתין נמי כיו"ט ראשון הוא וכן פסקו בתראי וכדו' יצחק בר נחמני בשם שמואל כל הפסולין אינן פסולין אלא כיו"ט ראשון :

ט) וכתב רבינו יעקב מ"כ זה שאנו חולקין בין יו"ט ראשון ליו"ט שני לאו משני ספק ראשון קאמר דהתוא ודאי יום טוב ראשון הוא דמיהקרי וכל חומר יו"ט ראשון עליו בין לענין סלאכה וקידוש ותפלה והבדלה לכר מסת דגדול כבוד הכריות וכו', ושלחו מהם הוהרו במנהג אבותיכם, ומגדוין על שני ימים טובים של גלויות, אלא יו"ט שנ הוא יום השלישי לחג וראשון לחול המועד דאין בו ספק ראשון וכן עיקר, (אב"ז) :

י) ותניא ארבעה מינין שבלולב שנים מהם עושים פירות, העושין פירות יהו זקוקין לשאינן עושין פירות ושאינן עושין פירות יהו זקוקין לעושין פירות, העושין פירות אלו תלמידי חכמים המרביצים תורה ברבים ומבקשין רחסין על בעלי בתים שינצלו מכל פורענות, דשלחו מהם ליבעון רחמי איהכליא על עלייא שאלמלא עלייא לא מתקייסין אהכליא, ושאינן עושין פירות כו' אלו בעלי בתים שעושין נחת רוח לחכמים והלמידים, ואינן יוצאין ידי חובתן עד שיהו כולן באגודה אחת שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגורתו על ארץ יסדה, ד"א פרי עץ הדר מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך ישראל יש בהן בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים. כפות חמרים מה חמרה זה יש בו אוכל וריח אין בו כך יש בני אדם שיש בהם תורה ואין בהן מעשים טובים. וענף עץ עבות מה הרם זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל מה ערבה זו אין בה לא ריח ולא אוכל אף ישראל יש בהן בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, אמר הקב"ה לאברן אחד אחד אי איפשר אלא יעשו כולן אגודה אחת ויכפרו אלו על אלו לפיכך הוזהר הכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון כו', ד"א ארבעה מינין שבלולב באים לרצות על המים כשם שאי אפשר להם בלא מים כך אין העולם מתקיים בלא מים לפיכך צוה הקב"ה לרצות בארבעה מינים הללו לפני המקום כדי שיתרצו לפני ויורדו להם גשמים בעתם. וראיתי בהגדה ולמה באתרוג שהוא דומה ללב לכפר על דהדורי הלב, ולמה בהרם שהוא דומה לעינים לכפר על סיקור עינים הרא הוא דכהיב ולא התורו אחרי לבבכם וגו', ולמה בערבה הדומה לשפתים לכפר על במי שפתים, ולמה כלולב אלא מה לולב אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים, (אב"ז) :

יא) וראיתי במדרש כל המקיים מצות אתרוג ואגורתו כאילו קיים כל המצות, וי"ל שהרי אתרוג עם שלשת מינין עולין תרי"ג, (אב"ז). וכפות לא נאמר אלא כפות לומר לך פרי עץ הדר אחד, כפות חמרים וענף עץ עבות וערבי נחל באגודה אחת. לולב מצוה לאגוד לא אגוד כשר, כאי מצוה משום זה אלי ואגודה התנאה לפניו במצות לולב נאה שופר נאה סוכה נאה וכו', וכל המקיים לולב באגוד והרם בעבורו כאילו בנה

בנה מזבח והקריב קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח :

(יב) **תנן** ההם במנחות פרק הקומץ ארבעה מינין שבלולב מעכבין זה את זה ואמר רב חנן בר אבא לא שנו אלא שאין לו אבל יש לו אין מעכבין . בהלכות פסוקות ובגדולות אין לו מעכבין דכולהו חרא מצוה היא דכתיב ולקחתם עד שהיא לקיחה תמה בכל חד וחד , יש לו [אין] מעכבים דאל דלא איצטרך לאנכוהו לכולהו בהרדי אלא אף בהגבחה כל אחד ואחד יצא דקיימא לן כרבנן דלולב אין צריך אנד . וכשם שאין פותחין מהן כך אין מוסיפין עליהן , לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רמון כדי שלא תשחכת תורת אתרוג דילמא אתי למיטרך , ותניא בולג כמזשין יבשין פסולין ד' יהודה אומר כשרין ומעשה בבני כרכום שהיו מורישין לולביהן לבניהן אסרו לו אין שעת הרחק ראייה , למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הרחק כשרים , ואם לא נמצאו לחים יוצאים ביבשין דאין לך שעת הרחק גדול מזה ומסה שאיפשר למצוא [יביא] , ומי שאינו מוצא כלל אל יביא ממין אחר :

(יג) **ושאלו** לרב פלמי לולב הגזול והיבש פסול אם נמצאו שלשת המינים כשרים ואיכא לולב או אתרוג יבש דליה ביה מששא סמכין אדר' יהודה בשעת הרחק או כרבנן , והשיב הלכה כסתם תנניתין ופסולין בין בהרם בין בלולב בין באתרוג בין בערבה , חרא דריחור ורבים הלכה כרבים , ועוד שמהם במתניתין ומחלוקת בבביתא הלכה כסתם תנניתין כדאמר כפרק התולץ ליבמהו , הילכך ד' מינים שבלולב יבשין פסולין בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני וכמושין כשרים , אבל ודאי במקום שאי אפשר להביא אותן לחין כשהן הרורין ואף בכמה פרסאות יוצאין ביבשים , שאף חכמים שאסרו יבשין פסולין במקום שאי אפשר מודים שיוצאין בהן דתניא א"ר יהודה מעשה בבני כרכום וכו' ומדלא אסרו לו שלא ברצון חכמים היו עושין אלא אסרו לו אין שעת הרחק ראייה למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הרחק כשרים ואם לא נמצאו לחים יוצאין ביבשין דאין לך שעת הרחק יותר מזה :

(יד) **שיעור** אתרוג הקטן ר' מאיר אומר כאגוז ר' יהודה אומר כביצה ור' יהודה ור' מאיר הלכה כר' יהודה ובגדול כדי שיאחזו שתייהן בידו אחת דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו , ר' יהודה סבר שהיא הלולב והאתרוג נישאין בידו אחת ולא יהא האתרוג כל כך גדול שיצטרך לישול הלולב בידו אחת והאתרוג בשניה ור' יוסי סבר אף אם האתרוג גדול כל כך שלא הביל היר לישול שתייהן ויצטרך שתי ידיו לאתרוג ולולב זה בידו אחת וזה בשניה כשר , וכן פירש רבינו האי ז"ל וכך הוא בירושלמי סבר ר' יוסי אילו היה כתוב וכפות תמרים יאזה לא כתב אלא כפות תמרים זה בידו אחת וזה בידו אחת אבל אי היה כתב וכפות היה לך לומר ששניהם בידו אחת , והלכתא כר' יוסי הנמוק עמו , וכן עמא דבר :

(טו) **עקום** דומה למגל פסול והוא שעקום לפניו אבל לאתרוגיו דרך גדילתו הוא וכשר . וכתב רבינו האי ז"ל הלולב מבפנים הוא צומח ורבוץ כלפי חוץ אם ספאת פניו עקום משונה הוא ופסול ואם מכלפי חוץ שהוא אחריו דרך גדילתו הוא וכשר . ועקום לצדדיו כעקום לפניו רמי ופסול , חרות פסול כחריות של דקל שיוצא סכלל לולב , דומה לחרוז כשר היינו שנפרדו עליו ויובל אום להברן , לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול :
(טז) **ואמר** רבינו האי ז"ל דרכו של לולב לעלות כשני הוצין דבוקין זה בזה מפני שכל הוצין היוצאין על גבי שדרו מהמעטין ועולין ובוסן שעולין למטה מראשו של שדרו הוצין יוצאין מצדדיו ובלין ונשארו שנים אלו כאשר הוא עולה כשר ואם אין על ראשו שלשה בדים אלא אחד והשאר עולים דרך אותו צד וכן כל הלולב דרך צדו אחד הן עולין הברים בעל מום הוא ופסול . נחלקה התווסת פסול , בהלכות פסוקות ובגדולות תיחבת הוא נבא דתוצא היכא דרבצן אהרדי למתיים להו ומשווי להו

לחוד אחד אם נחלקה פסול, וכן כתב רבינו האי ז"ל שכל העלין הן תיומות שכפולין העלים לשנים ואם התיומת האמצעית קיימת אע"פ שנפרדו שאר התיומות כשר וזהו נפרדו עליו כשר וצריך לחברו רחנן ר' יהודה אומר יאגרנו מלמעלה כפות המרים כפות שיאגרנו, וכך מנהג כל ישראל לחזור אחר לולב שלא נפרדו עליו ואם לא ימצא אלא הוא והתיומת קיימת שלא נחלקה כשר :

(יז) **תנן** הרם הגוול והיבש פסול עבות כשר שאינו עבות פסול, היכי דמי עבות אמר רב יהודה והוא דקיימא הלחא תלתא מרפי בחד קינארב כהנא אמר אפילו תרי וחד רב אחא סהדר אתרי וחד הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא אמר ליה מר בר אמימר אבא להווא הרם שומה קרי ליה, ואיה דפסקי כרב יהודה דכתיב הביאו עלי הרם ועלי עץ עבות ועשו סוכה ואמרינן היינו הרם היינו עץ עבות ואמר רב הכרא הרם שומה לסוכה ועץ עבות ללולב נמצא ההרם שומה פסול להושענא, הרב אבן גיאת, ואין ראייה לדבר מכאן דרילמא עבות דקרא תרי וחד והרם שומה לסוכה חד וחד, (אב"ן). ובהלכות גדולות פסק כרב יהודה והרם שומה פסול להושענא בין לחודיה בין בעבות והיכי דמי הרם שומה דרברבן מרפיה ופתיין, ולא נהירא לי מדאמימר דלעיל, (אב"ן) : (יח) **ורב** פלמי אמר כיון שיש בו שלשה הדסין עבות כרב יהודה יכול ליהן בו ממי שאינו עבות כמה שירצה וכן מנהג בשתי ישיבות, וכן כהנו רב סעדיה ורב נטרונאי ורב משה ז"ל דהא סב הדקל ועקרו הן כשרים לאגוד בהן לר' יהודה דאין אגורין את הלולב אלא כמינו ואע"ג דסבר לולב צריך אגד הואיל ומין לולב הן וכל שכן לרבנן דאין צריך אגד, וכל שכן בהרם שאינו עבות דכשר למלאות בו, וכן מנהג כל ישראל למלאות בהרם שאינו עבות לנאותו. נשרו רוב עליו ונשתתירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא עבותו קיימת ומשכחת לה באסא מצראה שיש סביבותיו שבעה עלין בקיני, ואע"פ שיש לו שם לזוי כשר. יבשו רוב העלין ונשתתירו בו ג' בדי עלין לחין בראש כל אחד ואחד כשר. ואמר רבינו סעדיה ואי איכא שלשה קיני ברישיה סני ליה בהכי, לדבריו ג' בדי עלין לחין קנים הם ובכל אחד ג' קיני ברישיה, ואין נראה דהא מתחילה א"צ ספי אלא ג' עלין בראש כל אחד ואחד, וכן כתב רב חפץ גאון אם נשתתיר בו בכל אחד ג' עלין לחין כשר. ותניא ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד, כפות המרים אחד, וענף עץ עבות שלשה, וערבי נחל שהים, ואפי' ב' קטימין ואחד שאינו קטום ר' טרפון אומר אפי' שלשה קטומים, והלכה כר' טרפון דחזר בו ר' ישמעאל לגבי ר' טרפון, מכל מקום מצוה מן המוכחד להיות שלשתן שלמים מראסר להו שמואל להנהו רסוכני אסא אשוו זביניוכי ואי לא דרשינא לכו כר' טרפון ומרלא דריש להו ש"ם כך מצוה מן המוכחד להיותן כולן שלמים, וכן כתב רב שר שלום ז"ל :

(יט) **ושמעתיה** שיש מקומות שנהנין בלולב ס"ח בדים של הרם כמנין לולב, ואני מצאתי מצוה מן המוכחד להיות בלולב עלין כמנין לולב, (אב"ן הירוח). וכתב רב נטרונאי ז"ל שהרם של לולב אין צריך שיהא עבות אלא שלשה בדין בלבד והלכה כר' טרפון ואפי' אליבא דר' ישמעאל ור' עקיבא דמחמירי ספי מר' טרפון לא מצרכי אלא שלשה בדין, וזה שנהגו להרכות בו כדי לנאותו :

נשלם הלכות לולב, בריך רהמנא דסייען .

הלכות אהרוג

(כ) **אתרוג** הגוול והיבש פסול, עלתה בו חזוית על רובו נמלה פטמתו נקלף נמדק ניקב וחצר כל שהוא פסול, עלתה חזוית על רובו בין במקום אחד בין בשני מקומות פסול, על מיעוטו במקום אחד כשר וכשני מקומות הוי ליה כמנומר ופסול, ובחומטו שהוא חודו של אתרוג אף בכל שהוא פסול דאין זה הדר, ירושלמי המן

המן אמרין רובו מצד אחד וחוטמו כרובו לפסול, אלמא רובו ומיעוטו שאמר מצד אחד הוא ולא מכל צדדיו. נמלה פסמתו פסול, תנא ר' יצחק בן אלעזר נמלה בוכנתו, ותניא בברייתא עלתה חזוית על רובו נמלה בוכנתו נסרק נקלף ניקב וחסר כל שהוא פסול, למדנו נמלה פסמתו דמתניתין היינו בוכנתו דברייתא. ובירושלמי נמלה פסמתו המן אמרין נמלה שושנתו ר' יצחק בר חקלא אמר פיקא, ופירש רב האי זיל פיטמא של אתרוג עם החוטם היא כפיטמא של רמון וזהו שושנתו ופיקא היא עגולה כדהנן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקא, ובוכנתו דתני ר' יצחק בן אלעזר לענין ניטל עוקצו כשר דתנן והוא העוקץ שהאתרוג תלוי בו באילן כבוכנא באסיהא, ואותו עוקץ נכנס באתרוג שיש לו מקום עמוק קצת כבאסיהא, ביכנא הוא המרוך שבו שוחקין התבלין באסיהא, ופירשו הכמים בוכנא בא ואכנא, אסיהא חסירתא, ואם נמלה הבוכנא למברי שלא נשאר מן העוקץ בו כלל פסול אבל אם ניטל מעוקצו ולא הכל לפי שקצת מן הבוכנא קיימת בתוך האתרוג שעיקרו קיים כשר, ומסתברא כריבנו האי זיל ובוכנתו דר' יצחק בן אלעזר לאו היינו פסמתו דמתניתין כלל אלא לענין עוקצו כשר ובא לחלק דהיא רלגמרי נ טל פסול אחרי שניטל אותו עיקר הנכנס באתרוג כבוכנא באסיהא דהוה ליה חסר קצת, אבל הכולם שלא נכנס מטש בנוף האתרוג כשר, (אב"ן):

כא) ניקב נקב מפולש שנראה הנקב משני צדדין בכל שהוא ושאינו מפולש בכאיסר ותחמירו עליהן כל ישראל אף אם אינו מפולש וניקב בפי המחט כל שהוא שפוסלין אותו ב' ימים טובים הראשונים, (אב"ן):

בפסקוקות גדולות פסקו כלישנא קמא דרב דאתרוג שנקבותרו עכברים פסול אף ביו"ט שני, דאע"ג דר' חנינא מטביל ביה ונפיק ביה ביו"ט שני ומתניתין דחסר כל שהוא פסול ביו"ט ראשון, שאני נקבות עכברים דמאיסא ופסול בכל ימות החג לברך עליו, וכן כתב רב נפרנאי דרב ור' חנינא הלכה כרב, ובכל ימות החג נקבותרו עכברים פסול דאי ביו"ט ראשון בלא נקובת עכברי דמאיס הנן חסר כל שהוא פסול:

כב) ורבינו האי מחליף הגירסות לישנא בתרא דרב לקסא ופסיק כלישנא בתרא דהוא גריס [בל"ב] כך אתרוג שנקבותרו עכברים אמר רב אין זה הדר ופסול אינו והא ר' חנינא מטביל ביה ונפיק ולר' חנינא קשיא מתניתין דתנן חסר כל שהוא פסול לא קשיא מהניתין ביו"ט ראשון ודר' חנינא ביו"ט שני והלכה כר' חנינא דרב תלמיד לגבי ר' חנינא דהוה ואין הלכה כתלמיד במקום רב, ואין כגרת רבינו האי בכל ספרינו:

כג) ואין אוגרין אה הלולב אלא במינו דברי ר' יהודה ור"י לשעמיה דאמר לולב צריך אגר ואי אגר ליה במינא אחרינא הוה ליה חמשת מינים, ואם רצה לקשרו בגיטוניות של זהב כמנהג יקרי ירושלים הרשות בידו ובמינו יאגרנו מלמטה, ובמקום שאוגרין אותו היו עושין כן יקרי ירושלים אבל למעלה מן התימות עד העיקר כדרך שאוגרין אותו העולם בכפות התמר עד יום הושענא רבה שמתחין אותו פרוד לא יחבן לאגרו ולקשרו ולסככו בגיטוניות של זהב דלא ליהו הגיטוניות חציצה בין הלולב להרס ולערכה אבל יוכלו לאגרו מן התימות עד ההרס: וזה שנתנו לאגרו סביבותיו מן התימות עד עיקרו על שום שנאמר כפות כפות שלא יפרדו עליו. וביום הושענא רבה שנשלם כל לקחתו מניחין אותו פרוד להודיע כי נגמרה חובתו מדרבנן וזכר למקדש, (אב"ן). ומכל מקום קיימא לן הרבנן דפליגי אדר' יהודה דאמרי דלולב אין צריך אגר ונדרגו לאגרו משום זה אלי ואנוהו:

כד) ובישמיני ספק ז' דלא נמלינן ליה בלא ברכה כי היכי דיתבינן בסוכה ולא מברכינן, לפי דסוכה דכל ז' הוא מדאורייתא החמירו בספיקו ומשום דשלוו מהם וכו' ולולב ראינו מן התורה ז' אלא במקדש דכתיב ושמתחם לפני ה' אלהיכם ז' ימים ובגבולין יום אחד ושאר הימים וזכר למקדש לא החמירו בח' ספק ז' ליטלו בלא ברכה, (אב"ן):

(כה) **ארבע** מינין שבלולב אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן, ואותן הפתאים שלוקחין האתרוג חוטטו למטה ועוקצו למעלה כדרך שהלוי באילן, בודים מלבן ואינן יוצאין ידי חובתן דבתחילת גדילתו חוטטו למעלה ועוקצו למטה כדרך כל פירות האילן ולבסוף מתוך כבודו נהפך את שלמעלה למטה וכן דרך שאר הפירות הכבדים, ולכך תקנו חכמים לברך על נשילת לולב להודיע שהיוב ליטלו כדרך גדילתו, ולא תקנו לברך על לקיחת לולב אע"פ שכתוב בתורה ולקחתם שהלקיחה היא הקנייה במשמע והנשילה היא לשון נשיאה, (אב"ז):

(כו) **ומזוטר** לקחת את הלולב והאתרוג בסדרו ויוצא בו דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה אם הוא דרך כבוד דכל לנאותו אינו חוצץ אבל בכלי אסור דכלי דרך בויון הוא וחוצץ, ואם נשארו עלי ההרס וערבה ועלי הלולב בינתים אינו חוצץ דכל מין שבמינו אינו חוצץ:

(כז) **הרס** של מצוה אסור להריח בו דלריחא קאי ומריחא הוא דאקצייה כל ז' אתרוג של מצוה מותר להריח בו דלאכילה קאי ומאכילה הוא דאקצייה כל ז' מריחא לא אקצייה, וכי מריח אשר נתן ריח טוב בפירות, דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ואין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט א' כלולבו של חבירו הר"ז ולקחתם לכם ביום הראשון לכם משלכם, א"כ נתנו לו חבירו במתנה, ומעשה בר"ג ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שהיו באים בספינה ולא היה להם לולב אלא לר"ג שלקחו באלף וזו נמלו ר"ג יוצא בו ונתנו במתנה לר' יהושע נמלו ר' יהושע ויצא בו ונתנו וכו' והחזירנו לר"ג וכו' אנב אורחיה קמ"ל דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה וכדרכא דאמר רבא הא לך אתרוג זה במתנה ע"מ להחזירו לי נמלו והחזירו יצא לא החזירו לא יצא, פירוש ובדכפליה לתנאיה וכתנאי קודם למעשה כתנאי בני גד ובני ראובן שיאמר כך ע"מ שתחזיר לי אתרוג זה יהי לך במתנה ואם לא תחזירנה לי אינו אצלך במתנה כדכתיב אם יעברו ונתתם ואם לא יעברו ונאחזו בתוכם:

(כח) **ירושלמי** רב נחמן בר יעקב היה יחייב אתרוגא מתנה לבריה א"ל לכשתוכה בו ובמצותו החזירנה לי, ואנן השתא דלא עבדינן הכי לפי שהדבר ידוע לכולן שאין זה נותנו לזה אלא להחזירו כדי שיצאו כולן ואם לא החזירו ונתנו לחבירו במתנה כמו שנתנו לו חבירו לגמרי גם הוא לא יצא שעל דעת כן נוהגים זה לזה מסתמא ואין צריך לפרש: **לא** ליקני איניש לולבא ביומא מבא לינוקא דקמן מיקנא קני אקניו לא סקני ואשתכח דנפיק כלולב שאינו שלו:

(כט) **בראשונה** היה לולב ניטל במקדש ז' ובסדינה יום א' משחרב הבית התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל בסדינה ז' זכר למקדש, ויו"ט ראשון אע"פ שהוא מן התורה גבולין אם חל בשבת אסור ליטלו דגזרו חכמים ברכה דאמר רבה גזירה שמה ימלנו בירו ויעבידנו ד' אמות כרשות הרבים, והיינו מעטא דשופר ומנילה דלא דתו שבת. סצאהי אנשי מורח אין מוענין לולב בשבת אנשי מערב מוענין לולב בשבת ולקחתם לכם ביום הראשון כתיב ואין כאן שבת, (אב"ז). וכיון דאסור לן למלוולי לולב בשבת הא דתנן ומקבלת אשה לולב מיד בנה ומיד בעלה ומחזירנה למים בשבת ורא"י יהודה בשבת מחזירין זביו"ט מוסיפין ובמועד מחליפין קודם גזירה דרבה הוא ואין עושין כמותן. וכתב רב עמרם חזינן דמוסיפין להרס ומחליפין:

(ל) **ואם** היו עניו מרובות מעליו ומיעטן כשר ואין סמטמין ביום טוב, הפריש שבע אתרוגים לשבעת הימים כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לסתר דכל הדא (לא) איתקצאי (אלא) לכולי יומא, ואתרוג דאיתקצאי לשבעה אף על פי שנפמלה אסור לאכלה כל שבעה דמאכילה איתקצאי כל שבעה, ואנן דאית לן תרי יומי א"ר יוחנן אתרוג בח' ספק ז' אסורה בח' ספק ח' מותרה, טוכה אפי' בח' ספק ח' אסורה דאי מיקלע ליה

ליה סעורתא בח' בין השמשות של ט' הוה אכיל לה תמן ומגו דאיתקצאי לבין השמשות דט' איתקצאי לכולי יומא דט' ספק ח', ואם נפלה הסוכה דלכא משום סתירת אהל אסור ליהנות מן העצים, וכן אתרוג בח' ספק ז' אסורה דמגו דאיתקצאי לבין השמשות דח' איתקצאי לכולי יומא, אבל בהשיעי דהרי מגו לא אמרינן דהא בח' לא מיתמר אלא במגו, וכבר פירשתי לעיל למה החמירו בסוכה בח' ולא בלולב, והשתא דקימא לן בהא כר' יוחנן דהרי מיגו לא אמרינן נבי מוקצה יש להוכיח שהיא דירושלמי פ"ק דיו"ט ובפרק בבל מערבין בפלוגתא דרב ור' יוחנן דהלכתא כר' יוחנן ומוחרין, וכן עמא דבר, אך יש שאומר דהלכתא כרב מרפסיק הלמורא בריש מסכת ביצה דהלכתא כוותיה דרב בהני הלל. בין לקולא בין לחומרא, לקולא שני ימים טובים של גלויות דנולדה בזה סותרת בזה דשתי קדושות הן, לחומרא שבת ויו"ט ושני ימים טובים של ז'ה דנולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן ואסור בפתילות ושמן להדליקן, וצ"ע דלא דמו לביצה למבין אע"ג דירושלמי אפיך לה לביצה, (אב"ן):

לא) תוספתא קמן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, היודע לשמור הפיליו אביו לוקח לו הפילין, היודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה וגו', (היודע לקרות) ומלמדו פסוק ראשון של ק"ש, היודע לשמור גופו אוכלין על גופו סהרות, היודע לישאל ברשות הרבים ספיקו מהור ברשות היחיד ספיקו סמא, היודע לפרוס כפיו חולקין לו תרומה בבית הנרנות, היודע לשחום אוכלין משחמטתו והוא שגרול עומד על גביו, והיכול לאכול ביות דגן בכדי אכילה פרס מרחיקין מצואתו ומסימי רגליו ר' אמות לתפלה, ובגדול אע"פ שאינו יכול לאכול ביות בכדי אכילה פרס. כל מה שנאמר בקמן הוא כדי לחנוך והא דתנן בפרקי אבות בן יג' למצות לענין חיוב מן התורה. כל היום כשר לקריאת המגלה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנשילת לולב וכו'ן שעשו משעלה עמוד השחר יצאו, ואינו נוהג כלילות כבימים. כך מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא סכיתו לולבו בידו, נכנס לבהכ"נ קורא ק"ש ומתפלל לולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משנרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו, להודיעך כמה היו המצות חביבות עליהן:

לב) ואמר רב האי הא דאמרו רבנן לנחם אבלים לולבו בידו כך שמענו מרבותינו. והני טילי בזמן שהמת נפטר ביו"ט או במועד שעתידין קרובי המת לנהוג אבילות לאחר החג, ואע"פ שאין אבילות נורג בחג חביריו באין אצלו ויושבים עמו ליישב דעתו ומרמה לה כמי שבא לנחם את אבלים, אבל אם מת לפני הרגל אפילו עשה אחת קיימא לן דבטלה היטנו גזירת ז' ול' לענין כ"א יום:

לג) ולענין זמן ברכת לולב ונענוע, כפסוקות ובגדולות העושה לולב לעצמו מברך שהחינו, נטלו לצאת בו מברך על נשילת לולב, ואמר רב פלטי מ' שנמשל לולב לצאת בו חייב לברך על נשילתו שהלכה רווחת היא בישראל כל המצות כולן מברך עליהן; עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה, ולענין נענוע אם נמשל שלא בשעת תפלה מברך עליו ומנענעו ומחזירו למקומו, ואם ירצה לעשות כאנשי ירושלים עושה ויישר כחו, וכ"כ רב נטרנאי, ואם בשעת תפלה נמשל מברך עליו ומנענעו בהדרו לה' החילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא בלבד:

לד) ואמר רב צמח לולב משעת נשילתו מברך בו וזה שמוציאו לבית הכנסת כדי לגמור בו כל מצותיו כמנהג אנשי ירושלים, ואם אין מוציאו אין עליו כלום ויצא ירי חובתו בהגבהתו, ומתחנאי היה משכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגלה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא ומתפלל הא לסדרת דאם אין לו דרך מברך לאחר התפלה, א"כ צריך שיביאנו התינוק לבהכ"נ ויתפוש הלולב בלא אתרוג או יתפוש להו ע"י כלי או דאפיך להו לולב בשמאל ואחרוג בימין, וכשיגיע זמנו אחר התפלה לפני ההלל

ההלל סברך עליו ונטלו וזמקנו כדרכו, דהכי נמי פריך בסוכה והא סראגביה נפיק ביה ומשני כשהפכו, וכן כתב רבינו גסים ז"ל, ומדאמר מביאים לו לולב ומנענעו שלא בשעת התפלה הא למדת שצריך לנענעו בשעת נטילתו כשמברך עליו וזאת אותה נענעו דהלל בהודו לה' תחילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וכן קבלה מהגאונים ז"ל ובפסקוקות ובגדולות, וכן עמא דבר:

(ה) **ואמר** רבינו סעדיה ז"ל כי המנהג להעלותו למעלה בשעת הוכרת השם דהודו לה' ובאנא ה' הושיעה נא, ומנענעו בהודו לה' תחילה וסוף ובמקום שכוּפלים סנענעים כאנא ה' הושיעה נא ב' פעמים, וכן בהודו לה' שבסוף ב' פעמים, נמצא שנענעו ו' פעמים עם נענעו שבברכת נטילתו, ובמקום שאין כופלין ר', ובמקום שכוּפלין אנא ה' הושיעה נא ופושטים הודו לה' שבסוף נמצא ה', וכציבור שיצ' מברך בקול רם י"ד נטילת לולב ועונין אמן ומנענעין ומברכין לגמור את ההלל וכן בשאר ימות התע, ונטיית לולב לעולם ו' ימים ולא עוד, דבשבת לא נזמלים משום גזירה דרבה, ונענעו דלולב ולפינן לה משתי הלחם שהיו מניפין אוהם התנן במנחות כפרק שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה נוהן שתי הלחם על ב' כבשים ומניח ידו תחתיהן ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד ואמר רבא וכן בלולב, מוליך ומביא למי שר' רוחות העולם שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו, ר"א מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים, למדנו מזה שצריך להיות מוליך ומביא מצפון לדרום ומסורה למערב, (אב"ן):

(ו) **וזאת** אימרת שירי מצוה מעכבין את הפרענות שהרי תנופה שירי מצוה ועוצרות רוחות רעות ומללים רעים, ובריש יוסא לכפר עליו וכי תנופה מכפרת והלא אין כפרה אלא ברם אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר וכיפר דאין כפרה אלא ברם שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר, ונשאל לנאונים אם הנענעו הוא וזאת מוליך ומביא מעלה ומוריד, ופר"ח ונענעו זה וזאת מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכך קבלנו מרבינו האי והעמידנו בעיקר דבר זה תלמוד ירושלמי דגרס התם צריך לנענעו שלשה פעמים על כל דבר ודבר, ר' זעירא כעו הכין חד והכין חד או דילמא הבין והכין חד, פירוש הולכה והובאה אחד הן ואית בהן ג' פעמים על כל דבר ודבר ואית בהן ג' נענעוין והרי כאן מ' נענעוין ג' בהולכה והובאה מסורה למערב ומצפון לדרום ועלייה וירידה ג', או הולכה א' והובאה א' ועלייה א' וירידה א' והרי י"ח נענעוין לו' הרוחות לכל אחד ג' נענעוין, ולא איפשוש בעיין ועבדינן לחומרא עד י"ח נענעוין, ומצינו למדים שהנענעו הוא וזאת מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכן עיקר:

(ז) **ולענין** זמן דלולב כתב ר"ש ז"ל הצרפתי דעיקר מצות הזמן בעשיית הלולב הוא סבערב התניא העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב וכן בסוכה, ואם בירך עליו כשעת עשייתו שוב לא יברך כשעת נטילתו ואם לא בירך כשעת עשייה יברך בשעת נטילתו כראשון ושוב לא יברך ביו"ט שני שעולה לו כאילו בירך בשעת עשייה, ולפי שרוב בני אדם אין להם לולב ולא ברכו בעשייתו וצריכין לברך כנטילתו כראשון אותה ברכת זמן עולה לו ככמוס עשייתו ושוב אין צריך לברך עליו, רלא גרע ברכת זמן דראשון אע"פ שהוא ספק, משעת עשייה, רלא הימא אינו לא שעת עשייה ולא שעת נטילתו דהאידנא רידעינן בקביעא דירחא ופשימא לן דודאי יו"ט א' קודש ושעת נטילתו הוא הילכך כיון שבירך ביו"ט ראשון שוב לא יברך בשני ואם בירך הויא לה ברכה לבטלה, (אב"ן):

(ח) **במנהג** צרפת ופרובינצא ואלמניא וזאת בארץ ספרד לימד בהושענא רבה מומרים של שבת וקדושה רבה במוסף כשאר ימים טובים, וי"ל הטעם אע"פ שלא נקרא יום ה' של חג שבתן סכל מקים הוא הבלית התג והכלית ההקפה ותשלומי הפרים שבעים

שבעים כנגד שבעים אומות שהיו סתמעטין והולכין, וכן ההקפות, ובר לרבר יריחו כראמדינו בירושלמי. שבכל יום היו מקיפין את העיר פעם אחת ויהי ביום השביעי וגו' ויטובו את העיר וגו' שבע פעמים וגו' והפול החומה החתיה, וכן להפיל חומת צור, ובזמן הבית בכל יום היו מקיפין את המזבחה פעם אחת ובשביעי ז' פעמים, ועל כן נהגו כל ישראל להקיף התיבה שהתורה עליה, ועוד כי בהושענא רבה מקיימת חתימת שלשת הספרים הפתוחים בראש השנה לפני הקב"ה ונחתמים ביום הכפורים ובהושענא רבה הכלית הכפרה בשכר התענינו מערב ראש השנה עד יו"ט ונמחלו עונות והודונות והפשעים, ועל חיובי מיתה שונגין המה גולים מהבתים לסיכות שהם דירת עראי ועל זה נתכפר לנו בגלות, והלולב שמענגעין להוריע כי נצחנה כל המקטרגים עלינו, כראמר בירושלמי ובפסיקתא כד הדין נצוחיא דנצחין בקרבא ונקטין לולבא ביריהון פירוש כדרך המלכים המנצחין ותופשין העיירות ולוקחין הרומחין והגל המלכות תלוי עליהם ועולין על ראש המגדל וסולדן ומביא לכל רוח להודיע כי המלך נצח את הכל, על כן טוב לומר בו מזמורים של שבת וקדושה רבא כבשאר ימים טובים, (אב"י):

(לס) **וכן** נהגו בצרפת להדליק נרות בהושענא רבה ככליל כפור, והמעם ספורש לעיל במקומו:

(ס) **ערבה** בשביעי של חג א"ר אמי צריכה שיעור ואינה נישלת אלא בפני עצמה ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, וכמה שיעורה אמר רב נחמן שלשה ברי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד כבד אחד, ואמר רב האי גאון סמוער הדבר לעשות כרב ששת לכתחילה אם ימצא כרב נחמן ואם לא ימצא הא קיימא לן כרב ששת באיסורא לגבי רב נחמן, ואין אדם יוצא י"ח אף אם הגבירו לצאת בו וחזר והגבירו לשום חובת ערבה לא יצא, ורב חסדא אמר יצא, ופוק חוי מאי עמא דבר:

(סא) **ונהגו** כל ישראל לקחת ערבה לברה וטררב ראייתו ליה ערבה חביב הביט ולא כריך קא סבר ערבה מנהג נביאים היא ואמנתא לא סברכין, וכוראי בערבה לברה הוה מעשה דאינה אלא מנהג, אבל בערבה שבלולב לא הוה מעשה דההיא סן התורה היא. בכל יום היו מקיפין את המזבחה פעם אחת ואמרום אנא ה' הושיעה נא שני פעמים, ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא, אותו היום היו מקיפין את המזבחה שבע פעמים, איתמר ר' אלעזר אומר בלולב וכן אמר רב יוסף בלולב, ור' חנינא אמר בערבה ור' אלעזר הלמיד לגבי ר' חנינא ואין הלכה כהלמיד במקום הרב והלכה כרבי חנינא ולכך אנו מקיפין בערבה, ואיתותב רב יוסף במאי דאמר בוקיפה ולא בנשילה, והכין פסקי רבואתא הלכה למעשה דבערבה מקיפין, (הרב ר' יצחק נ' גיאת):

(סב) **וכתב** רב שרירא שאסור לומר הושענא בשבת דילמא אתי למיסרך התינוקות שישמעו הושענא ואתו להו ליטול הלולב בשבת דאין יודעין אם הסבו את התיבה, ורבינו שלמה הצרפתי כתב דבשבת שאין בו לולב אין בו הוקף, אך החזן יאמר ענין היום בהושענא כמנהג צרפת ופרובינצא הלכות שבת וסוכה שאומר הושענא של שבת ובר' ואחר שאין הוקף ואין לולב אין כאן חשש ראתו למיסרך, וכן מנהג כל ישראל לומר בו הושענא של שבת:

(סג) **ואמר** רב האי ו'ל ש"צ שאומר לאחר שנמר הושענא בא"י האל המושיע מועה הוא ומוטב לשתקו שהוא מוציא מפיו ברכה לבטלה שלא תקנה חכמים כי אם במגלה, ואמר רבינו סעדיה לאתר הרפסרה אומר תהלה ועובר ש"צ ולולב בידו ואומר הושענא והתורה על התיבה ומקיפין אותה ומחזירין ס"ה למקומו, ואומר קדיש ומתפללין תפלת המוספים, אבל רב עמרם כתב דלאחר שיסיים ש"צ תפלת המוספים אומר ש"צ הושענא, וכן עמא דבר:

(סד) **ואע"פ** שכתב רבינו האי שבכל יום יהיו מקיפין שלשה פעמים לימינו ושלשה לשמאלו והשביעית

והשביעית לימינו אין נראה ל , לפי שבכל יום לא היו סקיפין את המזבח אלא פעם אחת ובשביעי' ז' פעמים וזכר לדבר יריחו כדאמר בירושלמי , וכן אנו עושין וזכר למקדש וזכר ליריחו בכל יום פעם אתה וביום השביעי' ז' פעמים , וכל הקפות המזבח ומתנותיו לימין היו דתיב ומעלותהו פנות קרים , והבבש בדרום היה , ודרשו חכמים מאן כל פנות שאהה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למורה ביומא ובזבחים , וכן סנהג כל ישראל להקף דרך ימין וכן עיקר , (אב"ן) :

מה) וסדר הפלות החג כתפלות פסח ועצרת אלא שבפסח אומרים זמן חירותנו ובעצרת זמן מהן הורתנו שניהנה בו התורה וכתג זמן שמחתנו שנאמר בו ושמחת בחגך וכתוב ביה בשמיני עצרת שהוא תכלית החג והיית אך שמח לרבות כל מיני שמחות לשמחה , (אב"ן) :

מו) ומוציאין שני ס"ת ביום ראשון וקורין כפרשת אסור שור או כשב או עז ה' גברי ומפמיר ובחמשה עשר , וביום שני קורין כאתמול , ומפמיר בראשון הנה יום בא לה' ונהגו ותשלם כל המלאכה , וי'ל בעבור שאמר בעז' בפ"ק כי לעתיד לבא כשירון הקב"ה את האומות יאמר להם שבע מצות שנצטוו בני נח היכן קיימתם וכו' ואף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכד שמה עשו אוהה ויעשו אותה והקב"ה מוציא חמה מנרתקה מיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו שנאמר ננתקה וכו' וזה שכתוב אשר לא יעלו לחג את חג המוכות , וכן והשלם כל המלאכה לפי שעשה שלמה המלך ע"ה את החג י"ד יום שאכלו ביו"כ על ידי כנין הכית ונשלם החג ונתכפר להם כמו שכתוב ביום השמיני שלח את העם וגו' על כל המיבה אשר עשה ה' לדוד עבדו שמחל לו על אותו עון ולישראל עמו שמחל להם עון דיום הכפורים , הכי איהא בפרק במה טדליקין , (אב"ן) :

מו) וקריאת קרבנות החג נחלקו לכמה עניינים , אית נאון דאמר יום שלישי ראשון לחול המועד מוציאין ס"ת וקורין בקרבנות החג כהן קורא וביום הב' ולוי וביום הג' ישראל וביום הד' וחזור וקורא ישראל וביום הב' ענין אחר בלבר , וי"א ישראל קורא וביום השני וישראל אחר וביום הג' , שביעי של ערבה שהוא ספק ששי כהן קורא וביום הששי , לוי וביום השביעי , ישראל וביום השביעי , ישראל אחר וביום הששי , ורב סעריה אמר ישראל שלישי קורא וביום הששי , ישראל רביעי וביום השביעי . ורב עמרם אמר שביעי של ערבה כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השמיני ישראל אחר וביום הששי וכן מנהג נרבונא העיר הגדולה לאלהים כרב . עמרם :

מח) ויש לי על כל אלו המנהגים תשובות רבות , האחת היאך יקרא ישראל שלישי וביום הרביעי דאין בו ספק רביעי אלא שני או שלישי ועוד היאך יקרא ישראל הרביעי ענין אחד בלבר הלא הד' הנוסף יש לו לקרות שני ימים לספק חובת היום , ועוד לרב עמרם ולמנהג נרבונא היאך יקרא בשביעי וביום השמיני וחזור וקורא ישראל רביעי וביום הששי וכי לאחד שעשיתו קדש העשהו חול , ועוד דקיימא לן דשביעי ירחה בשמיני ולא יקרא כאשר הימים אלא ביום השמיני בלבר שלא לקרותו שביעי חול וקדש , הן הכי נמי שמיני ירחה בשביעי שאין לקרות בשביעי קדש וחול , ומכל מקום מנהג רש"י ז"ל מוב יותר שהרביעי הנוסף יקרא שני ימים חובה היום מספק , אך הסנהג שהנהיג שהשלישי קורא וביום הרביעי לא יהא כדפרישות , ובשביעי הוא מדלג לקרות כהן וביום החמישי לוי וביום הששי ישראל וביום השביעי , רביעי ששי ושביעי ספיקות הימים וכן כל הימים :

טז) אך מנהג קצה צרפה וכל קנפניא ופרובינצא וספרד הוא עיקר שאין קורין בכל הימים אלא שני פרשיות והד' קורא בתורה ספק חובת היום , כהן וביום השני , לוי וביום הג' , וישראל וביום הג' , ישראל רביעי וביום השני והשלישי וכן בכל הימים , ובשביעי כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השביעי ישראל אחר וביום הששי

הששי וביום השביעי. נמצא בכל הימים כולם קורין ספק היום והרביעי הנוסף קורא ספק חובת היום בלא הפסק, וכן עיקר, (אב"ן הירחי):

ג) ושבת שנחול המועד קורין ראה אתה אומר אלי לקריאת שבעה, וכן בשבת חול המועד לפסח, לפי שבו אודרת חול המועד דכתיב אלהי מסכה לא תעשה לך וסמוך ליה את חג המצות תשמור ודרשו בו ליסר על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולמה נמסכה פרשת המועדות לע"ז לומר לך כל המכזה את המועדות כאילו עובר ע"ז, ושלוס, (אב"ן):

נא) בשמיני של חג אומר זמן בקידוש, וכן בהשעו ספק שמיני, דשמיני תלג בפני עצמו הוא לענין פור' קש"ב, ובשמיני סיחב יתיבין בסוכה ולא מברכין, ומוציאין שתי הזרות וקורין באחת כל הבכור ומפמיר ביום השמיני עצרה עד סוף הסדר, וכן כתב רב עמרם, וכן עמא דבר, ומה שכתוב בפסוקות עד ונסכה משום דאין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים, ומפמיר ויהי ככלות שלמה לפי שכתוב בו ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, (אב"ן). והלכתא כרבא דאמר שביעי ירחה שבכל ימות החג אנו קורין שני הקרבנות יום שלפניו והיום עצמו שני בשלישו ושלישי ברכועי רביעי בחמישי חמישי בששי ששי בשביעי ואילו שביעי בשמיני לא קרינן אלא ירחה השביעי וקורא קרבן היום בלבד, והיינו דאתקין אמיר בנהרדעא דמדלגי דלוגי שמדלגין את השביעי וקורין ביום השמיני לבד, והא דהנן ביום טוב האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכור כתב רבינו האי ז"ל כי יהוא סימן וכך שמע מרבותיו, יש שקורין כי המצוה הזאת וכן קורין אותה עדיין בירושלים, ויש שקורין ברכות דאם בחקתי כשביל ונתתי נשמיכם בעתם והוא יום הזכרת נשמים, ויש שקורין כל הבכור, ואני אב"ן מצאתי כן בירושלמי, ור"ל או מצות או חקים או בכור:

גב) ומנהג כל צרפת בין כחול בין בשבת לקרות עשר העשר, ואומרים שצריך לקרות בכל מצות וחקים ובכור, ולפי שנזאת הפרשה מוהיר על המעשרות ומהנות עניים ומתנות כהונה ולפי שהוא הבלית חג האסיף להכריז שיתנו שלא לעבור עליהם בכל האהר בשלש רגלים, כך שמעתי, (אב"ן):

גג) ומנהג פרוכניצא וספרד לקרות כל הבכור וזולתי בשבת לקריאת השבעה שקורין עשר העשר עד סוף הפרשה, ומנהג רבינו האי ז"ל בירושלים:

גד) וביום השני שהוא השעו ספק שמיני עצרת קורין כל ישראל וזאת הברכה לפי ששלמה ע"ה בירך את ישראל בשמיני של חג שנאמר ויברך את כל קהל ישראל לפיכך אנו קורין בתשעו ספק שמיני הברכה שבירך משרע"ה את ישראל, (אב"ן). ולפיכך אותו היום שמחת תורה, ששנינו במגלה שקורין קלות שבתורת כהנים לפני עצרת ראש השנה לאילן, וקלות שבמשנה תורה לפני ראש השנה כרי שהכלה שנה וקלותיה, ושבת שאחרי ר"ה קורין האוינו להעיד על ישראל ולהוהיר על התשובה, וזאת הברכה בשמחת תורה כמו שכתוב בו בשמיני עצרת והיית אך שמח ודרשו בו לרבות כל מיני שמחות לשמחה, לפי שהוא השלוס כל קרבנות החג על מי שלא חג ביום טוב ראשון ולענין כל האחר ולענין שנת הביעור שהיה בתג מצוה שלש שנים כרתנן במסכת מעשרות והיו עושין יו"ט גדול בזמן הבית בשמחת בית השואבה, ועל זה שנינו בר' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתו לשחוט בתה מכרתו לשחוט וכו' וערב יו"ט אחרון של חג לפי שהיו משליטין כל הנדרים והגדבות שהיו עליהם משום דכתיב והיית אך שמח, (אב"ן):

גה) ונהגו כל ישראל להתחיל היום בכראשית לפי שכיום שמחת תורה שהשלמנוה אנו מתחילין אותה שכמו שזכרנו להשלימה נזכה בהתחלתה ובהשלימה, ולפי שהיום יום שמחה שנתכפרו עונותינו מהכל כאשר אמרנו ומהוך דברי שמחה אנו רוצים להשלים ולהתחיל

ולתחיל להיות השכינה שורה עלינו כי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות
אלא מתוך דברי שמחה שנאמר והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' :

נו) ומנהג צרפת לקרוא בזמירות חתן התורה המשלימה וחתן בראשית המתחילה
ונודרים נדרים הרכה, וכל הקהל כאחד מגדולם ועד קטנם קורין בתורה ויודו
נדרים לפי השגת ידם שנאמר בשמיני עצרת איש כמתנת ידו. עושין שמחות גדולות כל
הקהל בבית החתנים לפי שהוא תכלית הכפרה ושמתת התורה, ועל זה נראה שאמר
רב עזרם שכונאות הברכה קורין ו' והגומר נוטל שכר כנגד כל הקוראים, וסביא ראייה ממה
ששנו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שכולן גולל ס"ח, ולא יתכן בזה פירושו כי
מה נשתנית קריאת היום משאר י"ט שאמרו חכמים ביו"ט קורין ה', והראיה שהוא מביא
הוא בכל השבתות וימים טובים (מדתניא) דהא תנן אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן
ואם קראו ו' או מאה הגולל והוא המשלים הסדר נוטל שכר כולם שיש לו שכר הקריאה
והגלילה ונתרבה שכרו, וגולל אינו ר"ל נוסר כמו שהוא סובר אלא נוסר הסדר בכל יום
שבת ויו"ט, ועשרה לאו דוקא, (אב"ן). והמפמיר קורא ביום השמיני כיום אחמול כי יעבור
דמ' ספק' הוא, ומפמיר ויעמוד שלמה, ויש שמפמיר ויהי אחרי מות משה, והיה נראה
להפמיר ויעמוד שלמה עד מ' פסוקים להממך ליה לקריאתו ביום השמיני עצרת ואחריו אחרי
מות משה על שם פטירת משה ע"ה שהשלמנו בו ובברכתו, (אב"ן) :

נד) מנהג צרפת לקרות בשמיני עצרת לפני קריאת התורה ספר קהלת, ושמעתי מעם
דברך משום דכתיב ביה הן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו שבעת ימי התג
ושמיני עצרת, רוצה לומר לפי שהוא חג האסוף להזוהר על התרוצות והמעשרות ונדרים
שלא לעבור עליהם בכל תאחר, ובפרק ב' רעירובין דריש ליה לקרא לשבעה אלו שבעת
ימי הפסח וגם לשמונה אלו שמונת ימי התג, יש לומר להזוהר באחרון על הראשון והאחרון.
ואני מצאתי מעם יפה כי שלמה המלך ע"ה אמרו בהקהל בתג כמו שכתוב בסויער שנת
השמיטה בתג הסכות בבא כל ישראל לראות והוא אמרו בתג בהקהל להוכיח את ישראל
על כן יתכן לאמרו בתג, ושוב נזכרן לאומרו בבהב"נ ולהוציא את מי שאינו בקי לפי שאין
הכל בקיאים בקריאתו. ולא כמנהג פרויניצא שאומרים אותה בסוכה, (אב"ן) :

נח) זכרן בעצרת נהגו לומר רות, והמעם שמעתי לפי שכתוב בו בתחילת קציר שעורים
והוא זמן הקציר, ואני מצאתי מעם יפה לפי שאבותינו לא קבלו את התורה
ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה ותרצאת רמים כדאמר בפרק החולץ והיא נתיירה
כרכתיב כי אל אשר הלכי אלך ונז' מתוך דברי השובת רות אנו יודעין את דברי נעמי
שאמרה לה אסור לך תחום שבת כאשר תלכי אלך, אסור לך ייחוד כאשר תלכי אלין
אסור לך ע"ו ואלהיך אלהי מיפקדינן בתרי"ג מצות עמך עמי וכו' כדאיהא בפרק החולץ
וכן ישראל נתיירו בקבלת התורה על כן יתכן לומר ספר רות בעצרת, (אב"ן) : ושיר
השירים בפסח לפי שהוא מדבר מנאות מצרים שהוא תחילת שיעבודם של ישראל ונאולה
ראשונה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, ואע"פ שהספר מדבר סד' גלויות בלי ספק, והמ"ז.
ובמסכת סופרים שחייב אדם לברך על ה' מנלות על מקרא מגלה ואכתובים לקרוא
בכתבי הקדש, (אב"ן) :

נט) העמרה מה שנהגו בשמחת תורה ולסבבה בצעיפי הנשים ולתפור ולארזג
סביבותיה ולתת עליה כל חלי וכהם ונוסי הנשים ומבעותיהם ותכשיטיהן
שעליהן ונותנים על התורה כשמוציאים אותה, ובעת הקריאה על ראש הקוראים אע"פ שאין
באותן הכשיון שום קדושה אף אם הומינן לכך דק"ל בפרק נגמר הדין דהוכנה לאו
מילתא היא כרכא וכר"ש ב"ג נבי ציפן זהב בפרק הקומץ רבה, וכ"ש בכאן שלא הוזכרו
לכך, מ"מ יש בו חשש ננאי משום לא ילבש גבר שמלת אשה שהם מתנאים כתבשיתי
נשים, ועוד הכשיון שהיו מהקשמות בהן שלא בשעת מהרתן אין נכון להתם על התורה
וננאי.

ונגאו וכיעור הדבר אחרי כן לתתם על הנשים דמעלין בקדש ולא מורידין ועוד כי על זה באים לחלול יו"ט שאורנים והופרים והולשים עשב המריח ריח טוב להת עליה, ועליהם אני קורא המקרא הזה כי כה אמר ה' הטר המצנפת והרם העטרה נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה העטרה מראש כל אדם, וסבה לברוא שבמלתיו בקהל אחר שהייתי בחג שנת ס'ד לפרט והחוקתי להם לעשות עטרה של כסף וכן עשו, וגם מקוה, וזרה לי אלהי לפובה, (אב"ן):

(ס) **ואמר** רב דאי ז'ל כי אותם שנהגו לגמר במגמר גב'ה לכבוד ס'ח איסור נגמר הוא שאין עושין מגמר ביו"ט אלא למיני מאכל להכשירם באבילה כדרך שמעשנין את הויתים אבל זה איסור כלישנא בתרא מחלוקת להריח אבל לגמר בו דברי הכל איסור, אבל להוציא ס'ח סתוק בעבור אבולו של משה ובלבד שלא יהא ערום אל השנו ממנהיבם מפני המחלוקת, רבינו האי ז'ל:

(סא) **ואמר** רב עמרם ולאחר שפסטרין בנביא מברכים בא"י אס"ה אשר בגלל אבות בנינו נ'ל וכו' עד פתחו פיהם ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד בא"י נוהג התורה, ואלפ"א בית"א זו יש שסמיים אותה, אך רבינו סעדיה אמר שאין נכון לגומרה שיש בה תוספת דברים שאינן ראויים לאומרים ולא יתכן לומר ברכה זו ולא הזכרה השם ומלכות שלא הזכרה ברכה זו בתלמוד ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו הם, וכן מנהג כל ישראל לאומרו בלא ברכה כלל, (אב"ן):

(סב) **ואמרין** כבבא כתר'א פ'ק ובמנחות פרק הקומץ רבה ה' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן כבהב"נ, דלר' יהודה יהושע כתבן ולא משה ולר' שמעון בן יוחאי משה כתבן ברמע ואליבא דתרווייהו הואיל ואישהנו משאר תורה אישהנו לקרותן יחיד, וכתב הר"ם משה וצ"ל דהפ"י יחיד מותר לקרותה, שלא בעשרה, ולא יתכן דאטו ולכו להם כל הקהל לעשות שינוי והיכר בהם ולקרותן יחיד, ועוד דהני לה בהלכתא פסיקתא ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין פורסין על שמע כו' במגלה, ועוד אם ילכו להם ויקראנה יחיד לא יהא שינוי בתורה דבכל התורה אם התחילו לקרותה בעשרה וחלכו סקצתן גומרים כראיהא בירושלמי דמגלה, (לעיל), ועוד לשון יחיד קורא אותם נראה שהי"ב לקרותן ולא אמר יחיד מותר לקרות, (אב"ן), וגם מנהג פרוכניצא וספרד שאומר יחיד קורא אותם פ' שלא יקרא החזן עמו לא יתכן לפרש, דהא כל התורה נמי יחיד חייב לקרותה כראיהא במגלה קראה א' קראה ב' יצאו הנא מה שאין כן בתורה דיחיד חייב לקרותה, והחזן שעמו להיותו סרסור בינו ובין העולם כמרע"ה בינינו לבין המקום שנאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם, ובירושלמי הוא וכתוב בענין קריאת השבת, וזה שקרא החזן עמו שלא לבייש למי שאינו יודע לקרות כדהנן במסכת בכורים בראשונה כשהיו מביאין בכורים מי שיוודע לקרות קורא ומי שאינו יודע מקרין אותו, נמנעו מלהביא התקינו שיהיו מקרין את היודע ואת שאינו יודע, את כל זה הקשה רבינו יעקב ופירש יחיד קורא אותן שלא יפסיק בהן לקרותן שנים זה ד' פסוקים וזה ד' פסוקים כפר"ת, ויש לי סמך וראיה לרברוי במסכת סופרים ובירושלמי דמגלה פרק בני העיר ר' יונתן ספרא חסא לר' אבונא ספרא קרי שירת הבאר ומברך לפניו ולאחריה א"ל ועברין כן א"ל ועדיין את לוו כל השירות מעונות ברכה לפנייהם ולאחרייהם ואשתאלית לר' סימון אמר להון כשם ר' יהושע בן לוי אין לך מעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הרבבות וקללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה אמר ר' אבהו אני לא שמעתי אלא נראים הרבבים בעשרת הרבבות, ר' יוסה בר בון כשם רב המנאא פסוקיא אחרייא שבמשנה תורה מעונין ברכה לפנייהם ולאחרייהם לפי שאין מפסיקין בהן אלא יחיד קורא אותן, הא למדת דשירת הים ועשרת הרבבות והובחות שבתורת כהנים ושבמשנה תורה ושמונה פסוקים אחרונים שבתורה אין לקרות בהן שנים זה אחר זה אלא יחיד קורא אותן, ואע"פ שאמר במגלה בבבלי שאין

מפסיקו בקללות לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל שבמשנה תורה פוסק, נהגו כל ישראל שלא להפסיק לא באלו ולא באלו, ויש לי סמך סכאן לפי המנהג, והמעם שאין מפסיקו בהן מפורש בירושלמי ובמסכת סופרים אין מפסיקו בקללות כו' מוסר ד' בני אל המאם ואל הקוץ בתוכחה אל העשם קוצים קוצים א"ר לוי אמר הקב"ה אינו ברין שיהיו בני מתקללים ואני מתברך, (אב"ן הירחי):

ברוך והמנא דסייען.

הלכות פסח

(א) **שבת** שלפני הפסח נהגו כל ישראל לקרותו שבת הגדול, והמעם למנהג זה לפי מה דק"ל בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר' עקיבא ר"ח ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ה' בשבת היה וחל עשור לחדש בשבת ואמר להם הקב"ה בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה וגו' אמרו ישראל הן נובח את הועכה מצרים לעיניהם ולא יסקלנו אמר להם הקב"ה התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום הלכו ולקחו איש פסחו בעשור לחדש להיות להם למשמרת עד י"ד לחדש כשראו המצריים היו רוצים להנקם מהם והיו מעיהם מתחבטין ונרעכין באש וגידונים כיסורן ובחלאים רעים ולא הויקו אחד מישראל, ועל ידי אותם הנסים שאירעו באותו שבת נהגו לקרות שבת שלפני הפסח שבת הגדול, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן):

(ב) **מנהג** בכמה מקומות שאין גויעלים החרדים שישנים עם בלילי הפסח כי בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידים להגאל דכהיב ליל שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא מששה ימי בראשית ואם יבא אליהו ימצא הבית פתוח ונצא לקראתו מדרה ואנו סאמינים בזה ובשכר האמנה יבא, ואית סמך דרבר זה בכתובות פרק הנושא את האשה בירושלמי ר' ירמיה ספקר אלכשוני חזירין הפיתין אלכשוני דגרסין והבון מסאני ברנלי והופרי בידי ויהבנו על סיטראי אין אתא משיחא ואנא מעהד, ויש באמנה זו שבר גדול, ובמכילתא גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר דאמנה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו מיד או ישיר משה ובני ישראל, ר' נחמיה אמר כל המקבל מצוה אחת בהאמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש, וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העוה"ז והעוה"ב אלא בשכר אמנה שהאמין בו שנאמר והאמין בה', וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בשכר אמנה שהאמינו בו שנא' ויאמן העם וישמעו וגו' וכן אתה מוצא שאין הגליות עתידות ליגאל אלא כשביל אמנה שהאמינו שנאמר תשורי מראש אמנה וכתוב וארשהיך ילי באמנה וגו', בטגלת בהרים:

דרשה לפסח

(ג) **שנינו** בפסחים ב"ק שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום שדרי הנביא היה עומד בפסח ראשון ומוחר על פסח שני שנינו בתורה כהנים צו את אהרן לפי שכל סדר ויקרא וזרקו בני אהרן ונהגו בני אהרן וערכו בני אהרן ואהרן לא הוזבר שם שנתרחק על מעשה העגל, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באר שנאזה ומיטיה חביבין אם לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם דתנן כל העצים כשרים למערכת חוץ משל זית ושל גפן קל וחומר לאהרן בשביל בנו לכך נאמר צו את אהרן ואת בניו הקריבו הבתוב לבניו, ואת תורת העולה והלא בסדר ויקרא דבר הרבה מעולה והטאור ואשמות ומנחות אלא לפי שכאן נכתבו ונשלמו כל הדינין שלא נכתבו שם כתב בהו תורה כאדם המביא פת כסנין לכסוף, וכן נבנאות מלאכי שהוא חותם כל הנביאים כתב

זכרו תורת משה עברי וגו' שכה הושלמו כל הנחמות ואם הזכירו תורת משה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות וגו' שיפנה האב על הבן והבן על האב, כי לא בתפון תצאו ובמנוסה לא תלכו, פן אבא והביתו וגו' אם לא הזכירו תורת משה, כך קבלנו מרבינו אברהם בר דוד סקריית יערים נ"ע, (אב"ן):

(ד) ולכך נהגו כל ישראל לעשות בשנה פשוטה פקוד ופסח סנה ועצור צום וצלי קום ותקע, ויש מקומות שנהגו בפשוט ומעוברת פקיד ופסח, מעם לפקוד ופסח אנדר לן עיינין קרובי הרב רבינו אביגדור בן הרב ר' נתן נ"ע מאבינון, לפי שבצו את אהרן סדר בהלכות הגעלה כלים וצריכין כל ישראל להיות זריזין וזהירין באלו קורין אותו לפני הפסח, מנין דכתיב וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר ואם בכלי נחשת בושלה ומורק ושוטף במים ואמרינן בוכחים פרק דם חמאת שצריכין להעשות בהן מריקה בחמין ושמיפה בצונן, בכלים אשר נשתמשו בהן הקדשים להכשירם מדין נותר שבלעו מידי דהוה אניעולי מדין דכתיב כהו בפרשת מדין כל דבר אשר יבא באש, והגעלה כלים הנבלעין מאיסור החמין אנו למדין מעולי מדין כמו שנבאר לפנינו בסמוך, מנה ועצור כראיתא במגלה כדי שתכלה קללות שבתורת כהנים לפני עצרת שזוהי ראש השנה לאילן, צום וצלי משום דכתיב בפרשת ואתחנן כי תוליד בנים ובני בנים וגושנתם בארץ והשתחתם ועשייתם וגו' העידותי ככם היום כי אבוד תאכרזו ואמרו חכמים מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה', צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לזושנתם שלא יתקיים בהם כי אבד תאכרזו וזהם גלו לסוף תה"ב שנה משנכנסו בארץ, קום ותקע כדי שתכלה שנה וקללותיה לפני ראש השנה, במגלה:

(ה) והלכות הגעלה כלים למדנו חכמים בפרק אהרן דע"ז הלוקח כלי תשמיש מן הכותים דברים שלא נשתמש בהן כל עיקר מובלן והן מהורים, דברים שנשתמש בהן על ידי צונן כגון כוסות וקתניות וצלוניות סריחן ומטבילן והן מהורים, דברים שנשתמש בהן ע"י חמין כגון היורות והקומקמין ומחמי חמין מעוילן ומטבילן והן מהורים, דברים שנשתמש בהן ע"י האור כגון שפורין ואסקלאות מלבן אותן ומטבילן והן מהורים, וכולן שנשתמש בהן ער שלא יטבול ושלא ידיח ושלא יגעיל ושלא ילבן מותר דנותן מעט לפגם מותר, אבל בכלי היתר הנבלע מאיסור אינו צריך מטבילה שלא הצריך הכתוב מטבילה אלא לכלי כוהים כראיתא בירושלמי מפני שיצאו ממוצאת הכותים ונכנסו לקדושת ישראל, וז"ש הכתוב אך במי נדה יתחמט מים שהנדה מובלת בהן והן מ' סאה ויתבאר לפנינו בעז"ה:

(ו) והמטבילה לפני פליטת האיסור לא תועיל לעולם ולכך קתני מעוילן ומטבילן והן מהורין (מלבנן), דוגמא לדבר מובל ושרץ בידו לא עלתה לו מטבילה. ניעולי כותים בכל מקום פליטת איסור שבבליהן וזה אב לכולן כי שם נגעל מן גבורים כלי משוח בשמן ופלט החרב מצד האחר ונהרגו וכאילו לא נמשח בשמן להחליקו והנה פשוטו של מקרא:

(ז) והלבון שאמר והוא שיהו ניצוצות מהוין מסנו כירושלמי ובבלי, ובסמינין של כוהים אמר בירושלמי עלה דמתני' דסוף ע"ז הסכין שפה והיא מהורה בד"א בסמינין קמנים אבל בסמינין גדולים מלבנן באור, ומעתה לא תיקשי הויה תוספתא דע"ז שפורין ואסקלאות מלבנן באור סכלל דסכין לא בעי לבון, וכן בפסחים הלכתא אידי ואידי ברוחצין ובבלי ראשון, ואילו בתוספתא אמרינן השפור והאסקלה והסמינין מלבנן באור זכן בפ"ק דחולין משני תלמודא כגון שליבנה באור, דההיא דע"ז ודפסחים דסגני להכשרין בהגעלה בסמינין קמנים שאין צולין בהם בשר ואין תשמישין ע"י האור שצולין בהן בשר כשפורין של ברזל ומתניתין דהתם הכין מתפרשא הלוקח כלי תשמיש מן הכותים את שדרכן להגעיל יגעיל השפורין והאסקלאות מלבנן באור והסכין שפה והיא מהורה, והסכין בכלל כל הגי דסני

דמי לה בהגעה סדלא בעי לבון אלא כשפור ואסכלה לחוד, ובתר הכי תנן הסכין שפה והיא טהורה להתוך בה צונן כראיאה בנטרא וקאי עלה הירושלמי בד"א דלסכין לרוחה סגי בהגעה ולצונן סגי בשיפה בסכין קמנים אבל בסכנים גדולים מלבנו באור כדפרשין שמהפכין בהן בשר על נבי נחלים, וההיא דחולין והוספתא בגדולים מיידי או כחם על הנר מהקן בה את הנר של חלב לכך צריכין לבון, (אב"ן). ויש נאון שאמר שהיום הזה אף סכין קמנים של כותים צריכין לבון שנהגו להקן בהן הנר של חלב כשהוא דולק ע"ב יש להחמיר :

ח) ואע"ג דסכין של כותי צריך נעיצה י' פעמים בקרקע משום שמנונית דאיסור ותניא בתולין בסכין ששחט בה אסור להתוך בה רוחה, וצונן אית דאמרי בעי הרחה ובהרחה סגי דם משרק שריק ואינו נבלע בסכין ואע"ג דבסכין מריפה אמרי' התם והלכתא בצונן או בבליהא דפרסא דלאו משום דם דמינקט מריפה אלא משום דאיסור, ולא צריך נעיצה, איידי דמיירי סיגנים לאפוקי דסא לא בלע שומן ולא אמרנן דבלע מפי מרם אבל להתוך בו בשר צריך נעיצה :

ט) וכלים של כותים הצריכים טבילה לא אמרן אלא בלקחין מהן וכמעשה שהיה במדין שהיו שקועים אצל ישראל אבל שאולין מכותי לא ומותר להשהמש בהן כלא טבילה אך צריכין הגעלה או לבון, וגוולין מכותי או נהונים לישראל הרי הם כלקוחין ובעו טבילה, ואם משכנס כותי לישראל חוין אי דעתיה לשקועי להו הרי הן כלקוחין ובעו טבילה וצריך לברך עליהן על הטבילה, ואי לא ידעינן אי דעתיה דכותי לשקועי להו אי לא בעו טבילה מספק ולא בעו ברכה דספק דדבריהם הוא ולא בעו ברכה כדאמר בשבת כפרק במה מדליקין, וכן ספק דאורייתא כפרק לולב וערבה בשמיני ספק שביעי מיחב יתיבין ברוכי לא מברכינן. וכלי סעודה של כותים הם הצריכין טבילה כמו שאמר בפרשה, וזהם של סתת, ולא כלים אחרים שאינם של סתת אף אם הם כלי סעודה, ולא כלים של סתת אם אינם כלי סעודה, ומאני דקוניא המתיכין עליהם עופרת מחלוקת רב אחא ורבינא בסוף ע"ו חר אמר בתחילתו נרין שהוא של חרס וחר אמר כסופו נרין הסצופת בעופרת ודינו ככלי סתת וצריך טבילה ועלתה ההלכה שגדון כסופו, וכן אותן הקדרות הכאות מעבר לים הניהינן עופרת במקום תשמישן והקערות שאוכלים בהן כארץ ספרד הכל הולך אחר המעמיד, אך כלי של עץ החשוך בחשוך ברזל אין צריך טבילה דאין תשמישו במקום המעמיד. וכלי זכוכית הואיל ואחר שנשברו יש להן תקנה להתחכם הנם ככלי סתת וצריכין טבילה כמו שאמר בשבת כפרק קמא. כל הכלים הנבלעין כחמץ מגעילין אותן ברותחין בכלי ראשון, ואפילו הסכין בקתא שלהם מפני שפעמים רבות לוקחין בהן כשר מהתבשיל של חמץ ואין עיקר תשמישן על ידי האור כמותן שלנו :

י) וכן הקערות השואבין בהן מרק מהירות הגדולות בסעודת התהניף, ויש שמכסין בהן התבשיל שבסתת להבשל סהר, ויש שמערין עליהן התבשיל סבלי הראשון והעירוי נרין בכלי ראשון לכל דבר כמו שאמר בשבת ירושלמי פרק כירה מהו ליתן התבלין מלמטה ולערוה עליהן מים רותחין מלמעלה ר' יונה אמר עירוי ככלי ראשון חיילה דר' יונה מן הדא וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר אין לי אלא שבישל בתוכו עירה לתוכו רותח מנין ת"ל בו מ"ם, ולדעת רבינו יעקב מ"כ עלתה השמורה כ"ו יונה וראוי לרבי בסוף ססת ע"ו דרש רבה נעוה ארתחו, ויקבים האמורים ויתחמו ויכשירום, וכן הדין לקערות להכשירן על ידי עירוי מים רותחין עליהן סבלי הראשון וכמו שכתב רבינו אלפסי ול' כפסחים כך נקום האי כללא בידך דסאני ראעא ודפרולא וכו' דאישתמש בתו חמירא כוליה שתא בכלי ראשון צריכין הגעלה בכלי ראשון, ודאישתמש בהן בכלי שני כגון קערות וכיוצא בהן כי שדו עלייהו רותחים בכלי שני ומשהו להו בנוייהו עד דפלטן שפיר דמי וכן כהב רב אחא משבחה, ואעפ"כ נהגו כל ישראל להגעילן בכלי ראשון מן המעטים שאמר וכבולעו כד פולטן, וכן עץ פרוז מגעילו ברותחין ובכלי ראשון כבולעו כך פולטן, ובירסי

וזרמו דגללא וכן חביות של יין נסך האסורות צריך להסיר אחד מן השוליים ולהגעיל מכלי הראשון ולשפוך לכל דף ודף בכל צדי צדדיו ולא דרך פי החבית כי במקום נפילת קלות הרהיחה נגעל ובגלגלו ובנגעונו אינו נגעל כי השני הבא מן הראשון הוא כלי שני ושלישי וכן כולם וצריך קלות העירוי מכלי הראשון לכולם, ושוב היה למאותו שלשה ימים טעת לעת ולהערות בי בהסרת אחד מן השוליים אולי לא יוכל לשפוך המים הרוחחים בכל הדפין ושצריך להשהות עליו את החמין מעט, גם בלא הסרת אחד השוליים יכול למלאתו ולערוטו ג' ימים טעה לעה כדון נודות וקנקנים של כוהים שהבשירן בעירוי ג' ימים טעת לעת בין שלנו בין שלהן כדאיתא במסכתא ע"ז. ואחרי שנהבחר לנו שהעירוי בכלי הראשון לכל דבר המולג את התרנגולת מעירוי כלי הראשון עליה אסורה שמבשל הרס שלה, אך בכלי שני יתן המים רווחחים ושם ימלגוה דכלי שני אינו מבשל וכולע כמו שאמר בזבחים פרק רס חמאת ובפרק כירה בירושלמי וכיון שאין מבשל וכולע אם מלגו ביחד שם כמה עופות ונמצאת אחת מהן מריפה השאר מותרין :

יא) ומנהיג צרפת לאחר שחיטת העוף מיד מרחין הצואר ולמלות ואחרי כן לסלגו אולי יסלגו באותן המים הרנגולת לאחר שיחמו המים בכ"ד, ויש שאומר הרנגולת

שהדריחוה במים חמין בכלי ראשון קודם שרחצו הצואר במים שהיא מותרת כדאיתא בשבת פרק חבית כל שבא בחמין מערב שבת מדיחים אותו בחמין בשבת חוץ מקוליים האיסיפנין והמליח הישן שהרחתן הוא גמר מלאכתן, ומרקקים התם הוא דהרחתו הוא גמר בישולו ואסור אבל בתרנגולת שאין הרחיתה גמר בישולה מותרת, ואין זה ראייה דהא כלי ראשון אע"פ שאינו מבשל בולע הרס שבה (ומבשל) כדאיתא בזבחים ובתורת כהנים ובירושלמי דפרק כירה ובבבלי, (אב"ן). על כן גל כאותן שאוסרים, וכן עיקר, ואע"פ שאמר בחולין פרק כל הבשר בוית כבשר שנפל לתוך יורה של חלב בשר אסור וחלב מותר זמהמתינן ואי אסרת אפשר למחמו אסור חלב נבילה היא פירוש היוצא מן הבשר ומין כמינו לא במיל, הכא במאי עסקינן שנפל לתוך יורה רווחת דמיכלע כלע מיפלט לא פלט סוף סוף כי גייח הדר פלים, בשקדם וסלקו, ופיר"ש ז"ל כי גייח מן דרתיחה פולש, בשקדם וסלקו קודם שתנוח מן הרתיחה, למדנו מזה דבמים רווחין לא מפליט הכלי שנתון בהן, ואילו בפסחים אמרינן בכלי האיסור מגעילן ברווחין ובכלי ראשון, דיש לומר כשמוציא את הקערות שהונגעלו ברווחין ושוטפן ומדיחן במים קרים כמנהג העולם ומשפשפם הרי גייח מרתיהה ופלים, ורבינו יעקב מ"כ פירש סוף סוף כי גייח מהיות שבע מלבלוע הדר פליט אף במים רווחין כמו שאמר בפסחים, ויש שאומרים כי בקערות שהן קשות מיכלע כלעי והדר פלמי כדאיתא בפסחים אבל כבשר שהוא רך מיכלע כלעי והדר לא פלים כמו שאמר בחאלין פרק כל הבשר בכבד דחלמי ליה בחלא או ברווחין דמצמת צמית ובלע ולא פליט, סכל מקום לדברי הכל בכח הרתיחה בולעית הקררות את המים וחוזרות ופולטות או ברהיחה או בהרחתם בצונן ובשפשוף להסיר דגיעול שעליהם שפלטו, וצריך שתהיה היורה רווחת כל שעה שלא תנוח מרתיהחה ותחזור ותכלע לפי דברי הגאונים המצריכים להגעיל בכלי שהוכשר במים רווחין שאם יגעילו בכלי האיסור הרי הוא כמגעיל ביורה מלאה איסור, ויש מי שאומר שאף בכלי האיסור מנעילין כל זמן שהוא רווחת אע"פ דכלעי איסורא כי גייח הדר פליט כשיריחם במים קרים, ולהכשיר היורה הגדולה ישפוך המים שבת כעורם רווחחים וישפפנה וישפפנה במים קרים, ויורה קטנה יגעיל בתוך הגדולה ויורה גדולה יעשה לה מסגרת מיט סביב וירתיחנה דכבולעה בניצוצות כך פולטת בניצוצות, ובשאר ימות השנה הרוצה להגעיל יורה של איסור יעשה לה מסגרת

בצק סביב :

יב) וראיתי בצרפת להסיק אבנים ולהשליכם ביורה כעורה רווחת וילכו המים הרווחין בשפתיה היורה דבולעין ופולטין בניצוצות ולשפפה היטב במים קרים להעביר תגיעול

הגיעול שעליה הנפלא, והמרוכות נהגו בצרפת לקנותם חרשים בכל פסח, ויש שמצניעין אותן מפסח לפסח, שאומרים אותן שכותשין בהן תבלין כל השנה אין להשירין אף בהגעלה ומביאין ראייה מפ' רבינו שלמה ז"ל בפסחים בית חרוסת כבית שאור שחיימוצו קשה דמי ופירש בית חרוסת ע"י כח התבלין והחומץ והקמח שנותנין בו רוסה לקדרות ולבית שאור שחיימוצו קשה למרנו שרין בקדרות שאין להם הקנה להשירם דהתורה העידה וכו', אך מנהג נרבונו ופרובינצא להנעילין ונראין דבריהן, דבפסחים אמר דברים שנשתמשו בהן חמץ בצונן ישתמש בהן מצה בין בצונן בין בחמץ חוץ מבית שאור ובית חרוסת, וטסתברא דלא ממעט להו אלא בהרחה אבל בהגעלה סותרין כרין כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בחמץ, ובתוספתא דפסחים כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה אינן מעוניים מריקה ושטיפה אלא הרחה אחר הגעלה לפי שנהבשלו בהן קדשים ולהשירין סדין נותר שזרא בכרת, וכן אתה רן כשהן נבלעו מאיסור חמץ שהוא בכרת, וכן מנהג כל ישראל להנעילין, ובסדר הרב טוב עלם ובירמי דגללא שרין בהרחה, (אב"ן):

(ג) **אור** לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר שלא יעבור עליו בכל יראה וכל ימצא אם לא במלו ואף כשכמלו שמה ימצא גלוסקא יפה ולא יהיה בדעתו לבטלה או יוכה בה מן התפקד ויעבור עליה בכל יראה וכל ימצא, ולפי שהחמירה תורה בחמץ שלא יראה ולא ימצא בכל גבול ישראל כפסח לא כגלוי ולא כמוצנע ולא יפקיד ביד הנבוי שלא יבאו לידי אכילה מפני שרגלו בו כל השנה החמירו חכמים לחפש אחריו בכל מקום השמישו, אע"פ שמן התורה בהשבתה בעלמא סני ליה כי לא יראה חמץ בתורת חמץ קאמר אבל בתורה עפר יראה ובדיקה חמץ סדרבנן היא, וביטול החמץ אינה מן התורה אלא בחמץ שעמו בבית ושהוא יודע בו ואינו יכול לבערו כחמץ שנפלה עליו ספולת והעושה את ביתו אוצר וחמץ התתיו ובאותו יברך על ביטול חמץ, אבל בחמץ שאינו יודע בו אין צריך לא ביטול ולא בדיקה שלא הצריכה תורה על הספיקות לאסרן ולהתירן. ואור רתנן לילי הוא ולישנא מעליא נקט להוריע דבכניסת הלילה יבדוק עד שקיעת החמה שלא יתעצל בדבר, וכמו שאמר צורבא מרבנן לא לפתח בעירייה אורחא דהליכר נהוי ארביסר דילמא משכא ליה שמעתתא ואהי לאימונעי סמציה, ולא יבדוק לא בשחרית ולא ביום אפילו ביום אפל אלא בלילה בשעה שבני אדם מצויים בכתיהן ואור הנר יפה לבדיקה, ובירושלמי מפני שאור הנר בלילה סבהיק וביום כוזה:

(ד) **ואין** בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, ירושלמי וכי יש חמה בלילה הרא אסרה אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר, ולא לאור האבוקה של עץ אבל פתילת השעוה אע"פ שאין הלהב עולה ונמשך כשמן יכול להכניסו לתורים ולסדקים משא"כ באבוקה, ואכסדרה שאמרו לאורה נבדקה שאין בה חורין וסדקים:

(ו) **כל** מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה, לאתויי חורי הבית העליונים והתחתונים שאין דרך לתת בהן חמץ זה מתוך גבותו וזה מתוך שפלותו והאמצעים צריכין בדיקה, אוצרות יין כשאין מסתפק מהן אינן צריכין בדיקה אבל במסתפק מהן צריכין בדיקה ראין קבע לשהייה, אבל אוצרות שמן אפ"י במסתפק אין צריכין בדיקה דיש קבע לאכילת השמן, וכל מקום שרגליו של תינוק מצוי שם צריך בדיקה שאין קבע לאכילתו, ומעתה אף חורי הבית התחתונים צריכין בדיקה שידו של תינוק מנעת שם:

(ז) **וילמד** אדם בתוך ביהו לכבר את הבית בכל מקום שמה ההרגנולים וההיטקות תולכיו שם את החמץ, וכל שכן שלא ליתן ככר בידו של תינוק שמה יפרר או ישליך וצריך בדיקה אחרת, ושלא להשליך פת לכלב ולהרגנולים, ואם האשה מכבדת את הבית ודעתה לסמך על בדיקתה צריכה לברך על ביעור חמץ, ואם להקל על בעלה שיבדוק

שיברוק אינה צריכה ברכה ואינה צריכה להוטר אך בעלה יברוק לאור הנר בכל מקום ולאחר בדיקתו הן צריכין להוטר :

(יז) **ואם לא בדיק** אור י"ד יברוק בי"ד ואם לא בדיק בי"ד יברוק בתוך המועד פי' כחול המועד, אבל ביום טוב לא יוכל לבערו לפי שאין ראוי למלשלו, ולאחר הפסח אינו צריך דקיל בר' שמעון דאמר חמץ לאחר הפסח מותר באכילה וקנסא הוא דקא קנים הואיל ועבר עליה ככל יראה ובל ימצא, וכי קנים בעיניה אבל ע"י הערובות לא, וכ"ש כי לא חוי ליה ולא ידע ליה עד לאחר הפסח דלא קנים :

(יח) **והעושה** את ביתו אוצר תוך ל' יום צריך לבער, וכן המפרש בים והיוצא בשיורא, דהתנן שואלין בהלכות פסח וכו' ואם שבת יכמלנו בשעת ביעורו ודיו, ויברך על כימול חמץ אם ידע שיש לו חמץ ואומר כל חמירא דאיכא ברשותי ולא ידענא ביה יהא כמיל ויהא כעפרא, אבל קודם ל' יום ואין ברעתו לפנות האוצר לפני הפסח, וכן היוצא בשיורא ואין ברעתו לחזור לביתו לפני הפסח אין צריך לבער ואף אם ספק לו אם יפנהו ואם יחזור, אבל אם ברור לו הדבר שיפנהו או שיחזור אף מראש השנה צריך לבער, ואסור בהנאה משעת זמן איסורו ואילך שלא יסיק בו הנגר וכירים, ואם הסיק בו את התנור אם הוא חדש יוצן ויסיקתו בעצי היחר והפת מותרת דזה וזה גורם מותר כרבנן דפליגי בהויא דפסחים ובר' יוסי דתנן בע"ז פרק כל הצלמים גבי אשרה וזרעין התתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה ר' יוסי אומר אף לא ירקות בימות הגשמים מפני שהנבייה נושרת עליהן לזבל ואסיקנא דר' יוסי לרבריהם דרבנן קאמר להו לדידי זה וזה גורם מותר, ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי, ואם לא צינן התנור הפת אסורה דיש שבת עצי האיסור בפת דהא אפיך לה שמואל לכרייתא ותני לה לדרבי בלשון תכמים :

(יט) **ונכרי** דאפקיד חמירא לישראל וקביל עליה אחריות לנטוריו כשל ישראל דמי וחייב לבעוריה כיון שהוא חייב באונסין דיליה, ואי אושליה ביתא וא"ל הא ביתא קמך ולא קביל עליה אחריות לא צריך לבעוריה ועושה לו מחיצה י' דלא ליכליה, ואי קביל עליה אחריות ואושליה ליה ביתא ומפתח ביד נכרי [לא] מתייב לבעוריה דלא ימצא כבהתיכם כתיב וזה אינו מצוי כתיבו :

(כ) **והבודק** צריך לברך לפני הבדיקה וכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הסבילה ויתבאר בפנינו בעז"ה, ויברך על ביעור חמץ, ירושלמי רב אמר על מצות ביעור חמץ, ולימא כל חמץ שישנו ברשותי ואיני יודע בו יבטל, וכן לשון הלכות דרב יהודאי ז"ל בארמית כל חמירא כו' :

(כא) **והמברך** על ביעור חמץ לא לישתעי עד דכליא כל בדיקותיה, כי אם הצורך לענין הביעור כדי לכון את לבו למצוה, וכדאיתא בהמוציא טול ברוך לא הוי הפסק והביאו טלח והביאו לפתן נכיל לתורי, ואם מרבר אחר שהתחיל קצת מהבדיקה אינו צריך לחזור ולברך, ואמר התם הבודק צריך שיבטל פירוש מיד אחר הבדיקה דאקשינן ונכמליה בר' ונכמליה בה' או בשית ומשני כיון דלאו זמן איסוריה ולא זמן ביעוריה דילמא פשע ולא מכמל ליה, ואף על פי שכמלו בלילי י"ד אם בא לבטלו אחר ד' שעות שאכלו החמץ שמא יותר מן הלחם כוית שלא נתבטל ויעבור עליו, יישר כחו :

(כב) **וחמץ** של נכרים שעבר עליו הפסח מותר אף באכילה דאין לקנסו דלא עבר עליה בכל יראה ובל ימצא, ואף החמץ של ישראל שעבר עליו הפסח כחמץ שנפלה עליו ספילה שלא יוכל לבערו לא קנים ר' שמעון דהא לא עבר עליה ככל יראה ובל ימצא ואע"ז דידע ליה ומותר באכילה וכ"ש כי לא חוי ליה ולא ידע ליה דלא קנים ומותר באכילה, ופת שעפשה ונפסלה מלאכול הכלב לפני האיסור א"צ לבערה וררי היא כמו

כמו שחרכו קודם וזמנו דמותו בהנאתו כראיתא בריש פרק כל שעה, אבל לאחר איסור אסור בהנאתו משום קנסא הואיל ושהה באיסוריה :

(נג) **ולא** יסיק בני הנור וכירים ואם עבר והסיק האפר מותר שכך שנינו כל הנשרפין אפרן מותר. ירושלמי מלונסא שנסרחה זקוק לבערה בשנתחמצה ואח"כ נסרחה פירוש שהיתה ראויה שעה אחת אבל איפכא לא, ובמלונסא הוא דבעינן נסרחה שאינה נסרחה אלא לאחר זמן סחמימות הבשר אבל קילור ואספגות ורמיה הרי הן כעורות העברנין שנתן לתוכן קמח שנסרח מיד ואין צריך לבערה. ובארבע שעות אתר אכילתו שורפו ולרברי הבל שורפו בתחילה שש, ואע"ג דאיהו תב ר' יהודה פהא דאמר אין כיעור חמץ אלא שריפה הא קיימא לן הלכה כסתם משנה, וכבר פתח לן תנא כר' יהודה בפרק בהרא דתמורה אלו הן הנשרפין וחד סינייהו חמץ בפסח, ואמר בגמרא הנן סתמא כר' יהודה דאמר אין כיעור חמץ אלא שריפה ותניא בהוספתא ובירושלמי עד שלא הגיע זמן כיעורו אתה מבערו בכל דבר משהגיע זמן כיעורו אתה מבערו כשריפה, ואית דאמרי כרבנן מפרר וזורה לרוח אם הוא קשה, כך כתב הר"ר משה ז"ל :

(נד) **ואמר** רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אכור, ומדלא יהיב שיעורא למימרא דבמשהו כרב, כך פסקוהו כל הגאונים, ואם נמצאת חמה אחת שנתבשלה בתרנגולת בפסח אין להתירה שהרי נאסרה במשהו ואף באלף, אבל לאחר הפסח ודאי מותרת דחמץ על ידי תערובות לא קניס ר' שמעון, שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר דעל ידי תערובות לא קניסין ליה ואף על גב דעבר עליה כעניה, וכל שכן כי איערב ליה בשוגג דלא עבר עליה דמותו לשהוייה, ואפילו נותן מעט עצמו לא מיתמר בהנאה, והא דתנן בפרק אלו עוברין בפסח כוהח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי לאו משום נותן מעט אלא משום דהוה ביה עיקר המאכל ועוברים מכל מחמצת לא תאכלו לרבות הערובות, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל בכל יראה וכל ימצא, אם משכח שערי או חייבי בבישולא ונתבקעו הכל אסור במשהו, ואי לא אינהו אסורי ובישולא שרי דאיסור תערובת משהו דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, רבינו האלפסי ז"ל :

(נה) **ורבינו** יעקב מ"כ דשעורה הנמצאה בדבש בפסח אין לאוסרו משום דקיימא לן דחמץ בפסח במשהו, כיון דנפל בו לפני הפסח כבר נתבטל לפני זמנו ואינו חוזר וניעור כדאמרינן גבי ציר בככורות, ואפילו נפל בפסח אינו אסור אלא נתבקעו משם, ולמיכליניהו בעינייהו עברין לחומרא דכיון דלא איפסיקא הלכתא לא כשמואל ולא כבר עוקבא דאמר לא נתבקעו משם אלא כל שאילו מניחן על פיהו והן מתבקעים מאליהן וספיקא דאורייתא לחומרא, אבל אי משהכחי בהרי בישולא ולא נתבקעו כיון דאיסור תערובת משהו דרבנן לא אסרי ליה להתיב בישולא דמשהכחי בה הרי ותלת שערי אלא אם כן נתבקעו כשמואל דהוה ליה ספיקא דרבנן לקולא, אבל בחישי דאית בהו ציריא כמבוקעות דמיין ואסור במשהו, ורבינו יעקב מ"כ גריס הכי דאמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור בששים ולא גרסינן במשהו כרב, דהא רבנן סבוראי היא, והדע שכן הוא דהא רבא נופיה פסק בפרק גיד הנשה כך אמר רבא אסור רבנן בעממא ואסור רבנן בקפילא ואסור רבנן בששים, מין בשאינו מינו דהיתרא כמעמא, דאיסורא בקפילא, מין במינו דהיתרא אדאיסורא דליכא למיקם אעממא ומין בשאינו מינו דאיסורא דליכא קפילא בששים, ואם היה מוכר רבא במשהו כרב אפילו בשאר איסורין כדקאמר רב לפעמי' דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל איסורין שבתורה במינן במשהו תיקשי רבא אדרבא מההיא דגיד הנשה, וכיון דקיימא לן כרבא דכל איסורין שבתורה בששים כדאמרינן בגיד הנשה אם כן הלכתא כריש לקיש ור' יוחנן דכל איסורין שבתורה בין במינן בין שלא במינן כגותן מעט דהיינו ששים חוץ מטבל ויין נסך במינן במשהו שלא במינן כגותן מעט, ועוד רב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן כראמר כריש ססכת יום טוב ופולגתיהו

ומלונתיהו בשילהי ע"ז, ואע"פ שפסק ריא"ף בסוף ע"ז כרב ושמואל דהא פלוגתא דאביי ורבא בחמירי דחימי וחמירי דשערי כרב ושמואל שייכא, חזר בו בסוף ימיו בתשובותיו ופסק כריש לקיש ור' יוחנן, ומה פסק רבינו יעקב מ"כ דסתם ייגן כששים, דיין נסך דקאמר התם שנתגמך שמש לפני ע"ז כמתני' דתנן ואלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין בין ומים במים רבודאי במים שנתגמכו לע"ז קתני והני יין ביין דומיא דמים במים, ומעתה חמץ בפסח ומתם יינם בששים ככל איסורין שבתורה, אך לא עשה מעשה רבינו יעקב מ"כ להקל כדבר אם לא יהיה כדבר הפסד טרובה והתורה חסה על ממונן של ישראל, וכך אמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה בתמיה כהריא דירושלמי דפסחים ברוב, ויהבאר במקומו בהלכות יין נסך בעו"ה, ושלוש, (אב"ן):

(ב) **ושמואל** אמר קדירות בפסח אל ישברו אלא משהו להו אתר ומנן ועביד להו בין במינן בין שלא במינן ומדיחן ומשפשפון יפה שלא ישאר בהן החמץ בעין ובר' שמעון דלא קנים אלא בעיניה אבל על ידי תערובות לא, ועוד דנותן מעם לפגם מותר כדאיתא בסוף ע"ז, ובמקומו יתבאר בעו"ה לפנינו בהלכות פת של כותים:

(ג) **וכן** מנהג כל ישראל להצניע הקדירות לאחר הפסח לאחר שהוספו בקינסא מעט מבפנים שלא ישאר בהן חמץ בעין דלא קנים ר' שמעון ע"י תערובות כיון דלא עבר עליה דהא ליתיה בעיניה, ומכל מקום השכר ישעושי מחמץ או משעורין או יין שנתנים בו חמץ הם כדי להחמיץ שאין אדם יכול לסנן שלא ישאר בו משהו מן החמץ וחמץ בוסנו במשהו והכל אסור צריך לבער, ובירושלמי דכל שעה ר' שמואל ב"ר יצחק דיה לו יין תוסס ויהב בגויה שיעורין רפין דיהחמע אתא שאיל לר' אמי א"ל צריך את לבער. ויש לי ראייה מההיא מתניתין דפרק כל שעה ר' קיימינא עלה רפת של כותים מותרת באכילה דאוקים רבא למתניתין כר' שמעון ודקתני בשל נכרי מותר בהנאה משום רישא דתני ושל ישראל אסור בהנאה ויהבאר לפנינו בעו"ה בהלכות פת של כותים, ושלוש, (אב"ן). ואף לרב דאמר קדירות בפסח ישברו דאין להן הבשר בהגעלתן אבל בלבון מותרות אי לאו משום דחיים עלייהו דילמא פקעי, וכן מוכח בובחים פרק דם חמאת דכלי חרס המלוכין ככלי חדש הוא ופנים חדשות באו לכאן וזהו שבירתו, דפריך התם אלא מעתה קדירות במקדש אמאי ישברו ליהדרינהו לכבשונות ומשני לפי שאין עושין כבשונות בירושלים הא אם עושים לא ישברו:

(ד) **כתב** רבינו שלמה ז"ל אשה שלותה ככר של חמץ מחבירתה לפני הפסח צריכה לפורעה לאחר הפסח ואין כאן ביעור החמץ ואם אינה פורעת יש בו משום גזל ומשום לזה ואינו משלם שנקרא רשע וכלוה מן המקום שנאמר לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, ואין בזה איסור שהרי שנינו דבי ר' ינאי יזפי פירי מעניים בשביעית לפני זמן הביעור ופרעי להו כשמינית לאחר זמן הביעור וא"ר ינאי יאות הן עבדין, (אב"ן):

(ה) **והני** מאני דקנויא שמתוכין עליהן עופרת מכפנים ומבחוץ דאישתמש בהו חמץ בחמין בין ירוקי בין חיורי בין אוכמי אסורי בפסח כדאמר להו אמיר דכיון דמידייתו דאי בלעי והתורה העידה על כלי חרש שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ומאי שנא מדלענין יין נסך דאמימר שרא להו כולוהו, זה תשמישו על ידי חמין פירוש חמץ, ויין נסך תשמישו ע"י צונן, והא דאמר מרימר לענין יין נסך דירוקי שרו לית הלכתא כוותיה דקיימא לן כרב זביר דאמר ירוקי אסורי משום דמצרפי ובלעי ולא מקשינן אלא מחיורי ואוכמי, רבינו האלפסי ז"ל:

(ו) **והכפות** מן הקרנים שנשתמשו בהן בחמץ בחמין אסורי אף בהגעלה בפסח מטעם דחיים עליהו משום דמיפסרו בהגעלתן ולא מנעיל להו שפיר. ועריבות של עץ שלשין בהן כל ימות השנה אע"פ שאין בהן סדק כלל אסורין לפסח לפי שאינן בני הגעלה

הגעלה בכל ראשון, ולערות עליהן מים רותחין אע"פ דעירווי ככלי ראשון אין להחזין דיש לחוש שמא לא יערה בכל צדיתהן והוה להו שאר הצדדין כלי שני ושלישי לפיכך טוב להחמיר וללוש בכלים הרשים:

(א) ואין שורין בפסח מורסן לתרנגולים ולא יהן מוגלשין על נבי קמח אבל קמח על נבי מוגלשין מותר, וכן מנהג לעשות כן בצרפת להיטקות יונקי שרים, ולא ילעום אדם חמין ויהן על נבי מכרו שרוק הפה הוא סחמין אותן, ואין לשין לא בחסה ולא בחמין ולא בחמי חסה ולא במים שנשאבו בו ביום אלא במים שלנו הלילה ונתקררו, לפי שניסן הולך אחר ימות הגשמים שהחמה מהלכת בשפולו של רקיע בלילה ומחממת את מי הבורות והמעיינות על כן מעלות הבל הרתיחות שהן חסות, וכן המזילות שהן תחת הקרקע חסות, וחשו חכמים למי בורות ומעיינות למקום שאין להם נהרות:

(ב) וביום המעונן לא תלוש תחת הרקיע דיומא דעיבא כוליה שמשא, ואם עברה ולשה באלו שהוכרנו אמור כרב אשי דהוא דעבר אדרבנן דעבר אדרבנן וקנסינן ליה, ולא דמי לבציקות של נכרים שהותרו ולא עבר עליהו אדרבנן, ויש לומר דה"ס עברה ולשת אבל אם נשפכו המים שלנו או שכחה ולשה מותרות המצות שנילושו במים שלא לנו דאין כאן מעמא דקנסא ומירי דהוה אבציקות של נכרים שנילושו במים שלא לנו ושרו דליכא מעמא דקנסא ואדם ממלא כריסו מהן, ועוד כיון שהותרו בציקות של נכרים נמצא שאיסור מים שלא לנו אין בהן משום תורת חיסוף אלא משום שימור דכתיב ושמרתם את המצות וכיון דלא איפשר שרי:

(ג) שנינו בפסחים בפרק כל שעה אין לשין את העיסה בין ושמן ורפש ואם לש (כל הפת אמורה) רבן גמליאל אומר השרף מיד וחכמים אומרים תיאפה מיד א"ר עקיבא שבתי היתה אצל ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה בין ושמן ורפש ולא אמרו לי דבר ואע"פ שאין לשין בו מקטפין בו אתאן לת"ק וחכמים אומרים את שלשין בו מקטפין בו ואת שאין לשין בו אין מקטפין בו, ואפליגי רבוותא בהא מילתא, וכתב הרי"ף הא סהני' אוקמה רבוותא כיו"ט שני דהוא חול המועד מדאמר תשרף מיד לא כיו"ט דהבערה שלא לצורך היא ואפילו לר' עקיבא לא מיתוקמא כיו"ט דה"ל מצה עשירה ומסתברא ליה דהלכה כר' עקיבא כיו"ט דמיבעי להם עוני הוא דאמור אבל מכאן ואילך שרי, וכריב"ל דקאי כוותיה דאמר להו לבניה יומא קמא לא תלושו לי בדבשא מכאן ואילך לישו לי דודאי הא מתניתא בשמן על ידי מים היא שנויה דהא קיטוף שמן על ידי מים הוא שלשין במים החילה ואחר כך מקטפין בשמן, ות"ק מאי דאמור בלישה שרי בקיטוף ורבן גמליאל ורבנן אמרי בין בלישה בין בקיטוף ור' עקיבא וכל שכן בקיטוף, וריב"ל דהוא אמורא בתרא וליכא אמורא דגליל עליה עבר עוברא כר' עקיבא, ואי לאו דקאי כוותיה הוה אמרינן דהלכתא כרבן גמליאל ורבנן דאמרי בין בלישה בין בקיטוף דקיל ככולי הלאה היכא דלא איפסיקא הלכתא בבריא דיהירי ורבין הלכה כרבין, ועוד כיון דנסרא מיימי ראיא סדריב"ל הילכתא היא למעשה, ואית מרבוותא וכן רבינו הגנאל דאמרי בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח ורבן גמליאל ורבנן וששום דסחמנא דכיון דקמו להו כהרא שיטתא רבנן דסיפא דברייתא ורבן גמליאל דישירוף מיד (אלא אמר) הלכתא כוותיהו והשתא קפופי לא מקטפינן בהו כ"ש דלא לשין בהו ואם לש השרף מיד, ודקאמר ריב"ל וריש לקיש דמי פירות אין מחמיצין לחודיהו בלא מים, אישתכח השתא דאמור למילש ולקטף כמי פירות שנתערבו בתוכן מים בכל ימות הפסח ואם לש השרף מיד, ורש"י כתב אין לשין את העיסה וכו' ואם לש תשרף מיד בחול המועד ולא ביום טוב דהבערה שלא לצורך היא, וריש לקיש דאמר דאין חיובין על חימוצה כרת דמי פירות אין מחמיצין לא קשיא אהך, דאין חיובין על חימוצה כרת קאמר ולא היו חסין נמור

גמור אבל חמץ נוקשה בעיניה הוי ובלאו דכל מחמצת לא האכלו, למדנו מדבריו שאין ללוש כלל אף במי פירות לחודייהו דחמץ נוקשה הוי ובלאו דכל מחמצת איתה, יש לי כמה תשובות על רבינו ע"ה דהאמר' יהושע בן לוי דמבאן ואילך לושו לי בדובשא ומדרכא דהרתה שבלי וכו' ומדריש לקוש דמי פירות אין מחמיצין, ומעתה שלש מחלוקת בדבר לרבינו שלמה ע"ה אף במי פירות לחודייהו אסור ללוש דקאי בלאו דכל מחמצת, ולרבינו האלפסי אף מי פירות במים לא מחמעי כר' עקיבא וכו' יהושע בן לוי ומותר ללוש ולקטף במי פירות וזלתי ב' לילות הראשונים משום לחם עוני, ולדברי הלכות גדולות ורבינו הנגאל אסור בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח במי פירות עם מים, ואין לנו להכניס ראשינו בין הדרים הגדולים האלה, ויש להחמיר כדברי כולם, (אב"ן) :

לד' י"ג שאמרים שאין לתת מלח במצות בפסח משום דמחמעה, ואין טעם בזה, כי כל המנחות באות מצה והיה בהן מלח, אלא משום דמצה עשירה היא ובלילה הא' הוא דאין נוהגין מבאן ואילך שרי, ובכיצים ללוש בפסח לא אסר רבינו שלמה כזה לא אסור ולא מותר שהרי ה"ג בגמ' את העיסה ואין ידוע אי משום חימוץ הוא זה או דרך ביצים להנפית, ויש לאסור מספק, ובפולין אסר רבינו שלמה משום חימוץ, ורבינו יעקב החזיר חוץ כלילה הראשון דבעינן לחם עוני דתנן' בפרק הקומץ רבה הבלה בקצת ובכל מיני הבלין כשרה מצה היא אלא שנקראת מצה מתובלת, ובשל מצת מצה אסור ושנינו בתוספתא דיו"ט והפולין הרי הן כתבלין לכל דבר :

לה) וכן כתב הרב ר' משה וצ"ל מותר לתת התבלין והשומשמן וכסון וקצת וכיוצא בהן לתוך המצה, אבל לילה הראשון אסור דבעינן לחם עוני, ולחם עוני פרט לחלוט ואשישה ופרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, והא דאיתא פרק החולץ ליבמתו אלא חלוט מצה היא למאי הלכתא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, דהרר אפייה בתנורא ואית ליה הודיותא דנהמא, וההיא דפרק כל שעה דלא תרר אפייה ואינו נקרא לחם עוני כפר"ה בפסחים פרק אלו עוברין, אמר רב קבא מלונגא לפסחא והא אנו הנין חמשה רבעים קמח ועוד חייבים בחלה הכי קאמר קבא מלונגא קאי נמי כי האי שיעורא והן ביצים כמנין חלה והעומר מוכיח לה, ואמרינן בעירובין בריש פרק כיצד משהתפין ראשית ערסותיכם חלה הרימו הרימה כרי עיסתכם עיסת סרבר דאתיא לחם הארץ מלחם שמים כתיב הכא והיה באכלכם מלחם הארץ הרימו תרומה לה' וכתיב תתם לקטו לחם משנה והעומר עשירית האיפה הוא ואיפה שלש סאין סאה ששה קבין והקב ארבעה לוגין הנה שבעים ושנים לוגין, העישור שבעה לוגין וכיצה וחומש ביצה כמנין חלה, ואייתי ועודות דרבי ושרי עליהו וכמה ועוד אחד מעשרים בכיצה, הנה בין הכל ארבעים וחמשה ביצים וחומש, וזהו ששנינו חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה, השמונה עשר קבין לאיפה מדברית, באו לצפורי והוסיפו על המדות שתות מלכר ונכנסו בחמשה עשר קבין שוחקות והעישור קב וחצי שהם ששה לוגין, באו לירושלים והוסיפו על המדות שתות ונכנסו בחמס לוגין שוחקות והן חמשת רביעי קב, ועוד ע"ה שהביצים היו גדולות מאלה של עכשיו צריך הועדות, כך קבלתי בצרפת מפי הרב ר' יודיה ז"ל ממלאן (אברהם בן נתן הירחי) :

לו) ולאפות אשה אחת פת מרובה בשאר ימים מוכים מותר שאין בו חשש חימוץ, דתניא ממלאה אשה את התנור פת אע"פ שאינה צריכה למלאוהו, מפני שהפת נאפה יפה בשעה שהתנור מלא, אבל בפסח שיש חשש חימוץ אין לאפות פת מרובה כאשה אחת וזלתי חמשה רבעים קמח, וזהו קבא מלונגא (שהיקן חוני המעגל) :

לז) ואפי' בשאר ימי שנינו בירר' אין אופין פתין גריצין אלא ריקין שסתוך שמתהן מרובה אף הוא אינו אופה אלא כדי צרכו, ומשערים מדת העומר לחלה ולפסח כדתניא בתוספ' דנזיר

דגויר גויר ששהה מכל משקין האמורין אם התרו בו חייב עליהן ככית מכולן כיצד יעשה מביא כוס מלא יין ומביא וית אנור ונותן בו ושופע אם שחה כיוצא ממנו חייב ואם לאו פגור, וכן מנהג צרפת לשעור, ובספרד משערים אורו במשקל למשקל הפלפולין בין העורדות והכלי, ופחות מזה השיעור אין ללוש שלא להפקיע מחלה, אך יש להוסיף עליה כמעט כשני ביצים לקמף בה העיסה המנוגלת, שאם יסדרנה בצמטת שמה תחטר הותר ויפקיענה מחלה ואם יברך עליה יעבור על לא תשא, וכשם שאין לשון באשה אחת הותר מזה השיעור כך אין מקטפין שלא יבא לידי חימוץ, והלש או המקמף אם אינו יודע [המדה], למה לנו מדה בפסח ומה הועילו חכמים בתקנתו, ואמר רב יוסף הני גשי דידן נהיני למיפא קפיוא קפיוא בפסח א"ל אבוי מאי רעתוך לחומרא פירוש שלא תתחמץ חימרא דאתי לידי קולא דקא מפקע להו מידי חלה, דעברין כר' אליעזר דאמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפם לחלה דתניב וזהו באכלכם מלחם הארץ תרימו. תרוסו לה' ואין לחם אלא האפוי בתנור שנאמר ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, ושלום :

אין לכל ירא השם לגרש המרות דגורשא תילתא יותר על המחוק ומה הועילו חכמים בתקנתם, וקבא מלונגאא לפסחא וכן לחלה כהניא דהנן חמשת רבעים קמא ועוד משמע בלא גודש דבקמח משערינן לה וכהניא דכיצד משתתפין כבר בפונדיון מד' סאין בסלע דלא אמרינן בסאה גרושה מרקמבר חצי חציה מטמא מוטאת אוכלים והיא כביצה מטש כדמשמע ככולא תלמודא ולא בדה גרושה הסחוקת יותר מכביצה, וכן שתי ידות לכבר משלש לקב מיירי בקב שאינו גרוש, כך שמעתי מרבינו, (אב"ן):

לח) וצריכה האשה להפריש את החלה מכל מדה וסדה ואין להקיף כמה עיסות ולהפריש מאחת על כולן, כי הסל מצרפם לחלה לא אמרינן אלא בשלא היה בכל אחד שיעור חלה כראמר קפיוא קפיוא פחות מכשיעור ולחומרא אבל לא לקולא. ואם נאפת העיסה ולא הפרישה חלתה בין ביו"ט בין בחול תבצע מן העיסה לאחר אפיייתה והברך כאילו היתה מפריש מן העיסה, כך כתב רש"י ז"ל, ואם שכחה מדה אחת שלא הפרישה ממנה חלתה ונתערבה באותן שהופרשו בא ויקף מדה אחרת שלא הופרש ממנה ויתרום ממנה על המרומעת, דחלת חוצה לארץ דרבנן ומן הפסור על הפסור הוא, ואם לשה מדה אחת ועשתה עליה חלה ועדיין לא נקראה שם חלה ונאברה חייב להפריש ממנה אע"פ שאין בה שיעור חלה דכיון שנתחייבה אין לפוטרה מחלה מ"ד, ואם רוצה להפריש מכולן בבת אחת די לה בברכה אחת להפריש תרוסה ויפריש כו"ת מכל אחת ואחת ויעשה כל זית וזית עונה קמנה וישרפם כולם אם אין להם כהן קמן שיהנם לו ובלבד שלא יסוּח בנהיים ואם סח צריך לברך על הפרשת האחרות, (אב"ן):

בפרק אלו עוברין בפסח כיצד מפריש חלה בטומאה ביו"ט ר' אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה, בן בתירא אומר תמיל לצונן, ר' יהושע אומר לא זהו חמץ שמוהדרין עליו בכל יראה ובכל ימצא אלא מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה. תניא רבי אומר הלכה כר' אליעזר ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא, וכתב ר"א ז"ל והלכתא כר' אליעזר וכדפסיק רבי דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו, ועוד דהא דר' אליעזר שייבא באיך דר' אליעזר דאמר הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה וכבר פסק שמואל הלכה כר' אליעזר ואמר ר' חנינא אפילו בענין שאינן נושכות זו בזו, ע"כ :

לט) ירושלמי מהני בשנמטאת עד שלא גלגלה אבל אם נמטאת לאחר גלגולה יעשנה קבין בתמיה לפוטרה מחלה והלא כבר נתחייבה בחלה, אבל מהני שלא גלגלה ולא נתחייבה בחלה לא תקרא לה שם שלא הגלגלה כשיעור שתחייב בחלה שההא ראויה לקריאת שם עד שתאפה ואז יצרפם בסל כמעטא דר' אליעזר דאיה ליה צירוף, הכין צפרישין ליה לירושלמי לדעת הגאון, ויישר, (אב"ן). וכתב עוד והני מילי בחלת הארץ

הארץ דמסאה דאורייתא דלא חזייה כלל לאבילה לא לגדול ולא לקמן, ואסור לאפותה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא ולא לשורפה דאין שורפין קדשים ביו"ט ולא לשהותה שלא תחמוץ ויעבור עליה בכל יראה ובל יסצא, אבל חלה חוצה לארץ עכשיו שאין אסורה אלא למי שמוסאה יוצא עליו סגופו קורא לה שם לכהחילה ואכיל לה כהן קמן ואי ליכא כהן קמן עברינן כר' אליעזר ולכי נפקא יומא טבא שרפינן לה, רבינו אבספי. ואית דאמרו דאפילו ליכא כהן קמן אכיל לה כהן גדול ע"י ביטול ברוב כדאיתא בבבבורות פרק עד כמה דאף תרומת הארץ בטלה ברוב מן התורה, ואף בלא ביטול ברוב אם טבל לקרוי אכיל לה ואם לא טבל יפריש אחת בלא ברכה שלא תהיבך תורת חלה ויאכלנה אף כהן טמא, כך כתב רב אחא משבחה וכך כתב רבינו יעקב ס"כ, רהא דאמר בבבבורות בפרק עד כמה ואכיל לה כהן קמן היינו בלא טבילה אבל אם טבל אפילו כהן גדול אכיל לה רהא אמר בנהה מעשה דיה בפומבדיתא והטבילה קודם לאמה כדי לסוכה בשמן של תרומה ואע"ג דמוסאה יוצאה עליה מנופה, וה"ה לכל כהן טמא שבעולם שטובלים אותו ואוכל בתרומה:

ב) וכתב רש"י ז"ל כיצד יעשה ביו"ט של פסח יעשה את החלה עונה קמנה בעורה עיסה בלא ברכה ולאחר אפייתה עם שאר המצות יתנם בטל והסל מצרפן לחלה כר' אליעזר ויפרישנה ויברך אקב"ו להפריש תרומה, רחלה היא העונה, והטברך להפריש חלה מועה שכך אמר הבתוב ראשית עריסותיכם חלה הרימו תרומה חלה אתה הרימו לשם תרומה, ויניחנה עד אחר הכסת ושורפה אבל בשאר י"ט שאין כד חשש חיסוץ יפרישנה בעורה עיסה ויברך עליה, ואם החמיצר החמיצה, ולא יאפנה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא והויא טלאכה שלא לצורך:

בא) ואם קראה שם לחלה בעדה עיסה בפסח אין להטילה כצונן דאין הלכה כבן בהירא אלא יעשנה פירוין דקין פחות מכזית ויזרם לרות במקום נקי ולא יעבור עליהם אם החמיצו, דהנן כצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לאו כמל במיעומו, (אב"ן). וצריך להאשה להיות רזויה שלא להכניס קמח במים שנשתהיו מן הלישה שלא יחמיצו, מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין, ובמקום סדרון, ואין לשהות בעטיות המצות ולעשותן מצויירות שהרי אמרו אין עושין סריקין המצויירים בפסח שלא יחמיצו ומ"מ יוצאין בהן י"ח אם לא החמיצו:

בב) וצריכין להעשות על ידי ישראל אותן של מצוה דכתיב ושמרתם את המצות וכותים לאו בני שימור ניהו ולא עבדים וישמעאלים, ובשאר המצות אין לחוש ובלבד שיהא ישראל עומד עליהן לשמור מחיסוץ, וצריך לעשות שימור מומן הקצורה ואילך דאמר קרא ושמרתם את המצות ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי כי הפכיתו אפי"ן לשם מצוה. כיפי עמרים, פירוש ה' הרו בהם שלא יבאו עליהם מים מקצורה ואילך, וכן סנהג הסידי פרוכניצא:

בג) ומנהג צרפת להיות ישראל יושב ורואה ושומר את הריחים ומתקדם מכל וכל שלא ישאר בהם חיסוץ ובעודו שם מוחנים לכדי שיעור מצות המצוה שנאמר ושמרתם את המצות שהן חובת המצוה, אבל על השאר לא חשו דלא נרע מקמחם וביציות של נכרים דארם מטלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, והוא שלא הכסיפו פניו, ואין לחוש שסא נתערב בו חמץ, שמרקין אותו בנפה והנפה קולטהו, ואמר בפרק כל שעה אין להתין את השעורים בפסח ואם להה ונתבקעו אסורות לא נתבקעו מתרות ודוקא שערי דלית בהו ציריא דכיון דרכיבין לא תחזוק המים בגופן חזקה גמורה מטלא נתבקעו אבל חיסר ראיית בהו ציריא אפי"ן דקורדניתא דשרירן עיילי בהו מ"א ואין חוששין לקודשו שמש שעות ולמעלה דמשום דשרירן לא נתבקעו ולא מיתחו חיסוץ ומצנפלי מ"א עליוהו אס"ן, כגלה סתרים, ואמר בר עוקבא לא נתבקעו מסש אלא כל שאילו

מניחן על פי הכיב והן מתבקעות מאליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש עבר שמואל עוכרא נתבקעו ממש, וכיון דלא איפסקא בהא הלכתא בהדיא עברין לחומרא כ"ר עוקבא דרפיקא דאורייתא לחומרא, ואית דאמרי דהלכתא כשמואל דמר עוקבא תלמידו ואין הלכה כתלמיד במקום הרב ומעשה רב דעבר שמואל עוכרא, רבינו אלפסי. ואמר רבה בעל נפש לא ילחוח, פ"י המושל על נפשו ואין נפשו מושלה עליו וסדרקב בסצות, דבירב הונא להתי רבי רבה בר אבון להתי והאידינא שדרו סמהיבתא דאין אנו בקיאין ללחות הילכך אסור ללחות ולמילהלם, רבינו האלפסי ורבינו משה וצ"ל :

מד) ולישתת המצות של מצוה יש לחוש שלא לאפותן כל זמן שהחמץ קיים לפי שהן במקום הפסח כדאיתא בפסחים פרק כל שעה ובערבי פסחים ואיתקשו מצות לצלי אש דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, ואמר רבא אבל מצה בזמן הוה אחר חצות לר' אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, וכתיב לא תשאם על חמץ רם זבחי ודרשין לא השחט את הפסח ועדין החמץ קיים. ולא תגביה האשה ידה מן התנור עד שהנמור את הפת ולא התעסק ברבר אחר ותניח את העיסה שלא החמיץ שכל זמן שעוסקין בבצק לא תחמץ, ושלא תשהה בעריכתה שטא חגיגע והתעצל ותחמץ :

מה) וכתב רש"י וצ"ל אין עושין מורסן לעופות ביו"ט משום דכתיב הוא לבדו יעשה לכם ולא לצורך בהמתכם אבל בחולו של מועד מותר, ובחולו של מועד של פסח צריך להותיר שלא יבא לידי חימוץ, וצריך ליהן הסובין על נבי מוגלשין שיהיו המים מרותחים על האור וכל שעה ימס הסובין, אבל יוהר שלא יערה הרוחצין בכלי שני וליתן הסובין על המים רוהצין פן יחמיץ וכ"ש רמים על הסובין בכלי שני אפילו רוהצין דוראי יחמיץ שאף בכלי ראשון מוגלשין על נבי קמח אסור, כך מצאתי :

מו) ערבי פסחים סמוך למנחה קמנה מתחילת שעה עשירית חצי שעה קודם המנחה קמנה לא יאכל אדם עד שתחשך, כל דבר המשיבועו כגון בשר או מצה עשירה, אבל סחמץ אין צריך לומר לא יאכל שהרי כבר נאסר מן התורה מ' שעות ולמעלה ומארבע שעות ולמעלה מדרבנן כדקיימא לן כר' יהודה כדתנן ר' יהודה אומר אוכלין כל ר' ותולין כל חמץ ושורפין בתחילת שש, ומסצה לחם עוני אין צריך לומר דהנא בירושלמי כל האוכל מצה בערב פסח כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה, אבל פירות וירקות מותר לאכול דליכול לה למצה לתיאבון כדאיתא בגמרא אבל סמבל הוא במיני הרגיסא ואית למאן דאמר פירי ניגדו בסוף יומא, ובדין שלש סעודות לשבת סבואר במקומו, וכן חמרא, דרב ששת הוה שתי חמרא במעלי פסחא כי היכי דניגרריה לליביה : **סו) והיינו** דתנן בין הבוסות הללו אם רצה לשתות ישחד דחמרא טיבא סיגרי גריד, בין שלישי לרביעי לא ישחה, וכל כך למה דליכול לה למצה לתיאבון, ולא ליכילה אכילה גסה שיויק לנופו דלאו שמייה אכילה כדאיתא בסוף יומא האוכל אכילה גסה ביוה"כ פסור מלא תעונה ובבבא קמא כי יאכל קדש פרט למזיק, אבל אכילה גסה שלא יזיק לו הויה אכילה כדאיתא בסוף נזיר ובסוף הוריות בפסח שאם אכלו אכילה גסה פסח מיהא עכיד, ודוק ורשכח, כפר"ת :

מח) ורב יצחק מטביל בירקא דאכרינן בשבת פרק הולין בר בי רב לא ליכול ירקא משים דגריד ואכיל טפי ריפתא, ועל כן נהגו לומר בהגדת הפסח השנויה במכילתא מאן דכפין יתוי וייכול פירוש כל מי שהרעוב עצמו בערב הפסח יבוא ויאכל מצה לתיאבון. ובמסכתא סופרים ראייה דגלש העניות עושין אותן פרודות ואין עושין אותן בכל ימי ניסן מפני שהקריבו י"ב נשיאים קרבנם לחנוכה המובח ועשו י"ט כל אחד ואחד לפיכך אין מהענין כל ימי ניסן ואין נופלין על פניהם כל ימי ניסן אלא הבכורות מהענין בערב הפסח והצנועים כדי שיכנסו למצוה בהארה. ובירושלמי דערבי פסחים אית כאן

מאן דאמר דרבי לא היה אכיל במעלי פסחא משום דרבי בכור היה ומעם לדבר לפי שהמקום ב"ה הרג בכוריו חם ובן בכור ריחם, (אב"ן) :

ב) ומתניתין התנן ע"פ וכו' לר' יוסי איצטריך דאמר בע"ש ועי"ט אוכל והולך עד שהחשך אבל בע"פ מודה משום חיובא דמצה, והיכא דאתחיל מקמי ט' שעות בע"ש ובעי"ט ואמשיך ליה בסעודה עד דקדיש יומא פריס ליה לספה על השלחן ומקדש והדר נמיר לסעודה ולא שרי המוציא, דאמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כרבי יהודה דאמר ספסיקין בעקורת שלחן סי שהיה אוכל מבעוד יום וקדש עליו היום ולא כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שהחשך וגומר סעודה ואחר כך מקדש אלא בחכמים דאמרו פורס ספה ומקדש, והדר שרי המוציא לא יתכן דהא פת מדברים הטעונים ברכה לאתריהן במקומן ולקביעיה קמא הדר ולא מצינו לחלק המון לשתי ברכות, ובע"פ אמרינן בחכמים שהיו מסוכים ועקרו רגליהן ללכת חוץ והניחו שם זקן או תולה כשתן יוצאין אין מעונים ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין מעונים ברכה לכתחילה הבא שכולן על השלחן לא כ"ש וכ"כ רבינו שמואל ז"ל בדפרישין, (אב"ן) :

ג) וְשֵׁנִינָו אין מביאין את השלחן אלא א"כ קירש ואם הביא פורס ספה ומקדש, בשאלתות דרב אחאי ז"ל בפרשת בראשית וקרובי הבא מקמי דלקרושי קידושא דשבתא לא מקרבינן והיכא דקריבו ליה לא מסלקינן ליה אלא פריס ספה ומקדש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא, ופריסת ספה על השלחן כיום דליתא להאי טעמא אין מעם לדבר אלינו בלתי אל ה"מ עינינו כראיתא בסוף יומא של סלמטא ושל סלמטעלא והמן באמצע ידומה כמי שמונח בקופסא, שגם לחם משנה אנו עושין וכו' למן, (אב"ן) :

דא) וְהִתְנַן ע"פ סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אבל משתחשך יכול לאכול לפני המצה כפי הפצו דהניא הקמחים והבציקות של נכרים אדם ממלא כריסי מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ואין לחוש לאכילה גסה דכיון דלילה הוא והגיע זמן חיוב הסצה רמי אנפשיה ומרכר, אבל כיום שלא הגיע זמן חיוב הסצה לא רמי אנפשיה ושמא ישיבע את עצמו ולא יאכל מצה לתיאבון, ודכוותיה אמר בשבועות שכיר בזמנו נשבע ונטל שכרו שלא בזמנו נשבע בעל הבית בזמנו רמי אנפשיה ומרכר. אע"פ שבכל ע"ש וערב יו"ט נהגו לקדש בבה"ב בלילי הפסח אין לקדש שהרי כל עיקר התקנה היה לאפוקי אורחים דאכלי בבי כנישתא ואילו הכא תנן אמילו עני שבישראל לא יפתחו לו מ"ד כוסות של יין, ועוד שלא יוסף החזן על הארבעה כוסות שהקנו חכמים ואסמכינהו אקראי בבראשית רבה ובירושלמי דע"פ, ואם יקדש שם ויוסיפו עליהם מה הועילו חכמים בהקנתם, ומעם למנהג ד' כוסות מפרש בירושלמי דע"פ ובבראשית רבה ר' בנאה אמר כנגד ד' לשוני גאולה הכתובים כפרשת וארא, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, והבאתי אינו מן המנין שאינו מן הגאולות אלא בשורת הארץ הוא, וכנגד ד' כוסות הכתובים בפרשת בסוף וישב, וכנגד ארבעה כוסות של הרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את העכו"ם, את כוס יין החימה, כי כוס ביד ה', כוס זהב בכבל, רוח ולעפות מנת כוסם, וכנגד ד' כוסות של ישועה שעתיד הקב"ה להשקות את ישראל, דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, ה' מנת חלקי וכוסי, כוס ישועות אשא, ולא נכתב ישועה הרי שתיים, והרי ארבעה :

זכ) ואם חל יום טוב הראשון של פסח בשבת אין אומרים מעין שבע בבית הכנסת שהרי לא תקנוה אלא מפני שבתו כנסיות שלהם היו בשדות ושכיוי מויקין מפני שלילית מהלכת בלילי שבהות כראיתא בע"פ ובית הכנסת עלול שמלאך המות מפקיד שם את כליו ואם ישאר יחירי המתאחר לבוא יהיה נווק ותקנו להארריך במעין שבע עד התפללו, אבל בליל פסח כתיב ליל שמורים הוא לה' וגו' הוא הלילה הזה וגו' לילה המשומר ובא סן המויקין :

נג) במגלת סתרים לרבינו נסים מצאתי בשם רבינו האי שאין לקדש על יין מבושל, ואף אין

אין לברך עליו ברכת היין אלא שהכל (מברכין עליו בורא פרי הגפן) כראיאה בע"ז יין מבושל אין בו משום נלוו ואין בו משום יין נסך, והוא ליחא דבשקלים ירושלמי א"ר יונה יוצאין ביין מבושל ובין קונדיטון, יין מבושם הנקרא קלאריאה, ומראיאה בברכות פרק כיצד היכא דאישתני לעילויא אישתני לברכה והלא מבושל אישתני לעילויא לכל אדם, והגן בתרומות פרק אין נוהנין אין מבושלין יין של תרומה מפני שממעימו ר' יהודה סתיר מפני שמשבחו ולה"ק מפני שממעימו קאמר ולא מפני שפונמו אלמא לדברי כולם משבחו ודבר זה נראה לעינים שכן הוא ומעשים בכל יום, ואע"פ ששינו בתרומות תורמין מן שאינו מבושל על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל ההם היינו מעמא דראשית דנגך תירושך ויצהרך כתיב תירוש בעינן שיתרום ולא דאישתני ואע"ג דאישתני לעילויא, סוף סוף הרי נהברר לנו שראוי לקדש ולהבריל עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, ודקאמר בע"ז יין מבושל אין בו משום יין נסך לאו משום דדינו כמים לכל רבר אלא היינו מעמא דאין דרך נסוך בכך שאין דרכם לנסך בע"ז ונולתי יין שאינו מבושל אבל דינו כיון לכל רבר, ואע"פ שאמרו אין מקדשין ואין מברכין על היין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח והלא יין מבושל אין מנסכין ע"ג המזבח והואך מקדשין עליו, האי כללא לאו דוקא ולא בעי למעט אלא יין סגולה ושריתו רע משום הקריבהו נא לפחהך ונ' , וכן מנהג ברוב צרפת וכרוב ספרד לקדש עליו, ואולי מן הראיות האלו, וכמרוסיה שכל היה סובר ר"י מ"ב לקדש עליו, (אב"ן):

נד) וארבעה כוסות של פסח צריכין היסבה דרך חירות אחר האנשים ואחד הנשים שהדי נשים חייבות נד' כוסות שאף הן היו באותו הגם, ובאשה חשובה שאין עליה אימת בעלה, וכרשי ילמדנו ובבראשית רבה מצאתי סמך לדבר להיסבה מן התורה ויסב אליהם את העם ונ' מלמד שהושיבן בהיסבה כבני מלכים, (אב"ן):

נה) פורקין לאו שמהי היסבה היסבת ימין לאו שמהי היסבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לירי סכנה, פורקין פירוש פניו למעלה כמו פורקל, ויש ספרים שכתוב בהן כך פוריה קדליה ערפו במטהו וכראיאה בהמוכר את הספינה בסתי סרבר דהוו גנו אפרקיד והוה פרשא רכיב גמלא ורומחא בידיה ועבר תחות ברעיה אלמא פורקין פניו למעלה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט פירוש הסוסך אפורקין שסתוך שצוארו שוחה עליו לאחוריו כובע הסותם את פי הנקב שתקפל למעלה ופותח הקנה ונכנס לתוכו המאכל ונתקן. ורשב"ם ז"ל פירש דאהיסבת ימין דסליק מיניה קאי, שמא יקדים קנה לושט רושט הוי על ימין וכשהוא מוסה על הימין נפתח הכובע שעל פי הקנה סאליו ואם יכנס בו המאכל הוא סכנה דאין המאכל והמשקה נכנס אלא דרך ושמ כראיאה בפרק תרואה, לסדנו סרברי שניהם דסכנה הוא למיסב בימין או ליושב פורקין ואוכל, ויש להזהר על כך:

נו) סדר לילות של פסח על סדר הסעודה, כבוא אש מביה מקדש מעט ומצא שלהן ערוך ומסות סוצעות ונרות דולקות ולא ברך תופיו ונקביו יפרוש הספה על השלחן ויקדש ואין צריך ליטול ידיו עד אחר הקידוש, דיון הוא כפירות וכל הנוטל ידיו לפירות יקדש זה מנסי הרוח, אך אם נטל ידיו לפני הקידוש אין הקידוש היסח הדעת ואין צריך ליטול ידיו אחר הקידוש דהוי היכף לנטיילת ידים סעודה, וכראיאה התם בע"פ דרב וימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא ווימנין דחביבא ליה חסרא מקדש אחסרא והוה אביל אנטיילת ידים דלפני קידוש אלמא דקידוש אינו היסח הדעת ואם נטל ידיו יקדש אם ירצה דהא אפילו נטל ידיו שתרית מתנה עליהם כל היום כולו, כראיאה בפרק כל הבשר אמר רב נוסל ארם ידיו שהרית ומהנה עליהם כל היום כולו, ומכל מקום אם ירצה ליטול ידיו. אחר הקידוש בלא ברכה הרשות כירו, ואם יכרזק תופיו ונקביו לפני הקידוש צריך ליטול ויברך שתי ברכות ע"ג ידים ואשר יצר ויקדש שהנטיילת

זו עולה לכאן ולכאן לדברי רבינו שלמה ז"ל, אך רבינו יעקב מ"כ היה נוטל פעם אחרת שהיה אומר שאין הנשילה עולה לכאן ולכאן אלא לטהרת הנקבים בלבד וצריך ליטול פעם אחרת לסעודה ולברך :

(נו) **והנשים** חייבות בארבעה כוסות שאף הן היו באותו הנס שעיקר הנס בא על ידיהן כדאיתא בפרק הסקנא שבשכר נשים צדקניות שברור ננאלוישראל ממצרים, ובגר חנוכה ובמגלה ומבואר במקומו, ובלחם משנה ומבואר בהלכות שבת, ובתלמוד אמרין שחייבות בקידוש דתיב וזכר ושומר כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכל זכירת השבת ישנן טמעים זה, (אב"ן) :

(נח) **ואין** אומרים שעשה נסים שעתיד לאמרו בסוף ההלל שצריך להזכיר שיעבוד ונס וגאולה לפיכך אנו אומרים את כל הנסים האלו וכן אשר נאלמו וחותרם בא"י גאל ישראל, ואם מזכיר בקידוש שעשה נסים יעשה ברכה לבטלה להזכירו שני פעמים, אבל בחנוכה ופורים שאין שם קידוש או הגדה ולא סדר הנסים כפסח אנו אומרים אותה ברכה לפני עצמה על קריאת המגילה ועל הרלקת הגרות, וכן המנהג בשתי ישיבות שאינם אומרים אותו בפסח, וכן כתב רב עמרם בשם ראש ישיבה, וכן כתב הרב ר' יוסף טוב עם בסדרו לשבת הגדול, וכן עמא דבר :

(נט) **וכתב** רב נטרונאי מו שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל ובשומר מה נשתנה אינו אומר עבדים היינו ולא מההילה עוברי ע"ז אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם וגו' עד מצרים ואומר מברוך שומר הבטחתו ועד צא ולמד וקרא ארמי אוכר אבי עד שגומר כל הפסוקים כלו שהן ואומר רבן נמליאל ואשר נאלמו והלל, אין צריך לומר דודאי אין יוצא ידי חובתו אלא אף הוא מין נמור וחלוק לבו וכופר בדברי חכמים ומבוזה דברי משנה ותלמוד וחייבים כל ישראל לנרותו ולהבדילו מקהל הגולה אם לא ישוב מדרכו הרעה, וכן חו"ל אמרו מתחיל בנגות ומסיים בשבח, ופירוש נגות עבדים היינו ומתחילה עוברי ע"ז, וכי לא מן התורה הוא ואמרת לבנך עבדים היינו וגו', ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחילה עוברי ע"ז היו, לכן מותר לנרותו ולהוכיחו עד שישוב בו :

(ס) **ואם** לא נטל ידיו לפני הקידוש ישול ידיו אחר הקידוש אע"פ שאין ברעתו לאכול פת כדאיתא בע"פ, כל שטבולו במשקה צריך נטילה ידים דילמא נוגע במשקה והידיים עסקניות הן ומברך על נטילת ידים ולוקח כרפס או שאר ירקות וכל הירקות שהן מאכל אדם ראויים לטבול זה, אך ראיתי כתוב לכך נהגו בכרפס סימן לעבודת פרך בהוי"פ התיבה והסמ"ך סימן, ומברך בורא פרי האדמה וטבולו בחרוסת כך מנהג כל גבול ישראל בכל ספרד ובכל פרובינצא וברוב צרפת, לבד אותן המקומות שהנהיגו רבינו שמואל ורבינו יעקב אחיו לטבולו בחומץ ובכל דבר קהוי להמית את הקפא תולעת שברקות שלא זיק לאדם אבל בחרוסת לא יתכן, וראיתי לרבינו שמואל שכתב בנמקו מרחנן הביאו לפני מטבל בחרוסת עד שמגיע לפרפת הפת הביאו לפניו מצה, נמצא שכמתניתין ושני הבשילין אע"פ שאין חרוסת מצה ר' אליעזר ב"ר צדוק אומר מצה, נמצא שמתניתין לא מברך חרוסת בטיבול ראשון אלא בשני, ואני מוסיף על דבריו לפי שהדין נותן שהרי בא חרוסת זכר לטיט שאשה ובעלה דורסת אם כן דינו להביאו בטיבול שני בהדי מרור לחודיה כי המרורות של אבותינו היה בטיט בחומר ובלבנים, אבל טיבול ראשון שהוא בשאר הירקות והוא בא להיכר לתינוקות מה טיבו לכאן לחרוסת זכר לטיט, ותרע שכן הוא דהא מתניתין מדבר חזרת בשני טבולין ומיירי היכא דליכא שאר ירקי אלא חזרת ואסיקנא בערבי פסחים מברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל והדר אחר המצה אכיל ליה למרור בלא ברכה, נמצא שאף על פי שמתברך בתחילה אמרו כיון דלא הגיע עריין זמן המרור עד אחר המצה לא אדבר במתניתין חרוסת וכל שכן בשאר ירקות הבאים

הבאים בתחילה שאין למובלן בחרוסת ועיקר, (אב"ן). וכן אני נוהג ובא בשם רבינו הקדוש רבינו יצחק ומפי רבינו יעקב אחי אביו לשיבול הראשון בחומץ, ושלום :
(שכחתי לעיל) ואחר הקדוש מברך מעין שלש דמצוה באנפי נפשיה הוא, ולא דמי לקדוש דשאר שבתות וימים טובים שקובע מיד סעודה אבל כאן דיש לו הגדה והלילא על כוס שני דמצוה הוא באנפי נפשיה ומברך עליה בפה"ג משום דלא קבע סעודה על הקדוש מיד ואינו נפטר בברכת ההנין מן הקדוש וכדאיתא בברכות בירך על היין שלפני המון פסח את היין שלאחר המון ומוקי לה כשבתות וי"ט דקבע סעודה עליה, אבל על כוס שני שהוא בא סמוך לסעודה אין לברך מעין שלש דהא ברכת המון פוטרנו דעריף מיניה, (אב"ן):

סא) ואם הוא צמא ורוצה לשתות מים או יין אחר הקדוש ישתה כמו ששינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה ולא יברך מעין שלש עד אחר שתייתו (אב"ן). וצריך לברך על כל ארבעה כוסות בורא פרי הגפן, ואע"ג דלא סגי דלא אכיל דליתוי קדוש במקום סעודה, סכל מקום ארבעה כוסות כל חד וחד מצוה באנפי נפשיה הוא כדפסיק רבינא דהוא ברתא, ולהודיע שהוא כן חייב לברך שאם לא יברך יראו כולן כאילו הן בתוך הסעודה שאינו מברך ברכת הנהנין אלא על הראשון, ואע"פ שקבענו סעודתנו על ארבעתן, מדי דהוה אהפסק דברכות המון שצריך בפה"ג אחריהם הכי נמי אפסקיה בהגדה והלל, וחייב לברך אחר כוס ראשון ואחר ברכת המון דהא אפסקיה ואחר כוס ד' דאפסקיה בנמר רהלל, וכיון דאיבא הפסקה בכלהו מברכינן אבתרייהו מעין שלש וזלתי אחר כוס שני רקבע סעודתיה עליה מיד דברכת המון פוטרנו כך פירשו כל הגאונים, ומביאין ראיה מכיסיי הדם דהגן ר' יהודה אומר שחם חיה יכסה ואח"כ ישחום את העוף ומודה ר' יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת, ומאי שנא מתלמידי רב דהווי יחבי בסעודתא וקאי עליהו רב ייבא סבא ואמרו ליה הב ונברך והדר אמרו ליה הב ונשתה ואמר להו דבי אמר רב כיון דאמרתו הב לן ונברך אסור לנו למשהי, ואמרי ליה הכי השתא משהי וברוכי בהדי הררי לא איפשר הבא איפשר דשחית כחדא ידא וכו', וכי היכי דהווי ברכת המון הפסקה לחזור ולברך עליו בפה"ג משום דלא איפשר למשהי ולברוכי כחדא הן הכי נמי כיון דלא איפשר למיקרי אנדא ולמשהי כחדא צריך לברך אחריהן (כולן) [ולפניהם] בפה"ג, וכן עיקר, וכן עמא דבר :

סב) ואם חל פסח בטוצאי שבת מברך יקנה"ו דאבוי אמר יקנה"ו ורבא אמר יקנה"ו וקי"ל כרבא, ודין יקנה"ו מבוואר אהרי הלכות שבת ומוצאי, ויין דתריר קודם דאמרינן במנחות פרק כל התריר מרכיב עולה הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה בפסח כתיב לכך עולת הבקר קודמת למוספין לפי שהיא עולת התמיד הא למדת כי תדיר ושאינו תדיר תריר קודם ומוספין כל היום. וקדוש אשר בחר בנו שהקב"ה מקדש את ישראל והם מקדשים את הזמנים על פי סוד העיבור לעבר שנים ולקבוע חדשים, ולא מריח הדם למוצאי שבת כיום טוב על כן לא נחלקו האמוראים בכשמים כלל, ואותן המריחין מנהג כמעוה הוא ולא ראיתי בצרפת ובפרובינצא ולא באלמגניא וקלפניא ובורגוניא וכל ארץ איי הים ולא שמעתי שמריחין, אך בסקכות מועטים כספר שסעתי שמריחין ודבר פלא הם לרבריהם למה לא חלקו האמוראים בכשמים ביקנה"ו ויקנה"ה :

סג) ומעם למנהג העולם שאין מריחין כתב הרב ר' שמעיה כך ולא מריח הדם גזירה שם יקטמו מן המחומר, ונפלאתי על זה דביו"ט פרק הסביא הניא בהדיא מוללין עצי בשמים להריח בהן וקטמו ומריח בו וכוללו ומריח בו ומעשת רב דאמר התם כי הוינן בי רב הונא הוה מפשח לן אלוותא אלוותא אע"ג דחויין לקתתא דנגרי וחציני ולא חשו לגזור שם יקטמו מן המחומר הילכך ליתא להאי טעמא, ויש מעמים אחרים ולא ישרו

ישרו בעיני, אך רבינו הקדוש ר' יצחק נ"ע אמר לי שהמעט שאנו מקובלים להריח בשמים במוצאי שבת להנהיג ולנחת רוח בעבור הנשמה האבודה דכתיב שבת ויגפוש כיון ששבת זי אברה נפש זה אין צריך למוצאי שבת ליו"ט שאנו אוכלים משסניס ושתיים סמחקים זסתענגים ומחעדנים בתענוגים ועדונים אין לך קורת רוח ונחת רוח לאותה ניימה גדול פוה, ויישר, (אב"ן):

סד) מזה שנהגו העולם לכרך זמן על הכוס בתחילת הרגלים ובשופר ובסוכה ובלולב. ואין מברכין על בדיקת החמץ ועל ספירת העומר זמן משום דבהנאה ומעשה הליא מילתא כראיתא בסוף ערבי פסחים פשיטא על פדיון הבן אבי הבן מברך דמצוה דייליה הוא, שהחיינו מי מברך אבי הבן מברך דמצוה דייליה הוא או דילמא כהן מברך דקא טמא הנאה לדידה והלכתא אבי הבן מברך שתיים על פדיון הבן ושהחיינו, דמכל מקום הנאה ממי לאחריו כהאי מצוה, ובלולב ובסוכה ובשופר דמטי הנאה לדידה הוא בתכיבות דמצוה שמקיים ואית כהו מעשה, וכן הוואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו דרוואהו ונהנה בו, וכן על הנשמים ביש לו קרקע לברו והמוצא מצויה והוא יחודי, וכן כליל [יו"כ] כעל הכוס הוא והרי הוא נהנה רהא אי מברכין ליה על הכוס הרי אבריל ליה וחייב ליה בתוספת עינוי ולא מצי למשעמיה ולא ליהביה לינוקא משום דאתי למיטרך כראיתא בס"ב דעירובין, אבל בדיקת חמץ הא בכיטול בעלמא סניא ליה ואם יכרוק לו אתר די לו בכך, וספירת העומר אין בו לא מעשה ולא הנאה למצוה, (אב"ן), וצ"ע. והרב ר' משה זצ"ל כתב דכל מצוה ומצוה שהיא מומן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגלה ונר חנוכה, וכל מצוה שהיא קנין לו כמו ציצית ותפילין ומוזה ומעקה ושאינו מצויה ודומה שהוא מומן לזמן כמו מילת בנו ופדיון הבן מברך בעשייתה שהחיינו, ואם לא בירך על כולם בעשייתם יוצא ידי חובתו, ולדבריו לא דמיא בדיקת חמץ להנך דאין לה זמן קבוע דמראש השנה יכול לבער כדא"י בפסחים בהגפרש בים ויוצא בשיירא ודעתו לחזור קודם הפסח ואפילו מ"ה וקוק לבער, וספירת העומר כאין לה זמן קבוע היא דאי לא בריך ביומא טבא קמא מברך למחר וליומא אחרא, (אב"ן):

סה) (נחזור לענין פסח) והגדול שיש בבית מקדש ומברך ועושה כל הסדר, וכשהוא מברך בורא פרי הגפן והמסובין עונין אמן יוצאין ידי חובתן כענייתם שגדול העונה אמן יותר מן המברך, ואין צריך לתת סכום הקידוש אל כוסם כראיתא ביורשלמי שותין אע"פ שלא שתה בו, וכתוב בהלכות סעודה, ולוקח את הסל שבו שני תבשילין והם שני מיני בשר, הצלי וזר לפסח שהיה צלי, והמבושל זכר לחגיגה המבושלת הנאכלת קודם הפסח שהיה צלי כדי שיהא הפסח נאכל על השובע ויליף לה בירוש' סרכתיב ועצם לא השברו בו ואילו היה נאכל בשעת רעבון יבא לידי שבירת העצם:

סו) נהגו בצרפת ובפרובינצא לצלות את זרוע השה זכר לדבר ויוציאו ה' אלהינו ונו' בזרנע נפויה, וי"ד שחל להיות בשבת אינו צריך לעשות התבשיל זכר לחגיגה לפי שאינה דוחה את השבת דתנן בפסחים באלו דברים אימתי חגיגה באה עם הפסח בזמן שהוא בא כחול כמועט ובמטהרה אבל בזמן שבא בשבת כמרוכה ובמטאמה אין חגיגה באה עם, והרוצה לעשות שני תבשילין אין מסחין בידו, (אב"ן):

סז) ואדרי ירקות הראשונות מברכין בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך אתה ה' חי העולמים, ויש שאין חומטין שהוא מטבע קצר כברכת המצות והפירות, וכן כתב רב עטרם. ולפי דברי אלה שמברך בורא נפשות רבות אין ברכת הנהיגין של ירקות פוטר את המרור מברכת הנהיגין כשם שאין כוס הקידוש פוטר את כוס שני מבורא פרי הגפן דכיון דאמר אנרתא והלילא אסחוי אסח דעתיה וכל חד וחד מצוה באנפי נפשיה הוא וכדאמרינן לעיל, וצריך לומר שהפת פוטרנו מברכת הנהיגין אע"פ שהמרור לחובתו הוא בא ולא ללפת, מכיון שרגילות הירקות לבוא ללפת, וכהוב

זכתוב בהלכות סעודה, וכיון דלא מגי דלא אכיל ליה למרור כהרי מצה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ובהרי פת קא אכיל ליה כהלל דכריך מצה בחסא, הויא כבא ללפת ופת פומרתו. ולא כמו שכתב הרב ר"י טוב עלם בסדרו. וז"ל,

(סח) **ולמה** שאר ירקות באין בתחילה לפמור חזרה מברכה הראייה לה שאין לומר שתי ברכות כאחת על שתיה או אכילה, ואי איפשר לברך ולשנות אחר שכבר כריסו

מילא, למדנו מדבריו דברכת הנהנין של ירקות הראשונות פומרת את הסרוד מברכת הנהנין שקבע סעודתיה ארשאים, ודאמרינן אסח דעתיה מסמפוש ידיו קאסר, ומה שאמר שאין לומר שתי ברכות וכו' רוצה לומר לכך אומרים על הראשונה ברכת הנהנין לפמור את הסרוד, שלא יוכל לומר על הסרוד בורא פרי האדמה ועל אכילה סרוד משום דאין עושין מצות חבילות חבילות, והוא ליתא דלעולם ברכת הנהנין עם ברכת החובה הבאה ליום אינן חבילות אלא בשתי מצות הבאות חובה והם מתחברות בכוס אחד או בדבר אחר או הם חבילות, כגון ברכת הסוון וקידוש שאין עניינם אחד, ואבדלתא וקידושא דמזכירין מעלות היום, שהרי ברכת היין היא קודמת לכל הברכות שתקנו על היין כקידוש והבדלה וברכת אירוסין ונשואין וברית מילה שאחריה, לבד מברכת הסוון שצריך הפסק בכרבה זו ואחר כך לברך בורא פרי הגפן, ועל הסרוד היכא דליכא שאר ירקי אמרינן בע"פ דמברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת סרוד ולבסוף אכיל בלא ברכה, (אב"ן):

(סט) **ובסל** יש בו שני תשילין ושלש מצות משומרות הנעשות על ידי ישראל, ונהגו בצרפת לעשות השלש מצות מעשירית האיפה וזכר לתרומת לחמי התורה דאמר בפרק הרואה ארבעה צריכין לתודות וכו' ולהביא תורה, והתורה היתה באה משהי איפות שהן עשרים עשרונות, עשר עשרונות לחמץ לעשר חלות, ועשר עשרונות לשלשים חלות למצה, חלות ורקיקין ורבוכין, וכתיב והקריב מסנו אחד קרבן תרומה לה' הגם שלשה למצה משלשים שהם עשירית האיפה, ואנו יצאנו מבית האסורים ממצרים ואנו עושים זכר לתרומת לחמי התורה של מצה, ונהגו כך בשם רבינו עזריאל ז"ל מצרפה, ועל שם כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות בויקרא קורין אותו הא לחמא עניא שהוא בא מעשירית האיפה, אך בפסחים בפרק כל שעה דריש ליה לחם עוני לכמה עניינים, (אב"ן הירחי):

(ע) **ובעת** שמתחילין ההגדה עוקרים את השלחן כדי שישאלו הנערים ברכתנו בע"פ מניחין שלחן ומצה לפני כל אחד ואחד ומרור לפני כל אחד ואחד ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה, ואמרו אב"י הוא דקא מדלי תבא פ' דקא מנבחי פתורא אמר אכתי לא אכלינן דעקרתו תבא סקמן א"ל רבה פפרתן מלוטר מה נשתנה, וה"מ לדירהו שהיו להם שלחנות קמנות אבל אנו ששלחנות שלנו גדולים ואין דבר קל לסלקן אנו מסלקין הסל עם המצות ומרורים וההבשילין ודי לנו בכך, כך כתב רבינו שמואל ז"ל:

(עא) **ומנהג** המגביהין אינו מנהג יפה שהרי סלוק הסל הוא כמקום סלוק השלחן כי כסלוק השלחן שבו כל צרכי הסעודה יכיר תינוק וישאל, גם סלוק של סל אינו מנהג יפה כי אין בוה היכר לתינוק אחרי שצרכי הסעודה הן על השלחן מה יחוש לו דומיא דמעשה דאב"י דאמר אכתי לא אכלינן ועקרתו תבא סקמן ומה נאכל מעתה, ובהשלים מה נשתנה יחורו את השלחן למקומו:

(עב) **וזה** שנהגו ללעו שני המקראות הראשונים, משום היכר ולפרסם הגם, ורכינו יעקב מ"כ היה מוחק מפסוק הראשון כל דצריך ייתי ויפסח, דהאידיא לא אכלינן פסחא,

ובוסן הבית היה נוהג כן כהלכות הפסח לומר כל מי שצריך להסנות יבא וימנה עמהם: (עג) **ואותם** הסגביהים את הסל ומוציאין את התבשיל ממנו שלא יראה כסגביה קרשים לחולין טועים בשתי שגגות מן ההגבהה וההוצאה שלא הקפידו חכמים לזה

כי אם בשעה שאומרים פסח שהיו אבותינו אוכלין שאם יאמר פסח זה וינביהנו נראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ כדאיתא בע"פ מזה צריך להגביה להראות למסובין זכרון לחירות מרור צריך להגביה זכר לשיעבוד להראות למסובין בשר אין צריך להגביה ולא עוד שלא יראה כמקדיש כו', כי רבינו שמואל ז"ל :

עד) ולפני קריאת התגרה יפרוס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלימות לחובת אכילה מצה והחצי תחת המפה למצות אפיקומן מצה הנאכלת באחרונה וזכר לפסח הנאכל על השובע :

עה) וזה שנהגו כל ישראל להתחזק תחת המפה שמעתי בימי הרפי בלונז'יל העיר הקרושה וזכר לדבר משארוהם צרותם בשמלותם וכו', ומסלק את המל בעקירת השלחן, מונגלו כוס שני וכאן הבן שואל ומתחיל בנגות ומסיים כשבח. מצה צריך להגביה מרור צריך להגביה בשר אין צריך להגביה, הכל מבואר לעיל. לפיכך אנחנו חייבים ומעטתה הוא שפותחין בשיר ואינם אומרים שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הנפן התרלתי את הירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים כמה משמח אלא מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין לכן נומל כל אחד ואחד כוסו בידו וקורין את מקצת ההלל ומברך אשר נאלנו וכו', ונאכל מן הובחים ומן הפכחים כך צריך לומר שהרי הפסח הוא אחר התגנית הנאכלת לפני הפסח שהיה נאכל על השובע, ונודה לך שיר חדש רבינו הקדוש נ"ע הגיה לומר שירה חדשה שאינו רוצה לדבר משיר של עתיד שהוא זכר, דהא מעין פתיחה ומעין חתימה יש לנו לומר סמוך לחתימה כדון כל הברכות וזכר ההחלנו בנאות מצרים שהשירה נקבה שנאמר את השירה הזאת לה', ומסיים בנאל ישראל כדאיתא בע"פ בק"ש והלילא נאל ישראל מאי דהוה הוה בצלותא נואל ישראל דרחמי ניהו, לכך צריך לומר ונודה לך שירה חדשה וכו', והו קריאת הלל המצוי שאנו קורין עכשיו ומסיים בכוס רביעי, ופוחה ונודה לך הרי אנו מורים לך על זה, (אב"ן) :

עו) ומברך בפה"ג ושותין בהיסבה דרך חירות, ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים כדאיתא בע"פ הנוטל ידיו לטיבול ראשון צריך שיטול ידיו גם בטיבול שני כדיון דאמר אגרתא והלילא אסח רעתיה ונע, טיבול שני קרי כל המאכל שבלא טיבול שני צריך לטול בעבור הכיפת נטילת ידים לסעודה הפת אבל כל מאכלם על ידי טיבול היה ואכילת הפה קרי טיבול :

עז) ולוקח המצה השלימה ומנרך עליה ברכת הנהנין הקודמת בכל מקום לברכת המצוה דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ומברך המוציא ולא יאכל ולא יבצע עד שיברך על המצה הפרוסה על אכילת מצה ויבצע משהיהן ויאכל בהיסבה דרך חירות, שאם יבצע מן השלימה תיכף לברכתו נמצאו שתייהן פרוסות בידו ואין צורך בפרוסה כי אם לאחת ללחם עוני כדרכו של עני בפרוסה, ואחרי שלא השלים ברכתו הרי שבלהה הברכה עם בציעת הפת תיכף שיברך על אכילת מצה לבצוע משהיהן, ואם יאכל מן הראשונה אחרי שברך עליה ברכת הנהנין שוב לא יברך על הפרוסה על אכילת מצה דלאחר שמילא כריכו מטנה היאך יחזור ויברך עליה :

עח) ויקח מן החזרת הנקראת חסא ומרור שהחזירנו הקב"ה אליו וחס עלינו ונאלנו מן השיעבוד והמירור ויברך על אכילת מרור ויטבילנו בחרוסת זכר לשיט ויאכל בלי היסבה לפי שהוא זכר לשיעבוד, ולוקח המצה ג' וכיוך מטנה בחזרת ואוכל בלא ברכה וזכר למקדש כהלל ובהיסבה משום המצה שאוכל שהוא זכרון לחירות, וכן כהב דשי ז"ל הואיל שבאו שלשתן מצוה בשלשתן, על השלימה המוציא, ועל הפרוסה על אכילת מצה ולאפיקומן, והג' לכריכה, וכן כתב הר"ר יוסף טוב עלם, וכ"כ רב עמרם ז"ל וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, והא לך יסוד העמרמי ומניח הפרוסה בתוך השלימה ובצוע משתי ככרות משלימה המוציא ומפרוסה על אכילת מצה ומטבל בחרוסת ואוכל

של עני בפרוסה וכו' למדנו שעל מצה הכאה חובה ליום קרא הפסוק לחם עוני נמצא דעל הפרוסה יש לו לברך על אכילת מצה, ומה דרכו של עני בפרוסה המוציא אף כאן בפרוסה, ודאמר נמי בברכות הכל מודים בפסח וכו' ובוצע ר"ל כל בציעותיו להיותן בפרוסה כדרך העני נמצא ב' הברכות על הפרוסה, ואין כאן משום חבילות, דברכת הגהנין קורמת לכל הברכות שהן של חובה, וכבר כתבנו לעיל השמע. ומאותה פרוסה לוקח לכריכה כהלל נמצא בשתי לילות די לנו בשנים שתשאר השלישית מהשנים השלימות ללחם משנה זכר למן כשאר שבתות וימים טובים, ודכינו אלפסי ז"ל כתב וזה שמביאים שלש מצות דוימנין דאיילע פסח בשבת ובעינן למיבצע תרתי שלימות ומשום הכי נהגו למיזי תלתא, ובהלכות גדולות בפסח אין צריך כי אם מצה ופלגא דבשאר שבתות וי"ט בעינן תרי שלימות ועכשיו אתיא לחם עוני ובצרא לפלגא דחדא מההיא דכיכר סברין, והפירוש היינו דאמר שמינוח פרוסה בתוך השלימה ולא אמר בתוך השלימות וכל דבר קמן בתוך גדול קרי בתוך, וכן כתב ר"י ב"ר משה ג"ע ספרנונא :

פג) וז"ל שכתב רבינו עמרם בכריכה כלא ברכה ובלא טיבול וכ"כ הרב ר"י טוב עלם בלא טיבול, וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, לא יתכן וכו' הלל לא היה אוכל חרוסת זכר לטיט, ואם כן יש לנו לטבול דאי לא טביל נפיק מיניה חורבה לכשיבנה ביה"מ בימינו יאמרו אשחקד לא טבולו והשתא נמי לא נטבול, ואע"פ שמובלים את המרור ואכלנה בהיסבה בעבור המצה, וכן כתב ר"ש וסן המרור הנטבול בחרוסת יוכר בו המצה ויאכל זכר למקדש כהלל, וכן עיקר, ואמר בע"פ א"ד יוחנן חלוקין עליו חביריו על הלל דתניא ויכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא אם כן בורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל עושה הל"ל על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ופירש רבינו שמואל ז"ל דמהכא לא שמעינן דחלוקין דהא רבנן מודים דכריכה עדיף ומיהו ר' יוחנן הוא דאמר דחלוקין, ולפי עיני הברייתא דרבנן מרור דכריכה עדיף די לברך במצה לחודא והדר למיכרך מצה בחסא זכר למקדש כהלל, אבל כריכת מצה בחסא לחוד לא מניא ואע"ג דלתרתייהו כריכה עדיף, כדאמרינן התם לא ליכרוך איניש מצה ומרור בזמן הזה משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן ומטביל ליה למצה דאורייתא, ואפילו להלל דאמר מצות אין מטבילתו זו את זו בובחים פרק התערבות, ה"מ דאורייתא כדאורייתא ודרבנן בדרבנן אבל דאורייתא בדרבנן אתי דרבנן ומטביל דאורייתא, אבל לר' יוחנן דאמר חלוקין עליו חביריו על הלל דכריכה לא הויא מידי אלא כל חד וחד באנפי נפשיה ולהלל לא הויא מידי אלא כריכה, אתיא שפיר מסקנא דשמעתא והשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן סברך אמצה לחודא ואכיל והדר סברך אמרור לחודיה ואכיל והדר כריך מצה בחסא ואכיל זכר למקדש כהלל, דאי הוה קיימא לן כרבנן הוה סברך אמצה לחודא והדר אמרור לחודיה ודיו ככך ואין צריך למיכרך דאי אכיל מצה לחודא והדר כריך מצה בחסא לא נפיק ידי חובה אלא סן המצה לחודא אבל בכריכה לא נפיק ממצות מרור דרבנן דאתי מצה דרשות דכריך בחסא ומטביל למרור דמצות אליבא דרבנן, ואי קיימא לן כהלל הוה סברך אמצה לחודא ואכיל והדר כריך מצה בחסא ומברך אמרור ואכיל אבל בלא מצה לחודא לא סגי אף להלל דאתי מרור דרבנן ומטביל למצה דאורייתא כרלעיל :

פר) ויראה לי כי הנא לקיים מצוה מובחרת לצאת ידי חובה כרבנן וכהלל לא יסח בינמיים אחרי הברכות שבירך על המצה ועל המרור עד שיעשה כתרתייהו להעלות הברכות על המרור, ומ"מ אם סח שיחה חולין שאינו סן הענין ההוא אין צריך לחזור ולברך על הכריכה כמו שאמרנו בהלכות ראש השנה נבי ברכות של תקיעת שופר, ואיך יוכל לברך וכו' לאחר שמילא כריסו סתן יחזור ויברך, (אכ"ן). ואוכלין ושותין כסעודת שלמה בשעתו :

פה) וכתב הרב יוסף טוב עם זצ"ל הרוצה להוציא אחרים ידי חובתן וללכת בנתיבים הרבה לעשות הסדר בהוך סעודתו ילך בכל מקום שירצה ויאכל עם שריו בתוך מונו הוא אוכל ושותה שהרי עדיין לא נטר סעודתו, ואע"פ שיצא מוציא כדאיתא בפרק ראווה בית דין כל הברכות כולן וכו' אם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ומסקינן רחוק מברכת הלחם של מצה וברכה היין של קידוש היום שאע"פ שיצא מוציא רחובה נניהו וכל ישראל ערבים זה בזה, וכן בפה"ג דעל כוס שני וב"פ הארסה דכולנו חר מעמא אית להו רמסוה נניהו, ויתזור לכיתו ומשלים סעודתו ויברך על סונו בכוס שלישי והר' להלל, אבל רבינו האלפסי כתב דלאחר שיאכל וישתה בביתו ויברך על סונו אויל לכסה בתי ומברך לכל חד וחד בביתיה ושתו אינתו כסא דקידושא וראגרתא ואכלי מצה וירקי והוא לא שהי ולא אכיל בהדיהו ולא סירי כיון דבריק ליה ברכת המזון דקי"ל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ושביק להו למיגמר סעודתיהו לברוכי ברכת המזון והרר לכיתה אחרתא ועכיד כך והרר אויל לכיתהו וגומר הלילא על כסא רביעאה ושהי ליה, וגמר להרא מילתא מהייתא דפרק ראווה ב"ד דאיתותין לעיל:

פו) ואם שכח ולא אכל מצה אפיקומן ובירך על סונו שוב לא יאכלנה שאם יאכלנה צריך לברך על המזון וברכת המזון ונפיש להו כוסות, ויש לסמך על המצה האחרונה שאכל בסוף סעודתו שהעלה לו למצה אפיקומן לפי שכל מצותינו בחוקת שימור הן, כך כתב ר"ש ז"ל בתשובתיו, ואע"פ שאותה מצה הנאכלת לאחרונה היא החובה הנאכלת בזמן הבית עם הפסח שהיה נאכל על השובע ועל אותה שנינו כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר מצה אפיקומן, וגודאי בוסן הוה קאמר דאי בוסן הבית דאיבא פסח הא הנן דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהיינו אחר הפסח ומצה הנאכלת עמו ועל אותה היו סוכרינין על אכילה מצה באחרונה בוסן הבית בעבור שהיו צריכין לאוכלה עם הפסח שהיה נאכל על השובע כדכתיב על מצות ומפורים יאכלוהו, ועל כן היו אוכלין מצות שאינן משומרות למצוה בתחילה לפני התניגה כמו מקמחים ובצקות של נכרים שאדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כות מצה באחרונה, ולפי שהיו רזויין לאכול התניגה והפסח אחרית לא הוה אתי למיסמך עליהו דקמחין ובציקות שאינן משומרות, אבל אנו שאין לנו אכילה הפסח עד יבוא ויורה צדק אילו היינו אוכלין מקמחין ובציקות בתחילה דילמא אתי למיסמך עליהו וכדאמר להו ר' יהושע לבניה יומא קמא לא הלזשו לי בדובשא ובחלבא דדילמא שסא אתו למיסמך עליהו הוא דקאמר ומה לי אם נפסלה בעשירות ומה לי אם נפסלה בלא שימור אתי למיסמך עליהו, הילכך אנו עושין את הסדר בתחלה על מצה המשמרת אע"פ שאינה באה לשם חובת מצה כי אם האחרונה ופומרת את האחרונה מברכה הנהנין ומברכה חובתה דשוב לא יברך עליה לאחר שמיא כריסו ממנה, כך קבלתי מרבינו הקדוש ר' יצחק סדנפירא נ"ע בצרפת, ויראה לי כי על נכון יש לנו לעשות נגמר הסעודה לאכול מצה כמור הנמבל בתרוסת זכר לטקדש כהלל ובהיסבה ולאכול מצה עוד לכרה כרבנן ובהיסבה כאשר היה בזמן הבית עם הפסח באחרונה אבל אין לאכול מצה בתחילה כרבנן, ואח"כ הכריכה כהלל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ולא יאכל חזרת אחרית, (אב"ן):

פז) ודאמר רבין אין מפטירין וכו' כדאיתא התם כנון אורדיליא לי וגויליא לאבא ור' יוחנן אמר כנון חמרים קליות ואגוין, ולשון אפיקומן אפיקי מיני מאכל בקניוח סעודה, אבל יין מותר כדתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה ושהייה לא ממלתא אכילה וכדמוכח בירושלמי בין שלישי לר' לא ישתה למה שסא ישתבר, והלא משובר ועומד הוא, יין שבהוך הסעודה אינו משבר של אחר הסעודה מסכר הא לכרה דהאי שלא ישתה אינו משום דאין מפטירין וכו' דלעולם שהייה לא ממלתא אכילה אלא שלא ישתבר ולא יגמור את ההלל, גם למדנו מזה כדקאמר שלא ישתבר ולא יגמור

יגמור את ההלל נמצא דלאחר גמר ההלל הרשות בידו לשתות מים ויין דשוב אין לחוש אם ישתבר, ועוד מדהגן בין שלישי לרביעי לא ישתה ולא הגן משלישי ואילך לא ישתה, ואם כמעט אין מפטירין הוא הוה ליה למיהני משלישי ואילך לא ישתה, ועוד דאחר מצה דאפיקומן אנו שותין כוס שלישי ורביעי, ונם אם ישתה אחר כוס רביעי אפילו יין אין בו משום רבוי כוסות כדלא הגן משלישי ואילך, ומ"מ אין נכון לשתות עוד על השלחן שיראה כרבוי כוסות אע"פ שכהן הירושלמי והמשנה נראה שהוא מותר ככ"ל, (אב"ן):

פח) והשיב רב עמרם מה ששאלת אם בכל יום צריך לכרך על נטילת ידיים בין קודם אכילה בין לאחר אכילה או אינו צריך אלא בשחרית בלבד והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו שאותה נטילה של שחרית אינה עולה למנין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה שכיון שישן אדם ק"ל שהידיים עסקניות הם לפיכך נוטל ידיו וחייב לכרך, ולאכול לחם חייב ליטול ולברך דכתיב כל אשר יגע בו חוב וידיו לא שטף במים טמא הוא הא שמה' מהור בהמיהא אלא מכאן לנטילת ידיים מן התורה, אבל מים אחרונים הובה הן ואינן מעוניין ברכה וכו'. אלא בפסח שכהבת והרי שלשה פעמים הוא מברך עליהם, והלא שנינו הגמול ידיו למיכיל ראשון צריך ליטול ידיו במיכיל שני שהוא של לחם ומכרך בשניהם אבל מים אחרונים שהן חובה לא מברך עליהם עד כאן, ויראה לי כי אותם שאמרו לכרך על האחרונים ס"ל שהן חובה ומצוה ועדיפי מראשונים ומבואר בהלכות סעודה, (אב"ן):

פמ) וכתב רבינו משה ריש מתיבתא יחיד אחר מווננו בלילי הפסח חייב לגמור את ההלל ולחתום יהללך שבך שנינו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, אילו הגן רביעי אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל רר"ח רמלגין אותו ועכשיו ששנינו גומר חייב לגמור ולהתום (עליו) אחריו ע"כ:

מא' ברכת השיר אמר רב יהודה א"ר יהללך ור' יוחנן אמר נשמת כל חי והלכתא כרב יהודה, וכן מנהג בשתי ישיבות ואע"ג דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן נהגו העם כרב יהודה כך אמר רבינו האלפסי, ורבינו שמואל כתב דעברין ככולהו הנאי וככולהו אמוראי ועל כוס רביעי גומר את ההלל וחותם בברכת השיר יהללך כרב יהודה אמר רב וכו' יוחנן דאמר נשמת כל חי היינו ברכת השיר דמתניתין דאילו יהללך בכל יום שיש בו הלל אמרינן לה ומאי שנא ליל פסח דנקט אלא בא להוסיף עוד ברכה אחרת לאחר הלל המצרי וקבעה אחר הלל הגרול שאמר מוסיור לרוד ה' רועי לא אחסר ושיר הסעלות האחרון שבכולם והלל הגרול כ"ז כ"ל חסרו, וברכת השיר נשמת וחותם בישתכח, וכן מנהג צרפה, אך מנהג ספרד ופרובינצא כרב יהודה אמר רב כאשר כתבו רב עמרם ורבינו האלפסי וצ"ל, ותניא ה' אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים רבי כופל בה דברים ומסיק מוסיף לכפול מאורך ולמטה ולא נחלקו כך קבלתי, ומעט לכפול מפני שמי שאמר זה לא אמר זה, וכן שנים אכרו פסוק אחד וחולקין אותו וכופלין אנא ה' אנא ה', ומיכן דאי"ש אדי"ש כשד"ך, דוד ישי אחיו שמואל בולם, וכל פסוק בפרשה חשוב לכפול כאדם שגומר הסדר, וכן מנהג צרפת לכפול עד הודו שבסוף:

צ) ולגמור את ההלל אין מברכין בלילי הפסח לפי שחולקין אותו באמצע לפי שאין אומר שירה אלא על היין כוס ראשון מהדרו בקידוש כוס שלישי בברכת המזון כוס ד' בהלל, שני במה מהדרו כי האגדה ספור דברים בעלמא הוא על כן צריך לומר בכוס שני סקצת הלל, ועל שם שחולקין אותו שנינו כוס רביעי גומר עליו ההלל שלא לרלג כראש חדש:

צא) יסוד העמרי בין שלישי לרביעי לא ישתה אלא כוס של ברכת המזון לחד ולגמור את ההלל בכוס רביעי, מה מעט דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא אחר המצה, וכבר אמרנו לעיל דלא כן השם הוא זה מן המשנה והירושלמי. יסוד העמרי ואם ירצה

ירצה לשתות עוד כוס אחר אחר שיאמר עליו הלל הגדול הרשות בידו דת"ר כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"א ה' רועי לא אחר, מהיכן הוא הלל הגדול רב יהודה אמר טהורו לה' עד על נהרות בבל ור' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל, ואנו נורגין ברב יהודה ואע"ג דפליג עליה ר' יוחנן, וכן המנהג בשהי ישיבות, וכן כתב רב שלום נאון זצ"ל. ובהלכות פסוקות לרב יהודאי ז"ל אמור למיכל (שום) מדעם בהר אפיקומן ולא למישיתי בהר כסא דברכתא וכסא דהלילא ואי בעי למישיתי מיס ישתה :

צב) וכתב רב נטרונאי נאון ז"ל ארבעה כוסות של פסח חובה הן ואי אפשר שלא לשתות ואם לא שהה לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות דרבנן, ואם אינו מוצא יין ברחוק כמה פרסאות או שהיה בספינה ואין לו תקנה להביא יין ישרה צמוקים במים ויעשה ד' כוסות, שכן שנו חכמים יין צמוקין לא הביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אגן אפילו לכתחילה מקדשין ומברלינן עליה במקום שאי אפשר, ואני אומר כיון דלקרבן אם הביא כשר דיעבר אבל לכתחילה לא, אגן אפילו לכתחילה ואף במקום שאיפשר למצוא אחר, דאי בלא איפשר אף לקרבן כשר להביא לכתחילה, ואף במקום שאיפשר למצוא יין אם הביא כשר לקרבן, (אב"ן) :

צג) יסוד העמרי ואורם האומרים בלילי הפסח אשר חתר בנו לרומסנו וכו' מעות הוא מפני שקדוש אהרן הוא לכל המעודות אלא שיש לכל אחר ואחד מאורע שלו, אמרינן בע"פ לגבי ברכת המזון דמר קפיר אכסא פנוטה וטר אחצבא פנוטה מר בר רב אשי קפיר אחצבא פנוטה, וקפיר לכתחילה משמע שהיה מזור אחר יין שאינו פגום משום הקריבהו נא לפתחך, וכן לכל הברכות שנתקנו על היין לפי להקפיר ולבקש אם יוכל למצוא יין שאינו פגום לקדש עליו, וזוהי לברכת הנהנין שאף אם שתו אלף בני אדם בכוס אחד השווה ממנו אחריהם צריך לברך בפה"ג דאסור ליהנות ממנו בלא ברכה ואין בו דין טעמו פגמו כי אם לברכה שעליו חובה לעשות ככל הברכות שנתקנו על היין, ואף ברכת המזון אע"ג דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל כיון דאכיל ליה מיחייב בברכת המזון מדאורייתא דכהניב ואכלה ושבעת וברכה, מכל מקום אם לא ימצא יין שאינו פגום טוב לו לברך על הפגום מלכרך ולקדש בלא יין, וכי קפיר מר בר רב אשי אחצבא פנוטה הני מילי בחביות קבנות שלהן של חרם כאוהן של בני ספרד אבל בחביות שלנו כאוהן של צרפת ופרוכינצא אין להקפיר כך כתב רבינו שמואל ז"ל, ולא יהבן רבין דמשום הקריבהו נא לפתחך הדבר הלוי מה לי גדולים מה לי קטנים, ומנין לנו שמר בר רב אשי לא היו לו חביות גדולות, על כן בכולן יש להקפיר :

צד) מצאתי כשותר טוב והקוראים את ההלל צריכים להיות ג' כרי שיאמר האחד לשנים הוודו, ואע"פ שהדבר ברור הוא וידוע דר' כוסות שהקנו חכמים אף ביחוד הקנום וכדאמר ש"ס ברכה טעונה כוס ואף ביחודי ואין צריך ראייה כי בודאי יתייחד חייב לעשות וזכר לד' נאולות ככל הרבים ביחד, מכל מקום לעשות מצוה מן המובחר צריך אדם להיות וזו נשכר להתחבר עם חביריו ולהיות שלשה לכל הפחות ולברך כיוסון ולקרות את ההלל כדאיתא בשו"ת טוב. יבקש רצון, יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים שנוכה לחוות בנועם ה' ולבקד בוהכלו למען שמו הגדול הנכבד והגורא ושנוכה לבנין בית המקדש במהרה בימינו ואו נעשה כל סדר הפסח בירושלים עיר הקדש, אמן אמן נצח סלה, (אב"ן הירחי) :

הלכות יום טוב

צה) יום טוב שחל להיות בע"ש לא יבשל בתחילה מים לשבת, אבל מבשל הוא ליום"ט ואם הותר הותר לשבת, ועושה אדם תבשיל מערב יום"ט וסוסך עליו לשבת ב"ש אומרים שני הבשילין וב"ה אומרים תבשיל אחד ואמר רבא הלכתא כהנא דידן ואליבא דב"ה

רבי"ה, פירוש המעם הוא משום דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו ופתם ששי הוא חול רבמ"ו באייר ירדהם המן והיה ביום הששי בכ"א לאייר שהיה חול, חול סכין לשבת וליו"ט ואין שבת סכין ליו"ט ולא יו"ט לשבת :

(צו) **מנהיג** כל ישראל לעשות עירובי הבשולין בפת והבשיל על פי הלכות רב יהודאי, וכן כתב ר"ש ז"ל בתשובה, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דסחלוקת ב"ש ובי"ה לבשל לחוד הוא ולחמם המין ולצלוח דכל הני בכלל בישול נניחו דכתיב ויבשלו את הפסח ואינו אלא צלי, וגבי חמין אמר במסכת שבה הפשרו זהו בשולו ואיכא למאן דאמר לא זהו בשולו, אבל אפיית הפת לא קרי בישול כשום מקום והכי מוכח בע"ז גבי אלו דברים של כותים אמורים הפת והשלקות ואמר התם בנמרא דפת מי"ח דברים שגזרו ב"ש ובי"ה הוא כדאיהא בפ"ק דשבת וגבי שלקות אמרינן בע"ז מנא ה"מ אמר קרא אוכל בכסף חשבינן ומים בכסף וגו' מה מים שלא נשתנו ע"י האור אף אוכל וכו' ופריך מידי אור כתיב ולא פריך למה גזרו על הפת א"כ ליתא בכלל שלקות דאפיית ליתא בכלל בישול, והא דהניא הנניא אמר ב"ש אומרים אין אופין אלא א"כ עירב בפת ואין מבשלין אלא א"כ עירב בתבשיל ואין מוסנין את החמין אלא אם כן היה לו חמין פמונין סכעוד יום ובי"ה אומרים מערב אדם בתבשיל ועושה בו כל צרכו והמסנת חמין קאי, אבל לפת מודו דצריך פת דאפייה אינה בכלל בישול כדנהניא את אשר האפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו סכאן אמר ר' אליעזר אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על הסכושל סכאן סככו חכמים עירובי הבשולין מן התורה וליכא מאן דפליג, ועיקר פלוגתייהו דב"ש ובי"ה בתבשיל אחד על כל התבשילין אבל בפת כולחו מודו דאין אופין אלא על האפוי בין לר' הנניא בין לר' אליעזר, וכי תימא היאך מערבין דלוקי שרגא בתבשיל, משום דבשעת בישול העירוב מדליקין את האש תחתיו, ואע"ג דאפיית פת לא הוה במשכן וילפינן לה גבי שבת מבישול סמנין ההם היינו מעמא דלא בעינן שם בישול וכיון דרמי לבישול ילפינן ליה מיניה אבל גבי עירוב בעינן שם בישול, ודקאמר בגמרא לא שנו אלא תבשיל אבל פת לא, כדי לבשל עליו הוא דקאמר אבל לאפות צריך פת, ודקאמרינן מידי דמלפת או מידי דלא שכיח בעינן ולמעושי פת ורייסא רשכיתו ולא מלפתי לענין עירובי תבשילין דלא מערבין בהו, היינו כרי לבשל עליהן אבל לאפות מערבין בפת ודייסא, כך פירש רבינו יעקב מ"כ, ורבינו הקדוש מדנפירא הראה לנו הירושלמי דפ"ב דיו"ט דפליג ר' יהושע אדרי אליעזר דאמר אין אופין וכו' ר' יהושע אומר אופין ומכשלים על הסכושל וקיימא לן כר' יהושע [דר"א] שמותי הוא מהלמידי ב"ש הוא ואין הלכה כמותם, וכשבאתי מצרפת ראיתי בתוספתא דיו"ט פ"ב כך גבי עירובי חצרות ותחומין מערבין בפת לשבת ובתבשיל ליו"ט וכו' והעושה תבשיל מערב יו"ט אופה וכו' וכ"כ רב אחא משבחה וכן נראים דברי ר' יהושע ז"ל כן גלעדי, ואחרי שלא התיר הכתוב לעשות ביו"ט כי אם אוכל נפש והצריך לו במכשיריו שאי אפשר לעשות מערב יו"ט, והאינו שנקראו יו"ט שבתון כמו שבת בראשית וכתוב הוא לברו יעשה לכם וגו', ודרשו בו לכם ולא לכותים ועל זה אמר מוסנין כותי בשבת אבל לא ביום טוב גזירה שמא ירבה בשבילי, וכתוב בפסח למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכתוב בחג וזכרת כי עבר היית ואתיא זכירה לזכור על היין כל יום ויו"ט דאיתקשו מועדים זה לזה סעתי דינם לכל רבר בשבת וילתי באוכל נפש כדאמין, על כן אמרו שאמרו לקנות ולמכור בו ולעשות משא ומתן כלל כדרך שאמרו שאמרו בשבת שכתוב בו וקראת לשבת עונג וכברתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצין אמורים חפצי שמים מותרין שמשדכין על התינוקות ליארם ועל התינוק ללמדו ספר או אומנות, ודבר דבר דיבור אסור והרהור מותר שאסור לחשוב חשבונות הבאים שמא יכתוב אבל אותן שעברו שאין בהן תועלת מותרין, וכן אמרו הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ואומר לו הן לי מלה אחר' בו ובלבד שלא יזכור לו סכום סקח, והולך אדם אצל חננני הרגיל

הניל אצלו ואמר לו תן לי כך וכך רמונים וכו' ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח ואצל מוכר היין ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה ואפילו אם הוא כלי של מדה ימלאנו, והנן כסוף יו"ט אלו שהן משום מצוה אין מקדישין ואין מעריכין וכו', ויש לשאול דאמר ר' אלעזר פוסקין צדקה לעניים בשבת, ויש לומר דהתם שאני כדאיתא התם היינו טעמא דאין מקדישין כו' אע"ג דהוא מצוה גזירה משום מקח וממכר וכשכבר יצא ההקדש מרשוהו ונכנס לרשות גבוה אין יכול להחליפו ואתי למישרי מקח וממכר, ואפילו הכי אם הקדיש כו' מה שעשה עשוי רתניא בתוספתא וכולן שעשאן ישראל בין אנוסים בין שוגגים בין מזידים בין מומעין מה שעשה עשוי בשבת ואין צריך לומר כיום טוב. וכן כמעשר הניא התורם והמעשר בשבת בין בשוגג בין במזיד וכו' ובפרק שני דיו"ט ובפרק הניזקין במזיד לא יאכל מהן בשבת, אבל הפוסק צדקה לעניים אפילו אמר שלע זו לעניים מותר להחליפה כדאיתא בפרק הכל מעריכין אמר ר"ג האומר שלע זו לצדקה מותר לשנותה בין לעצמו בין לאחר ובין אמר זו ובין אמר עלי, וכן אמר רבא דלא שניא, ותינא כוותיה דרבא נדר צדקה ואין הקדש צדקה מאי קאמר לא נדר צדקה ולא הקדש צדקה אלא לאו הכי קאמר צדקה הרי היא כנדר לכל תאחר ואינה כהקדש ראילו הקדש אסור לאישתמושי ביה ואילו צדקה שרי לאישתמושי ביה והני מילי עד שלא באת לירי גבאי אבל משבאת לירי נבאי אסור לשנותה, ובפסחים פרק אלז דכרים מוקיף להא דאין מקדישין בחובות שאין קבוע להם זמן, אבל חובות הקבוע להם זמן מקדישין, וכן הוא בשבת פרק שואל וכן הוא בירושלמי דפסחים פרק האשה ובפרק שני דיו"ט:

(צו) **בגללת** סתרים אל יקלו בני ארם ליי"ט שני משום דירעינן בקביעא דירחא דאמר בריש יו"ט דשלחו מהם הוהדרו במנהג אבותיכם כיריכם ויסנין דגורי שמרא ואתי לאיקלקולי על כן יש להחמיר ביו"ט שני כבראשון, ועוד אמר מנדין על שני יו"ט של גלויה ולא הקלו חכמים בשני אלא לנבי סת דגדול כבוד הבריות שרוחה את לא העשה שבתורה כדאיתא בריש מסכת יו"ט דאמר סת ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממים ביו"ט שני יתעסקו בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה מה שאין כן בכיזה, ואמר רב אשי אע"ג דלא אשתהי לא משהינין ליה דיו"ט שני לנבי סת כחול שוויה רבנן אפילו למיגר ליה גלימא ולמיגר ליה אסא סן המחובר ולתה עליו לכבוד הבריות, ואפילו הכי אמרינן בשבת פרק תולין דשלחו ליה בני בשכר ללוי מוה ביום טוב ראשון ושני מהו וכו' שלח להו לא יתעסקו בו לא יהודאין ולא ארמאין לא ביום טוב ראשון ולא ביו"ט שני והאי דשלח להו הכי לפי שאינן בני תורה, ועכשיו שאין קהל גדול שאין בהן אינן בני תורה אין להקל בשני כבראשון, וגם רבינו יעקב ס"כ נדה בני ארם בצרפת שהקילו ביום טוב שני לקבור את הבת וללכת חוץ לתחום, ושלח להם בני בשכר אינן בני תורה ואתם בני תורה בתמיה, ושלום, (אב"ן):

(צח) **ואב"ר** רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש מאותו המין במחובר לקרקע אסור ולערב גמי אסורין בכדי שיעשו, ואם אין מאותו המין במחובר הניך לתחום מותרין ואם באו מחוץ לתחום אסורין, והבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר, אם יש במינו במחובר אסור משום טוקצה שמא נהלשו היום ואף על גב דאיתא בירושלמי דיו"ט אין כותבי צדיק הכנה אין הכנה במחובר, בכדי שיעשו פירש רש"י לערב יו"ט ראשון דגולדה בזה מותרת בזה ומהתוא בר מביא דאיתא צדור ביו"ט ראשון ואישתחיס ביו"ט שני ואבלו מנייה בפרק שני דעירובין וכן פירש רבינו תם ב"ק"ט דהא דצריך בכדי שיעשו שלא יהנה ממלאכת איסור הנעשת על ידו, מותר לישראל אחר מיד ולא קהני בכדי שיעשו כרהניא במחובר דשני לן בין מחובר דאיסורא דאורייתא לאיסור תחומין דרבנן, אבל לאותו ישראל אסור גזירה שמא ירכה בשבילו, ואין משנחיתן בבק מאנוסים כל עיקר אף לשומרו מן העכברים שלא יראה כשוקל ביו"ט כדרך החול, אנשי

אנשי מורה שזקלין ביו"ט בשר, אנשי מערב אסרין אף לתלות בכף מאונים לשומרו מן העכברים מן הדא אין משניחין בכף מאונים כל עיקר :

צט) ונכררים המביאין בהמות ליו"ט מחוץ לתחום והוא יום השוק אם יש לחוש שבשביל ישראל הביאום אסורין מראמר בעירובין בפרק ג' ההיא ליפאה דאהיא למחזא והיתה עיר שרובה נכרים חויה רבא דכמישא אמר הא ודאי מאהמול עקרוה ושריא סאי דעתך לאסרם על שכנו מחוץ לתחום הכא בשביל ישראל זה מותר לאכול לישראל אחר כל שכן הכא דארעאה דנכרים קמיתו לה, כיון דחזא דמפשי ומיתו להו אסר להו. הא דקיימא לן ביו"ט כב"ה במתניתין שהותרה הוצאה וכו', עיקר הדבר כך הוא כמו שפירש ר"ח וכן פירשו כל רבותינו בצרפת מתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש ובלבד שהיא צורך יו"ט כאותה ששנינו ב"ש אסורים אין מוציאין את הקטן למול ולא את הלולב לברך עליו ולא את ספר התורה לקרות בו ענין של יום וב"ה מתירין אלו לבד שהן צריכין ליום במתוך שהותרה הוצאה וכו', למדנו מזה שאין להקל במלמולים אחרים כי אם לאותם הצריכים ליום, וכן מותר להדליק את הנר ביו"ט ללמוד דחציו לה' וחציו לכם כדאימא בפ"ב דיו"ט ובפסחים, והייבין ביום טוב משום כיבוי כמו בשבת כי הא דעולא כו' קם שמעיה ביוסא טבא זקף לה לשרגא ואותביה רב יהודה והא תגיא המסתפק מן השמן שבנר חייב משום מכבה אמר ליה לא אדעתאי, והמעט דלענין כיבוי וגורם לכיבוי יו"ט ושבת שיון כי לא הותרה ביו"ט אלא הבערה שהיא צורך אוכל נפש אבל הכיבוי שאינו צורך אוכל נפש לא, ואם יש פתילה אחת כנר מותר לו להדליק כמה פתילות שירצה ואע"פ שימדה ויכלה השמן במהרה אין זה גורם לכיבוי ואע"פ דפסיק רישא הוא, דאין מתכוין לאותו הגורם אלא להאיר לו יותר, ועוד אמר קנמא שרי פירוש לעדווי חושבא וממהרת להדליק את השמן, ועוד ההדלקה עצמה מותרת ומשום גורם לכיבוי לא נאמר הדלקת רבוי הפתילות שהיא צורך הדלקה :

ק) וגם מה שנהנו בכל מקום לתת שמן ומים בעששית של זכוכית כחול להוותה דולקת לכבוד שבת ויום טוב אין זה גורם לכיבוי שהמים אין גורמין לו את כיבוי שלא יכבה עד שיכלה השמן שבו, ואין גורם לכיבוי אלא כאותה ששנינו בפ"ג דשבת נוהגין כלי תחת הדלף בשבת ותחת הנר לקבל ניצוצות בשבת ואין צורך לומר בע"ש פירוש דאין זה מבטל כלי מדיכנו דניצוצות אין בהן ממש וראוי למלטלו, ולא יתן לתוכו מים מערב שבת מפני שהוא מכבה ואין צורך לומר בשבת מפני שמקרב כיבוי והוא גורם לכיבוי דאסור דפסיק רישיה ולא ימות הוא ראי איפשר שלא יכבה, אבל גורם לכיבוי דשמא לא יכבה מותר כדתנן בפרק כל כתבי ועושין סחיצה בכל הכלים בין מלאים בין רקנים בשביל שלא תעבור הדליקה ר' יוסי אוסר בכלים חדשים מלאים מים שאין יכולים לקבל את האור והן מהבקעים ומכבין את הדליקה ולית הלכתא כר' יוסי דקא סבר גורם לכיבוי אסור אלא ברבנן דחידו רובים הלכה כרבים :

קא) ואמר רב יהודה מלית שאחו בה האור מצד אחד פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה, וכן ספר הורה שאחו בו האור פושטו וקורא בו ואם כבה כבה, ונר שע"ג מבטא מנער הטבלא והיא נופלת מאליה ואם כבתה כבתה ובשוכת אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור פירוש דכל אלו לאו גורם לכיבוי הן דשמא לא יכבו, אבל נר שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול דאבין ורבא דאסרי תרווייהו מורה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ואסור לפתוח הדלת כנגד מדורה בשבת ואף ברוח מצויה דפסיק רישיה הוא ראי אפשר שלא יבעירונו. במסכת בכורות פרק ג' השוחט את הבכור עושה מקום לקופיץ כו' פירוש ומשום חלדה תחת צמר מסוכך ובשעת השחיטה תולש את השער דלאו היינו גוזז דאסור בנייה ועבודה, ובגמרא איהא כגדו כיו"ט מהו ומשני דאע"ג דסבר רב דבר שאין מתכוין אסור ביו"ט שרי דהוה ליה עיקר דבר מגדולו כלאחר יד שאין דרך לתלוש

לתלוש את הצמר ולא היינו נוזו ומקשי ומאי שנא סתהילש את הכנף והמורבו רחייב בוי"ט ומשני שאני כנף דהיינו אורתיה, למדנו מזה שאסור ביום טוב למרום את הנוצה מן ציאר העוף לפני השחיטה ואע"פ שלצורך השחיטה הוא עושה הוא לה מלאכה שאינה צריכה לגופו ופטור עליה אבל איסור יש בה וכל שכן לרבינו אלפסי דפסק בשבת פרק כירה כשמואל רביה ליה ברבר שאין מתכוין כר' שמעון, ובמלאכה שאינה צריכה לגופה אית ליה כר' יהודה רחייב עליה דודאי אין לעשות כן, כך קבלתי מרבותי הקדושים מרנפירא בצרפת, (אב"ן). גדולי צרפת החמירו על עצמן שאינן אוכלין סקמח של כותים בוי"ט בימי הקציר משום כוכצה שמא נקצרו ונפחנו בוי"ט:

בריך רחמנא דסייען

הלכות אירוסין ונשואין

קב) **אסור** לעשות חופה ולכנוס ביום ראשון של פסח, וכן בכל המועדים ובחוליהם, ואע"פ שאין כתיב בו שמחה הלא הוקשו כל המועדים זה לזה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות וגו', ולא עוד אלא שפתח בו הכתוב תחילה וכתוב ושמתח בחגך ולא באשהך, ולא מיבעיא שלש רגלים אלא אף ראש השנה ויום הכפורים כרגלים לענין אבל דיום אחד לפניהם הם כ"ד יום כלפני רגלים אחרים, והם בכלל כל המועדות בתפלה ובקידוש ונקראו בפסוק מקראי קדש, הילכך אסור במלך לכנוס, וזהו ששינוי אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני שמחה היא לו ואין מערבין שמחה בשמחה ומאדסין אבל לא כונסין, ובירושלמי ר' יעקב בר אחא שמע לה מן הדא מלא שבוע וזהו מבאן שאין מערבין שמחה בשמחה רבי לא שמע לה מן הדא כי הנוכת הבית עשו שבועה ימים והחג שבעה ימים, ואי בעית אימא מרתיב ושמתח בחגך כהגך ולא באשהך ואי בעית אימא מפני המטרה אי נמי משום ביכול פריה ורביה, ואע"פ שאסור לישא במועד מותר לישא ערב הרגל רעיקך שמחה ומותרת חד יומא הוא, ולמאן דאמר משום ביטול פריה ורביה שמא ישנו את עצמן עד לרגל ונמצאו במלים מפריה ורביה, לחד יומא לא משני איניש נפשיה, אבל מחזיר הוא את גרושהו במועד שאינה החילה לו ואינה שמחה לו, וירושלמי הדא דתימר מן הנשואין אבל גרושה מן האירוסין אסור, ובתשובות הגאונים אע"פ שאסרו אסור לכנוס במועדים אבל אם כנסה קודם הרגל יום או ימים יכול כרגל לעשות סעודה הנשואין מפני שעיקר החופה בחבת חופה לילה הראשון ויכול לעשות סעודה בוי"ט שכן שנינו התן וכל שושבינו ובני החופה פטורין מן הסוכה משום דבעי כולהו למיחדי כסוכה ואין שמחה אלא בחופה ובודאי כשכנסה קודם הרגל מיירי דאי כרגל הא כתיב ושמתח בחגך ולא באשהך:

קג) **וכתב** רבינו האי כי סעודת האירוסין האסורה כמועד היא אוהה שעושה אבי הארוסה לארום דמקריא סעודת אירוסין וכדתנן לאבול סעודת אירוסין בבית המיו, והניא סעודת אירוסין רשות דברי ר' יהודה ר' יוסי אוסר מצוה, ומקריא נמי סעודת חתן וכדתנן השולח סבלונות לבית המיו ושלה שם כפאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בוינר וכו' אבל סעודה שעושה הארום לאבי הארוסה לא מקריא סעודת חתן:

קד) **המקדש** את האשה וקרשנה או בכסף או במכנה שאין עליה אבן דלא סמכא דעתה בקידושה דמכנה שהאבן שות יותר מכרי רסיה ולא גמרה ומקניא נפשה, ויאמר לה הרי את מקודשת לי במכנת זו כדת משה וישראל ובפני עדים כשרים, אבל המקדש בער אחד אין חוששין לקידושו אפי' שניהם מורים, ומכרך על הכוס כפהג ואמר קב"ז על העריות ואמר לנו את הארוכות והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין בא"י מקדש ישראל, משום דסליק מנשואות אבר חופה כרישא והדר קידושין, ואכר

ואמר לנו כי כמו ששנינו בלא ברכה אמורה לבעלה כגדה שלא מבלה, אע"פ שאין מברכין באיסור אין מזכיר כאן אלא כדי לחבב את היתור שאע"פ שהתחיל בה מעשה אמורה לו עד שתיוגש לו ועד שיברך ברכת נשואין כרתה במסכת כלה, אי נמי מפני שאיסור עריות איסור קדושה מזכירו בכרכה, ומפני שפותח וחותם בקידוש (והבדלה) כדאיתא בכתובות פרק קמא תקנו בה ברכה על הבוס כקידוש והבדלה ומפני שהיא מצוה גדולה, וכן במילה :

קה) המאמר בלא ברכה חיסר את אירוסיו ברכה שהיא מצוה, והמברך ברכת אירוסין בכית חתנים בירך ברכה שאינה צריכה אחר שברך בשעת האירוסין, ועוד ראיתי שבשעת הנשואין מקדש אותה והיא מקודשת לו ממכה שנים, ולכך ברכת אירוסין הן עושין כן כי לא ברכו בשעת האירוסין, ומה מועיל אחרי שלא עשו מיד בשעת האירוסין שהרי עובר לעשייתן היה בדין לברך לולא דאיכא למיחש דילמא הדרא בהו מ"מ סמוך לאירוסין יש לנו לברך, ואם נאמר שלעולם יכול לברך מדי דהו אביבוי הדרם שאם לא כסה בשעת שחיטה ורישומו ניכר לעולם חייב לכסות וראוי לברך על כיסוי הדרם, בלא קידושין שנייה יכול לברך, ורפיא בדיה :

קו) ואין מנהג לכנוס בין פסח לעצרת, ולא מפני שיש איסור בדבר אלא למנהג אבלות על מה שאירע שבאותו פרק סתו י"ב אלף זוגות תלמידים לר' עקיבא על שלא נהגו כבוד זה לזה, אבל מקדשין שאין שמחה אלא בחופה ונשואין, ומי שכנס אין בו שום איסור בעולם, ואך מנהג בצרפת ופרובינצא לכנוס מ"ג בעומר ואיך, ושמעהי בשם ר' זרחיה הלוי ז"ל מגירונדא שמצא כתוב בספר ישן הנא מספרד שמהו מפסח ועד פרום העצרת ומאי פורסא פלגא כרתהן שואלים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום ופלגא מ"ז יום ומ"ו יום קודם העצרת והו' ל"ג בעומר :

קי) ובמקום שמברכין בשעת האירוסין מעת שמשלכין השעורים במכתשת לעשות שכר או שיהיו פריין ורביין כשעורים אף אם אין שם עשרה עם החתן אומר נברך שהשמחה במעונו על המזון שאכלנו משלו, מפני שהשמחה במעונו אינה ברכת חתנים ולא נמנית עמהם ואינה כי אם תוספת ברכה לענין השמחה ולכן אין צריך עשרה, אבל במקום שאין מברכין בשעת האירוסין אין מברכין שהשמחה במעונו כלל עד שעת נשואין שהרי עדיין לא נעשה בענין כלום עד שיקדש, לכך אין מנהג בארץ מולדתי כפרובינצא במקומות שאין מקדשין אלא ביום החופה לומר שהשמחה במעונו בסעודה הלילה שהרי לא קידש עדיין עד יום המחת, אך ראיתי בצרפת גם כפרובינצא אף במקומות שמקדשין בעת האירוסין ואוכלין שם אין מברכין שהשמחה במעונו, ומעולם לא ראיתי מנהג שמברכין אותו, וי"ל טראמרינג בפרק קמא דכתובות רבינא איעסק ליה לבריה בו רב חכיבא וברך משעת אירוסין ולא אמתייעא מילהא והדרי בהו, על כן טוב שלא לברך עד שעת החופה, (אב"ן) :

קכ) קבלתי מרבתי בצרפת שלכך נהגו לומר שהשמחה במעונו ולא בובולו או במכונו ובלשון אחר, לפי מה ששנינו בחגיגה פרק אין דורשין שבעה רקיעין הן, וילון, רקיע, שמים, זבול, מעון, מכון, ערבות, מעון שבו מלאכי השרת אומרים שירה לכן אומרים שהשמחה במעונו, (אב"ן). וזה שנהגו בצרפת ופרובינצא שכל החתנים מתעמטין בציצית בהכנסת החופה יש לי סמך במדרש למה נמסכה פרשת ציצית לנשואי אשה דכתיב גדילים תעשה לך וסמך ליה כי יקח איש אשה לומר לך חייב בציצית, (אב"ן) :

קט) וחופה נקראת על שם שחופה אותה במליתיה כדאיתא בהאשה נקנית לא יוכל לסכרה ככגדו בה כיון שפרש מליתו עליה לשם נשואין שוב אינו רשאי למכרה, והמקרא מעיד ובה ופרשת כנפיך על אמתיך כי גואל אחת, וכן מעיד הנביא ואפרוש

ואפרש כנפי עליך וגו' וארשהיך לי באמונה, וזה הוא שכתוב את בתי נתתי שהכנסתיה לו לחופה, על כן מנהג צרפת ופרובינצא לתת מפה צבועה כראש בניהם וזכר לפריסת הבגד שפורסין כנף בגדו עליה, (אב"ן):

ק) **ראיתי** בצרפת בשעה שמקדשין פורסין מלית אחד על התחת והכלה ומבינותם, ויש לדבר מעט לפי שברוב איטפת העם אשר הוא שם יראה כמקדש אשה

בשוק ורב מנגיד אמר דמקדש בשוקא משום פרוצותא לכן סכסין אותן לקדש בצניעות, (אב"ן). ואע"ג דקיימא לן כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה של גר לא נהגו לברך ברכת אירוסין לפני האירוסין דילמא הדרי בהו כראיתא לעיל, ואף על פי שבכל המצות העושה המצוה הוא המברך עליה, סתוך שהחתן הוא שרוד לא יכוין לבו לברך, (אב"ן):

קיא) **שלשה** זמנים הם לברכת החתנים שהן שבעה עם ברכת הנהנין, בורא פה"ג, שהכל ברא לכבודו, יוצר האדם, אשר יצר את האדם, שוש תשיש, שמח תשמח משמח חתן וכלה, אשר ברא משמח החתן עם הכלה, יום ראשון של שבעת ימי החופה אומר כמו כן שהשמחה במעונו, ואם יש שם עשרה אומרים שבע ברכות על כוס אחר ולא על כוס של ברכת המזון לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, וכך מנהג צרפת, אבל בפרובינצא אומרים אותם באהרן כוס עצמו שכבר התחילו לומר בו שהשמחה במעונו וכולן ברכות של מצוה וקדושה אחת הן, אבל ברכת אירוסין ונשואין בודאי אין לאומרן על כוס אחד שהרי בשהי מקומות נתקנו, דהניא מברכין ברכת אירוסין בבית האירוסין וברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין ברכת חתנים, וביהודה שנו כרי שיהא לבו גם בה, אבל בשאר מקומות בבית חתנים מברכין אותה, וכיון שנתקנו בשהי מקומות אי אפשר להיותם בכוס אחד, ועוד דזה מותר בסעודת וזה אמור בסעודת דהנן מארסין אבל לא כונסין, וכוזו היא ארוסה והבא עליה במקילה, ובברכת חתנים היא נשואה והבא עליה בחנק, ועוד דאמרינן בטהרות סופרים ובירושלמי אין עושין אירוסין ונשואין על כוס אחד לפי שאין עושין מצות חבילות, ואין לדמותם ליקנה"ז, דהתם מעלות יו"ט ושבת קא חשיב וקדושא ואבדלתא חדא סילתא היא שהרי בהבדלה עצמה מזכיר קדושת יו"ט וקדושת שבת בין קדש לקדש בין קדש חסור לקדש הקל והבדלה היא צורך הקידוש, כך קבלתי בצרפת משם ר"י מ"כ, (אב"ן):

קיב) **זמנים** לשש הברכות, הראשונה מפני כבוד העם המתאספין שם והיא סמבט קצרה ואין חותם בה בכרוך כברכת הפירות והמצות, שניה אינה סמוכה שמרבת

מענין יצירת האדם לכך פותח בה בכרוך שאינה מענין הראשונה אחר שמהחיל לדבר מענין הזוג לכך פותח בה בכרוך, שהים האחרונות הן ברכות הסמוכות ואין פותח בהן בכרוך, הששית אשר ברא אע"פ שסמכה לחבירתה פותח בה בכרוך משום דאמרינן לה כשאין שם פנים חדשות ואין לה דין סמוכה להבירתה, וכל ז' ימים אם יש שם פנים חדשות שאוכל שם אדם שלא אכל שם אתמול מברך כל ה' ברכות ואם אין שם פנים חדשות מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא, אבל בשבת בכל סעודה וסעודה מסעודת ע"ש ואילך אף אם אין שם פנים חדשות מברך על כל פעם ופעם ז' ברכות רשבת כפנים חדשות היא, דאמר בירושלמי ובב"ר ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה אמר הקב"ה בואו ואמרו שירה פנים חדשות באו לכאן וזהו סומור שיר ליום השבת, (אב"ן). מו ועד ל' אף אם יעשו בו סעודה אין לברך ז' ברכות שהרי עברו שבעת ימי המשתה ולא יאמר אשר ברא שהיא מברכת חתנים דאמרינן התם מאי מברך והשיב אשר ברא ואמרי' מברכין ברכת חתנים כל ז' ולא יותר דשוב אינן חתן וכלה, אבל מו' ועד ל' אף אם לא יאמר מהמה הלולא מברך שהשמחה במעונו, וכל משבעה ועד ל' היינו בבית החופה וכשההנהן מיסב עמהן ואע"פ שאינו אוכל דקיימא לן אין חופה בלא שמחה כראיתא במסכת סוכה,

וכה

[המנהיג] י"ד. 10

והכתב רב שלום גאון ברכת חתנים כל שבעה כיצד, ויום א' בשעת כניסתו לחופה מברך להו, טכאן ואילך מברך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה ומעודה אם יש שם עשרה וחתנים מן המנין ויש שם פנים חדשות בכל אחת מברך להו, וכן מנהג בשהו ישיבות, אבל שבת כפנים חדשות דמי :

ק"ג וימי שמת אביו או אמו בתוך ימי חופתו וישראלים את שבעת ימי חופתו רבינו דכתיב ביה שמתה הוי כמועד ואין אבילות בסועד, ואחר שישלים את ז' ימי חופתו וינהג ז' ימי אבילות, ואע"פ שאין נוהג אבילות בז' ימי חופתו אסור בתשמיש המטה בדלגנו מועד דאמר' אע"פ שאמרו אין אבילות בסועד אבל דברים שבצנעה נוהג דהיינו תשמיש המטה וכל שכן בז' ימי אבילות דאחר המועד, וכתב רבינו יעקב ס"ב דאין מנהג לחשוב מקצה היום כבולו אלא ביום שנאמר ויעש לאביו אבל ז' ימים, והואיל שכן גם בשבת לענין דברים שבצנעה נוהג, וכדאיחא בריש כתובות לענין מועד אע"פ שאמרו אין אבילות בז' נוהגת אף כלילה דאין מקצת אבילות נוהגת כלילה וחייב להנהג אבילות לז' יוחנן כרמטע בריש כתובות, כך קבלתי, (אב"ן) :

ק"ד ואין מברכין ברכת חתנים עד שיכתוב לה כתובה ולא מיקרי יחוד וחופה בלא כתובה כדאיחא בכתובות פרק אע"פ דסתם חופה לביאה קיימא ואסור לבעול בלא כתובה כדאמר רבא שרי למיבעלה בשכתא אמרו ליה והא לא כתיבא כתובה א"ל אתפשוה ממלטי, ודאמר ר' יהודה אף בכית האירוסין מברכין אותה וכיהורה שנו שמתיהדר עמה מוקמינן לה ברכתה לה כוונתה :

הלכות דבר האבוד המותר בחולו של מועד

קמ"ו בפרק אין דורשין ובמועד קמ"ג שלש הנלים תחין לי בשנה את חג המצות השמור לימור על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת וכתוב חג האסוף חג שראוי לאסוף בו דבר האבוד, ואמר בתורת כהנים כל מלאכה עבודה לא תעשו אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש בהן חסרון כים בבטלה שלהן כגון דבר האבוד לא תעשו, ויכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכתו, ואע"פ דבמועד קמ"ג מסיק דאיסור מלאכה חולו של מועד מדרבנן היינו מלאכת דבר האבוד אבל מלאכה שאינה דבר האבוד אסורה מן התורה כדאיחא באין דורשין, והניא אירך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור מעשיית מלאכה אף ז' ימים עצורים מעשיית מלאכה, ובפרק מי שהפך רב אשי אמר לא מיבעיא בימי אבלו מדרבנן הוא ושרי אלא אפי' בסועד דאיסור מלאכה מדראורי' במקום פסירא שרי, שמעינן מכל הני דאיסור מלאכה בחולו של מועד מן התורה ובדבר שאינו אבוד, ובדבר האבוד אסור מדרבנן ושרו ליה רבנן, ואפילו מלאכת דבר האבוד ואיפשר להעשות לפני החג וכיון מלאכתו בסועד שריא מדראורי' ורבנן אסרוה משום קנסא דאמר' התם ובולם שכווננו מלאכתו בסועד יאבדו וקמיבעי' את'ל צורם און בכור קנסו בנו אחריו דאסור דאורייתא בין מלאכתו בסועד מי קנסו בנו אחריו או לא, ובגושי' פ' השולח את'ל כיון מלאכתו בסועד לא קנסו בנו אחריו דלא עכיד איסורא דאורייתא מבר עבדו לכותים ומה מהו שיקנסו בנו אחריו. שמעינן מהא שבבל איסורי חולו של מועד למסונא קנסין ולא לגברא, דהנן וכולן שכווננו מלאכתו בסועד יאבדו, אבל מלאכת חול המועד שלא כוונת לעשותה בסועד אף אם הפסידו מועט כגון לשישע הביתא דחמרא ודפחרא דלא נפיש פסידן שרי, וחייבין כ"ד לגזור שלא יעשה אדם מלאכה בחולו של מועד זולתי על פיהם להוריע איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת :

קמ"ז דהיימין והרצענין והאושכפין שהן עניים וצריכין להתפרנס מותרין לעשות מלאכתן בחול המועד בצניעה ואף בפרהסיא שהרי לצורך המועד הן עושין

עושי, ואף במחבר לקרקע התייר חכמים דקתני ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש זורה ובורר ושותן ובלבד שלא ידוש בפירות דאוושא מילתא, וכן אורי ליה רבא לרב הנאל מוכר וכותב כדי פרנסתו, והלכה כסתם משנה דהגן סוכרי פירות וכמות וכלים מיכרים בצנעה לצורך המועד, רב הצדו ליה הצרא בחולא דמועדא מכאן יש ללמוד שמותר לומר ולחרוש הכרמים בזמן הצריך להם בחול המועד שאם יעברו זמנם וישתרו יפסדו, ולבצור בדבר שהפסידו מועט אף ע"י ישראל מותר וכל שכן ע"י כותים דהתורה חסה על סמונא של ישראל ודבר האבוד מותר, וכן מותר לאגור ולזפות חביות בחולו של מועד שהוא דבר האבוד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

ק"ו) מצאתי בתשובות הגאונים מי שבא דבר סחורה לידו לישא וליתן בצנעה בתוך ביתו בחולו של מועד מותר מפני שדבר סחורה לאו מלאכה היא אלא דבור בעלמא הילכך בצנעה היתר גמור היא שאפי' מלאכה במקום שיש פרנסמיה האוברת מותר לעשות דקאמר רבינא הוה מסיק בהו זווו בבני אקרא דשנוותא אתא לקמיה דרב אשי אמר ליה מהו למיזל האינדא עלייהו אמר ליה כיון דכל יומא לא משתכחת להו והאינדא משתכחת להו כפרנסמיה האבוד דמי ושרי, וכי תימא מהא דרבינא הוה ליה עיסקא והוי ליה למינקט מינה שיהא אלפי ושהייה לבתר ריגלא וזבגה בתריסר אלפי, התם מרת חסידות הוא דעביד דאי אסור למיזבן לא היה בא לידו ריוח כזה כי בדין עשה שלא סברה באיסור הא למרת דשרי למיזבן וכיון שהחמיר על עצמו הריח בדבר והצליח. ואני מצאתי בתוספתא דמשקין שאמר כותב אדם חשבונותיו במועד ומחשב אדם את יציאותיו במועד ומקבלין קבולת במועד למוצאי המועד, אבל לא יסוד ולא ימנה ולא ישקול כדרך שהוא עושה בחול, מצאתי בירושלמי פרק מי שהפך את ויתור ר' יעקב בר אהא בשם ר' יסא דרא שירתא שרי מיזבן מינה כמועדא הוה ידע דשירתא מעייל ומזולא עבידתא א"ר מנא אין ידע דהוא פתיה מן קרנא יזבין ואי לא לא יזבין א"ר יוסי בר בון אנרא וקרנא קרנא הוא אין ידע דלא מוזבין והוא פתח מן קרנא יזבן ואי לא לא יזבן, (אב"ן). ורבינו יעקב כתב כך על הלאות בחולו של מועד יש שמחמירין אבל מותר הוא להלוות דלא אמרו בפרנסמיה אלא נמשא ומתן של דבר סחורה אבל להלוות ברבית לא הויא כפרנסמיה לאסור וההיא דרבינא דכני אקרא דשנוותא כו' היו חייבין לו מעות סדכר סחורה שמכר להן או בא לגבות משלמין בעבור מעותיו והיינו פרנסמיה דבר האבוד ושרי, ועוד כתב רבינו הם שהיה רבינא נותן להם מעות לפני הבציר על היין שיתנו לו בבציר והוה שפכי ליה טפי כופתא בדאמר באיהו נשך וא"ל רב אשי לרבינא דאתולי אחלי נבך ושרי דלא היו אומרים לו בשכר שהיו מעותיך במלין שאם ירצו לא יתנו לו אלא מעותיו וגם הוא לא יוכל לבקש מהן אלא מעותיו אבל הלאה דאינה ענין פרנסמיה ודאי שרי, וכתב רבינו יעקב ס"כ על פרנסמיה המזדמנת במועד קרובה לשכר ורחוקה להפסד שאם לא יקנה במועד לא ימצאנה אחר המועד אפילו הני אסורה, ודבר האבוד מפורש במועד קמין כגון זרעים ששהו וכולהו דפרק משקין אבל מה שלא בא בידו אינו דבר האבוד, ומפרנסמיה דרבינא דשהייה לבתר ריגלא וכו' יש להביא ראיה להיתר בדבר שבא לידו לשכור בלא איסור שאם היה בו איסור מה חידוש השמיענו דהלמוד הא בודאי יש לו לשהותו אלא בודאי מותר היה והחמיר על עצמו ולכך הריח, דומיא דההיא דשבת פרק כל כתבי דההוא חסיד שנפלה דליקה בחצירו ומנע הכותים מלכבות הדליקה ונעשה לו גם וירדו גשמים וכבוה אע"פ שלא היה צריך שהרי אמרו נכרי שכא לכבות אין אומר לו כבה ואל תכבה, ודומיא דההיא דברכות פרק אלו דברים דההוא רעבר בשונג כב"ש ואשבח ארנקי מ"ר מרנפריא, אך על פרנסמיה המזדמנת בחולו של מועד נראה מתוך הירושלמי שהבאתי למעלה שמותר לקנותה וגם לשכור את סחורתה אי מזולא ככל עבידתא כין קרנא בין אנרא, (אב"ן). וכתב רבינו הקדוש נ"ע שגם לאותם המחמירין לאסור הלאות בחולו של מועד אין לאסור

אלא

אלא כשההלואה נעשית במועד אבל להתנות וליקח ערבות במועד על מלוא שלאחר המועד אפשר להיות שהוא סותר, והואיל שכן הוא גם להלוות במועד פירות שלו בחנם שבת ראשונה שהמועד בתוכה ואם יעכבם יותר יתן הריבית משם ולהבא איפשר שהוא סותר, שגם בפרגמטיא נמורה אם ילוה ישראל לכותי מעות שלא ברבית על הסחורה על סנת שאם לא יפרעם לסוף שמונה ימים שהיא הסחורה קנויה לו או לאותו ישראל איפשר שהוא מותר שהרי אין עיקר הסחורה הוית נעשית שלו אלא לאחר המועד, (אבן הירחי זצ"ל):

ק"ח) בר"ש"י ז"ל שאם מת אדם בחול המועד שיש לומר עליו צדוק הרין וקדיש שאין זה הספר וחלול המועד אלא הודאה וידוי וקבלת דין שמים, וכדאמרין אבל מתעסקים בו לחטמו. [כמו] דרש לו ר"ש ולך ה' החסד כי אתה השלם לאיש כמעשהו שנובה סמעה וידוי לכפר עליו, וכדדרשינן בבב"ק אל הצד את מואב בשביל שהי פרידות טובות עד כאן:

הלכות נדה הצריכות. לבל יקלו בני אדם בהן.

ק"ט) שבת בפ"ק מעשה בחלמדי אחד שקרא ושנה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימי והיתה שואלת אשתו מה זה ועל מה זה, נודטן לה אליהו ז"ל אמר לה בתי בימי נדותיך מהו אצליך אמרה לו הם ושלום לא נגע בי, בימי לבוניך מהו אצליך אמרה לו אכל ושהה עמי וישן עמי נקרווב בשר ולא עשה מעשה, אמר ברוך המקום שהרגנו שנאמר ואל אשה בנדה מוסאתה וכו', הגירסא הזאת בכל ספרי עולם, ויש להטוה וכי היו מחמירים בימי נדה דאורייתא מימי ליבון דובה והלא בנדה דאורייתא אף אם תראה כל ז' ופסקת בשביעי לערב מובלת ומשמשת ואילו בובה השב ז' נקיים כלא דם כלל והטבול ותשמש, על כן הגירסא על הנכון כמות שהוא בפרקי אבות דר' נתן בתי בימי זכותיך מהו אצליך ח"ו לא נגע בי, בימי לבוניך מהו, שהיו מחמירין בובה ממש מימי ליבון, ואם הגירסא בהיפך אז אתיא שפיר, ימי ליבון הן שהיא סופרת ז' נקיים ולוכשת בנדים לבנים שאם תראה בהן הכיר מיד והתמור את הסנין, גם שני הגירסות יש להטוה עליהם והלא כלא טבילה הן בהכרה, אלא יש לפרש שזה המעשה אחר תקנת ר' זירא היה וטבילה האשה לאחר נדתה כדן נדה דאורייתא, וספרה ז' נקיים כתקנת ר' זירא לטבול אחריה ושאל לה אליהו ז"ל בימי נדותיך כל ז' סראייה ראשונה קודם טבילה הנדה מהו אצליך ואמרה ח"ו לא נגע בי לפני הטבילה, בימי לבוניך אחר טבילת הנדות מהו אצליך אכל עמי ושתה עמי וכו', ברוך המקום שהרגנו שהרי אמרה תורה וכו', כלומר ומאחר שהחמירו בובה ועדיין לא טבלה אחר ז' נקיים כי אם אחרי שבעת ימי הנדות הרי הוא כהכרה, וזה שלא אמר לה שהרי אמרה תורה ואתה תסדר לפי שלא היתה זבה נמורה אלא בתקנת ר' זירא ברם מיפה כחודל בעלמא כך קבלתי מרבנותי בצרפת, (אבן הירחי). ולכך אינה סברת על הספירה כעל ספירת העומר שאם תראה והתמור הרי עשתה ברכה לבטלה. שלא נשא, הקב"ה פנים לתורתו שלמד וגלה קלונו לעולם, ופ"א שלא נשא, הבחור פנים לתורה ואל אשה בנדה מוסאתה עד שתטבול דכתיב שבעת ימים תהיה בנדה תהא בנדה עד שתבא במים לטבילתה, כתורת כהנים כתיב במדין אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהן וכתיב בובה וספרה לה שבעת ימים אתה תסדר אחר שתסדר בספירת שבעה נקיים תסדר במים חיים או במי מקוה שהמטהר היא הטבילה כדכתיב אך מעין ובור מקוה מים יהיה מהור מה סעיין בידי שמים אף בור ומקוה בידי שמים, מימי גשמים דקו וקיימי, וכתיב יהיה מהור סכאן לכל הטמאות שהן על איש ואשה שיטבלו באלו ויהיו מהורים, ושאלו מקמי רב יהוראי גאון ז"ל טבילה נדה סן התורה מנין ואמר ק"ו ממנעה ומה הנוגע בה טעון טבילה נדה עצמה לא

לא כל שכן דבעיא טבילה, תא שמע נדה שלא טבלה איתא באיסור כרת, ומצאתי בתשובות הגאונים בכמה מקומות נדה שטבלה במקוה לא עלתה לה מטיילה בזמן הזה דכולהו נשי ספק זבות שוינהו רבנן מתקנה ר' זירא ואילך, דאמר ר' זירא בנות ישראל הן החסירו על עצמן שאפילו ראות טיפת דם כחרדל יושבות שבעה נקיים, וכל הימים כמקוה שנאמר ולמקוה הים קרא ימים, אבל נדה דאורייתא עלתה לה מטיילה במקוה אבל לא הוב דהנן ר' יוסי ואמר כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש בהן מי חמאת דכתיב ביה בוב ורחץ את בשרו כמים חיים וטהר עד כאן; ואני הכותב אומר כי זאת התשובה היא הטעת רוב בני אדם בספרד בכמה מקומות שאין נשותיהן חפצות לטבול כי אם במעיין ונמצא חומר שלהן קולא יתירה שטובלות במרחצאות ונוקקת לבעליהן על כי אינן יכולות לטבול קרירות הנדר ורחיצתן באלף מרחצאות לא הטהרתן מטומאתן עד שתטבולו במעיין או כמקוה ובעלין נדה ושניהן בהכרת, והתשובה משובשת סאד ואינה צריכה לפניו דאמר בתורת כהנים אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון גיאת מים חיים ואין הזבה טעונה ביאת מים חיים, ויעירו עלינו המקראות דבזב כתיב מים חיים כדאמרן ואילו בזבה כתיב וספרה לה שבעת ימים ואחר הטהר בכל מירי דאיקרי טהרה דכתיב אך מעיין ובור מקוה מים יהיה טהור לכל הטמאות וכדאמרין לעיל, וכן כתב רבינו האלפסי במסכת שבועות והביא הברייתא דתורת כהנים וכן עיקר, (אבן הירחי). וכן מנהג בכל גבול ישראל בספרד וצרפת ובפרובינצא כרוב המקומות שטובלות במקוה כמקום שאין להם מעיין. ועוד מצאתי והלכתא כרב דאמר זבה שהפסקה במהרה בשלישי היא, ובסהכרא בשלא ראהה בשלישי מתחילת הלילה כלל אפילו טיפת דם כחרדל שאם ראתה ופסקה שוב אינה סופרתו למנין שבעה שהרי בנות כותים הוא שהיו עושות כך שזים שפוסקות בו סופרות אותו למנין שבעה ובניהם היו בני נידות שהרי השבעה ימים צריכון להיות כולם נקיים ושלמים בלא ראייה כלל, ואע"ג דאמרין דכל חיובי טבילות טבילתן ביום כמו הזב והזבה. ביום טוב בפרק אין עדין אמר רמי בר חמא נטיעה מקטע רגליהון דקצבייא ודבועלי נדות, מפורש באגדה ויקרא רבה הבין, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכהיב לא האכלו על דם מה ענין זה לזה אמר ליה הקב"ה לערלה אתה סמהין לה שלש שנים ולאשתך אי אתה סמהין שתשמור (שלש שנים) נדהה, לערלה אתה סמהין ולכהמתך אי אתה סמהין עד שימצה את דמה, כך מצאתי. השיב רבינו יעקב מנוחהו בכוד על הליבון כבר היו רגילות הנשים לטבול אחר ז' ימי נדה ולאחר כן היו ספרות שבעה נקיים וטובלות משום חומרא דר' זירא ואז היו בקילות בליבון משום ראב"ד בשילהי נדה אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת לי מנהגא דהיכא דאחבור אחבור היכא רלא אחמור לא אחמור והיו אומרות דמשום חומרא לא נזרינן משום הרגל עבירה אלא איסור השמיש לברו, והא דברקה אליהו ז"ל להיהא אהתא בימי ליבון נביא היה יודע עניינה והאי נמי ודאי דספקי עלה אמוראי רישן עמי להודיע היאך היה המעשה שלא היה בקירוב בשר ממש ואפילו הכי נענש עליה ואסור לעשות ואם לא שפירשו כך האמוראים הייתי מתייר במינר ספסיק וכל העניינים שספרש שם, אבל עכשוו אסור, וכרומי שלחו שהיו כחמדיין בליבון כקבלה שהיה בידם בלא טעם, לא יישר בעיני יעקב ב"ד סאר נ"ע:

דין היוולדת כדן הורה, ודין מנהג בקבלת האבות

(ק) יולדת כיון שעברו עליה ימי טובאהה לזכר שבעה ימים ולנקיבה שבועים וטבלה סיד ככאן ואילך כל דמיה שהראה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה כולן מהורים והטעם ע"פ בעלה ככולן לבד עונה האחרונה כדלקמן דקיימא לן כרב דאמר מעיין אחד הוא הורה טמאתו וההורה טהרתו ואפילו בלא כפירת ז' ימים נקיים והיא היא

היא עיקר דין היוולדת מן התורה, והדבר ידוע כי בקבלת הגאונים היא זאת החומרא כדאמר ר' יורא בנות ישראל וכו' והיא הלכה פסוקה כדאיתא בכרכות אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה כדאמר ר' יורא בנות וכו' ואמר כיון שיש אשה היוולדת כזוב ואין אנו עשויים סבירים בין דם זוב לזולתו רואין אנו שכל דם שתראה בתוך ימי טוהר אלו דם זיבות וצריכה שתשב ז' נקיים לאחר שהפסקו בין שפסקה בתחילת ימי טוהר בין באמצע בין בסופן לעולם לא תמהר לבעלה עד שיעברו עליה ז' נקיים בלא דם כלל ותמבול במעיין או כמקוה ותמהר לבעלה, וכן כתב הרי"ף עלה דר' יורא דאמר הן החסירו וכו' והכין נמי עבדין בימי טוהר והבא עליה ז' נקיים ובהר הכי מבלה במי מקוה ומשתרוא לבעלה ואע"ג דלא נפיק ימי טוהר כיון דיתבא בהו ז' נקיים והו לא חוויא שריא, וזה לשונו ואשה שהפילה ואינה יודעת אם זכר אם נקבה תשב לזכר ולנקבה ומטילין עליה חומרא ושחשב שבועיים כטומאת נקבה ותשלים ער ל' וגי' ימים עד ימי טוהר שלה כמותרת זכר, וכן המפלת חתיכה בשר או שליא תשב לזכר ולנקבה כדאמרן, והו לא מדי, (אב"ז). אך רבינו סעדיה לא כך כתב, בדין תורה כתב כדכתיבנא לעיל שהמבול לסוף ימי טומאה לזכר ולנקבה בלא ספירת ז' נקיים, וכתב אבל היום הזה אין לנו דין זה וחכמים עשו חזיון לדבריהם להחמיר מדר' יורא דאמר בנות ישראל כו' הילכך לכשתשלים לזכר ז' ימי טומאה ולנקבה שבועיים ותפסקו ותספור שבעה נקיים ותמבול אז תהיה מותרת לבעלה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה אפילו תראה בכל יום ויום כל הדמים ושתורים ותשמש עם בעלה, ובהשלמה ימי טוהר לזכר ולנקבה אם תראה מיפת דם כחרדל כמאה היא ולא תשמש עד שתפסקו הרים ותספור ז' נקיים ותמבול ותהא מותרת לבעלה, ואם תלד זכר ונקבה יש לה ימי טומאה וימי טוהר לנקבה כדאמר, והאם הפילה ולא ידעה מה הפילה יש לה ימי טומאה נקבה וימי טוהר לזכר דמטילין אותה לחומרא. ובהשלמת ימי טוהר לזכר ולנקבה צריך להרחק במנה עונה או יום או לילה ואם היה עונתה שהיא רגילה עמו אחר היום מתרחק סמנה מתחילת היום. ומובלת בלילה כדתינא חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה ואף משמיני ואילך לא תמבול אלא בלילה משום סרך בהה אבל משום נבני או משום צרה או משום אריותה או משום פחדא המבול כח' ואילך כיום. ובעת שהמבול צריכה לחוף ולמבול שלא יהא דבר חוצץ בינה ובין המים ולתקן שער ראשה במסרק שלא יהיו השערות קשורות קודם טבילה, ואם המבול בליל שבת לא הוכל לתקן ראשה במסרק כל כך סמוך לטבילה מפני איסור השרת שיער בשבת תעשה ערב שבת מבעוד יום גדול שהרי אשה חופפת בע"ש ומובלת למוצאי שבת. ובעת הטבילה תברך על הטבילה ובכל לשון, ובזמן הבית היו סבורין אותה ברכה מי שהיה נוגע בטומאת נבלה או מן התשמיש, ותמבול בגנה או במים במקוה או במים נגדין דרך הקרקע. עד הנה דברי רבינו סעדיה שהעקנו מלשון הערב אל לשון הקרש:

ת"ך והזרהם את בני ישראל אזרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לזמן וכמה אמר רבא עונה, או יום או לילה לפני הוסת הקבוע שלה, וכל שאינו פורש סמוך לזמנה אפי' היו לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב (והיוה בנדהה) וסמוך ליה אחרי מנה, וכל הפורש היוין ליה בנים זכרים שנאמר להבדיל ובתיב אשה כי תזרע, וכל המקדש עצמו בשעת התשמיש היוין לו בנים זכרים דכתיב והיהם קדושים וסמוך ליה אשה כי תזרע וכו'. מקדש עצמו כגון מעשה דאימא שלום אשה של ר' אליעזר שלא היה מרבר עמה אלא כחצי הלילה כו'. ובנים נחלת ה' בנים כשבר שמשדוין על הכטן שזרעו נשותיהן תחילה. וישראל קדושים הן ואין כשמשוין כמותיהן ביום, והבא מבית הכסא לא ישמש מטרו עד שיששה שיעור חצי מיל מפני שטר של בית הכסא מלווה והיוין לו בנים ככפין, ושלום. וכן הא דאזרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לזמן. אך פליאה דעת

דעת מבני על מנהג ספרד ששמעתי כי היוולדה זכר אף אם תפסוק ו' נקיים בתוך ימי טוהר לזכר ולנקבה לא תהיה את עצמה לעולם עד סוף מ' לזכר ופ' לנקבה, ומנין בא להם זו הוטרוא להחמיר בתוך ימי טוהר שהן מן ההורדה אף אם לא תפסוק כלל, וזהו משאר הנשים הזכות בפסיקה ו' בלא דם, דיה לצרה בשעתה אם הם כשאר הנשים זכות ולכשתפסקו בתוך ימי טוהר ימבלו ויטהרו לבעליהן, וזה המנהג ראוי להעבירו, וכן מנהג צרפת ופרובינצא להיות הנשים בימי טוהר כשאר נשים זכות לספור ו' נקיים ולטבול ולטהר לבעליהן כרפי האלפסי וכל הגאונים, ומתקנת ר' זירא ואילך ומשום דלא בקיאינן בתוואת דרסא, אבל ראיתי מקומות שמקילין בתוך ימי טוהר דלאחר שפסקה ו' נקיים טובלת ומטהרת לבעלה אף אם תהא שופעת בכל יום עד מלאת ימי טוהר לזכר ולנקבה, וכן כתב רבינו סעדיה ז"ל, אבל הואיל שיצא הדבר באיסור בשם הגאונים ז"ל אין להקל על דבריהם משום שנאמר אל תבוז כי זקנה אמר :

עוד רעה חולה ראיתי שבימי ליבון הן אוכלין שניתן בקערה אחת ונוגעין זה לזה לחבק ולנשק ואינן נזכרים מהמעשה דאליהו כו' ואמר לה ברוך המקום שהרגנו וכו', שאף כשרחצה באלף מרחצאות בהחילת ימי הליבון כמנהגם או בסוף ימי הליבון או שרוחצת בחמין וחופפת סמוך למבילתה לא יצאה מדין זבה גמורה ושניתן בהכרת עד כי תטבול בסעיין או במי מקוה, ואסור ליגע בה אפילו כאצבע קטנה, וזהו שאמרו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממוינת הכוס מידה לידו והצעת המטה בפניו והרחצה פניו ידיו ורגליו שבאלו הן באין לדי חיסוד וזהו משאר מלאכות ויבאו לדי הרגל עבירה לפני הטבילה, ואף אכורה לאכול עם בעלה בשלחן אחד באותן שולחנות קטנות שאנו רגילין לאכול כמו שהיו רגילין חכמי התלמוד כרמטמע בערבי פסחים ומפורש בהם בהלכות פסחים, ומתוך שהן קטנים ומתקרבין זו לזו צריך להפסיק ביניהם שלא יבואו לירי הרגל עבירה, אבל בשלחנות ארוכים וגדולים שלנו זה יושב בראש השלחן האחד וזו בראש האחר ובשני ספות דאיכא הפסק גדול ביניהם ואיכא שני אפשר שהוא טוהר, אך לפי מה ששינוי לא יאכל הוב עם הזבה מפני הרגל עבירה נראה שהוא אסור אף בשלחן גדול דעל כרחין לאו בקערה אחת צריך לפיתני' לא יאכל דהא כתיב ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב אפילו קריבה בעלמא אסור, ומייתי נמי כיוצא בו שני אכסנאים אוכלים על שלחן אחד זה בשר זה זבה נבינה ואינן חוששין וכשאינן סבירין זה את זה, אבל אם סבירין זה את זה אסור, והרי אשה ובעלה סבירין זה בזה ואם כן אף בשלחן אחד אסורין אף אם הוא ארוך מאה אמה דהא בשלחן אחד קאמר ולא נתן חילוק בין קטן וגדול, ולא תימא לא יאכל הוב עם הזבה אבל לשתות מותר, דהא שתייה בכלל אכילה בכל דוכתא כדאייתא בסוף יומא, ועוד השתא מוינת הכוס מידה לידו אסרו לשתות בכוס אחד לא כ"ש דאסור שלא יבא לירי הרגל עבירה, ומיזה איפשר דוקא יין ושכר שיש בהן שמחה ויבא לירי עבירה אבל סים אפשר שיהא מותר, ומ"מ כשאסרו חכמים מוינת הכוס לא חלקו בדבר והכל אסרו למונ מידה לידו וכל שכן לשתות עמה בכוס אחד אף הים, וכן משמע בשאלות דרב אחאי דכל בשלחן אחד בין קטן בין גדול אסור דלא משוו חילוק בדבר, וכן כתב גדה אסורה למיתב ולמיכל בפתורא בהדי נכרא כרתנא לא יאכל הוב עם הזבה מפני הרגל עבירה. אך רכותי ספרשין דדוקא בשלחנות קטנים אבל גדולים מותר, אך לא נתיישב לבי מההיא ברייתא דשני אכסנאים המכירים זה את זה ואף בשלחן גדול עד ק' אמה מדלא פליג למתני' ברידיה חילוק אף במכירין זה את זה בין בשלחן קטן בין בשלחן גדול, (אב"ן). וכתב הר"ר משה ב"ר מייטון ז"ל בספר קדושה באיסורי ביאה י"א מנהג פשוט בשנער ובארץ הצבי ובספרד וכמערב שאם ראתה דם בתוך ימי מלאת אף על פי שראתה אחר שפסקה ו' נקיים ומבלה הרי זו כופרת ו' נקיים אחר שיפסק הדם ואין נותנין לה ימי מטהרה כלל אלא כל דם שנתראה

האשה בין דם קשוי בין דם מותר סופרת ז' נקיים אחר שיפסקו הרים, ודין זה בימי הנאינים נחתרש והם גזרו שלא יהא שם דם מותר ליולדת כלל, שזה שהחמירו בנות ישראל על עצמן בימי חכמי התלמוד אינו אלא ברואה דם שהוא טמא שיושבת עליו ז' נקיים אבל דט שראתה בימי מוהר אחר ספירה ומבילה אין לחוש לו שאין ימי מוהר ראוי לא בנדה ולא בזבה כמו שביארנו, ושמענו שבארץ צרפת יש מקומות שבועלים על דם מוהר כדין התלמוד עד היום אחר הספירה והמבילה מדין טומאת היולדת בוזב ודבר זה הלוי במנהג, ועוד כתב זה שתמצא במקצת המקומות שהנדה יושבת ז' ימים בנדהה ואע"פ שלא ראתה אלא יום אחד ולאחר הו' תשב ז' נקיים אין זה מנהג אלא בנדה הוא ממי שהורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל, אלא אם ראתה יום אחד סופרת ז' נקיים אחריו ומובלת לבלי שמיני שהוא שני לאחר נדה ומותרת לבעלה, וכן זה שתמצא במקצת מקומות ותמצא תשובות למקצת נאינים שהיולדת זכר לא תשמש מטהה עד סוף מ' יום לזכר ועד סוף פ' לנקבה ואע"פ שלא ראתה דם אלא בתוך הו' אין זה מנהג אלא מעות הוא באותן התשובות ודרך המינות באותן המקומות ומן הצדוקים למדו דבר זה, ומצוה לכופן כדי להוציא מלכין ולהחזיק בדברי חכמים שתספור ז' ימי נקיים בלבד, ובפ"ז כתב ולמה אין אנו מצריכין את היולדת בזוב לספור ז' אחר ז' של זכר ואחר שבועים של נקבה מפני שימי לידתה וימי נדה שאינה רואה בהן עולין לה לספירת שבעה, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דהלכתא כאבי דפליג אדרבא בהאי ובהלכות יעיל קנ"ט ק"ל כאבי וחשיב (הלמ"ד) ימי לידתה שאינה רואה בהן, אבל רבינו האלפסי זצ"ל ורבינו סעדיה מ"כ פסקו כרבא ואפי' בלידה יבישתא מצרכו ז' נקיים כיוולדת בזוב אחר ז' לזכר ושבועים לנקבה, ורוק והשכח, (אב"ן הירחי) :

הלכות ברכת מבילת הנדה

קמא גריסינן בכבורות פרק עד כמה אמר רבינא הלכתא נדה קוצה לה חלה ומברכת להפריש תרוסה, סכאן פסקו כל הנאינים דעל מבילת נדה מברכת לפני המבילה ומתפללת ומברכת כל הברכות כנשים המהורות, וראמר שמואל כל המצות סברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה היינו ממבילה גר כדפרישי' דגר שמל ולא טבל כאילו לא טל, אבל כל שאר חייבי מבילות כזב וכזבה ונדה ויולדת מברכין ואחר כך מובלים, דהאידינא נהוג עלמא כהלחא סבי כר' יהודה ב"ב בדברי תורה דאין דברי תורה מקבלין טומאה זכר, ובמלות למבילותא כראיתא בפרק מי שמתו, והנן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע כו' הא לאו הכי קורין ומתפללין ואין צריכין מבילה, וכן זבין ומצורעין וכו' עילי נדות מותרין לקרות בתורה ולברך ולהתפלל וחיובין בכל מצות האמורות בתורה כמהורין גמורים דאין דברי תורה מקבלין טומאה דלא נהנה תורה למלאכי השרת, וכן כתב רבינו האי, ורבינו יעקב ורבינו שמשון מצרפת הורו כן ואמרו שמותר לפרסם הדבר ולהורות כי הוא חלול השם שמובלות ומעכבות הברכה עד אחר המבילה כי מה נשתנית ברכה זו משאר הברכות, וגם מה שנהגו לברך אחר נטילה ידים מעות הוא בידם, אך ר"ש ז"ל כתב דנדה מברכת אחר שטבלה על המבילה דכיון שהיא טמאה מוטב לברך במטרה ולא בטומאה כדנהיא בתרומות מפני מה אמרו בעל קרי לא יתרום מפני שאינו יכול לברך, מפני מה אמרו ערום לא יתרום מפני שאינו יכול לברך, ובשליהי מרובה עזרא תיקן מבילה לבעלי קרוין, ואף על גב דהאידינא נהוג עלמא כהלחא סבי אפילו הכי מבילה האדם צריך לברך במטרה כדאמר ר' ינאי שמעתי שבקילין בה ושמעתי שחממדין בה, פירוש המחמיר בה מאריכין יסיו ושנתיו, בכרכות, ואף על פי כן נהגו לברך לפני המבילה :

קכב) ירושלמי אין צריך חפיפה אלא לגדה ישראלית אבל לא לכהנות העוסקה במהרות ,
 בפרק בהרא דנדה אמרו שצריכה חפיפה סמוך למבילתה ואם סמוך
 לחפיפה מבלי אינה צריכה עוד לחוף ולמבול ואם לאו צריכה לחוף עוד ולמבול, ולכך צריכה
 חפיפה כדי שלא יהא דבר חוצץ עליה בשעת מבילה דכתיב ורחץ את כל בשרו במים
 שלא יהא דבר חוצץ בינה לבין המים, וא"ר יצחק ניטא אחת קשורה תוצעת שלש אינן
 תוצעות שהים שני יודע, וכל דבר המקפיד עליו חוצץ דאמר' ביבמות ובגדה דבר תורה
 רובו ומקפיד עליו חוצץ רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ ונזרו על מיעוטו המקפיד משום
 רובו המקפיד, ועל רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד, אבל על מיעוטו שאינו מקפיד
 לא נזרו, וכל דבר גלד ומים ובצק הוא חוצץ, ואפילו ריבדא דכוסילתא עד הלהא יוסין
 לא חייצא מבאן ואילך חייצא, ואע"פ שאמרנו אם סמוך לחפיפה מבלי אינה צריכה עוד לחוף
 ולמבול סבל מקום טבל ועלה ונטצא עליו דבר חוצץ אע"פ שנתעסק באותו המין כל היום
 כולו לא עלתה לו מבילה ואע"פ שברק את עצמו לפני המבילה דשטא לא ברק יפה יפה
 בגיל, (אב"ן). אבל ר"י אומר דהתם להטריחו אבל לבעלה הליון לקולא. ואע"פ שאמרנו
 שצריך סמוך לחפיפה מבילה היכא דלא איפשר שרי כמו אם חל יו"ט במוצאי שבת והוא ליל
 מבילתה ומבילה בוסנה מצוה כדתנן כל חייבי מבילות מבילין כדרך בין כמ' באב בין
 ביום הכיפורים, הופפת בערב שבת ומובלת למוצאי שבת, וכן אם חלו שני ימים טובים
 במוצאי שבת ומבילה בליל יו"ט השני הופפת בערב שבת ומובלת בליל יו"ט שני אע"פ
 שנתרחקה המבילה שני ימים מן החפיפה. ומסקינן והלכתא אשה לא תמבול אלא בלילה
 משום סרך בתה ואף מיום שמיני ואילך, אבל משום אריותא או משום ננבי או משום
 צנה התירו האמוראים כדאיתא התם, וכל מקום שיש חשש סכנה לדבר או שהמקום
 עמוק או רחוק או צריך ליתן עליו מים פושרין ולא תיעשה המבילה היטב בלילה וולתי
 כיום מותרת למבול מיום השמיני ואילך. וזה שהגנו הנשים לשקוע את עצמן נ' פעמים
 במים לא ספני שצריכה אלא חשו חכמי' הדור שסא כפעם אחר לא המבול יפה את נופה
 התה המים ובשלשה פעמים אי אפשר שלא המבול יפה, וי"א לפי שכל דברי חכמים
 משולשים, במנחות בקצירת העומר מל זה הן נ' פעמים, וכן קופה זו, כך שבעתי
 סרבותינו בלוגיל, (אב"ן). בשחיטת חולין פרק השוחט אמר רב נדה שנאנסה ומבלת מהורה
 לביתה, פירוש לבעלה חולין הוא וחולין לא בעי כוונה ואסורה לאכול בתרומתו ו'
 יוחנן אמר אף לביתה לא מהורה וצריכה עוד למבול, ופסק רבינו חננאל ז"ל כרב דמדר
 רב פפא כוהויה דרב, ורש"י ז"ל פסק כר' יוחנן, ואנן דאין אנו יכולין להכריע אם הלכתא
 כרב או כר' יוחנן כלים שנפלו במים ונדה שנאנסה ומבלה צריכין עוד מבילה כלא ברכה,
 (אב"ן הירחי). ובסחלוקת בני בכל ובני ארץ ישראל, אנשי סורת נדה שמהשתטת בכל
 צרכי הבית חוץ מנ' דברים, אינה מונגת לו את הכוס, ואינה מצעת לו את המטה
 לפניו, ואינה סרחה פניו ידיו ורגליו. ואנשי מערב אינה נוגעת לא ברכה לח ולא בכלים
 שבבית ומרוחק שהתירו שהניק את בנה: וצוואה שתחת הציפורן אינה חוצעת במבילה
 ונמילת ידים, דתנן כמקואות ואלו חוצצין באדם בצק שתחת הציפורן כו' ואלו שאין
 חוצצין צוואה הכא מן הוהמא לא מיהדקא ואינה חוצצת, ופה שפירש רש"י שצריכה
 לנקי שיניה וצפרניה בשעת מבילה, להחמיר נתכוון שמה נתעסקה בבצק ואפילו לא
 נתעסקה טוב להחמיר כך פירש ר"ה:

דיני גלוח, אמר רב סיקל אדם כל גופו בתער, פירוש במקום שאין דרך הנשים
 לתקן עצמן בתער אבל במקום שדרך הנשים לתקן עצמן בתער דהיינו
 בית השחי וביה הערוה אמר משום לא ילבש גבר שמלת אשה, אבל תחת הזקן שאין
 שם פיאות מותר, ודאמרין בספריים אינו אמר מדברי תורה אלא מדברי סופרים דאלמא
 בספריים

במספרים כעין תער אסור, בוקן ובבית השחי ובית הערוה, אבל שלא כעין תער מותר אפי' בבית השחי ובבית הערוה, וצואר בתער אסור דפעמים שהנשים מתקנין הצואר שלהן בתער ואסור משום לא ילבש וגו', ודאמרינן מיקל אדם כל גופו בתער מיירי במספרים כעין תער ובמקום שאין ררך הנשים לתקן, ומגזירה שזה הפאת פאת יש שאוסרין אפילו במספרים בפאת ראש וכעין תער, וליתא הפאת פאת אינה אלא בוקן כשם ר"י מ"כ, ובפ"ק דשבועות וחייב על הראש שתיים אהת מכאן ואחת מכאן, ועל הזקן חמש שהים מכאן ושתיים מכאן ואחת באמצע, ומדמי להו להרדי אלמא דשוו באיסורייהו דמה דאסור בוקן אסור בראש והיינו תער אבל במספרים מותר לגלח בין בראש בין בוקן, וכן בתוספתא דמכות אינו חייב בגלוח הראש עד שיגלח בתער, והא דתניא בתורת כהנים לפי שיש בראש מה שאין בוקן שהראש אסור במספרים ככתער מה שאין כן בוקן, בגזיר מיירי שאסור במספרים ככתער וקרא דכתיב ביה תער לא יעבור על ראשו לא להתיר מספרים בא אלא לאו דוקא תער, אלא היכא דכתיב השחתה גבי זקן תער דוקא והכי מוכח דאמר ויש בוקן משא"כ בראש, וצריך עיון בגזיר פרק שלשה מיגין דגזיר ולויס מגלחין הגלחת מצוה ואם גלחו שלא בתער לא עשו ולא כלום, והמשכיל יבין, מ"ד :

ברוך שהמנא דסייען

הלכות מילה

קנה אע"פ שאמרו כל המצות כולן סברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה, במילה אינו סברך אבי הבן להכניסו אלא לאחר המילה ששא יארע רבר קלקלה במילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה, וכי תיסא תקיעה ושחיפה גמי ליחוש, לא, הנך בידו ומצי מקיים להו מילה ביד אחר היא מי יימר דמקיים לה הילכך לאחר עשייתה היא, וכן המנהג בשחי ישיבות וכן כתב רבינו יעקב מ"כ, וראייתם סרתנו רבנן המל אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה, אבי הבן אומר אשר קב"ו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו והעומדים שם. אומרים כשם שנכנס לברית וכו' בשבת מפרק ר' אליעזר דמילה, אלמא אחר המילה הוא, וכי תיסא והא כל המצות סברך עליהם עובר לעשייתן, ועוד להכניסו להבא משמע כדאיתא בפ"ק דפסחים בלבער לכילי עלמא להבא משמע כי פליגי בעל ביעור ומטעם זה הנהגו רבינו שמואל לברך להכניסו לפני המילה, וכן שמעתי שהוא מנהג בפאם, אך רבינו יעקב מ"כ השיבו מפרק ר' אליעזר דמילה כדאמרן, והלמ"ד דהיא משמע להבא הכי ר"ל אקב"ו להכניסו במצותיו בכריתו של אברהם אבינו שכבר עשינו ולא להכניסו אל הברית כי אם אל המצות דעד שלא מל היה ערל ואסור בפסח ובתרוסה כרילוף בריש הערל ביבמות ומשמלוהו יצא לו מכלל הערלות וראוי לחנכו עתה בכל המצות, וזה הוא להכניסו במצות בזה שהכנסתיו בברית כבר כמו הנהג דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה, וכמו כן המילה היא הברית שבינינו לבין הקב"ה לכן אחר מילתו מברך שוכה להכניסו לברית הקב"ה לקבל מצותה כל מצותיו, כך פירש ר"ת ז"ל. כתוב בפ' ר"א דמילה הסברך אומר אשר קודש יריד מבטן וכו' ועליה אין לזוסיף וממנה אין לגרוע סמך לרבר שמעתי ואת בריתי אקיים את יצחק, אקיים גוטריון אשר קידש יריד מבטן, יריד זה אברהם וכן הוא אומר מה לידידי בביתו ובאברהם דרשו בנדרים אברהם אבינו מקודש מבטן היה כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. וכתיב החם בטרם אצרך בבטן ידעתיו, וחק בשארו שם זה יצחק, וצאצאיו חתם באוה ברית קדש זה יעקב ובניו, באות ברית קדש זו המילה שהיא עשויה כיו"ד שהוא סימן לעולם הבא שנברא כיו"ד שצדיקים וקדושים שבאותו הרור סועפים כדאיתא במנחות פ' הקומץ רבה, באות ברית הקדושה שהיא עשויה כקולמוס שחוקכין מן הערוה שלמעלה יותר מאותן של מטה שלא יעשה כרות שפכה, צוה להציל ורע קדש ירירות שארץ משתח דהא הוא דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסירך מבור.

ונרגו

ונהגו כל ישראל לתת בפי הילד מן היין שישחה מן הברכה שמברכין עליו, וכן המנהג להשקות את החתן ואת הכלה, גם שולחין הכוס לאמו שתחברך בפרי במנה, ובסוף כל ברכה מנהג לתת בפי הילד מן היין וכשאומר ברמץ חיי, אלהינו ואלהי אבותינו קיים וכו' ונאמר ויטל אברהם את יצחק בנו, ונאמר הודו לה' כי טוב, ומנהג כל ישראל לאוסרו משום דאמרינן בהסקנא והרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וזהו הודו לה' כי טוב כי כבר זכה למילה וראוי להבניסו למצות, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן). ואמר מר רב צדק גאון מביאין לפניו מים בספל וסמני הרס ובשמים שריחם גורף יפה ומוהלים התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים ורוחצין בהן ידיהן כל הנוערים שם להודיע כי הגה דם הברית אשר כרת ה' בינו ובינינו, ואמר רב יהודאי גאון ז"ל ב"ד שמשלו במקום שאין אב הם מברכין להבניסו כו', וכן מוכח בהאשה נקיות דהיא דלית ליה אב בי דינא מיהיב לטיסהליה דיליף לה מקרא וביזין דהם חייבין לטולו בודאי עליהם לברך, (אב"ן):

קבר **כתב** דריף ז"ל המל את הנרים אומר אקב"ז למול את הנרים וכו' כורת הברית, המל את העבדים אומר אקב"ז למול את העבדים וכו', והטעם לפי שהברכות

האלו במקום על המילה הן ואין בהם כוס, אבל רב עמרם כתב המל את הנרים ואת העבדים מברך אקב"ז על המילה ואחר המילה יברך ברכה אחרת למול את הנרים, ולמול את העבדים.

וכן מצאתי בהלכות גדולות לרב שמעון קיורא (וכן מצאתי בכרמית רבה פרשה מה"ב):

קבה **וכן** כתב מי ששל גר או עבר גדול יכסה את הערות ויברך על המילה ואת"כ יטול, לטרגו שאם הם קבנים אין צריך לכסוהם וכל שכן בני ישראל קבנים שערלי ישראל

כמולים חשיבו כדאיחא בנדרים פרק הנודד וסויהנין לה ביבמות הנודד מן הערלים סותר

בערלי ישראל ואמר במולי עכ"ם דכערלים דטו, על כן יש לחטוה אפילו גר ועבר קמן

יצטרך לככות ערותם וסאי שנא גדול, (אב"ן):

קבו **קמן** שחלה סמתינין אותו למול עד שיבריא נתרפא מולין אותו סיד", קמן שנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ואין מברכין אקב"ז על המילה אלא

להטיף דם ברית, ואמרינן בשבת פרק ר' אליעזר דמילה לא נחלקו ב"ש וב"ה על נולד

כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית על מה נחלקו אם מחללין עליו את הישבת שב"ש

ואמרים מחללין וב"ה אויברים אין מחללין, ופסק רבינו האלפסי ז"ל כרבה דאמר חיישינן

שכא ערלה כבושה הוא וצריך להטיף ממנו דם ברית, אבל שבת לא מחללין עליו

מספיקא ורב יוסף פליג עליה והלכתא כוותיה דרבה בר משה קנין וסחצה, וכן כתב

רבינו האי ז"ל דהכי אמכיסו רבוואתא דצריך להטיף ממנו דם ברית, אך אין מברכין

אשר קב"ז על המילה אלא אם כן נראה לעינים ערלה כבושה, אבל מברך להטיף

ממנו דם ברית:

קבו **נהגו** בצרפת ובספרד כשמתניסים את הילד לכות המילה אומר המוהל בקול רם

ברוך ה' הבא והעם עונין בשם השם ברוך הנמול לשמונה, כך מצאתי, (אב"ן).

נהגו בכל גבול ישראל לעשות כסא לאלוהו, ויש לי סמך בפרקי דר' אליעזר לפי שגזרו

כיסויו על הברית ונתקנא בו וברח לו ונתחבא בסערה ויאמר לו ה' מה לך פה אליהו

ויאמר קנא קנאתי לה' אלוהי ישראל כי עברו בריהך אל הקב"ה חיי וחייך על שקנאת

על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיר עליהם שקייסוה חיי וחיך על ששקנאת

הכבוד למלאך הברית שנאמר וטלאך הברית אשר אתם וגו', ויש סמך לדבר בפרקי ר'

אליעזר לעיל מהך כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעין מפני עניו הדרך

וכשהיו ישראל סוהלין היו נוטלין את הערלה וטומנין אותה בעפר והיו ישראל נוהגין כן

עד שנולדה מלכות ירבעם ובטלה עד שבא אליהו ז"ל והחזירה, והיינו דכתיב כי עברו

את בריהך בני ישראל, (אב"ן). ויש סמך לחול ושמתיה את זרעך כחול הים וגו', והיה

מספר

" ודוקא אש הנה בלחד מלבריו, אכל חולי שכל הגוף מתחמין ז' ימים מע"כ. ב סכא נ' טמנה.

מספר בני ישראל כחול הים וכו', ויש סמך לעפר והיה זרעך כעפר הארץ :

קכח) מזה ששנינו בפרק ר' אליעזר דמילה המל ולא פרע כאילו לא מל, פירושו כל חכמי ישראל ולא פרע ולא קרע שאחרי שטל אותו קורע בצפרני ידיו בגודל ואצבע את העורות העליונים במשך כל העטרה שתתגלה כולה, שאלמלי יגלה אותה בעלמא כמו ופרע את ראש האשה כאשר שמעתי ספי הרוים אחד שהיה מזהל ולא פורע ומוצץ היה מתערל הילד כבתחילה, והבאתי לו ראייה כדאמר ביבמות פרק הערל לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו שנאמר ומל את בני ישראל שנית, לפריעת מילה, לסדנו שהפריעה נקראת מילה לשון יטל קצירו יחתך, ובעל כרחין מדאמרין ומל את בני ישראל שנית ר"ל שבששלת משה למצרים עשה להם מילה ופריעה וא"ל הקב"ה ליהושע מהליגהו שנית כי היכי דמהילו במצרים, דאי ס"ד ליהושע נתנה ולא לכשה לימא ליה שוב מול או ומל את בני ישראל מאי שנית שנית למצרים, ופירוש הפסוק כי מולים היו כל העם היוצאים, פ"ה היו פרועים וכל העם הילודים וגו' לא מלו פ"ה לא פרעו אלא מילה לברא עשו, והוה דאמר בפרקי דר' אליעזר שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים משום עניו דררך, וכן כתב הר"י שפעון קיירא, ואני העבר העברתי את הסוהל ההוא במדינת בורגוש ונתתי אחרים התתיו ואשר למרתים, זכרה לי אלהי לטובה, (אב"ן) :

קכט) בפרק ר' אליעזר דמילה מרחיצין את הקטן בין לפני המילה בין לאחר המילה ר' אלעזר בן עזריה אוסר מרחיצין את הקטן ביום הג' שחל להיות כשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו' וא"ר יוחנן הלכה כר' אלעזר בן עזריה בין בחמין שהוחמו מערב שבת בין בחמין שהוחמו כשבת בין רחיצת כל גופו בין הרחצת המילה וכל שכן ביום הראשון מרחיצין כדרכו, ופסקו רבוואתא כר' אלעזר בן עזריה וכדפסיק ר' יוחנן :

תחבושת לילד הנימול

נהגו בספרד ופרובינצא לקחת חלבון ביצה ומערכו בשמן זית היטב ונותנין בו (חלוקי הנער) תחכות בנד טוקכות לתתם במילה ולהכניס העטרה בתום שלא יחזור העור למקומו, ויש מקומות שמערכין חלבון הביצה בכסון כרוש הרק היטב, ובצרפת נהגו לכתוש הכרפם היטב ולערב בו שמן זית או שומן הרנגולה וחלמוני ביצים הצלויים כאש ואין תחבושת טוב מסנו. נהגו ברוב מקומות ישראל לעשות סעודה ביום הברית, ויש לדבר סמך סן המדרש ויעש אברהם משה גדול ביום הגמל את את יצחק ביום הג' מל את יצחק, וכן משמע שנהגו חכמי התלמוד ררב פפא הוה סבר לברוכי שהשטחה במעוננו אי לאו דאיכא צערא דינוקא, בנדה, וכן כתב דור ע"ה אספו לי חסידי כורתו כריתי עלי זבח וכרית זו מילה, (אב"ן). ירושלמי בפ' ר"א דמילה המול יטול מכאן לשהי מילוח אחד למילה ואחר לפריעה אחד למילה ואחר לציצים, אמר קרא או אמרה התן דמים למולוח מכאן לשהי מילוח אחד למילה ואחר לפריעה ולציצין :

דין כלים ופת של כותים

קל) בשלהי עבודה זרה אמר רבא הלכתא נוהן מעם לפגם סותר ומהו עכברא דנפל לחביתא רשיכרא ואסריה רב להויה שכרא לא ידענא מעמא דרב אי שום דקסבר נוהן מעם לפגם אסור ולית הלכתא כוותיה, אי משום דקסבר עכברא בשכרא אשבוזי משבח, וכתב רבינו יעקב מנוחתו כבוד שוהו דבר פשוט דנותן מעם לפגם סותר כראיתא בפרק אין מעמידין בשמעהא דשלקות של כותים ולזה לא הוצרכנו אלא אף קדרות של כותים סתם מחוקקין להו כקדרה שאינה בת יומא, וכן כל כלים כחוקת שאינן בני יומן ונותן מעם לפגם הן וסותרין, וכן סוכה בכמה מקומות בתלמוד, דת"ר הכיכאן

הבוספן של כותים שותחמו חסין ביורה גדולה אסור ביורה קטנה מותר, והא חניא אתה יורה קטנה ואחת יורה גדולה מותר, לא קשיא הא כמאן דאמר נוהן מעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נוהן מעם לפגם מותר, וגבי שמן ורכש של כותים אמר למאן ניוחש לה אי משום גיעולי כותים נוהן מעם לפגם הוא ומותר, וקורם של חלהית דאסור משום דמפסקי ליה בסכינא ואע"ג דאמר מר נוהן מעם לפגם מותר הא אנב חורפיה דחלהיתא מחליא ליה והוה ליה כנוהן מעם לשבח ואסור, נמצא דכחם כל בליהם של כותים אנו מחוקקין אותם באינן בני יוסן ולכך הם נוהנין מעם לפגם ומותר, גיעולי כותים לשון פליטה האיסור שבכליהם ולשון המקרא כי שם נגעל מנן גבורים וגו' בלי משוח בשמן כי דרך המחלחלים למשוח המגינים להחליק החצים ודרכותם והחיתות שיוקרו עליהן ופלטו ועבר השמן מצד השני כאילו לא נמשחו ונהרנו:

קלא) ובסוף עבודה זרה הלוקח כלי השמיש מן הכותים וכו' הא היא כתובה בהלכות הגעלה, וסיפא וכולן שנשתמש בהן עד שלא יטביל ושלא יגעיל ושלא יבין תני תרא אסור והניא אידך מותר לא קשיא הא כמאן דאמר נוהן מעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נוהן מעם לפגם מותר, הא למדה שסתם כליהן בחוקת שאינן בני יוסן מחוקקין להו והוו להו נוהן מעם לפגם ומותר, ומהיא בריוחא דהבוספן של כותים התייר רבינו יעקב ס"ב קערות שלנו שהרהיחין בקרה של נכרי בת יוסא שהגיעול שלה במל במים ואינן עשויים לתבשיל ובענין שאמרו מהירין פת של כותים משום גיעולי כותים מהוא דבוספן של כותים, ושלום, (אב"ן). מצאתי בתשובות הגאונים ומאן דאכיל פת של כותים אין מלקין אותו אבל מוכיחין אותו ואסור לומר שמועה מפיו בניה המדרש, ובעבודה זרה פרק אין מעמידין אמר רב כהנא אמר רבי יוחנן פת לא הותרה בבית דין מכלל דאיכא סאן דשרי אין דכי אתא רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשרה וראה פה דחוק לתלמידים ואמר אין כאן פלטר מה ראו חכמים לאוסרה מה ראו משום חתנות אלא מה ראו חכמים לאוסרה בשדה כסבורין העם לומר פלטר כותי והתייר רבי את הפת והוא לא אמר אלא פלטר ישראל* ותו אמרו איבו הוה סנכיה ואכיל פת של כותים בין מצרי השרות שבקיר ואמר להו רבא לרבנן לא השהעו בהריה דאיבו דאכיל נהמא דארמאי דאיכא משום בישולי כותים דהיינו גזירת חתנות ומשום גיעולי כותים ליכא פדארמן, נמצינו לכדון דאם נמצא פלטר ישראל אסור לאכול פת של כותים משום בישולי כותים ומשום חתנות, וכן מצאתי בירושלמי דיציאות השבת ופת לאו כתבשילי כותים הוא, כך אנו אוסרים במקום שאין פת ישראל מצוייה ברין הוא שההא פת של כותים אסורה ועמעמו עליה והתירוה במקום שאין פת ישראל מצוייה ספני חיי הנפש ובלבד לקנות כתי הפלטר, ובמחלוקת בני בכל לארץ ישראל אנשי מורת אוסרין פת שלהם שאפה כותי ומתירין פת כותי ובלבד שיהא שם ישראל משליך עץ כהנור, ואנשי מערב אוסרים אוהה בעץ שאין עץ לא אוסר ולא מתיר ואימתי היא מותרת במקום שאין דבר לאכול ועושה כך שלשה ימים שלא מעם כלום אז התירוה לו ספני חיי נפש ובלבד מן הפלטר שלא סבר בשר סימון כחנתו וככך מותרת הפת. כתבשיל אנשי מורה מתירין פולין ששלקן כותי וכן חנכים, ואנשי מערב אוסרין ספני ששעריבין שלקין של בשר בשלוקין של פירות. ומצאתי בתשובות הגאונים כי מותר לאכול פת של כותים בשבת. אם אין לו פת אחרת כדאימא בירושלמי דעמעמו עליה והתירוה וכו' ואין נוהנין גזירה על הציבור אלא איכ יכולין לעסוד בה והכא בשבת שאין יכול לעמוד בה ולהתענות בשבת פוחרת, נמצינו למדין כי פת של כותים אין בו איסור אלא משום בישולי כותים ומשום חתנות ובחתינו בעלמא מותרת, כדאימא בעבודה זרה פרקא בתרא האי תגורא שגר כותי ואפה ישראל אי נמי שגר ישראל ואפה כותי אי נמי שגר כותי ואפה כותי ואהא ישראל והתה תתויי שפיר דמי, והניא מניח ישראל בשר על גבי נחלים ובא כותי * לפנינו נגמר (פ"ז ל"ה:) כתי' מטוס פ"ז. ומתקן

ומהפך עד שיבא מבית הכנסת או מבית המדרש ואינו חושש, שופתת אשה קדירה על נבי כירה ובאה כותית ומניסה בה עד שתבא מבית המרחץ או עד שתבא מן השוק ואינה חוששת, הרי לך שנגמרו ביד כותי מותר וכל שכן נגמרו ביד ישראל, ואיתמר נמי אמר רבא בר בר חנה אמר ר' יוחנן בין שהניח כותי והדיף ישראל בין שהניח ישראל זהיפך כותי כותר אוינו אסור עד שתהא החלתו וגמרו ביד כותי. פה אמר רב אבי שלש מלאכות יש בו בתחלה וכאמצע ובסוף, נמצינו למדין כי בהשלכת עץ בתנור יצא מדין איסור בישולי כותים משום חתנות כאנשי מורת שהן בני בבל, והיינו מחתה התווי דהלמוד בבלי בע"ז וכן פת שלנו ופת שלהם בהכו סני, ולגיעולי כותים ליכא למיחש כדאמרן בדבש ושמן של כותים שפשט היתר בכל ישראל כדאיתא בעבודה זרה שסן ר' יהודה הנשיא ובית דינו התירוהו קסברי נותן מעם לפגם מותר, ואמרינן הו בעבודה זרה עלה דההיא בסבורין העם לומר פלמר כותי והתיר רבי את הפת וכו' ואפילו למאן דאמר פלמר כותי לא התיר רבי אלא בשדות אבל בעיר לא משום חתנות וכשל סופרים הלך אחר המיקל, ועוד יש לי ראייה להתיר דהנן בפסחים פרק כל שעה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ושל כותי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ורבא מוקי למתניתין כר' שמעון דאמר חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו כולא כלום ומתני' ר' שמעון וקנסא הוא דקנים הואיל ועבר עליה בבל יראה ובבל ימצא, וכי קנים בעיניה אבל ע"י תערובות לא, ובדין הוא דלותי בחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר באכילה ואיירי דהנא רישא בהנאה הנא סיפא נמי בהנאה דכיון דליכא בדנכרי מעמא דקנסא מותר אף באכילה ואורא רבא למעמיה דאמר רבא כי הוינן בי רב נחמן כדנפקי שבעה יומי דפסחא הוה אמר לן פוקו ואייתו לן חמירא דכני חילא ואעיפי שנאפה קורם יציאת המועד למרנו שחמץ של נכרי מותר באכילה, וכן פסק רבינו האלפסי כרבא דמוקי למהתניתין כר' שמעון ופת של כותי דליכא מעם קנס מותרה באכילה, ובירושלמי דפסחים חמץ של נכרי וכו' הא באכילה אסור מהתניתין במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, אבל במקום שנהגו לאכול פת של כותים אף באכילה מותרה וחולק אבבלי, סוף סוף שמעינן דפת של כותים מותרת באכילה במקום שנהגו. ומעתה ירושלמי דשבת הוא במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, ועוד יש לי ראייה להתיר מרתניא בתוספתא ומייתי לה כהכל שוחטין חמצן של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד מפני שמחליפין בשל כותים והוה ליה חמץ של כותי שעבר עליו הפסח מותר באכילה, ויש שגורסין מפני שמחליפין את השאור, ומכל מקום קצת יש לדחות אלו שלשת הראיות דבטוצאי הפסח שאינו מוצא פת אחר מותר מפני חיי נפש, אך דירושלמי קשה וכל שכן לדעת אנשי מערב, סוף דבר אין ההירר פשוט בידי ובעל נפש המושל על נפשו לא יאכל פת של כותים אם ימצא לו פת היתר, ושבת אנו את הספרדיים שנמנעין מלאכלם ויישר כחם, (אב"ן היריה):

הלכות יין נסך הצריכות.

קלב) פרק ר' ישמעאל אמר רב תינוק כותי בן יומו עושה יין נסך פירוש ליאמר כשתיה אבל הלוקח עבדים מן הכותים ומלו ומכלו לאלתר אין עושין יין נסך כלל כלל לא, ורב נחמן אמר שמואל קמן בן יומו אין עושה יין נסך פירוש ליאמר אף כשתיה שאין עושה יין נסך אלא מי שיודע במיב עבודה זרה ומשמשיה, אבל הלוקח עבדים מן הכותים אף על פי שמלו ומכלו עושין יין נסך ליאמר כשתיה עד שישחקע שם עבודה זרה מסיהם וכמה אמר ר' יהושע בן לוי עד שנים עשר חדש, וכהג רבינו האלפסי ואפלינו רבוואתא בהא מילתא איכא מאן דסבירא ליה כרב דהלכתא כרב באיסורי, ואיכא מאן דסבירא ליה כשמואל ואמר מרקמפרש ר' יהושע בן לוי למימרא דשמואל ש"מ כוונה

כוותיה סבירא ליה ומסתברא כוותיה, עד כאן. ואני ראיתי מקומות בספרד שאינן הושטין במנע יינן על ידי הישמעאלים ומביאין להם היין ומזנין ומוכרין ושותין עמהם וסוכסין כמרוסה על רבינו האלפסי ופוסקים כשמואל דתינוק בן יוסו אין עושה יין נכך כלל וישמעאלים שאין דרכם לנסך לע"ז הוה להו כתינוק בן יוסו וסוכרים דכשמואל הלכהא בכולהו מילהא, ולא היא דכתינוק בן יוסו הלכהא כרב דקיל כרב באיסורי דר' יהושע בן לוי לא קאי לפרש בהא ואם בן הישמעאלים לא גרעו כתינוק בן יוסו דמגעו אוסר בשתיה, וכן פסקו כל הגאונים, ומעתה נארות הכותים והישמעאלים והאמנושים כולם שווין הן לענין יין נכך ולענין מנע כותי, וצריכין עירוי שלשה ימים מעת לעת דכותי שאנן נארות של ישראל והכניס בהן יין נכך אף לפי שעה אוסר ליהן בהן יין כשר עד שיערם ג' ימים מעת לעת. דכל שמכניסו לקיום אף לפי שעה גורו ביה רבנן וכל שבין נארות של כותים הנבלעים מיין נכך צצריכין עירוי ולא שנא נודות ולא שנא קנקנים בין שלנו בין שלהם בעירוי סותרין כדפסקינן בע"ז, עוד רעה חולה ראיתי תחת השמש בני אדם שקונים היין ביטות הוציר בכפרים בכרם הכותים ומודיין הכותים את יינם וגוהנין בנאדם וישראל מביאן לביתו ושותהו ואין לך יין נכך גדול מזה, ואילו היו סחמירין ביין נכך ומקילים כפת של כותים היה טוב מאד כי איסור יין נכך דאורייתא שנאמר ישתו יין נסיכם וגו' ואיתקש לזבחי סתים שאסור בהנאה, ואף סתם יינן כדאייתא בעבודה זרה שלש יינות הן יין נכך אסור בהנאה ומטמאה פוסמאה חמורה בכותי, סתם יינם אסור בהנאה ומטמא משקין ברביעית, ואע"ז דאמר במסכת גדה כותים שבחוצה לארץ לא עוברי ע"ז הן אלא סנהג אבותיהם בידיהם, ואית גאון דאמר דמגען כתינוק בן יוסו שאינו עושה יין נכך ליאסר בהנאה, מיהא בשתיה אסור: קלג) ומצאתי בתשובות הגאונים שפחה כותית שהמבילה בעל כרחו ונשתקע שם עבודה זרה מפיה דרי היא כעבר כשר ואינה עושה יין נכך ואוכלין טבשולה דאין מבילה בעל כרחו פוסל אלא ביפת תואר דלא שייכא עד השתא כלל במצותא אבל שפחה דשייכא במצות הנשים בעונשים וברינין מבילהא בעל כרחו היא מביילה, ואם זרק כותי חפץ לתוך יין של ישראל ואף אם היין צלול שאין למעלה ענבים מותר אף בשתיה דאמר רב אשי כל שאילו במנע זב טמא ככותי עושה יין נכך וכו', ובזב אינו מטמא אלא כנגיעת היד דכתיב וכל אשר יגע בו הזב ונגיעה אינו אלא ביד דקא נקט בידו וקא נגע אבל זרק לא הוי מנע, דאמר ריש לקיש קנה בקימטו של זב וחמיס בו את המהור מהור, אבל אם זרק יין נכך ביין כשר ואף סתם יינם ואף אם יש ענבים למעלה ואינן סבוקעות אסור לפי שיין נכך שנפל שם שוקע עד למטה דתנן יין נכך אסור ואוסר בכל שהוא ולא מיבעיא נסך שנתנסך לע"ז אלא אף סתם יינן מההיא ברייתא דאגדריס כותי וכו' ומסיימת מפני שמיפת יין נכך אוסר בכל שהוא ובסתם יינן מיירי, ואף על פי שרבינו יעקב אמר דסתם יינן בטל חס' ומוקים לההיא בר' יהודה דמין במינו לא במיל, אין לסמוך על זה, והרחבתי בענין חס' כפסת בהלכות פסח, והנן נמי יין נכך שנפל על גבי ענבים וישן והן מתרות ואם היו מבוקעות אמרות, וכן אם כותי מושך יין סן החבית של יין כשר ההוא יין אסור בשתיה דמשכשך ליה וכי התוא חביתה דאישתקיל לברוא ואדרייה בותי לחבית ואמר רב פפא כל דלהדי ברוא חמרא אסור, אית דאמרי בהנאה ואית דאמרי בשתיה אבל לא בהנאה, ואידך שרי בשתיה, ואם מושך ישראל יין כשר בכלי כותי שיש בו מופח להטפית סן יין נכך של כותי כל היין הנשאר בחבית אסור בשתיה משום דנצוק חיבור ואע"פ שרי' אוסר דנצוק אינו חיבור מההיא דקנישקנין דשרו רבנן אין לסמוך על זה כי ראיות רבות בתלמוד דנצוק חיבור, והמצאם בהלכות. מההיא ברייתא דשופתת אשה קדרה על גבי כירה וכו', בהלכות פת איתא, יש להקדק דהוא הדין (ריש) להניח יין בביתו ומניח כותי שם והולך לשוק או לבית הכנסת ואינו חושש דנתפש כנב ומירתת

ומירתה, וראיות טובות מרתנא בע"ז פ"ד כותי שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו עליו מלוא באותו יין אסור אין לו עליו מלוא מותר הנחפש כנבב, והמניח כותי בחנהו אע"פ שיוצא ונבנס מותר, והמניח יינו בקרון ובספינה והלך לו בקפנדריא ונבנס למרינה ורחץ מותר ואם הודיעו שהוא מפליג אסור, ואם היה אוכל עמו על השלחן והניח לניניו על השלחן ועל הרלפקי שעל השלחן אסור שירו של כותי מנעת לשם ברשות ושל רלפקי הנחפש כנבב מותר. בהלכות גדולות בהלכות יין נסך חבית שיש בתוכה יין או שמן ודבש ונפל שרץ לתוכו שיעורו אחד כאלף והכל מותר ואם לאו אסור, ולתתיו הכלי ילכנו ככנשן, ובירושלמי דהרומות מ"ו ר' יוסי בר כון וורה בהרין עכברא אחד כאלף :

בריך רחמנא דסייען .

הלכות חלב וחמאה של כותים

קלד) במסכת ע"ז בפרק אין מעמידין אלו דברים אסורין ואין איסורין אסור בהנאה חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, ומפרש בגמרא דכין דקא בעי ליה למאכל בין לנבינה אסור ואע"ג דחלב מהור עומד טמא אינו עומד אפי' הכי אסור דשמא עירב בו וקאי ביני איטפי, פירוש בגמרא שבנבינה, וכן הוא בירושלמי דשבת פ"ק ובירושלמי דע"ז פרק ב' חלב של כותי למה אסור משום תערובות בהמה טמאה ואית דאמר משום גלוי, פתן ר"י בשם ר' יונתן מהלכות של עמסום הוא וכו' וכתוב בהלכות פת, ומה שאמר ר' ירמיה כבבלי פרק שני דע"ז גבי נבינה אמר ר' ירמיה לפי שאי אפשר בלא צחצוצי חלב פירש"י חלב טמא והירושלמי מוכיח בדבריו ואית דאמר משום גלוי כמו שפירש ר"י מעמא דר' ירמיה משום חלב מגולה שעשו ממנה הגבינה, וכן הוא בירושלמי בתרומות פרק האשה אוכלת שאופר חלב כותי משום גלוי דפריך ויקריש ויעמיד משום ארס העוסר בין הנקבים, נמצין למדין שמשום חלב טמא ומשום גלוי יש לחוש בו, וההיא דהרומות כשהדבר ידוע שאין כדיר בהמה טמאה ואפילו הכי יש לחוש עליו, ולתת השעם נאסר חמאה של כותים משום חלב טמא ומשום גלוי, וכן מוכח בירושלמי דאין מעמידין דאמרינן התם אלו דברים אסורים וכו' וחשיב י"ח דברים וחשיב חמאה בהדיהו, וזה שנמצא בתשובות הגאונים וחמאה של כותים כיון דקים להו לרבנן דחלב מהור עומד טמא אינו עומד מי שדעתו יפה ומקבלהו לאכול מותר, אין לסמוך על זה שדרי הוכחנו שהמעם בחלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אסור משום גלוי ומשום חלב טמא, וכן סוברים אנשי מערב, דאנשי מורת מתירין את החמאה של כותים ואומרים אינה מקבלת סומאה, ואנשי מערב אסורין משום חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, (אב"ן) :

קלה) ואע"פ שכתב ר"י מ"ב כל עצמי אינו מותר גבינת כותים וחלב אלא בחלב שחלבו לעשות גבינה דאין לחוש עכשיו לניקור הנחש שאינן מצויין בארצנו ולא לחלב טמא דמה תועלת יש לו בהערובתו אחרי שאינו עומד, אבל בחלב שחולכין למכרו באבילה ולכותה אני אסור שיש לו תועלת בהערובה חלב טמא, ולמלואת הרפוסין שמגבנין בהן והרפין אין לחוש דסתם כליהן אנו מחויקין אותן שאינן בני יוסן ואם הונעלו במי כליהן היו נוהן מעם בר נוהן מעם לפנם וכל שכן שמותר, אין לסמוך על זה דאם כן לדבריו סתניתין דאמר חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו מיירי בחלבו הכותי למכור ולמה לא חלק התלמוד בזה אלמא בכל ענין מיהוקמא אף אם חלבו לנבן וחומר ומכורו שנמלך אסור וכן כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אף אם ידוע שאין כדיר בהמה טמאה אסור ועל זה נאמר ופריך נרר ישכנו נחש, ושלום,

(אב"ן הירחי) :

קלו) ואע"פ שיש להקל ולתתיר אם ידוע שאין כדיר בהמה טמאה כדתנן ואלו מותרין באבילה חלב

חלב שחלבו כותי ואין ישראל דאזו, ואמרינן עלה תנינא להא דתנו רבנן יושב ישראל בצד עדרו של כותי וכותי חולב ומביא לו ואינו חושש, ומביעיא לן הכי דמי אי רליכא דבר סמא בעדרו פשיטא ואי דאיכא דבר סמא בעדרו אמאי אינו חושש, לעולם ראיכא דבר סמא בעדרו וכי קאי חזי ליה וכי יהיב לא חזי ליה מהו דתימא כיון דכי יתיב לא חזי ליה נחוש דילכא מייתי ומערב ביה חלב סמא קא משמע לן כיון דכי קאי קחוי ליה אירתותי מירתת ולא מערב ביה, אשהכח השתא דכי ידעינן רליכא דבר סמא בעדרו והוא יושב בצד עדרו ואפילו כי קאי לא חזי ליה מותר, אפילו דבי אסור לחקל פן יקלז באינו יושב בצד עדרו :

הלכות שבת הצריכות

קלז) לא יקרא לאור הנר בשבת ששה ימה ואפילו גבוה שתי קומות או שתי מדרעות אבל שנים בענין אחד מותר, ובמדרות אף י' בני אדם אסורים לקרות, וירושלמי הני ר' חייא אבל סתהכל הוא סה שבכוס ושבקערה ואינו חושש, איח דכעי מיסר שהוא לשעה פירוש שהוא בהעברת העין, ואית דכעי מיסר מפני הנקיות ומפני הסכנה, כאי נפיק מביניהון לנקיבת חורין מה דמר שהוא לשעה אסור ומה דמר משום נקיות מותר, רב ירמיה סליק לגבי רב אסי מוג ליה כסא שרי סתהכל כיה אמרה ליה ברתא' חמי מה הוא עביד אמר לה דנהני כשימת ר' חייא רביה דתני ר' חייא אכל סתהכל וכי, כך מצאתי, (אב"ן) :

קלח) לא תצא אשה במטבת שיש עליה חותם ואם יצתה חייבת חמאה רבוי ר' מאיר וחכמים אומרים פטורה ואפילו הכי קיימא לן כר' סאיר בהאי מרתנן לא תצא אשה במטבת שאין עליה חותם ואם יצתה אינה חייבת חמאה מכלל דהא שיש עליה חותם חייבת כך פסק רבינו אלפסי, ואע"ג דאמר בהחולץ ליבסתו סתם ואחר כך סחלוקת אין הלכה כסתם והאי סתם ואח"כ סחלוקת היא, מכל מקום מרקאי עולא עליה דר' מאיר ואמר וחלופיהן כבייש אלמא כר' מאיר קים לן, ואמר עולא וחלופיהן כבייש דבמטבת שאין עליה חותם חייב חמאה, ובדיש עליה חותם פטור אבל אסור, ובמחם הנקובה פטור אבל אסור וכשאינה נקובה חייב חמאה וחלוף באשה שבמטבת שיש עליה חותם ובמחם הנקובה חייבת חמאה וכאין עליה חותם ובמחם שאינה נקובה פטורה אבל אסורה, (אב"ן), אך פליאה דעה סמני שאין סקפירין האנשים והנשים לצאת בכל מבעות שבעולם ובכל מחמים בין בחצר ובכרמלית ולרשות הרבים, ועלה דהא כככול וכפאה נכרית לחצר אמר רב בכל מקום שאמרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר חוץ מכבול ופאה נכרית, ור' ענני בר ששון בשם רבי ישמעאל אמר הכל ככבול, ופסק רבינו האלפסי כרב דמתם לן הנא כוותיה, ורבינו יעקב פסק כר' ענני בר ששון דקאי כר' ישמעאל על זה נהגו הנשים לצאת בחצר בכל הכשיותיהן, וכמדרוסה שוה שאין אנו מסקירים כאנשים ובנשים וכו' לפי שהרשות הרבים שלנו דינו ככרמלית וכחצר שאינה מעורבת באינו דומה לדגלי מדבר שאין בו שש עשרה אמה ואין עוברין עליו בכל יום ששים רבוא ואין שערי העיר מכוונות זו כנגד זו, הילכך במטבת שיש עליה חותם ובמחם הנקובה שחייבת חמאה ברשות הרבים נמורה היא פטורה אבל אסורה שאין דרך האשה לחתום והויא לה משוי, אלא לבייש שדרכו לחתום בו הוא תכשים ולרשות הרבים נמורה הוא פטור אבל אסור והבא מותר לכתחלה, אבל במטבת שאין עליה חותם ולרשות הרבים נמורה פטורה אבל אסורה הבא מותרת לצאת לכתחילה, ואין סגלין את הדבר אלא לצנעין שלא יקלו בהוצאת שבת, אף כי שמעתי דאמרינן בירושלמי דבכל רשות הרבים שבעולם גזרו חכמים אף אם אינו דומה לדגלי מדבר, (אב"ן) :

קלט) וכל תכשים לאנשים ולנשים מותרין לצאת בהן לרשות הרבים אי לאו דגורין [המנהיג] יא 11

דילמא שליף ומחוי, הילכך כל הכשיט שאינו נחלץ ממנו יוצאין בו וכל מי שאין דרכו להראות ולחלוץ יוצאין בו, בתשובות הגאונים מי שנפסקה רצועת סנדלו ונפל הסנדל מרגלו מוליכו עד ביתו פחות פחות מארבע אמות, דלא תיבא דוקא בכיס התירו כדאיתא בסוף שבת מתוך שאדם כדול על מסגנו אי לא שרית ליה אתי לאתווי ד' אמות ברשות הרבים, דלא מצינו איסור במלטול פחות מד' אמה אבל במעביר מחלל את השבת שהעביר ד' אמות ברשות הרבים ואם לא ישב חייב סלקת מרכבנן וכן הלכה, כן מצאתי. למדנו מזה כי מפתחות התניות שיש רשות הרבים עוברת ביניהן מותר בענין זה בפחות מד' אמות (וכשיושב) ויכול להוליכן עד החנות של חבירו הרוצה להצניען, אבל הזורקן מזה לזה חייב דהנא הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים כאמצע ר' עקיבא מחייב וחכמים פוטרין ובלמעלה מעשרה הוא דפליגי אבל למטה מעשרה דברי הכל חייב, ולערב ביניהן אי אפשר דקיימא לן כרבנן בשני בתים בב' צדי רשות הרבים אין מערבין רשות הרבים בכך :

(קס) **אנשי** מורה טוענין [*] (כספים) ככל מקום בשבת ואנשי מערב אף לינע בהן אסור למה שכל המלאכות משתמשות בהן, והאזורות שיש כראשם מסין של כסף או של זהב נחשת וברזל ועץ שדרך לקשור בו הרצועה או תחת המנעלים ובתי השוקים ובתי הידים מותרין לצאת בו לבר מן המבעת כאשר אמר בתשובות הגאונים, ומותר לסוך בשמן טוב בשבת ולצאת בו לרשות הרבים שדומה למלבוש. ודאמרין בשבת פרק המוציא מיני בשמים ושמן קוב כל שהוא כשהוציאו בידו דרך הוצאה, ואפילו הוציאו על ראשו פפור, ואם תאמר אנשי הוצל עושין כן במלה דעתם אצל כל אדם :

(קמא) **ואסור** לדחוק את הפשתן או הכנר ככרזא שבתיות יין או מים ביו"ט וכשבת לא בעץ ולא ככרזל משום סחיטה דאמר רב שימי בר אשי האי מסוכרייא דנוייתא אסור להרוקה ביומא טבא, ואע"פ שרבינו יעקב הקל דאין סחיטה ביין ומביא ראיות בספר הישר אין לסמוך ולהקל על זה, (אב"ן). ומי שיצא חוץ לתחום כמודר מלקין אותו כדאיתא בסוף מבני תני ר' חייא לוקן על עירובי תחומין דבר תורה, ומי שחלל שבת כמודר בלא התראה ברין הוא רלא סני ליה במלקות לפי שבחייבי לאוין או בחייבי כריתות הוא דמני ליה במלקות דתנן חייבי כריתות שלקו נפטרו מדי כריתתן, ומחלל שבת זורנו סקילה בהתראה וברת בלא התראה, אבל כרי שלא יהא חומא נשכר ילקו אותו, בהשובות הגאונים :

(קמב) **שבת** פרק נוטל כותי שהביא חלילים לא יספור בהן ישראל אלא איכ באו ממקום קרוב ואם באו ממקום קרוב מותר, מכאן החיר ר"י מ"כ לשהות מאזהן המים שהכותיות שואכות מן הנהר ומן הבורות שברשות הרבים ומביאות לנו בשבת אפי' עשו בשבילנו דמעמא מאי שרינן בחלילין אם באו ממקום קרוב מפני שגם הוא היה יכול ללכת שם וליקחם הכא נמי מינו דאי בעי אויל ושתי התם, כדאיתא בעירובין מטפס ועולה מטפס ויורד כבוד שברשות הרבים העמוק עשרה ורחב ד' כי מיתו לנו הבותיות מותר לשתוח מהן, ולא דמי לכותי שעשה כבש בשבת דאם כשביל ישראל אסור דישאל לא מצי למיעבד ליה, (אב"ן), ולכך תנא מילא מים לבהמתו משקה אחריו ישראל ואם כשביל ישראל אסור שאין ישראל יכול להשקות הבהמה מן הבור, אבל לעצמו מותר כדאמרן, וכן דבר הבא מחוץ לתחום שאי אפשר לו לילך אסור בו, ואין ישראל חייב למנוע את הכותי אם רוצה להביא עשב לבהמתו דבהמה אינה מצווה מלאכול איסור, ועוד מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים כשבת שנאמר למען ינוח ויהוה נייחא שלה אלא שהוא אסור מליהנות מדבר איסור שנעשה בשבילו דומיא דאם כותי הדליק את הנר בשביל ישראל אסור ליהנות ממנו, וכן כותי שהלש לבהמתו מאכיל אחריו ישראל כמו מילא מים לבהמתו וכו' דכותי אדעתא דנפשיה עביד כדאמר גבי דליקה, ומוניא דשמעתא

בל

* הסיפסקא חזקת קשה הסכנה ומזהו למקן.

כל שבפניו ומכירו אסור שטא ירבה כשבילו ויעשה איסור בעבורו ושלא בפניו אף בסתירה כגון כבש וכיוצא בו מותר, וזוהו המעם אסור להתחכם כנגד האש שעשה בשבת, אבל אם יושבים ועשה הכוהי מרורה והן נהנין שמנו אין חויבין להניח מקום בשבילו כך פירש ר"ח, וכתב ר"ה דמותר להציל כל דבר בשבת כל זמן שלא הגיע הדליקה בבית דלא אמרו אלא כשהדליקה בבית דאי שרית ליה אחי לכבויו אבל כל זמן שאין הדליקה בבית ליכא למיחש, בשבת פרק כל כתבי, ואין לסמוך ולהקל על זה כדי שלא יערימו: קמ"ג

מה שנהגו בצרפת להדליק בשבת גרות של שעוה דהתר גמור הוא דאסור בפרק במה מדליקין ולא בירוקה שעל פני המים ואמרינן בגמרא עד כאן פסול פתילות מבאן ואילך פסול שמינים לא כופת ולא בשעוה וכו', פשיטא שעוה איצטריכא ליה מהו דתימא לפתילות נמי לא חויא קמ"ל, דפירוש משום פסול שמינים הוא דפסיל לה בהורח שמן כענין שנותנים החלב על הפתילות, אבל לפתילות כענין שנותנין פתילות השעוה לפני השרים מותר, וצמר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילות דאין לך פסול פתילות אלא אותן שמנו חכמים וזה דולק יפה והשמן נמשך אחריו יותר מפתהן, ואע"פ שאסרו בירושלמי דשבת להעלות נר תמיד שיערו חכמים לוטר אין לך עושה שלהבת אלא פשתים לאו למעוטי צמר גפן בא אלא למעוטי כל היוצא מן העץ כי הנך דמתניתין אבל צמר גפן אינו יוצא מן העץ אלא מן הגרענין שבו שהן פרי, (אב"ן), כך הורה רבינו יצחק ג"ע:

קמ"ד מלאכה הנעשית לישראל על ידי כותי בשבת והוא משל ישראל שנתן לו ועצים ועשה מהן כלים, ממה ועשה סמנה יריעה, אבנים ועצים ועשה מהן בית, כגון אלו אם עשאן הכוהי בחוך התחום כשבילו בשבת אסורים לעולם, מההיא מעשה דאפרנא דמועד קטן סההוא שעשו לו ארון וחפרו לו קבר דאמר אם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית, אבל עורתו לעברן וכלים לכובס כותי אין עשייתו דבר מעיקרו אלא הקונו מותר בכדי שיעשו, וכן מלאכה כגון בית או כלים שעשה כותי לישראל והכל משל כותי ואין ישראל סמייע עמו בכלום כגון שקצץ לעשותם לו בכך וכך דמים אע"פ שהיא מלאכה שלימה מותר לפי שאינה נקראת על שם ישראל שאם רצה הכותי יעכבנה לעצמו ויעשה לו אחרת, מה שאין כן כשהישראל נותן העצים והאבנים והכרז, ור"י אמר שאפילו כלי הנעשית בשביל ישראל משל ישראל מותר, וארון וקבר היינו מעמא שלא יאסרו קבר וארון זה נעשה בשבילו בשבת, אבל לאחר מותר, שהרי כבש שנעשה בשביל ישראל אינו אסור עולמית מדלא קתני ואם בשביל ישראל שלא ירד בו עולמית, וההיא דאפרנא אינו קשה כלום כי אותו סייעו בו עבריו של מר וזמרא, כי מצאתי ספר שכתוב בו הגזו עברי סייעו בהרייהו:

קמ"ה כך איהא בשילתו פרק יציאות השבת ה"ד אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת בר"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מפליגין כו', כתב רבינו האלפסי יש מי שאומר דהא דאין מפליגין הוא בספינה קטנה שאין בסיס עשרה טפחים והספינה נושעת ומשום גזירת החומין נגעו בה כו' ולכך נהגו להפליג בים הגדול, והקשה על זה דהוה ליה למיהני אין מפליגין בספינה קטנה ואמאי קתני סתם בספינה ואפילו גדולה משמע, ועוד מאי איריא פחות מג' ימים אפילו מפי נמי לא, ועוד לדבר מצוה אמאי מותר והא העמידו דבריהם במקום עשה כדתנן אונן מובל ואוכל את פסתי לערב אבל לא בקדשים דנבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וגבי קדשים העמידו דבריהם במקום עשה, אלא היינו מעמא דאין מפליגין משום ביטול מצות עונג שבת דכל ג' ימים יש לו שינוי וסה משום נענוע הספינה כדכתיב יחוגו וינעו כשכור, ולאחר ג' הוה להו נייחא ומקיימי עונג שבת, ולדבר מצוה שרי דפטירי מסצות עונג דהעוסק במצוה פמור מן המצוה, וכן אין צרים על עיירות של כותים פחות מג' ימים קודם לשבת נמי מהאי מעמא, וקשה לי על פירוש אחרון של רבינו למה נהגו להפליג בים הגדול כחמישי וכששי, ומצאתי בירושלמי

בירושלמי בסוף יציאות השבת כך אין מפליגין בים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת ביה שסאי אוסרים אף בר' ובית הלל סתירים, ועל כרחין ב"ה סתירים אף בערב שבת קאמר דאי ברביעי לחורא היינו הנא קמא, ואם כן ברייתא דתלמוד בבלי דאין מפליגין פחות מג' ימים קודם לשבת כהנא קמא דפליג אב"ש ואב"ה וג' מחלוקות ברבר, והלכה כב"ה, ולכך נהגו להפליג בים הגדול כנ"ל, (אב"ן):

קמו) **ועוד** מצאתי בירושלמי לעיל מהך, הני אומנין כותים שהיו עושין עם ישראל בשבת, בתוך ביתו אסור בתוך כתיהם מותר, אמר ר' שמעון בן אלעזר בר"א בקבולת אבל בשכיר יום אפי' בתוך כתיהם אסור, בר"א בהלוש מן הקרקע אבל במחובר לקרקע אסור. בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך בתלוש בין במחובר בין בשכיר בין בקבולת אמר ר' אילא בין בתלוש בין במחובר וכלכך בקבולת ר' שמעון בן ברקנא בשם ר' אחא בשבת ובאבל ובע"ז הלכה כר"ש בן אלעזר, האי פיסקא פליגא אההיא דטועד קמן דאמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר והכא בין באבל בין בשבת בתוך כתיהם מותר, ולרבינו יעקב דמוקים לההיא באבל אבל בשבת אפילו בתוך התחום מותר נוחא ליה הא דירושלמי, אך שמעתי שחזר בו בסוף ימיו ואמר בשבת ובאבל מיתוקמא אסור סוף פסקא דהירושלמי חולקת וק"ל כבבלי, ואם נוקים לההיא דשמואל במחובר לקרקע הוה אתי שפיר, ויש לעיין, (אב"ן). מצאתי בירושלמי אין משלחין אגרות ביד כותי לא בע"ש ולא בה' בשבת ב"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה סתירין אפילו בערב שבת, (אב"ן). ירושלמי פרק כלל גדול אסור למישקל אבנים שהן מקורולות לביית הכסא ברשות הרבים אבל בכרמלית מותר, ושלום:

הלכות חנוכה

קמו) **מצאתי** בירושלמי ובילמדנו לטה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכה המובח לפי שכיון שהקריבו י"ב נשיאי השבטים את קרבנם לחנוכה המובח ולא הקריבו הלויים ענמה נפשם אמר הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הגרות יש להם אחרת שיעשו בני בניו סתתיהו כהן גדול וחשמונאי ובניו. בפרק במה מדליקין מוכח דמציות נר חנוכה להניחה בתוך עשרה, ומצוה מן הטובת להדליקה בשמן זית, מעשה חנוכה אין להאריך ונעשה להם נס והדליקו ממנו ח' ימים וקבעים ימים טובים, ומצוה נר חנוכה משתשקע החמה עד שהכלה רגל מן השוק, פ' סלקמי עצים דקים שהם מתאחרין מכל אדם, ומשום פרסומי ניסא, דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא שצריך שיהא בה שמן כשיעור הוה מכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הדשות בירו, ריא"ף ז"ל כשקיעת חמה דהעניה, דאמר שמואל כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמה תענית דהוא צאת הבוכבים, דמעלות השחר ועד צאת הבוכבים ימטא הוא ברכתיבי קראי בעווא ומייתנין להו בריש ברכות, ומשקיעת החמה הראשון עד צאת הבוכבים חמשה מילין כדאמר בפסח שני והוון כשרגא במיורא וליכא פרסומי ניסא אלא משקיעת החמה האחרון ואילך, (אב"ן):

קמו) **וכל** שמנים שאסרו חכמים להדליק בהן בשבת שם אמה מותר להדליק בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת, בשבת שהרי אסור להשתמש לאורה, וכבהה אין זקוק לה ולא יבא להמות. מכאן יש לי תשובה לפי רבינו האלפסי דנראה מכאן דאסור להשתמש לאורה אף לאחר שתכלה רגל מן השוק שאם מותר להשתמש לאורה לאחר הזמן הוה אתי לאמריי, (אב"ן). ונראה שיש לי להדליק נר חנוכה לפני נר השבת שאם ידליק לו נר השבת וקיבל עליו את השבת שוב לא יוכל להדליק את הנר חנוכה כדאמר ליה רב לר' ירמיה כי בדלת ואמר לי' אין בדינא, אך אם לא קיבל עליו את השבת יוכל להדליק את של חנוכה דלאו בהדלקה הליא מילתא אלא בהבדלה הליא מילתא וכדאמר

וכראמר בפרק במה מרליקין ומרליק את הנר ושוהה כדי לצלות דג קמן ושוהה וכדפריש הקונטרס שאחר ההולקה יכול לתקן דבר סועט ואחר כך שובת הרי שלא שבת בהולקה ויותר לעשות מלאכה דאילו הדליקם סבעוד יום גדול לא יאמר דתניא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר דתניא לא ימשיע עמוד הענן יומם וגי מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכי רלאו בהדלקת תליא אלא בהבדלה מסלאכה הליא מילתא . ואיפליגו בית שמאי ובית הלל בהדלקת גרות חנוכה ונהגו כל ישראל כבית הלל דקייסא לן כוותיה יום ראשון מרליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך כנגד ימים היוצאין וכנגד מעלין בקדש ולא מורידין, ומפורש במנחות בסוף פרק שתי הלחם מעלין בקדש מאת מתנות התמימים וגי בתחילה השמישי מוכח ולבסוף גוף המוכח, ולא מורידין דכתיב ויקם את עמודיו בסוף אלד פקדיי משה רבינו ע"ה הקימו ופירקו. ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ משום פרסומי ניסא, ולצד שמאל כנגיסתו לביה כדי שתהא מוזה מיסין, דכתיב על מוזהוה ביתך דרך ביאתך וכי עקר אינשי כרעיה דימינא עקר ברישא, ונר חנוכה משמאל ויכנס בין שתי מצות, למדנו מזה שאם אין שם מוזה מיסין ראוי להניח נר חנוכה מיסין וכן כתב און ז"ל, (אב"ן). ויראה לי ראין חיובא בבית הכנסת להדליק נר חנוכה כי אם בבית שאדם דר סרקארינן כדי שתהא מוזה מיסין ונר חנוכה משמאל, ובית הכנסת פסור ממוזה כראמרין בפרק קמא דיומא אלא אם כן יש בה בית רייה לחון בית הכנסת, אלא נהגו כך על שם שהגם בא במקדש בית עולמים ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הגם שכולם מתקבצים שם, (אב"ן):

(קמט) ה**רואה** נר חנוכה יום ראשון סברך שתיים שהחיינו ושעשה ניסים מכאן ואילך הרואה סברך שעשה ניסים, וכשלא הדליק בתוך ביתו עדיין, ואם רוצה למדרן על הרלקתו ולא יברך עד שידליק, ורשות בידו כדי לחברן יחד, כראמרין חזינא ליה לרב כהנא דסמדר לחו אכסא קידושא זמן דסוכה ולישב בסוכה וכן אכסא דהבדלה. מצאתי בתשובות הגאונים ושמן שנדרו לבית הכנסת מותר לקרות כנגדו, דלענין נר חנוכה הוא שאמרנו אסור להרצות מצות כנגד נר חנוכה שלא יהיו מצות בוויית עליו והכא אינה מצוה כל כך אלא לכבוד קורא כנגדו, ורתנן בשבת לא יקרא לאור הנר משום שמא יטה הוא ולא משום קדושה כראמר ההם וכי נר קדושה יש בו :

(קנ) ר**אש** חדש שחל להיות בשבת מוציא שלש תורות אחת לעניינו של יום, ואחת לראש חדש הקודם לשל חנוכה משום דתרייר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואחת לשל חנוכה, ומפסירין בשל חנוכה לדספין ליה, וכן השיב רב יהודאי גאון, ואף על נב דראש חדש תדיר ועיקר אין מפסירין בראש חדש, וראיה לדבר דתנן ראש חדש אור שחל להיות בשבת מפסירין בשקלים ואין מפסירין בראש חדש ואע"ג דראש חדש עיקר הכא נמי לא שנא, כך כתב רבינו האלפסי, ויראה לי דכל שבעה שהן חובת הקריאה יקרא בשלשתן שהן חובה ליום, חמשה בענין היום, ואחד בראש חדש, ואחד בשל חנוכה ודי שבעה ולא יפסיק בקריש עד אחר פרשת חנוכה ויחזור הספמיר לשל חנוכה דכל זמן שהפרשיות חובת היום אין להפסיק בקריש כהפסקת שבתות השנה שאנו מפסיקין בין השבעה שקראו חובת היום למפמיר שאינו מחובת הקריאה, (אב"ן), וזה שנדגו בכמה מקומות שקורין שבעה בענין היום והשמיני בשל ר"ח והתשיעי בחנוכה הם מוסכים על מה שאמרנו תכמים אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם, ומ"מ חובת הקריאה שהם שבעה היה להם לקרות בשלשה ספרי התורה הבאות חובה ליום כדפרישנא, ועוד ולא יתכן שהמפמיר אם הוא קמן כדרך כל השבתות לקרות פרשת חנוכה הבאה חובה ליום, דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, וכן כתב רבינו יעקב ס"כ דפרשת חובה אין לקרות בה קמן, על כן נכון לעשות כאשר אמרנו, (אב"ן הריח) :

ספר הלכות הגמ קצרות וארוכות המנהיג

קנא) הרוצה לתת נט לאשתו יקנה לו הבעל המגרש משלו הקלף והדיו והקולמוס משום דכתיב וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה משלו, וכן כתב רבינו יעקב וכדאמרינן בבבא בתרא פ' גפ פשוט והבעל נוהג שכן הכתיבה והכל משלו ואע"ג דמסיק התם משום חשש ענין אקילו רבנן והיא גונתה שבר, ואם אין לבעל קלף ודיו וקולמוס יקנו לו הכל, ויכתוב נט לאשתו אם הוא יודע לכתוב, ואם אינו יודע לכתוב או שירצה שיכתוב לו אחר יאמר לסופר בפני עדים כתוב נט לשרה בת אברהם אתתי ותהא מותרת לכל אדם, ולעדים יאמר חתמו אהם דאוכן בן שמעון והנוך בן שמעון ננט של שרה בת אברהם אתתי ותהא מותרת לכל אדם, ויחתמו ערי הגמ לשמה בפני השליח שיוליכנו לירה וגם הסופר יכתבנו בפניו לשמה כדי שיוכל השליח לומר בפני נכתב ובפני נחם לשמה, מעשה בתלמיד אחר שנפטר בבית ר' ואירס אשה ואמר לר' לקבל לה גיטה ולא רצה לפי שלא עשאתו הארוסה שלח לקבלה ואין חבין לאדם שלא בפניו, דהא ביבמות ס"ג האשה שלום מיבעיא לן המוכה נט לאשתו במקום יבם מהו ולא איפשימא לן. וכל מעשה הגמ בעדים שגם הסופר יכתבנו לשמה בפני עדים דאתיא דבר דבר מסמון: **ובמרים** שיהחיל לכתבו יתחוך לו הקלף כמרת הגמ ל"ב שיטין כמה שיצטרך להיות אחרי כתיבתו ונתינתו, שאם יתחוך ממנו אחר הכתיבה יפסל, דכתב רחמנא וכתב ונתן מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר קציצה, וכי האי נוונא אמרינן בריש גיטין במחובר שמחוסר קציצה שפסול. ויכתבנו בשרשום דספר נקרא, ובבראשית רבה זה ספר תולדות אדם מלמד שאפילו סרגול הגמ למדו הקב"ה לאדם הראשון, וסרגול הוא שרשום, ובהלכות גדולות וצריך לסרגול לגימא במסרגלא ולא בדיותא וגם בעופרת בעין הנלחים לא יתכן כמותה, ובריש מסכת סופרים והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, מכאן יש לי ראייה למנהג צרפת לסרגל כל עמודי ספר תורה שימה ראשונה בקנה, ואם עשה כן כגם טוב מאד דספר נקרא, ובשם רבינו האי ז"ל איזה ספר כריתות אמנם וגו' דבר הכורת בין ספר לספר מדברי סופרים לבר משנה תורה שנוסף להוכיח את ישראל, הרי שנים עשר שיטין לשלשה אוירין כדאמרינן בפרק השוהפין, וגם בגימטריא י"ב, ושאר שטרות איקרו שטר ואיקרו נט כאמרינן וגם חוב שאין בו אחריות, אבל נט אשה לא איקרי אלא נט, וכן התרגום וכתב לה ספר כריתות נט פיטורין, מכאן נהגו כל ישראל לעשות בו שנים עשר שיטין לא פחות ולא יותר, ירושלמי בגיטין כתיב הכא וכתב לה ספר כריתות וכתוב התם וכתב לו את משנה התורה הואת על ספר מה להלן צריך לויין בשבעה אותיות שעמנ"ו ג"ץ אף הבא בגם צריך לויין, מכאן יש לי ראייה לרבינו יעקב שצריך בכל אותיות שעמנ"ו ג"ץ שבתורה ויונין תלתא תלתא תנין ודלא כרבינו אלפסי ז"ל בשם שמושא רבא דא"צ אלא שעמנ"ו ג"ץ דמוזוה ויהבאר בהלכות תפילין בעורת הצור, ואם לא זיין את כולם פסול דלענין זיוני כו' שלא יתחייב בשבת אם אינה מוויינת האות כהלכה, ואין סגליון את הרבר אלא לצונעין, וכן מצאתי בתשובות הגאונים לויין בכל אותיות שעמנ"ו ג"ץ שבתורה אך לא לעכב, ולפי הירושלמי אם לא זיינם כגם פסול ולדברי הגאונים לא פסול ועל כן יש להחמיר, ובהקפת גיול כספר תורה תפילין ומוזוות דמצריך להו הקפת גיול פסול הקומץ רבה, וכן למגילה דספר נקראת, ובכתיבה דקה שורש הגסה ולא בכתיבת הפירושוין שאין לה גופי האותיות ואינה מוויינת כהלכה ואינה ראויה להכתב בספר תורה תפילין ומוזוות ומגילה ולא יתחייב עליה בשבת, ואע"ג דמגילה שכתבה על הדפתרא לא יצא ער שחחא כתובה אשורית על הספר ובריו משום דנקרא ספר, ואילו כגם אמרינן בשבת פרק המוציא המוציא דפתרא חייב וכמה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט, והנן בגיטין בכל כוהבין את הגמ כדיו כגם בקומום ובכל דבר המתקיים במי מריא ועפצא, שאני התם דכתיב ונתן בידה סבל מקום, אי נמי משום עגונה אקילו בה רבנן אחרי שאין הגט צריך לה אלא לפי שעה, אבל המגילה למען תעמוד ימים רבים כספר כרוך כן נרעה צריך להכתב בקלף, ומכל מקום

מקום סנהג לכתבו בקלף כספר תורה, (אב"ן), אבל עבוד אין אדם שמצריכו. ושיכתוב התיבות שלימות שלא יכתוב אותיות אחדים וישאיר כדון ספר תורה, ולא יתחוק את האותיות כראמרינן בפרק גט פשוט מאי טעמא דחיק ליה עלמא לוא' דנראה ויוף, ולא להניח ולמחוק ולגרור שלא יצטרך לקיימם ויוסיף על שנים עשר שיטין:

והנהיג רבינו יעקב לכתוב בו חניכת האיש והאשה אנא ראובן בן יעקב המכונה (הנקרא) כלפון, שרה בת אברהם המכונה גאמילה, מדאמרינן בנישין היא דהוה קרו לה רובא מרים ופורתא שרה אמר רבא מרים וכל שום שיש לה ולא שרה וכל שום שיש לה, וצריך עיון בירושלמי דאמרינן הגע עצמך, (אב"ן). וכן התלמוד אין ראה, ותנן שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה פסול, היא דהוה קרו לה הפאתא אתו סהרי כתבו נפאתא אמר רב נחמן כותבין ונותנין אפילו מאה פעמים. ולפי שאין למרין משיטה אחרונה יכתוב ספר הרוכין בסיום שימת אחד עשר שלא יצטרך ללמוד משיטה אחרונה וכל הנשאר ימלא שימת שנים עשר באותיות רחבות מרובין ר' יצחק מדנפירא ג'ע, ויחתמו עדי הגט זה אחר זה או זה תחת זה, ובפרק המביא כל גט שיש עליו עד כותי פסול ואמר ר"פ ואת אומרת עדי'הגט אין חותמין זה בלא זה גזירה משום כולכם, ודוקא כשהוסיין כמה עדים אבל גט שנחתם בשני עדים כשרים ומצא הבעל אחר מן השוק ואמר לו חתום גם אתה באוחו הגט וחתם שלא בפניהם כשר, בשם רבינו יעקב מ"ב, וקרובי הרב רבינו ר' יצחק מטירשיליא כתב בעטור סופרים דלא אתא ר"פ למעושי אלא שאין חותמין זה שלא בפניו זה אבל זה בלא זה כשר תרע דאמרינן בפרק המביא תנין איבא ביניהו דחתום בי תרי מנייהו כיומיה ואידך מכאן ועד עשרה ימים מאן דאמר משום תנאי כשר ומעטה צריכין לחתום זה בפני זה, וקלף שלנו אע"פ שאינו מליח וקמיה ועפין וישר ואע"פ שאינו כשר לספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה, וכל שכן דכשר בדפתרא ומפורש בהלכות הפילין, ותנן ר' יהודה אנבר אין כותבין לא על נייר מחוק ולא על הדפתרא מפני שיהא יכול להדויף וחכמים מכשירין ואמרינן עלה מאן חכמים ר' אליעזר דאמר עדי מסירה כרתי ופסקינן הלכה כר' אליעזר בגיטין. וצריך לכתוב שם הנהרות לאיש ולאשה דאמרינן התם ההוא גיטא ראשחכת בשוקא דהוה כתוב ביה בשוירי מתא דעל רכים נהרא אמר רב הונא חיישינן לשני שוירי. ויחתמו העדים סמוך לגט שלא ירחיקו שיטה אחת ושני אויריים. והסופר יכול לחתום בו דחתם סופר שנינו חתם סופר ועד כשר, אבל כתב סופר ועד פסול ואין הולד כשר, וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, אבל רבינו שכתב והסופר אל יחתום בו לא נהירא, (אב"ן הירחי):

ואחר כתיבתו יקחנו הבעל ויתגנו לשליח המוליכו לירה בפני עדי מסירה ויאמר לו הולך גט זה לשרה בת אברהם אנתיה והרי היא מותרת לכל אדם, ואע"פ שהאשה מסנה שליח להולכה ולקבלה והאיש אינו מסנה אלא להולכה בלבד צריך שיאמר הבעל לשלוחה המקבלו התקבל גט זה לשרה בת אברהם אנתתי כמו שאמרה והרי היא מגורשת מטני ומותרת לכל אדם. ואם נותנו הבעל לידה יאמר לה בפני עדים הרי זה גיטך והרי את מגורשת מטני ומותרת לכל אדם, והמוליך יאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם בפני נכתב ובפני נחתם. (נגילון מן הלד) (ונותנו לה בפני עדים דהלכתא כר' יוחנן, ואם שליח הבעל נותנו לשליח האשה לקבלה פסול דהלכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה). ולאחר שימסור הגט לאשה צריך לקרועו מיד משום דחוישינן שלא ימצא מריש דלית מותרת וכמה פסולות באותיות המתחלפות בדבר מועט ויפסל הגט, אך קודם שיתגנו לשליח המקבלו או לשליח המוליכו יראהו לעדים ויקראוהו דאמר' בפרק כל הגט הני בי תרי דיהיב גיטא קמיהו צריכין למיקרייה, ועיבמות פרק האשה רבה אמרינן מאי הוה לה למיעבד איבעי לה לאקרוי לגיטא, ולכתחילה אבל דאיעבד מגורשת דאמר בפרק כל הגט מתיבי הנותן גט לאשהו וזרקתו לים ואמר שטר אמנה

אמנה הוא או שטר פסים הוא מגורשת ואי ס"ד איבעי להו למיקריה אמאי מגורשת . ויחזירוהו לבעל ויוקיקוהו [לבטל] כל מודעי שיש לו בזה הגט כראמר בערכין פ' האומר משקלי עלי אמר רב ששת האי מאן דמסר מודעא אנימא מודעיה מודעא וכו' עד מהו דתימא במוליא במליה קמ"ל כו' עד דמבטל ליה , למדנו שצריך לבטל כל מודעי דמסר ואע"ג דלא ידעינן אונסי' הוי מודעא כראמר בחוקת הבתים כל מודעא דלא כתיב ביה אנן ידעינן ביה באונסי' דשלמיא לאו מודעא היא , דמאי אי דגט ומתנה גלויי מילתא בעלמא היא דאינו צריך אלא שיגלה ברעתו שאין דעתו נכונה בגט ובמתנה והכל בטל , והרב המחבר מברצלונא כתב שצריכין העדים לקנות מן הבעל בקנין גמור לפני כתיבת הגט בכיפול המודעא בפרוש כך ביום פלוני קנו מנאי בקנין גמור בדלא אניסנא דכל מודעא ומודעא דמודעא דמודעא דמודעא דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי דמסירין מנאי אנא ראובן בן יעקב בגיטא דשרה בת אברהם אנתתי בטלין ומכוסלין לגבאי בכל לישנא דאמור רבנן דמבטלי בהו מודעא , וחזתמים העדים ונותנים לה לזכות ולראיה , ורבינו האי כתב שאין צריך קנין רק לבטל המודעא בפני עדים או שיאמר בפניכם במלתי המודעא מההיא דערכין דלעיל , ומכל מקום אף אם יאמר שטסר מודעא ולא ביטל את המודעא הגט כשר כל זמן שלא יביא עדים שטסר מודעא לפני כתיבת הגט או לפני נתינתו לפנייהם , וקרובי הרב ר' יצחק אמר כי לולא שלא ראה גאון שכתב בגט כיפול המודעא היה נראה בעיניו לכתבו בגט ושוב לא נזיחו למסירת מודעא . ולא ישיל תנאי בגט ואם נהנה בתנאי יוכיר תנאי , ור"ל כתב ויהירוהו העדים החילה וישתיקו הבעל שלא יוכיר שום תנאי , ומכל מקום אם יכתוב בו תנאי לא יפסל דקיימא לן כההיא דר' אליעזר דעדי מסירה כרתו ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר' אליעזר אלא לאלתר אבל סכאן ועד עשרה ימים לא חיישינן דילמא היה ביה תנאה וזיפתיה , למדנו שכותבין תנאי בגט , ור' יוחנן אמר אף סכאן ועד עשרה ימים , ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר' אליעזר אלא בנישין אבל בשטרות לא ור' יוחנן אמר אף בשטרות והכתוב לסען יעסרו ימים רבים עצה טובה קמ"ל , ופסק רב חננאל בר' יוחנן בתרזווייהו דהוא רביה דר' אלעזר , ורבינו האלפסי פסק בר' אליעזר בנישין אבל בשטרות יכול למחלו עד שיהקיים תחלה כראמר חזו ואמר מחולין לך , בעי שטר שאינו יכול להודיף כראמר בפ"ק דנישין גבי שטרא פרסאה והא בעינן שטר שאינו יכול להודיף וליכא (כרבעינן) :

שטר ב"ד לשליח קבלה

בכך וכך וכו' לכריאת עולם למנין שאנו מניין כאן בסוליואלא סתא דיתבא על נדר חאנו אנחנו ב"ד כמותב תלתא כחדא הוינא בא לפנינו ראובן בן יעקב המכונה כלפון דמסתא טוליואלא דיתבא על נדר תאנו ונתן גט כריתות ליד יוסף בן שמעון שעשאהו אשתו שרה בת אברהם המכונה נאמילה דמסתא בורגוש דיתבא על נדר דוראנו שליח לקבלת גיטה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון ואמר לו התקבל זה הגט לשרה בת אברהם המכונה נאמילה דמסתא בורגוש דיתבא על נדר דוראנו והרי היא מגורשת מסני זמותרת לכל אדם וקודם נתינתו ביטל בפנינו כל מודעי דהו ליה בההוא גיטא דאם מסר מודעא תהא מבטולת , ולא נתן שום תנאי בנירושין אלא גרשה גירושין גמורים , והגט גירונתו וראינוהו גט כשר כדה וכהלכה , ומחמת שראינו גירושי שרה בת אברהם המכונה נאמילה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון שנתן גיטה ביד שלוחה יוסף בן שמעון לקבלה כתבנו לה שטר זה להיות בידה לזכות ולראיה ושריר וקיים . יצחק בן הרב ר' מאיר אבן מגאש ז"ל , מאיר בן הרב ר' מורדוס הלוי ש"צ , אברהם ב"ד נתן . ואם הבעל יודע לכתוב וכתוב לו אחר התימותיהם כך , אני החותם למטה ראובן בן יעקב המכונה כלפון והגני דר עכשיו בסוליואלא סתא דיתבא על נדר תאנו גרשתי את אשתי שרה בת אברהם המכונה נאמילה דמסתא בורגוש דיתבא על נדר דוראנו בפני ב"ד ר' יצחק ב"ד מאיר אבן מגאש הלוי ור' מאיר בן הרב ר' מורדוס הלוי ור' אברהם ב"ד נתן הירחי החתומים

בשטר של מעלה, ונירשהה גירושין נמורין בכיסול כל מודעי ובלא שום תנאי ככל הכתוב למעלה ושטרם וחתמותיהם אמת הוא, ובעבור שהכל אמת כתבתי וחתמתי גם אני שטר זה להיות לה כתובתי וחתמתי לראיה ולזכות שלא יהא לי פתחון פה לעבור על דבר זה כלל, כי שטר בית דין החתומים למעלה וחתמותיהם שריר וקיים. ראובן בן יעקב הסכונה כלפון :

שטר הרשאה לאשה שמתנה שליח לקבל גיטתה מיד בעלה :

זכרון עדות שהיה בפנינו, בכך וכך בשבת כך וכך לחדש פלוני שנת כך וכך לבריאת העולם למנין שאנו מונין במולידטולא מתא דיתבא על נהר תאנו איך שרה בת אברהם המכונת נאמילה דמסחא בורגוש היושבת על נהר דוראנו מנתה בפנינו יוסף בן שמעון להיות שליח לקבל גיטה מיד ראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון, ושתהא יד יוסף בן שמעון זה כידה וקבלתו כקבלתה ויזכה לה בו שיקבלנו לה, ומה ששמענו וראינו כתבנו וחתמנו לה לראיה ולזכות על מניו שליחות והשטר שריר וקיים. נפהלי בן יחצאל עד, חנוך בן אליאב עד : **בשיריה** גיטין אמר אביי האי סאן דכתב גיטא לא לכתוב ודין ביו"ד דמשתמע דין ואם אינו דין יפסל אלא ודן בלא יו"ד, ולא לכתוב איגרת ביו"ד דמשתמע ואי גרת אלא ואגרת, ואי גרת לשון זנות כמו גר גירא דע"ז, בירושלמי דחומש לא כתב גיטא בית ישראל לא התהון גירין, הנואף והנואפת גירא וגיראת, בלומר אם זנתה תהיה לה עם בית לשבוקין והרי אם לא זנתה יפסל, פ"א גרת ולשון גרת דובים בהניקוח לשון הגר ומחלוקת אם היא במחלוקת עמו ואם לאו יפסל. דיתיהויין דיתיצביין בתלתא יודין ולא דתהויין דתצביין דמשתמע בדעתו לנרש בו נשים הרבה ששמותיהן שוות וכתביה ונתן לה ולא לה ולחברתה וכן כתיב סלת ההיינה המץ האפינה סולתה ההויין בתרגום, וכתב ה"ר יצחק נ"ע דאי כתב דתיהוי את רשאה לכל גבר דיתיצבי מפי עדיף ויישר, ולורכי לוא"ז דוכרו דלא לשתמע וכדי, מילי דכרי הבאי וחנם והבל הוא זה הגט ופסול הוא, ולא לכתוב למחך דמשתמע כי חוכא ואינו כי אם ליצנות, אלא למחך בהפרדת הה"א, ולא לכתוב ליוסף ביו"ד דלא לשתמע לי מחך לי תהא ולא תתגרש, ולא לכתוב לאיהנכבא באל"ף דמשתמע לא יהנכבא לא הנשא, אלא להנכבא, וכן יש לדקדק בכתובה דלא לכתוב לאיתפרע באל"ף דמשתמע לא יתפרע אלא בה"א לזתפרע מכל שפר ארג נכסין. וסראמריין בגיטין ומשום שלום מלכות תצא והולד ממזר הא מני ר' מאיר היא דאמר המשנה סמטבע שטבעו חכמים בגיטין תצא והולד ממזר, ולית הלכתא כוותיה אלא כרבנן דאין הולד ממזר, ואם כן אם נתן הבעל רשות לסופר לכתוב גט שלם ומעיה בהני דקדוקי כולהו או בספקתהוין אם הסופר כאן יתקן, ואם העדים מצויין יעידו שמעות סופר הוא והגט כשר אם אין הבעל סערער ותנשא ואם נשאת אע"פ שהוא סערער לא תצא, אבל אם כתבו הבעל אי נמי דכתביה סופר וא"ל לכתבו ואל תחוש לכל הרקדוקין ותהא בעל ומערער ואמר אנא לקלקלה איכוונת ופסילנא ליה בהני דקדוקי לא הנשא ואם נשאת לא תצא כרבנן וכן כתבו כל הגאונים. מן יוסא דגן ולעלם צריך לסיכתה כראמר בסוף גיטין אתקין רב (יהודה) בגיטא איך פלוני בר פלוני פטר והריך פלונית בה פלוני דהנה אנהתיה מן קדמה דנא מיוסא דגן ולעלם ולאפוקי מרד' יוסי דאמר זמנו של שטר סוכיח עליו ואפילו הלכה כר' יוסי כדפסיק רב (יהודה) גופיה בפרק מי שאהוו אם לא כתב לא פסל, והגאונים נהגו כר' יהודה דפליג אדר' יוסי דצריך למכתב אף בשטרות, וכן כתב רב נחשון, ומנהג כשר הוא לאפוקי נפשין מפלוגתא, ולעלם לאפוקי מדבעא מיניה רבא מרב נחמן היום אי את אשהי ולמחר את אשתי מהו : ובלשון למחך להתנכבא התורה בין לנשואין בין לזונה, דהגן כיבמות פרק האשה רבה הורוה בית דין לינשא והלכה וקלקלה חייבה בקרבן שלא תתירוה אלא להנשא, ואמר בגמ' מאי קלקלה אלמנה לכהן גדול שלא תתירוה אלא בנשואי היתר ולא בנשואי איסור אבל זנתה אינה חייבת, אלמא כשהתירוה להנשא זנות הוי בכלל הנשואין, אם כי הרי את סותרת לכל אדם הוספת ושופרא

ושופרא דנימא הוא, ורש"י לא כתבו וגם בהלכות רבינו האלפסי הנהגה מחרש מפי קרובי הרב ר' יצחק ג"ע. ונראה טראסר התם גופו של נט הרי את מותרת לכל אדם שלא יהא ברעת המגרש בלשון להתנסבא בלקוחין דהיתרא ולא בזנות הוסיפו לכתבו, (אכ"פ). והכתוב [אנתי] שרה בת אברהם אנתי לא יתכן דבכל דניאל תמצא אתה מלכא בלא יוד ואף לנקבה מצינו בלא יוד אם ככה את עושה לי ותרונם אם כדון אתה עבד לי ודרשו חכמים כביכול תשש כחו בנקבה, ועוד יש למעות אנתי כמו אנתי, וכן המנהג בכל גבול ישראל לכתבו בלא יוד, והרב ר' משה ש"צ אמר ולא לכתוב ליסהך שטא יקרא הקורא לי סחך, שחוק, ולא לכתוב ודון כלוטר משפט יהיה ביני וביניך. דתהויין דהצבויין ג' ודיון דשמא יקראוה הקורא דתהויין דהצבויין כלומר שמוא מדבר עם שתי נשים שאינו מגרש אלא לשתיים אחרות. ויארך לואו דוכרו שלא תרמה ליוד ויהא משמעו וכרו כלומר בתנאי זה אפסור אותך (ולא הבנתי), וכן יארך וא"ו דהירובין ושבוקין שטא תרמה ליוד ויהא משמעו תרכין ושבוקין כלומר שהוא אומר לה שהיא שבה אותו וגרשה אותו, ע"כ צריך להזהר בכל לשון שיכתוב שלא יהא בו דבר שהיא משמעו שתי עניינים ע"כ, (הא תרכין ושבוקין לא הבנתי) :

דין כתיבת הגט בשנים עשר שיטות :

בשלישי בשבת בראש חדש אדר שנה ארבעת אלפים והשע מאה וששים וחמשה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במוליטולא מתא דיתבא על נהר תאנו, אך אנא ראובן בן יעקב המכונה כלפון שנולתתי בסתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו ובאתי לדור במוליטולא מתא דיתבא על נהר תאנו וכל שום אחרן וחגיכה דאית לי ולאבתתי ולארתיהון דאבתתי צביתי ברעות גפשי בדלא אניסנא ובכיוסול כל מודעי ופטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי אתה אנתי שרה בת אברהם המכונה נאמילה דמסתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו וכל שום אחרן וחגיכה דאית ליכי ולאבתתי ולארתיהון דאבתתי דהוית אנתי מן קדמת דנא וכרו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהויין רשאה ושלטאה כנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיהצבויין ואינש לא יתחא בדידי מן שמי מן יומא דגן ולעלם ודרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תרובין ואגרת שבוקין וגט פטורין בדת משה וישראל .

גפתי בן יהצאל עד , חנוך בן אליאב עד :

לפנינו בהלכות מיאון

בתוספתא דיבמות בראשונה היו כותבין שמרי מיאונין מפרש דנשואי קמנה

וקידושה באמה ואביה אע"פ שהוא במדינת הים אינן כלום דתניא קמנה

שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושה קידושין ואין נשואיה נשואין, ואם קדשה לדעת והשיאה שלא לדעת אמרינן כירושלמי בפרק האיש מקדש זה היה מעשה ובא אביה והוציאה, וכבבלי נתקדשה לדעת אביה והלך אביה למדינת הים ועמרה ונשאת אמר רב אוכלת בתרומה עד שיבא אביה וימחה הרי שיכול למחות שלא לדעת, ומורה רב שאם מתה אינו יורשה דאוקי מטונא בחזקת מאריה דהיינו אביה, ואפילו רב הונא לא אמר אלא היבא דאביה כאן דנעשה בה מעשה יהומה בחיי אביה ולא מיחה, וליתא לדרב הונא דקאמר' נאין דברי תלמיד רב ורמיה בר אבא דאמר אינה אוכלת, אבל אביה במדינת הים דברי הכל יכול לעכב, ואמרינן ואם פיתה לשם אישות קידושין למה לי א"ל אכיי צריכה קידושין לדעת אביה, ובפרק הבא על יבמהו פיתוי קמנה אונס הוא ואונס בישראל מישראל שרי דאין לה רצון, וכירושלמי דסומה פ"ב קמנה שזינתה אין לה רצון להיאסר על בעלה, ובהאשה רבהאיתא אין מעשה קמנה כלום, ודאמרינן בפרק ב"ש מידע ידעי דנשואי קמנה דרבנן נינהו ובפרק דרש ודרי קמנה דאתיא לכלל נשואין התם שלא ינהגו בה מנהג

מנהג הפקר וזהו בקמנה יתומה דתקינן לה רבנן נשואין ועל פיה כדיליף בבראשית רבת דכתיב נקרא לנערה ונשאלה את פיה, אבל קמנה בחיי אביה אין לה נשואין אף בתקנתא דרבנן אלא הרשות ביד אביה לעכב, וכן מוכח בגמרא דיוצא דופן גבי יתומה שנדרה וכו' אתי נשואין דרבנן, ובירושלמי דהאיש מקדש קדשה והבניטה שלא לדעת זה היה מעשה ובא אביה ועקר קירושה, ואפילו נערה אין קירושה קידושין דתנן נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה, ואמר ריש לקיש כמחלוקת בגירושין כו'. כך מצאתי בחלכות מיאון :

הלכות חליצה קצרות וארוכות

(נג) **בשם** רבינו יעקב מ"ב היבמה לא תחלוץ עד שיהיה לה ג' חדשים ממימת בעלה, אחת ארוסה ואחת נשואה אחת גדולה ואתת קטנה, וכל אשה שהוחזקה שהגיעה לכלל שנותיה והוחזקה לה סימנין בשכנותיה אינה צריכה בדיקה כדתנן מלקין על החזקות, ואע"פ שאין שורפין תרומה על החזקות התם חומרא בעלמא הוא, והוחזקה היינו שיצא עליה קול שעברו עליה י"ב שנה ויום אחד ושיצא עליה קול שראו לה סימנין אבל ע"י חזקה שהגיע לכלל שנותיה לא אמרינן חזקה הביאה סימנים, ואע"ג דאמר רבא קמנה שהגיעה לכלל שנותיה חזקה הביאה סימנין היינו למיאון ולא לחליצה ולחומרא. דההיא חזקה אינה נראית לעינים ואין יציאת קול ראייה והיכא דהגיעה לכלל שנותיה ולא הוחזקה כסימנין לא סמכינן אחזקה דרבא, ונבדקת על פי קטנים ואפילו על פי הנשים השונאות אותה דאין לך כתב מוכיח גדול מזה דסימנין מוכיחין ועבידי לאיגלווי וכדתנן אף הנשים שאינן נאמנות על מיתת בעלה נאמנות להביא נמה, מה בין נם למיתה, נם הכתב מוכיח, והלכתא אין האשה חולצת עד שתביא שתי שערות דלית הלכתא כההיא דרבא רשלש מרות בקטן בגיטין פ' התקבל אלא כרפסקינן ביבמות פרק מצות חליצה, וצריך להביר על פי קרובים או נשים על פי ב"ד ובפני עדים שהחלוץ אחי בעלה מן האב ע"י שהחזק, ואין צריך עדי ראית הלידה :

והיבמה הולכת אחר היבם להתירה שנאמר וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה, וצריך הב"ד של ג' לקבוע מקום דכתיב השערה ולאצטרופי ב' לפרסומי מילתא; ולא יהיו גרים אלא ישראלים סאב ומאם, ואע"פ שבתוספת פ' מצות חליצה אמר ר"א ערות שחלצה ביחיד לא סמכינן עליה. וצריך שיהא הסנדל או המנעל תפור בעזר ואמר דבה אפ"י בא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו ורב יוסף אמר אין חולצין במנעל שומעין לו, ואיכא בינייהו מנעל לכתחלה, אין חולצין במנדל אין שומעין לו שכבר נהנו העם במנדל. ירושלמי ואת אומרת מנהג סבמל הלכה, ומנעל לכתחלה מאי מעמא לא נזירה משום מנעל המרופט, פירוש בלוי וקרוץ וכדתנן בשבת לא הצא אשה במנעל המרופט ולא תחלוץ בו ואם חלצה חליצתה כשרה, ואע"ג דסנדל בעי לכתחלה היינו היכא דשכיח אבל השתא דלא שכיח נהנו במנעל, כראסר בירוש' בפרק מצות חליצה א"ר יוסי מעשה שהלכתי לנציבין וראיתי שם זקן אחד וכו' במה הוא חולץ במנעל או במנדל א"ל רבי וכו' יש סנדל במקומנו אלמא היכא דלא שכיח סנדל חולצין לכתחלה במנעל. וצריך ליתנו לחלוץ שיהא שלו שנאמר וחלצה נעלו, ושל ימין ולעליה ברגלו הימין יחף דכתיב מעל רגלו ולא מעל דמעל, ולמקמריה ברצועה ולמהדקיה שפיר, ואם הרצועות לבנות והמנעל שחור שפיר דמי דאמר במסכת יו"ט מפני שצריך ביצת הגיר להשתירו והיינו דאמרינן בפ' הכונס מאי מעמא סיימת מסאני אוכמי שתיה נועל מנעל שחור ורצועות שחורות והמנהג היה במנעל שחור ורצועות לבנות, וכרסמטע כסנדררין בשעת הגזירה אפילו לשנוי ערקחא דמסאנא יתרג ואל יעבור לעשות הרצועות שחורות, וכתב רב נטרונאי גאון סנדלא רידן אע"ג דאית ביה חומרתא בין דקמיר ביה מתנא כסנדלא דטייעי הוא, ומתדקיה שפיר כי היכי דתיהי חליצה

חליצה מעלייתא, כענין המותרים עוברי דרכים שקושרין אותם ברצועות יפה שלא יפלו מהן בדרכים :

ומנהיגא דאית להו לבי דינא סנדלא או סנדלא דאית ליה עקב ושנצי ודלא תפיר בכיתנא ומקנו ליה לסנדלא שיהא שלו וכדאמרין בריש סנהדרין אלו כלי הדיינים חושרא ורצועה ושיפורא וסנדלא. וצריך שיהא היבם בן שלש עשרה שנה ויום אחד ובודקין אותו ועל פי קרובים אם הביא שתי שערות דאיש כתיב בפרשה. ומקשינן אשה לאיש, והמנעל מן עור בהמה מהורה דילפינן נעל סנדלא דהחש דכתיב ואנעלך חמש וקושרו סביב רגלו ברצועה יפה ומהלך בוקסעא, ועומדים מעומד כשאר בעלי דינים. והיבמה שהיא בת י"ב שנה ויום אחד והביאה שתי שערות קוראה בלשון הקדש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ולא תפסיק בלא אבה יבמי דמורה רבא בלא אבה יבמי. והיבם קורא בלשון הקדש לא חפצתי לקתתה, ודוחק היבם רגלו בארץ יפה והיבמה סתרת את המנעל וחולצת את המנעל ושולפתו בידה הימנית ושמאל סמיעתו ורוקקת רוק הנראה לדיינין בצאתו ספיה עד גופלו לארץ, וקוראה בלשון הקדש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, וכתב רב יהודאי שהיבמה אוסרת חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל ג' פעמים וכן כל העומדים שם אומרים אותו ג' פעמים וכדאמר בסנחות פרק העומר קופה זו הן ג' פעמים מגל זה הן ג' פעמים. ואין צריך גם חליצה אלא לראיה בעלמא וכדאמר בנימא דחליצתא ובעאת מיננא גימא דחליצתא למיהוי בידה לראיה ולזכות כ"ס. ויש אומר שאף במקום ב"ד צריכה גם חליצה לפי שנאסרה בקרוביו, וכותב לה הכי בטורב תלתא כחרא הוינא ואצטריפנא לבי חמשה, ורב יהודאי כתב דלא צריך בטובת תלתא הוינא, ורבינו יעקב אמר דצריך דחוישין לב"ד טועין, ויש דברים הרבה דאין מעכבין כדאמר ביבמות בפרק מצות חליצה דקראיה לא מעכבא, כל זה כתב ר"י מ"ב בספרו הישר :

ירושלמי פרק מצות חליצה ר' זעירא מחוי לר' אבא בר יצחק כיצד הוא עושה קושרו כרי שיהא יכול להלך בו סאליו, כיצד הוא עושה א"ר חנניא בריה דר' הלל עונבו כרי שתהא יכולה להתירו באחת מידיה, כיצד הוא עושה סתירתו בימין ותופשתו בשמאל ושומטת עקב בימין וגורתו בימין כרי שתהא חליצה והתירה בימין רב אמר עיקר חליצה התרת הרצועות, (אב"ן) :

לפנינו בהלכות חליצה, הא דתנן בפרק מצות חליצה מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה ומפירש רבינו האי דאיפסקא כרעיה מן הארכובה ולמטה, ויש להקשות מרקאמר אמימר האי מאן רמני אליחתא דכרעיה לא חליץ, ובירושלמי כיני מתניתין בקושר מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה, פירוש אם רצועות הסנדל קשורות מן הארכובה ולמטה והתירה היבמה כשרה וכדאמר הכין רב אמר עיקר חליצה התרת רצועות שזהו מעל רגלו ומן הארכובה ולמעלה מעל דמעל, ופריך בגמ' רגלים פרט לבעלי קבין דאלמא שוק לא איקרי רגל וכן בחליצה כי בעי מעל רגלו ולא מעל שוקו, ושני אי כתב ותלצה נעלו מרגלו כדקאמרת השתא דכתיב מעל רגלו אפילו משוקו, אבל מן הארכובה ולמעלה מעל דמעל הוא, אבל אי פסקן כרעיה או אפכן לא חליץ וקיימא מתניתא כדאמימר, וכן עיקר :

הלכות מעודה

קנה על הענבים ועל התאנים ועל הרמונים ועל הויתים ועל שמן ויתים בחושש בנרנו על ידי אניגרון שהשמן עיקר ועל התמרים אפילו חתכן חתיכות דקות מברך בורא פרי העץ, ולאחריו אם אכל מהן כוית מעין שלש. והותם על הארץ ועל הפירות בחוצה לארץ, ועל הארץ ועל פירותיה בארץ ישראל, ואם בירך אחריהם ג' ברכות שליכות

שלימות יצא, וכי אמרינן המרי מיון וייני לאו דוקא המרי דהא ברוש בכל מערבין אמרינן דכל מיני מיון וייני חוץ ממים ומסלח, וי"א דהמרי דוקא דסעדי לבא שאם בירך אחריהן ג' ברכות יצא, ואין נראה דאי מסעדי סעדי כיון ופת ליברך עלייהו כיון ופת ליברך ג' ברכות ממש לאחריו כיון כדקבע עליהם כיון דסעדי כפת אלא ודאי לא סעדי אלא מיון וייני כשאר מיניו ואין זימון לפירות, וצריכין ליחלק ולברך כל אחד מעין שלש. וכל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה אם שכח סבך אחריהם מעין שלש, ואם ספק לו אם כירך אינו חוזר ומברך דמרבנן הוא דארץ הפסיק הענין, וכיון שהוא מדרבנן אין צריכין ברכה לאחריהן במקומן :

הכוס את האורז ואת הדוחן אומר בורא פרי האדמה ולאחריהן בורא נפשות רבות ובקמחם שהכל ולאחריהם בורא נפשות אבל לא יברך המוציא לפניהם ולא לאחריהם אף ברכה מעין שלש, וי"א שבפת דוחן אומרים שהכל ואינו נראה שהוא כפת אורז לברך בורא מיני סוגנות ומדברין גמליאל אנו דואים דאורז ודוחן שוים לברך אחריהן מעין שלש כן הם שוין נמי לדברי חכמים שחולקין ולברך לפניהן בורא מיני סוגנות כי לא נחלקו רבן גמליאל וחכמים אלא לאחריהן אבל לפניהם לא נחלקו ומברך בשניהן בורא מיני סוגנות :

יעוד שנינו הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן סבך עליו החלה וסוף כמעשה קדירה ורב ושמואל שדוחין אותה לר' יוחנן בן נורי אין הלכה כמותם וברייתא הלכה היא שבתחלה כברך בורא מיני סוגנות אבל לבסוף ולא כלום שהברייתא רבן גמליאל היא, ואורז ודוחן שוין הן והנא אורז והוא הרין לדוחן כמו שאנו אומרים לרבנן הוא אורז ודוחן, כך מצאתי :

ירושלמי אם הם עשרה אומרים נברך אלהינו על המזון שאכלנו והן עונין ברוך הוא אלהינו על המזון שאכלנו כרתנן במשנה דעשרה ורבוא שוין הן אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומרים נברך אלהינו, משלשה נחלקין עד עשרה, עשרה אין נחלקין עד שיהיו עשרים, מעשרים ואילך נחלקין ובלבד שלא יהא בחבורה אתת פתות מעשרה, נשים ועבדים וקטנים שאינן יודעין לבי סברין אין מוסנין עליהן, אבל נשים כיומנות לעצמן ואומרות נברך שאכלנו משלו, וכן עבדים, שכיון שיש בהן דעות הרבה הן כשלשה, אבל אין מוסנין אלו עם אלו, וברכה המזון בכל לשון, ושלשה אין נחלקין לברך כל אחד ואחד לעצמו. השנים מוסנין לאחר אע"פ שבירך אבל הוא אינו מוסן עליהם שהרי בירך ואין זמון למפרע, וכשארמרנו אין נחלקין אפילו יאל כל אחד ואחד בפני עצמו וי"א אפילו ישבו אלו עם אלו ועדיין לא אכלו, ואפילו באו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם והוא שלא הוסינו חבורתן עליהן אין רשאיין ליחלק, אבל אם הוסינו חבורתם עליהם כגון שהיה בשוק וקראו לו וענתה או שהיה בכל חבורה ג' חוץ מכל אחד ואחד מאלו פרח זימון מינייהו ורשאיין ליחלק, (כל הברכות אחר חתימתן, ואין אומרים ברכה על הפסקים) :

ירושלמי וכשואמר נברך אינו רשאי לומר נברך לבי שאכלנו שנראה כמברך המזון, ואינו אומר מטובו חיינו אלא ובטובו חיינו, ושנים שאכלו מצוה ליחלק כל אחד לעצמו, וחותמין בברכת המזון ואם פתח בברוך ולא חתם בברכת הוין יצא מהא דמניסין דאמר בהר דברך בריך מריה דהאי פיתא ואמר רב יצא ומקשינן והא בעי הוצרת השם ומשני דאמר בריך רתמנא מריה דהאי פיתא אלמא דלא חתם בברוך ויצא, ואע"פ שבזו אין הלכה כרב לפי שהוא משנה ממטבע שמבעו חכמים בברכות מכל מקום מולא אקשי ליה הא בעי פתיחה וחתומה נמצאו שבפתיחה בלא חתימה מני ועוד דלא הוזכר בגמרא חתימת הוין כחתימת ברכת הארץ ובונה ירושלים. ואחד או שנים אין להם לומר נברך אלא מברך כל אחד ואחד לעצמו, ואע"פ שאין בברכת נברך לא הוצרת השם ולא מלכות

מלכות אינו נאמר אלא בשלשה מפני שיש הזכרת השם ומלכות בהון ונברך בהון נוסף והרי הוא ככרכת רבים במלכות לכך אין לומר נברך אלא בנ'. ואם הם שנים אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא, וכשהן ג' גדול שבכולן מברך ואפילו בא בסוף סעודה, וקטן היודע לטי מברכין סומנין עליו ואפילו בן מ' ובן עשר רבינו האלפסי ז"ל והראב"ד לעיל אחר הפלת השחר בשם רבינו הם, ואין מברכין ברכת המזון אלא א"כ אבל כוית בינוני ונרעינתה, אבל המוציא מברך אפילו בפחות מכוית דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וראיה לדבר מן הירושלמי ובהבתי לעיל:

ואם שבת אם בירך ברכת המזון אם לאו חזור ומברך דברכת המזון דאורייתא כדאמרינן בבעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו וכדאמרי' בספק אמר אמת ויצוי וק"ש שחזור ואומר, וצריך להשמיע לאוניו כשמברך ואם לא השמיע לאוניו יצא, חרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא את אחרים ידי חובתן לכתחלה ואם בירך להן יצאו, האוכל אורז ודוחן על ידי תערובת דבש או כיוצא בו כמל אורז ודוחן לפני דבר הנערב בו ומברך לפי הדבר שנתערב בו, על פירות העץ שאינן כתובין בפסוק אומר בורא פרי העץ ולאחריהם בורא נפשות, וכן בקפריסין של צלף אומר ב"פ העץ, אע"פ שלענין ערלה אמר בריש ביצד מברכין שאין קפריסין פרי:

הלכות אבל

קנה) **תספורת** כיצד, מת אביו מטה אמו בנו ובתו ואשתו ואחיו ואחותו בין מאביו בין מאמו אסור בהתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו. קריעה כיצד, מת לו מת עומד וקורע מעומד ומבדיל קמי שפה שלו ואם לא הבדיל אינו אלא קרע של תפלות ואם קרע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט לא יצא, מתוך איתו אלכסנדר' יצא, ואם השאיל לו חבירו חלוקו לילך ולבקר את אביו שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קריעת חלוקו, ואם לא הודיעו הרי זה לא ינע בו. חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא המרפא רעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשהקין את הנשים מפניו, ומקרעין לקמן מפני ענמת נפש. אבל לא יניח הינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא טהגנה על הבריות. ועל אלו חייב לקרוע על ה' מתי מצוה ועל שניים שלהן ועל המיו ועל חסותו ועל חכם או אדם כשר אע"פ שאינו עומד בשעת יציאת נשמה, ועל כל אדם אם עומד בשעת יציאת נשמה קורע ומסחה, ועל אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה ועל גשיא ועל אב ב"ד, או בשעת מיתה או בהספד, על שמועות הרעות כגון רוב הציבור וכמעשה שהיה שנדרנו עם שאול, ועל ברכת השם ואפילו בכינויו מפי ישראל, ועל ס"ה שנשרף בזרוע שלא היה בידו להציל וכמעשה שהיה ביהויקים מלך יהודה קורע שתי קריעות על הגויל ועל הכתב, ועל ערי יהודה ועל המקדש בירושלים וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים כשפוגע במקדש תחלה ואם יפגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו, כל אלו קורעין ולא קאחיין ואינו רשאי להפכו למטה ולאחורו, וכולן רשאים לשוללן לשוללן ללקמן ולעשותן כמין סלמות אבל לא לאחותן איתו אלכסנדר' ואפילו מוכר אותן לאחר אין הלוקח רשאי לאחותו לפיכך צריך המוכר להודיעו לזקוק, ובכולן שולל לאלתר שהרי אמרו חכם שמת כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה שולל, חוץ מאביו ואמו, ואם מת לו מת ביום טוב שני ואפילו ביום שני של ראש השנה חייב לקרוע שהקריעה מן התורה דוחה יום שני שהוא מדברי סופרים, יש קורעין ולא חולצין קורעין וחולצין חולצין ולא קורעין, על אביו ועל אמו ועל נשיא קורעין וחולצין, על חמשה מתי מצוה ועל אב ב"ד ועל חכם רצו חולצין עליהן, על חמשה מתי מצוה וחכם חולק מיסין ועל אב ב"ד משמאל. וכן על שמועה רחוקה קורע שמצינו קריעה בלא שבעה כששאל

כשמואל על רב וכו' יוחנן על ר' חנינא שקריעה שהיא סן התורה הלכה כדברי המחמיר, ואם שמועה שעת חסום הוא קורע ואינו חולץ, חלוק שאינו שלו ולא הודיעו שהלך לבקר אביו ואמו שהוא תולה חולץ ואינו קורע, שלישי שבאביו ושכאמו שבכנו ושכבתו שבאחיזו ושכאחותו וקרובי אשתו חוץ מחמיו ומחמותו אם אינם כשרים ואינו עומד בשעת יציאת נשמה, וכן בשבעה מתי מצוה המאכרין את עצמן לדעת לא קורעין ולא חולצין. מה בין אביו ואמו לחמשה מתי מצוה, על אביו ועל אמו מנלה את לבו ואפילו לבוש עשרה חלוקין קורע את כולן חוץ מאפרקסותו, וצריך להבדיל קמי שפה שלו, וקורע ביד ולא בכלי, וחולץ את כתיפו, ואין לרחות את ממתו אלא בערב שבת וערב יום טוב אם גשמים זולפין על ממתו, ואם אין לו חלוק ונודמן לו חלוק אפילו לאחר שבעה קורע, ואם בא להחליף בתוך ה' קורע חוץ משבת, ושולל ביום שלשים, ואשה שוללת לאחר מפני כבוד, וכן איש או אשה אינו מאחה לעולם, וכל שלשים יום ממעט בעסקו, ומגרל פרע עד שיגיעו בו חביריו ואפילו חל רגל באמצע כמו שאמר בירושלמי דבר התלוי בו ושלשים רגל מפסיקו ברם הכא עד שישלח פרע או עד שיגיעו בו חביריו, ואינו נכנס לבית המשתה עד י"ב חדש, ואחר המוצא אותו תוך י"ב חדש מדבר עמו הנחומין ואינו שואל בשלומו ולאחר י"ב חדש מדבר עמו הנחומין מן הצד. ועל חמשה מתי מצוה קורע טפח, ואינו צריך לקרוע אלא חלוק העליון, ואינו צריך להבדיל קמי השפה שלו, ואם רצה קורע בכלי, ואינו חולץ כתיפו, ומדחה ממתו הרי זה משובח, ואם אין לו חלוק לקרוע ונודמן לו חלוק בתוך ה' קורע לאחר ה' אינו קורע, ואם בא להחליף אחר ה' אינו קורע, ושולל בתוך ה' כאבא שאול, ומאחה בתוך שלשים יום לדברי הכל, והאשה שוללת לאחר, ואם רצה אינו ממעט בעסקו, ומספר ביום ל', ונכנס לבית המשתה ביום ל'. אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאלת שלום כלל ואפילו שאלו אחרים בשלומו ואינם יודעים שהוא אבל מודיע להם שהוא אבל ואינו משיב להם שלום, משלשה ועד ה' משיב להם אם שאלו בשלומו אבל הוא אינו שואל בשלומם אע"פ שהן שרויים בשלום, מ' ואילך שואל הוא בשלום אחרים שהם שרויים בשלום ומשיב להם שלום לפי שאין יודעים שהוא אבל ושאלו בשלומו, ואותן היודעין שהוא אבל כל שלשים יום מדברים עמו הנחומין אבל לאחר ל' מדברים עמו מן הצד. מה בין חמיו וחמותו לשאר קרובי אשתו, על חמיו ועל חמותו קורע ומתאבל בפני אשתו לכבוד אשתו על שאר קרובי אשתו אינו קורע ואינו מתאבל אפילו בפניה. אמרו לו מה אביו וקרע ואחר כך נמצא בנו בתוך כדי דיבור יצא ידי קריעה אחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה, מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכסדרמה שמת וקרע ואח"כ מת לאחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה תוך כדי דיבור יצא ידי קריעה, אמרו לו מה אביו וקרע ואחר כך אמרו לו מה בנו קורע קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, מה אביו מהה אמו מה אחיו מהה אחותו קורע על אביו ועל אמו קרע אחד ועל אחיו ועל אחותו קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, ואחיון מתאחה ראשון אין מתאחה. הנו רבנן תחלה קריעה טפח ותוספת שלש אצבעות דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כו' ותוספת כל שהוא, אמר עולא הלכה כר' מאיר בקריעה וכו' יהודה בתוספת וכן הלכה. עד היכן קורע ומוסיף אם מת לו מה זה אחר זה עד מיבורו הגיע לשיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע מלמעלה בצד מה שקרע לאחר, נהמלא מלפניו מחזורו לאחריו נהמלא מלמעלה בשפה הופכו מלמטה, והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא ידי חובתו אלא שכהן גדול פורם מלמטה מה לו מה אחר בתוך ה' קורע במקום אחר לאחר ה' מוסיף על אותו קרע :

מני שמתו מוטל עליו לקברו אוכל בבית אחר, אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, אין לו בית לחבירו עושה לו מחיצה עשרה ואובל, אין לו לעשות מחיצה יחזיר פניו ממנו ויאכל, ואינו מיטב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן ואין מברכין

מברכין עליו ואין מוסיפין עליו ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואחרים שברכו אינו עונה אחריו, ופסוק בק"ש וסן התפלה וסן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומוזמן ומברכין עליו ומוסיפין עליו ועונה אמן ועונין אחריו אמן, וחייב בק"ש ותפלה (ותפילין) ובכל מצות האמורות בתורה. כל שלשים יום תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ובשתי נשים, ואין עוסרין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים והנחומי אבלים, בן שלשים יוצא ברלוסקמא הנמלת באנפים ועומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים והנחומי אבלים, בן י"ב חדש יוצא במטה ואם הוא ניכר לרבים רבים מהעסקים בו, בני עניים מספדין אותן כשהן בני חמש שנים, ובני עשירים כשהן בני שש, ובני זקנים כבני עניים, שכר של הספר מי שמרים קולו בבכי ובסספר, ואין אדם רשאי לומר לא המפדוני במיתתי מפני שהספר כבודו של חי הוא, ואין מניחין את המטה ברחוב העיר כמועד מפני שמרגלת את ההספר ולא מטה של נשים לעולם מפני הכבוד, ואם הלסיד חכם שמת מספדים אותו כמועד ואין צריך לומר בחנוכה ופורים:

נשים כמועד מענות, שעונות כולם כאחת, אבל לא מטפחות, בראשי חרשים בחנוכה ופורים מענות ומטפחות, בזה ובה אבל לא מקוננות, שתקונן האחת וחברותיה עונות אחריה, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות, ושלום:

כל המרבה כלים על המת הרי הוא עובר משום כל תשחית ומגוללו ומרבה עליו את הדימה, מותר הפתחים לפתחים מותר המת ליורשיו:

כל המלין את המת עובר בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו נר והכריכין וארון אינו עובר עליו, מאימתי כופין את המטות משיסתם הגולל, נסתם הגולל כופה מטתו, ואם אינן הולכין אחרי המטה משיצא המת משער העיר, והכל הולך אחר גדול המשפחה הלך שם גדול המשפחה משיסתם הגולל, הרוגי מלכות מאימתי מונין להם משנתואשו מלשואל אבל לא מלגנוב, כיוצא בו מי שנפל בים מי שנמבעע בנהר מי שאכלתהו היה רעה מונין לו משנהיאשו לבקש, מצאדו איברים איברים אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו. וחולץ סנדלו ומעטף ראשו עד שבעה, ת"ר אבל כל ז' הימים חייב ככסוי הראש וכפיית המטה, ואין מברין אותו אלא על סמכות כפיוות, רת"ר ההולך לבית האבל אם לבו נס בו יכרהו על סמכות כפיוות ואם לאו יכרהו על סמכות זקופות, רבא אתרעי ביה טילהא עאל לנביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקף אבא בר מרתא כפה אסר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן. כפיית המטה כיצד כשכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל טמות שיש לו בתוך ביתו כופה ואפילו יש לו עשר טמות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו ה' אחים ומת אחד מהן כולן כופין, ואם היתה מטה המיותרת לכלים אין צריך לכפותה אלא זקפה, דרגש שהוא מטה של עור מתיר את קרבימיו והוא נוטל סאליו, מטה שנקלימיה יוצאין זקפה רדיו, היה ישן על גבי מטה ועל גבי כסא ועל גבי ספסל או על גבי אודייני גדולה או שישן על גבי קרקע לא יצא י"ח שלא קיים כפיית המטה, ירושלמי ולכך הוא כופה שמתוך שהוא ישן על מטה כפיוה הוא נעור כלילה ונוכר שהוא אבל, הדרר בפונדק אין מחייבין אותו לכפות מטתו שלא יאמרו תרשי הוא, פירוש מכשף הוא, אימתי זוקפין את המטות בערב שבת סן המנחה ולמעלה אע"פ כן אינו יושב עליה עד שתחשך, ולמצואי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חזור וכופה. כפיית המטה פעמים ששה פעמים חמשה פעמים אינו כופה כלל, ערב שבת ששה, ע"ש עם דמדומי חסה ה', יום טוב לאחר שבת אינו כופה כלל שהרי אמרנו אפי"ן יום אחד ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזירת ז', ואע"פ שיש לומר כיון שלא קיים כפיית המטה כלל צריך לכפותה, כיון שאמרה המשנה הקובר את מתו ג' ימים

ימים קודם לרנל במל ממנו נזירת ז' אין את קפריין בכפיית המטה שאע"פ שלא כמאה
במלה ממנו נזירת ז':

חליצת הסגל כיצד כשהוא יוצא לדרך נועל כשהוא נכנס לעיר חולץ. עמיפת הראש כיצד
מעבף את ראשו כעמיפת ישמעאלים עד פאת זקנו כדכתיב ועל שפם יעשה ומתרגם
כאבליא יהעמף, ואם היה מעמף אה פיו כפשוטו של מקרא יאמרו חושש הוא בפיו ואינו אבל :
אבל כל שכנה אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסגל ובהשמיש המטה
ולקרות בתורה :

מלאכה כיצד שכיר יום אף בעיר אחרת לא יעשה, וכן אם היתה מלאכה אחרים בידו
בין קבולה בין אינה קבולה לא יעשה, היתה מלאכתו ביד אחרים בביהו לא
יעשו בבית אחר יעשו, דברים שעושיין לאבל בימי אבול כנון ויתיו להפך וכרו לנוף
ופשהנו להעלות סן המשרה וצמרו להעלות מן הזורה ומרביצין לו שדהו משהגיע עונת
המים שלו, האריסין והחכירין והקבלנין לשדה שלו דרי אלו יעשו, התמרין והגמלין
והספנין בספינה שלו דרי אלו לא יעשו, ואם היו מושכרים או מוכרכין אצל אחרים קודם
אבל דרי אלו יעשו, שני אחים או שני שותפים מבחים או חנונים שאירע לאחד מהן
דבר אבל דרי אלו נועלין חנותם. מקבלי קבולה ממלאכה האבל בתוך התחום אסור
אפילו בשבתות וימים טובים שאע"פ שאמרו אין אכלות במועד דברים שבצינעא נוהג,
ומלאכה שהיא אכורה בשבת ויום טוב כדברים שבצינעא הוא, לכך אין אבל רשאי לעשות
בהן מלאכתו על ידו אחרים, ואם המלאכה חוץ לתחום מותר בשבתות וי"ט שדרי אין
ישראל רשאי לילך שם שיהשוד אה האבל שעושה מלאכתו ע"י אחרים בימי אבול, והוא שאין
עיר ישראל סמוכה לשם אבל אם עיר ישראל כמוכה לשם או כחול המועד שמוהר לילך
חוץ לתחום אסור ספני שהרואים מלאכתו ביד אחרים אינן יודעין שבקבולה היא ופועלים
בשלהן הן מורחין ולפיכך אסור. והאבל עצמו אינו רשאי לעשות מלאכה ואפילו עני
המתפרנס מן הצדקה בר"א בשלשה ימים הראשונים אבל סכאן ואילך עושה בצינעא בתוך
ביתו, והאשה מווה בפלך בתוך ביהוה, ובלילה צינעא היא ומותר בעשיית מלאכה שדרי
אכרינן בהענית כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר, וכן
אתה מוצא במנורה ובאבל :

רחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל ז' ופניו ידיו ורגליו בחמין
אסור בצונן מותר, ואם הכפוהו אבוליו רוחץ בצונן כל ז' בריב"ח ואם הכביד שערו
מיקל בתער אבל לא במספרים, ומכבם כסותו במים ולא בנתר ובחול, והבא ממדינת הים
והיוצא מבית השבית וכל אלו שבמשנה אם הכפוהו אבוליו סמוך לביאתו מיקל אפילו
במספרים ומכבם כסותו ואפילו בנתר ובחול. יום ראשון של קבורה שהוא מן התורה
אסור לרחוץ ואפילו הוא איסמנים ובלילה מותר לרחוץ אם הוא איסמנים הרבה כרבן נמליאל
שהחץ בלילה הראשון שמתה אשתו מפני שאיסמנים היה, ואנינות לילה דרבנן דאינו אסור
מן התורה אלא יום קבורה אבל לילה האחרת מותר :

סיכה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא ואם להעביר את הוהמא מותר :
השמיש המטה כיצד אבל אסור לשמש מטהו בימי אבול ומעשה כאחר ששימש מטהו
בימי אבול ושטמו חזירים את גוייתו :

לקרות בתורה כיצד אסור לקרוי בתורה ובנביאים ובכתובים ולשונה במשנה במדרש
ובהלכות ובאגדות, ואם היו רבים צריכים לו לוחש לאחד והאחד להסתורגמן
והמתורגמן לרבים, אבל קורא כאיוב ובדברים רעים שבירמיה ובהלכות אבל כמו שאמרו
חכמים כמ' באב בסוף מסכת הענינה :

על אלו מתאבל כל ז' על אביו ועל אמו ועל בנו וכתו ואשהו ועל אחיו ואחותו בין מאביו
בלבד בין מאמו בלבד, ועל שניים שלהם מתאבל בפניהם דכל שמתאבל עליו כנון

אלו

[המנהיג] יב 12

אלו הן מתאבל עמהם. בין שמתו כל אלו אצלו בין ששמע מהן שמועה עד יום ל' לטיתתן ויום שלשים עצמו בכלל דהוי שמועה קרובה. וכשמתאבל על בנו וכתו והוא שמתו לאחר שלשים יום שנולדו אבל אם מתו בתוך שלשים יום אין מתאבל עליהן אלא א"כ יודע שכלו לו חרשיו כר"ג דאמר כל ששהה ל' יום בארם אינו נפל, ולענין הקדיעה דלא ק"ל גדברי המיקל נראה שקודע אף אם מת בתוך ל' יום, ועל רבו שלמדו חכמה ועל שמועה רחוקה שהיה לאחר ל' יום אפילו מאביו ומאמו קודע ומעטף ראשו וחולץ סנדלו שעה אחת ונשלם האבלות שמקצת היום ככולו, מדברי ר' יוחנן אנו רואין שיש לו להתאבל על רבו יום אחד שהרי לא נחלקו ר' אמי ור' חייא אלא לשבעה ולשלשים אבל כיום ראשון לא נחלקו שצריך להתאבל על רבו בלי ספק כדו שמועה רחוקה לקדוע ולעטף ראשו ולחלוץ סנדלו :

אבל יום ראשון אסור להניח תפילין משם ואילך מניח זכיון שמניח שוב אינו חולץ, מכאן יש לי ראייה שמותר להניח תפילין בתשעה באב שהיא אבלות ישנה ולא חסיר משני ואילך דאבל שהוא אבלות חדשה, (אב"ן) :

אבל יום ראשון אסור לאכול משלו, [כל ג'] ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים :

אבל שבא ממקום קרוב שהוא מהלך יום אחד אפילו בא ביום ה' אם ימצא מנחמים אצלו שלא נשלם האבלות עדיין מונה עמהן, ואם לא ימצא מנחמים אצלו ביום ה' נשלם האבלות שמקצת היום ככולו והרי הוא כמו שבא ביום השביעי בלילה ומונה לעצמו, ואפילו ביום הראשון אינו מונה עמהן אלא אם כן מצא גדול הבית בבית, ואם לא מצא גדול הבית בביתו שהלך אותו גדול הבית לפי שעה לבית הקברות הרי הוא כמו שמצאו בבית ומונה עמהם אותו אבל הבא עכשיו ואינו צריך להתאבל שבעה, ואם אותו הבא עכשיו הוא גדול המשפחה או גדול הבית אפי' בא בתוך שלשה ימים של אבל מונה לעצמו שהרי קבענו כר"ג שמעון ולא ראינו חילוק לר"ג שמעון בין בתוך שלשה ימים ולאחר שלשה : **כל** המחשקה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא כוכה שנאמר אל תכבו למת ואל תנודו לו אל תכבו יותר מדאי ואל תנודו יותר מכשיעור. הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אהם מרחמין עליו יותר ממני :

גיהוץ כיצד כל שלשים יום אסור לנהץ כלים חדשים לבנים אבל לבנים ישנים או חדשים אדומים מותר :

תספורת כיצד כל ל' יום אסור בתספורת אחר ראשו ואחר זקנו ואחר כל שער שיש בו, וכשם שאמרו אסור לנלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו בד"א במספרים אבל בשמיני מותר אף בתוך שבעה, יושב לנלח ואמרו לו מה בנו גומר אחר המנלח ואחר המתגלח, אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו ביום השביעי מותר ברחיצה ובל שילי, שמקצת היום ככולו :

אבל שבעה ימים הראשונים אינו יוצא מפתח ביתו ו' ימים שניים יוצא ואינו יושב במקומו שלישיים יושב במקומו ואינו מדבר רביעיים הרי הוא ככל אדם, כל שלשים יום לנשואין, מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים ואם אין לו זכר ונקבה מותר לישא לאלתר מפני ביטול פריה ורבייה, הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן (א"ד יוסי) ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו ואמר לאחותה צאי ופרנטי את בני אחותיך ולא בא עליה אלא לזמן מרובה וכמה אמר רב פפא לאחר ל' יום, ואלמנה מן האירוסין מותרת להנשא לאחר ל' יום ואע"פ שאין האשה הייבת בפריה ורבייה והאישי חייב אע"פ הצריכו חכמים לאיש לעכב מלישא עד שלש רגלים מפני שלש רגלים אמורים לגדר לענין כל תאחר ובעבור נדרים אשתו של אדם מתה לכך הצריכוהו לעכב

נ' רגלים כדי שיתן אל לבו שבעון נדרים אשתו סתה ולא יהא רגיל בנדרים, שבת שבתוך שבעה אסור בתשמיש המטה וברחיצת ידים ורגלים בחמין שהוא דבר שבצינעא אבל פריעת הראש רשוא שאם ירצה פורס סודר על ראשו, וחזרת קרע לאחריו וזקיפת המטה חוכה כמו שאמר בכרייתא מאימתי זוקפין את המטות כע"ש מן המנחה ולמעלה: **הקובר** את מתו אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת קודם הרגל כמלה ממנו גזירת שבעה, ואסור ברחיצה עד הערב שיכנס הרגל, ואם כמלה ממנו גזירת ז' ואפילו יום ששי ערב אסור

דעד שיכנס הרגל הרי היום בחזקתו ולא נדחה ממה שהוא עד שיכנס הרגל שהוא דוחה אותן ועושה אותן ז', ז' במלה ממנו גזירת ל' מפני שמקצת היום שביעי ככלו ויום שביעי עולה לו לשביעי ולשמיני והרי הוא כח' ימים קודם לרגל ומותר לגלח קודם הרגל, ואפילו לא גלח קודם הרגל מותר לגלח אחר הרגל, וכן יום אחד לפני עצרת ולפני ר"ה ולפני יו"ט הרי הוא כשבעה כרבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים דיום אחד לפני ראש השנה ור"ה הרי כאן י"ד יום לר"ג ותשעה ימים עד יום הכפורים הרי כשיכא יום הכפורים במלה ממנו גזירת שלשים שהרי גאסר שמונה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל והרי הוא כשמונה ימים קודם הרגל, וכן יום אחד לפני יום הכפורים ויום הכפורים וארבעה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל, אבל יום אחד לפני סיבות וסוכות אין אוסרים שיכמלו ממנו גזירת ל' ליום שמיני שהרי לא נהג איסור גיהוץ ותספורת כלל מפני האבל אלא מפני המועד, ועל זה אני אוסר יום אחד לפני התג וחנו ושמיני של חג הרי כאן כ"א יום וצריך לעשות עוד מ' ימים אחר הרגל להשלים שלשים יום, ואם נקבר ברגל סוגה שבעה אחר הרגל ומתחיל למנות מיום טוב ב' אעפ"י שאין נוהג בו אבלות כיון שנוהג בו אבלות של צינעא ואינו יום טוב אלא מדרבנן הרי הוא כשבת ועולה לו למנין שבעה שהרי א"ר יוחנן אע"פ שאמר אין אבלות במועד אבל דבר שבצינעא נוהג, ואותן ששה ימים שנוהג אחר הרגל מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו אחר הרגל שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה למנין ל'. ואם באה לו שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה הרי הוא כמי ששמע אחר השבת ואינו נוהג אלא יום אחד מפני שהוא סוף ל' ואינו נוהג בו אבלות והרי הוא כמי ששמע אחר השבת, אבל אם בהוך שלשים שמע שמועה בשבת וחל רגל לאחר השבת כמלה ממנו גזירת שבעה מפני שנהג בו אבלות של צינעא כמו שאמר בירושלמי שאם באת לו שמועה קרובה בשבת ומתחיל אבלות בשבת וכיון שמתחיל אבלות בשבת אם חל רגל אחר השבת כמלה ממנו גזירת שבעה, וכן אם שמע שמועה קרובה ברגל [אף] שמת בעשרים ותשעה ימים לפני הרגל הרי היא כמי ששמע אחר הרגל ואינו נוהג אלא יום אחד, ולהכי קרינן שמועה קרובה אע"פ שהוא כ"ם יום לפני הרגל משום דלא אמרינן שמונה כשלשים אלא לקובר את מתו דוקא שידע והתחיל להתאבל אבל כששמע ברגל שנקבר שבעה ימים או שמונה ימים לפני הרגל אין אנו אוסרים כן שמכמל ממנו גזירת שלשים ותהיה שמועה רחוקה שהרי אמרה המשנה הקובר את מתו ולא אמרה מי שנקבר לו מת אלמא כשלא שמע קודם הרגל אין יום אחד כשבעה ולא שבעה או שמונה כשלשים אבל הרגלים עצמן לעולם הן כשבעה שהרי משום קדושת הרגל הוא ואין בהן חילוק בין שמע בין לא שמע:

תניא כאבל רכתי המהותך והממורם והגפלים בן ח' חי וכן תשעה מת אין מתעסקין בהן לכל דבר, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ואין מספדין עליו, אבל עומרין עליו בשורה ואוסרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים הרבים המתעסקים בו, ואי זהו המאבד עצמו לדעת לא שעלה לראש הגג ונפל וסת אלא שאמר הריני עולה לגג וראוהו שעלה על ראש הגג ונפל וסת זה הוא בחזקת שאיבד עצמו לדעת, אבל אם ראו אותו חנוק ותלוי באילן ומושלך על גבי סייפו הרי זה בחזקת

בחוקת שלא אבד עצמו לדעת ואין מונעין ממנו דבר . הרוני בית דין וכל הפורשין מדרכי ציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר , אחיהם וקרוביהן לונשין לבנים ואוכלין ושותין ושמתין על שאבד שונאו של מקום ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובהקוסמין אהקומט , הרוני מלכות אין מונעין מהן כל דבר . מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אמו ואביו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר אלא אם כן היתה עיר נחלה כאנפוכיא ולא ישרה אלא בצד אחר , עד מתי אסור עד שיכלה הבשר שלו שאין הצורה נכרת בעצמות :

אבל מיסב בראש שנאמר אבחד דרכם ואשב ראש ונ' כאשר אכלים ינחם, אבל לעתיד לבא מהו אומר בלע המות לנצח וסחה ה' אלהים דמעיה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר , וכתוב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מינוגם , ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה :

שער המקוה

(קנו) **תשובתי** אשר השבתי על המקוה אשר נעשה בבית קרובי החכם הנשיא רבי יהודה ישמרהו צורו בן ה"ר יעקב ב"ר אנטולי דודי נ"ע, על המקוה אשר נעשה מעופרת בר' דפנות ושולים , ודעת אחי ר' יצחק ב"ר מתתיה מההוא רבדור ספינה אלכסנדרית המחזיק ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש מהורה , ואם כן אינו סקבל מוסאה ואין בו הורת כלי ושיבלים בתוכו . לא יפה דנת ולא יפה טהרה אותן דהתם מעמא דלגבי מוסאה רומיא רשק בעינן דהוא מימלטל מלא וריקן וליכא אבל גבי מקוה טהרה קרקע בעינן ואין טבילה בכלים , הדע דאמרין בפסחים פ' קמא הא דאמרת בקרקע טהורים לא שנו אלא מים דחוו להטביל בהן מחמין וצינורות וברביעית דהוא מקוה טהרה לכלים מן התורה כארבעים סאה לאדם , אבל ככלים סמאים , ובמקוואות פ' רביעי חנן השוקת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה והמעס דכלי בעינן גבי חמאת וליכא , ואינה פוסלת את המקוה דקרקע היא ואינה כלי , היתה כלי וחברה כסיד ממלאין בה וכו' ופוסלת את המקוה דאע"פ שחברה כלי הוא , נקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהוא כשרה דאינה כלי עוד וכמה יהיה בנקב כשפופרת הנוד , שתי אצבעות חוזרות למקומן , הרי לך שלא יכול למצוא בה צד היתר אלא כשנקבה ונהבטלה מתורת כלי ואפי' מחזקת ארבעים סאה . ועוד תנן שם כריש הפרק ומייתנין לה כפרק יציאות השבת המניח כלים תחת הצינור וכו' ואפילו כלי גללים וכלי אבנים וכלי ארסה פוסלין את המקוה , ואע"פ שאין אלו מקבלין מוסאה כדהנן במסכת פרה וברייתא יומא , ומיירי בצינור שחקקו ולבסוף קבעו שהיה הורת כלי עליו בתלוש , ותנן נמי שם המניח טבלא תחת הצינור אם יש בה לכבוזין כו' והחוטט בצינור כו' :

הלכות תפילין

(קנו) **את** ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ונ' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עידיך ויראו ממך , כארבע סקומות בתורה צונו יוצרנו להא את מלכותו ומצותיו עלינו , בבא אל פרעה כפרשת קדש לי והיה לך לאות על ירך ולוכרין בין עיניך , ובפרשת והיה כי יביאך והיה לאות על ירכה ולטוטפת בין עיניך , ובאותהנן בפרשת שמע וקשרתם לאות על ירך והיו למטפת בין עיניך , ובוהיה עקב כפרשת והיה אם שמע וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו למטפת בין עיניכם , הרי בתפילין שמונה מצות עשה וע"כ הנהיגו אותנו הכמי ההלמוד לכתוב אלו הפרשיות בתפילה של יד ושל ראש להיות אות מצותיו וידארו עלינו לקיים מה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם , על ירך כנגד הלב ועל

הראש בבין העינים :

למדנו הפרשיות להפלה של ראש ושל יד, צא ולמד באיזה יד, דת"ר במנחת פרק הקוסף רבה (דף ל"ו) והיה לאות על ידכה זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני מפתח שמים, ואומר ידה ליתך תשלחנה וימינה וכו', ר' נתן אומר אינו צריך דרי הוא אומר וקשרהם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון רקשירה בימין הנחה בשמאל היא, ועוד תניא על ידכה זו יד כהה והיא שמאלית, והניא אין לו זרוע פסור מן התפילין אחרים אומרים על ידכה לרבות את הגידם והלכה כרבנן, והניא אימר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו וההניא מניח תפילין בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אבוי כי הניא ההיא בשולש בשתי ידיו :

למדנו באי זו יד צא ולמד באיזה מקום ביד, דתנא דבי מנשה על ירך זו קיבורת למושיל בלעז, כדאיתא בע"ז פ"ק (דף י"ז) אייתי ליה קיבורי אמרו ליה הי דשתיא והי דערבא, ומנא לן רידיך זו קיבורת דת"ר על ירך זו גובה של יד, אתה אומר זו גובה של יד או אינו על אלא ירך כמש אמרה הורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן בגובה של ראש אף כאן בגובה של יד ר' אליעזר אומר א"צ דרי הוא אומר והיה לך לאות על ירך לך לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר א"צ דרי הוא אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שיסה כנגד הלב והוה קיבורת, ומנא לן דגובה של יד היינו גובה הבשר שבורוע למעלה מן האציל שהוא המרפק הנקרא קובד"י, דאמרין בפרק התכלת חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה כמציא, תפילין בראשיהם ובורועותיהם, יציאת בכנדיהם, ומוזזה כפתחיהם, וזרוע עבד האבר שאצל הבהף כדתנן בריש מסכת אהלות במנין רמ"ח איברים של אדם, ל' כפיסת היד, ו' בכל אצבע, שהים בקנה, שנים כמרפק, א' כזרוע, [וארבעה] בכתף, ועוד דאמרין בערכין פרק האומר משקלי עלי דארויתא קיבורת כולה איקי יד בגדרים הלך אחר לשון בני אדם דכתיב לבטא בשפתים, מראמרין קיבורת כולה נמצא שהקיבורת היא למעלה מהגדרים דלגדרים היא יד עד המרפק דהיינו קובד"י בלעז ולא יותר, דתנן האומר משקל ידי עלי ר' יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניס ידו עד המרפק וכו' נמצא שהמרפק הוא בין הקנה לזרוע, והניא נמי הפי לעיל שההא שיסה כנגד הלב, נמצינו למדין דתפלה היד בגובה הבשר שבורוע, ואמר' כזכחים פרק שני לא יתגרו ביוע אמר אבוי אין חוגרין במקום שמויעין והניא אין חוגרין למטה מסתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהם, ואציל ומרפק אחד הם כראמר' בערכין שם דמרפק דמתני' קרי ליה אציל בכרייתא, ובירמיה שיש נא בלויי הסתבות החת אצילי יריך ומתרגמינן תחות מרפיקי יריך, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל דמרפק הוא שחי והוא אציל, שהרי השחי מקום ויעה, ועוד אין דרך בני אדם לחגור שם, ולא תיסא שאין דרך למשוך אדם סבור עמוק כי אם בחבלים החת השחי, אינו רוצה לומר שיהיו החבלים סמש במרפקו אלא כנגד מרפקו חוגרין נוף הנמשך בהן להעלותו, ועוד בשבת כ"פ המצניע המוציא בפי' ובמרפקו ולא הני ובשחיו, ובסגודרין נבי אוב וידעויה זה המסדר שחיו, וכיוסא יורד לאמת בית השחי ולא תני בהו מרפק (כפ"ה) זהב מהור):

למדנו מקום היד, צא ולמד מקום העינים, דתניא בהקוסף אמרה תורה הנח תפילין בגובה של ראש סלן, דתנו רבנן בין עיניך זו גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניכם למת מה להלן מקום שעושה קרחה אף כאן מקום שעושה קרחה והוה גובה שכראש, ר' יהודה אומר אינו צריך אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן מקום הראוי להמטא כנגע אחד אף כאן מקום הראוי להמטא כנגע אחד לאפוקי בין העינים דאיכא בשר ושער דאיכא שער לבן ואיכא נמי שער צדוק, ותנא דבי מנשה בין עיניך זה קרקר היכא אמרי דבי ר' ינאי מקום שמוחו של תינוק רופס פירוש שהוא גובה של ראש אלא שסכוון כנגד בין העינים :

למדנו מקום נתינתו ביד וכראש, צא ולמד עשייתן דתנן בפרק הקוסף (דף ל"ט) איבער פרשיות

פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן ובגמרא בעי פשיטא אמר רב יהודה א"ר לא נצרכה אלא לקצו של יו"ד כו' כל אות שאין נו"ל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, קצו של יו"ד יהבאר לפני בעזרת האל, והנו רבנן למטפת למטפת למוטפות הרי כאן ארבעה דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אינו צריך טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים, קדמאה למטפת בתראה למוטפת קדמאה מוזהות בתראה מוזהו, כן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ורבינו שלמה ז"ל פירש בסנהדרין דשמע והיה כי יביאך למטפת חסר מכל בודהו אם שמוע למוטפות מלא בכל, ויש אומרים בשמע והיה אם שמוע למוטפת בודהו כי למוטפות, ולפי שאין כתבנו להכריע בדברי אחד מהן יודר אדם כספרים מדוייקים ועל פיהם יכהב, ומכל מקום טוב לעשותם מלאים כדברי כולם כדאמרין בפרק הקוסץ רבה לא שנו אלא בחסירות וא"ו אבל ביתרות וא"ו לית לן בה, ובמוזהות קדמאה כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל במשנה תורה בפרשת ואתחנן מוזהות כתיב שאין צריך אלא אחת, ואעפ"כ נראה לי בפירושו הרב רבינו יצחק האלפסי ז"ל דמוזהות יש לכתוב, כדנהניא בפרק הקוסץ רבה (דף ל"ד) בית שאין לו אלא פצים אחד חייב במוזהו דברי ר' מאיר דנהניא מוזהות שומע אני מיעוט מוזהות שתיים כשהוא אומר מוזהות בפרשה שניה שאין ת"ל הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מיעוט הכתוב למוזהו אחת דברי ר' ישמעאל, ואי תיבא מוזהו אחת כדברי רש"י היאך יכול לומר מיעוט מוזהות שתיים משום דיש אם למקרא והלא ר' ישמעאל אית ליה בריש סנהדרין יש אם למסורת, ומ"ס טוב הוא לכתוב כשניהן מוזהות לאפקי נפשין מפלוגתא, ר' עקיבא אומר א"צ טט בכתפי כו' ונכתב קרא על שם העתיד כדאמר בריש כתובות מן הארץ הוויא יצא אשור ובשתי לשונות לשתי אומות והר למוטפות לנופיה ונשאר שנים להודיע ד' בהים לכל לשון ולשון שלא ישתבח מישראל וטט בכתפי שתיים ואינו כלל לאפריקי וכן פת לאפריקי שתיים ולכתפי אינו כלום, כך קבלתי בצרפת :

ת"ך יכול יכתבם על ד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות ת"ל ולזכרון בין עיניך וזכרון אחד אכרתו לך ולא שנים ושלושה וזכונות הא כיצד כותבן על ארבע עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא וצריך שיהא ירוח בניניהן דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין צריך, ושיון שנתון חוט או ששיחה בין כל אחד ואחד, ואם אין הריצין ניכר פסולה, דקיימא לן כרבנן דהלכה כרבי סבירי ולא מתבירי, ואם אין הריצין ניכר פסולות שצריך הפרדת הבתים שלא יראו כבית אחד :

ת"ך כיצד כותבן תפלה של יד כותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד ואם כתבה כד' עורות והניחן בבית א' בעור א' יצא וצריך לרבק שנאמר והיה לך לאות כשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים דברי ר' יהודה ור' יוסי אומר אינו צריך כשר ר' יוסי מודה לי ר' יהודה ברבי שאם אין לו הפלה של יד ויש לו שתיים של ראש שמולת עור על אהת מהן ומניחה. מודה היינו פלוגתיהו אמר רבא סבירי ר' יוסי חוש בו ר' יהודה, מולה אינו והא שלא רב חנניה משום ר' יוחנן תפלה של יד עושין אותה של ראש ושל ראש אין עושין אותה של יד לפי שאין מורירין מקרושה תמורה לקרושה קלה הבא במאי עסקינן כחדתא ולמאן דאמר הומוטה מילתא היא דאתני עליהו מעיקרא וקו"ל כר' יוסי דאין צריך לרבק דחור בו ר' יהודה ועוד דקו"ל דר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי דנמוקי עמו כדאמר בניטין. מולה מכאן יראה לי שארבע הבתים של ראש צריך לרבקן מלמעלה מכל צד שיהיו שוין לרבוץ הבית של יד, וכן שיהיו שוין בענין השטין, אע"פ שקבלתי מרבתי בצרפת לשל יד ד' שיטין לכל פרשה ושל ראש ד' שיטין לכל פ', סדקאמר מולה מכלל שהן שוין בכל ענין ואין חילוק ביניהם כלל, ולמאן דאמר הומוטה מילתא היא בדבר זה פליגי בסנהדרין כפ' נגמר הדין באורן כגר למת אביו אמר אסור הומוטה מילתא היא ורבא אמר מותר דהומוטה לאו מילתא היא וקו"ל

כרבא לנבי אבוי בר טיעיל קג"ם ולרווחא דמילתא תירצה הגמרא אף לאבוי מדקא מקשי ליה סינה בתלמוד :

ת"ד ציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשירות ואף על פי שלא עבדן לשמן, רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות ער שיעבדם לשמן, ופ"ת רבנן סברי דהוינה מילתא היא ואין צריך מעשה העיבוד לשמה ורשב"ג סבר לאו מילתא היא וצריך מעשה לעשותן לשמן וקאי רשב"ג כרבא וקילל דלאו מילתא היא ולא כרש"י שפירש דרשב"ג סגר דהוסינה מילתא היא דאם כן קשיא הלכתא אהלכתא רקייסא לן כרבא דלאו מילתא היא ואילו בעיבוד קילל כרשב"ג דצריך לעבדן לשמן כדאמר בגיטין פרק הניוקין גיולין שלו לא עבדתים לשמן ופסלוהו, וצפוי והב זהו דרך החיצונים ועור בהמה טמאה משום שנאמר בפיך שיהא פטותר בפיך מעור בהמה טהורה כך פירש רש"י ז"ל, ואף על פי ששכנאסרה פרשת הפילין במצרים נבא אל פרעה היתה שוה להם בהמה טמאה במתורה שאני התם דפטוכין קא הריש דבתיב בתריה כי יביאך פטותר לפיך בביאת ירושלים, אמר רב חננאל אמר רב היתורא דתפילין הלכה למשה מסיני, פירוש עור הטמאה פי הבהים לתפלת הוד ודראש והבהים הפורין עליו והוא כגשר על הנדר, בפרק לא יחפור ואי איכא היתורא מטיבין ליה לינוקא (פרשת בשלח אעלאה בשל יד ההולכה עליה מימין לשמאל) אמר אבוי מעברתא דתפילין הלכה מסיני פירוש כפלות העור ליד ולראש מעור המכסה את הבהים שכולם מאחרי הבהים שעוברת בו הרצועה, ואמר אבוי שוין של הפילין הלכה למשה מסיני בבתים החיצונים, לצד ימין המניח כלפי שמע מנ' כרעים, ולשמאל מצד קדש מארבעה כרעים, וטעם לדבר קבלתי בשם חסדי אלמניאה ז"ל לפי שהן שקולין ככל התורה כולה שנאמר למען תהיה תורת ה' כפיך כדהניא בסכילתא, וחשבון השינין וחשבון התיבות שש אותיות והכרעים שבעה הרי תרי"ג, (אב"ן) :

וצריך שיגיע חרוץ למקום התפר, פ"י חריצי השי"ן, רב דימי אמר כיון דמינכר הו לא צריך וקילל כרב דימי, ואמר אבוי דלי"ת של הפילין הלכה למשה מסיני ויוד של הפילין הלכה למשה מסיני, כעין דלי"ת בקשר רצועות הראש הנהון אחוריראשו, וברצועת הוד כעין יוד בקשר שלה ויהאכרו בסוף בעו"ה והו שדי, ועיקר השם בהפלת הראש ע"כ אמרו חכמים במנחות וראו כל עמי הארץ כי שם * גו' הניא ר"א הגדול אומר אלו הפילין שבראש ולכן נקראו קדושה חמורה משל יד, אמר ר' יצחק רצועות שחורות הל"מ והא דהניא הפילין אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין שחורות בין לבנות, ארומות לא יעשה ספני גנאו ודב"ל אחר זהו מכפנים אבל סכתוך שחורות והו לא והיינו מעטא דארומות כלל כלל לא זימנין דמההפכין ונראין כמבעת בראש :

הניא הפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, פירוש לאחר שנעשו הר' בתים צריך שיהיו בין כולם מרובעות שיהיו אורך הבתים כרוחב למעלה שיהיו שוין והפילין של יד כראמין, ואמר רבא בתפרין ובאלכסון, פירוש ישמור ויותר בתפירתן ששא יכווין העור ויפסיד רחבן ואלכסון כדי שיהא ריבוען ככוון כדין אמתא בריבועא אמתא והרי חוטישי באלכסונא, והא דהגן העושה הפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, מהניתין דעכירא כאמנוזא שהיא כאנוז עגולה מכל וכל, ורבא אתא לאשמועינן שאף על פי שאינה עגולה כאנוז והיא מרובעת אם אינה מרובעת כדי אלכסון העורף על הריבוע פסולות, סכנה פירוש שמא סתוך עגולתם יכנס במוחו, וקצ"מ בצרפת שבשעת הגזירה ר"ל שהיא סכנה לפי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני, (אב"ן) :

למדנו עשיתה, צא ולמד זיון האותיות והגיהן, בפרק הקומץ רבה ז' אותיות צריכות ג' ג' זיוני זאלו הן שעטנ"ז ג"ג, פירש רב יהודאי גאון וכן פ"י רבינו יעקב ס"ב דכל אותיות אלו שבתורה צריכין ג' זיונין כדי שיראה לנ' רוחות לימין ולשמאל ולמעלה * כס י"י נקלה ל"ה ט"ן .

דרבא בהלכות ספר תורה אסרה ולא במוזה לחדר, וכן טצינו בירושלמי דמגילה. וכתוב
 בתשובה לחכמי ארגון להכשיר ספר תורה המעובד בצואת כלבים, ועל דבר העיבוד
 לגויל ולקלף ולדוכוסמוס לס'ת תפילין ומוזות איה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד
 טובים. וצריך לויין על כל אותיות ברו"ה חק"ב גי"ט, ובבראשית רבה ובפרק אין דורשין
 ירושלמי למה התחילה התורה בבי"ת אלא מה בי"ת סתום מכל צדדיו ופתחו מצד אחד
 כך אין לך לדרוש מה למעלה בו ומה לאחור, ב' יש לה שני עוקצין אחד למעלה ואחד
 מאחריה אומרים לבי"ת מי ברא העולם והיא מראה להם בעוקץ של מעלה זה שלמעלה בראו
 ומה שמו והיא מראה להם בעוקץ של אחריה אחד שמו, פירוש האלף שלפני הבי"ת
 הוא רמו לאחר, וזהו שנאמר בטחו בה' ערי ער כי ביה ה' צור עולמים אל תיקרי צור אלא
 צור עולמים, ואמרין בהקומץ רבה ובירושלמי ובב"ד שם העולם הזה נברא בה"א שנא' אלה
 תולדות השמים והארץ בהבראם בה"א בראם וכדאיתא בבראשית רבה מה ה' אינה חופשת
 הלשון ושאר האותיות תופשין את הלשון כך לא בעמל וביגיעה ברא הקב"ה את עולמו
 שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, ומה ה"א זה סתום מכל צדדיו ופתחו מלמטה רמו לכל
 באי העולם יורדין לשאול, ועוקצו של ה"א למעלה רמו שהן עתידין לעלות והחלו הוה
 שסן הצדי רמו לבעלי תשובה. והעולם [הבא] נברא ביו"ד מה קומת היו"ד כפופה כך הם
 רשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא והרא הוא דכתיב ושח נבהות אדם,
 ובאין דורשין ירושלמי מה ה"א יש לו נקודה אחת מלמעלה רמו מאחר שהן יורדין לשאול
 הן עתידין לעלות, ומה ה"א יש לו פתח סן הצד כך יש פתח לבעלי תשובה, מה יוד
 כפוף כך כל באי העולם עתידין לכפוף קומתן ונהפכו כל פנים לירקון, וכיון שראה דוד
 כך התחיל לקלם כשתו אותיות הללו הללו אל בקדשו כל הנשמה תהלל יה הללויה,
 ובפרק הקומץ רבה העולם הוה נברא בה"א מפני שדומה לאכסדרה שאם הוא רוצה לצאת
 משם יוצא, ובבבא בתרא פרק לא יחפור עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית פרוצה
 ואינה מסובכת, ובפרק ר' אליעזר אומר עולם דומה לאכסדרה ורוח צפונית פרוצה
 מהכרוהיה שנאמר נוטה צפון על תוהו, ומפני מה פרוצה אמר הקב"ה אם יבא אדם
 ויאמר שהוא אלוה יבוא ויגדור את הפרצה הזאת, ובהקומץ רבה מאי טעמא תליא כרעיה
 דה"א דאי הדר רשע בתשובה ליעול בהא, ולעייל בהך רלתחת לא מסתייעא מילהא
 כדריש לקיש דאמר סאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין
 לו בא למרד מסייעין אותו, ומאי טעמא קמר ליה הגא לה"א אמר הקב"ה אם יעשה
 התשובה אקשור לך כתר, וכן אמר בשבת פרק הבונה, ק' קדוש, ר' רשע, מ"ם תליא
 כרעיה דק"ף דאי הדר בתשובה ליעול בהא בו בראיתא בהא דריש לקיש לעיל, מ"ם סהרר
 תניה דק"ף לגבי רי"ש אמר הקב"ה לרשע אם תחזור כך אקשור לך כתר כמותו, ופני
 הקומץ רבה מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו הם מועמים, ומפני
 מה כפוף ראשו מפני שצדיקים ראשיהן כפופין מפני מעשיהם שאינן דומין זה לזה, ויש לו
 נקודה אחת למטה ואחת למעלה כנגד איהו שלמטה כך אמרין כפסיקתא בפרשה בתן
 תורה יוד יש לה נקודה למטה רמו שכל המתים יורדין לגיהנם ונקודה אחת למעלה
 רמו שהם עתידין לעלות שנאמר ה' סמית ומחיה מוריד וגו', ובאלפ"א בית"א דר' עקיבא
 קוצו של יוד חודו של מעלה הנתון כלפי פניו וקוץ הוא הנקרא כתר בתלמוד והוא הג
 דהנן בהקומץ רבה ד' פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו, וכן ב' פרשיות שבמוזה
 וכו', ואמר עלה בגמרא לא נצרכה אלא לקוצו של יוד, ואמרין בבראשית רבה ובהנחומא
 ובפרק הקומץ רבה כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרין לאותיות
 אמר לו הללו למי איל הללו לעקיבא בן יוסף שעתידי לדרוש על כ' קוץ וקוץ הלי תלום של
 הלכות שנא' קוצותיו תללים, ובמדרש עלי עשור ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כתיב
 לכן כה אמר ה' צבאות שמו, שמו של הקב"ה הן צבאותיו, א"ר יודא בר סימון לא סוף

דבר כל שמו אלא אות אחת משמו עושה צבא ככל שמו לביאת כל צבאות העולמים .
 ובספר יצירה הפש הקב"ה שלש אוריות מ"כ פשוטות וקבען בשמו הגדול יהו"ש משם בן
 ד' אותיות וחסם בהן שש קצוות, כיצד בית אחד בונה שני בתים שלש בונה ששה, פנה
 למעלה וחתמו בויהו, פנה למטה וחתמו בויהו, פנה לפניו למורה וחתמו בויהו, פנה לאחוריו
 וחתמו בויהו, פנה לימינו לדורו וחתמו בויהו, פנה לשמאלו לצפון וחתמו בויהו, וה' הב'
 דשם כן ד' אותיות כי לא כעסל ויניעה בראם כה' זה, וכתוב לעיל, וכבר בארתי להודיע
 מעם ד' אותיות מברהחק"ז וכ"ר צ"ט צא ולטר הדל"ה והח"ה דאמר במסכת סוטה
 ובעירובין בפ"ק אמר ר' מאיר כשהייתי לומר תורה אצל ר' ישמעאל ב"ד יוסי כו' אל בני סה
 מלאכתך אמרתי לו לכלר אני אל בני הוהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שאם
 הייתה אות אחת או אם החסר אות אחת אתה מתרוב את העולם כולו, ועוד דילמא
 יתיב וזבב אתגא דל"ה ומשווי ליה ר"ש אמרתי לו דבר אחד יש לי וקננתום שמו שאני
 מסיל לחוך הדיו, וכך אמר לו לא סיבעיא בחסרות ויתרות דבקי אנא אלא אף לחוש
 לזבוב שיעשה סל"ה ר"ש ומר"ש דל"ה אין לחוש, פירוש אם תייהר ויאמרו אלהים נעשה
 אדם דנראה כשהי רשויות, ואם תחסר וה' אלהים אמת לחסר האל"ף חס ושלוש, ודילמא
 יתיב אתגא דל"ה דה' אחד ויעשה סמנו ר"ש, כך קבלתי מרבותינו בלוניל, ואני
 מצאתי בבראשית רבה ובלמדרו שאם הייתה כל הגשמה ההלל יה אות אחת שיעשה סן
 ה"א ח"ה חס ושלוש, או אם תחסר אות אחת לא תחללו את שם קדשי לעשות סן ח"ה
 ה"א חס ושלוש. ונמצא במדרש ג' ד' גסול דלים, ובספר בן סירא וכשנה פרק הבונה
 מאי מעבא פשוטה כרעיה דל"ה לנבי גימ"ל ה"מצי ליה נפשיה, הדל ימציא את עצמו
 לגוסל דלים, למדנו שגוף דל"ה צריך לפשוט רגלו לאחוריו מעם כוה ג"ד ולא כוה ג"ד
 ומ"ט מהרר ליה רגליה גימ"ל דל"ה דל"ה גימ"ל דלים ולהרר אבהרניהו, ואסרין
 במדרש דתגא דל"ה דאמר הקב"ה לעני אם תיטיב מעשיך אקשור לך כתר, וזהו יחלף
 עני בעני בשכר עניו יחלצהו מדינה של גיהנם ויקשור לו הקב"ה כתר ויצילתו כי הפץ
 בו, ואמר הוא קומץ רבה אפר רב אשי חוינא להו לספרי דווקני דחטרי להו לנגיה דח"ה
 כלומר הי הוא ברומו של עולם, פ"י סופרים המדקדקים כתב סיושר, ופ"ח כחמרה הגמל
 פירוש גג גבוה באמצע כוה (*), ורש"י ז"ל פירש לשון מקל חוטרא עשוי לח"ה, ור"י
 פירש באמצע הח"ה כך (*), והביא ראיה לדבריו דאם כונקנו ז"ל הנה ליה למיטר הגיה
 דח"ה כמו הגיה דה' ור', והגיה דר"ש הוא בקרן וויה לאוה או בקרן הא' או הב', וכן
 בק', דין הר' לתתו במקום פירוד דר"ש סן הד' כראסרן, וה' וק' במקום הכנסה כראסרין
 לחזור בתשובה ולקשורו כתר, ומראמר לנגיה דח"ה אלמא ר"ל אמצעיתו כראסרין
 בשבת פרק הבונה נבי נחכון לכהוב אות אחת ועלו בידו שמים חייב כנון שנמלו לנגו
 של ח' ועשאו שני ויינין זז כך, הרי לך כי נגו היא אמצעיתו ולא קרן הוויה אילך ואילך,
 ופ"ח לא יתכן דהוה ליה למיטר דעבדי ליה לנגיה דח"ה כי חסרתה ומראמר דחמרי
 לשון חוטרא משמע דהוא תרגום של מקל ומנהג צרפת כר"י מ"כ כך, ונס במ"ה דקדק
 ר"י שצריך לכתבה ככתיבה הספרדית סרקאמר כפרק הבונה נחכון לכתוב אות אחת
 ועלו בידו שמים חייב וי"מ גנון מ' אע"פ שכפרק הבונה אינו שמשע כן, וכן פ"ח, והתניא
 פבור לא קשיא הא דבעיא זיוני הא דלא בעיא זיוני, פירוש אם היא צריכה זיון פטור ואם
 אינה חסירה הזיון חייב חטאת, ועוד דאמר בשבת וכתבתם שההא כתיבה תמה שלא
 יכתוב עיינין אלפי"ן מתי"ן פפי"ן אלמא שהמ"ת דומה קצת לפ' שהיא כפופה מעט מכפנים
 ולא ככתיבה צרפתית, ומראמר שלא יכתוב עיינין אלפי"ן אלמא שהאל"ף דומה לקצת
 העי"ן וכיון שוהר שלא יעשנה כמש בעי"ן על כן צריך לכפוף רגלה הראשון ככתיבת
 ספרדית, ומראמר שלא יכתוב כפופין פשוטין צריך שלא יהא בפשוטות הן ק'ף' ויהר
 מכפופה הן צ'פ' כ', כך, נן צץ פף כך שאין להאריך הפשוטות יותר מכפופת הכפופות
 (* ועיין לרקון כתי"י וסוס' מנחה (דף כ"ב ע"ב):

מרבני רשי, ומדאמרינן במגדורין חותמו של הקב"ה אמת ואמת יש לו רגלים ושקר
 אין לו רגלים ופ"ט אמת מרחקן מיליה ושקר סקרבן מיליה שיקרא שכוח קושטא לא
 שכוח, שיקרא לא קאי קושטא קאי, ולכך יש לאמת רגלים וחיתמו של הקב"ה אמת, בריש
 סנהדרין ירושלמי אמת ראשונה לאלפ"א בית"א והאמצעות והאחרונה להודיע כי הוא ראשון
 והוא אחרון ומכלעדין אין אלהים, ומדאמר שקר אין לו רגלים צריך לכתוב את הש"ן
 ברגל אחד כי אין לשקר הקומה כך ו"ש ספרדית, ולא צרפתית כך ו"ש, שהרי יכולה
 לעמוד כמי שיש לה רגלים, ק"ר אין להן אלא רגל אחד, ות' נראה שהיא סתומה
 ככתיבה ספרדית שאם היא פתוחה ככתיבה צרפתית היה לו לתת טעם בהלמוד בפתיחתה
 כשן שנתן לה', ק"ן צריך לעשותם כאונקלוס מדאמר עשה ויין לעמודים מלמד שהוין
 עושים ויליין, ו' צריך לפרוח בצוארו למעלה כלפי פניו מדאמר בחלק ג' סאה שאלות
 היו שואלים דואג ואחיהנפול במגדל הפורה באור ופירש רש"י בעוקץ הלמ"ד שכולם
 לפניה, (אב"ן). ובשמושא רבה דגאונים אמר כל אלפ"א בית"א דתני אתה סוצא בתפליין
 אלו הן, תי"ן ו"ס ש"י ל"ם ע"ת בפרשת קדש לי: בפ"ר הו"ם א"ך דק"ח לכ"ה ס"ט בפרשה
 כי יביאך. שעמ"ז ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמע. ודין פירושן תי"ן דהס"ן ו"ס דהובוסי
 תלתא תלתא תני, ש' דאשר ה' תני, י' דלי"ג תני, לט"ע דלמען ד' תני, ה' דתורת ג' תני,
 ב' דיביאך תלתא תני, פ"ר דפטר רחם ג' תני, הו"ם דהוכרים ג' תני, א"ך דישאלך ד'
 ד' תני, ד' ריד ג' תני, ק' דרקשה ג' תני, ח' דלשלחנו תלתא תני, כ"ה דידכה ג' תני, ט"ם
 דלמספת ג' תני, ש"ע דשמע ה' תני, ט"ט דלמספת ג' תני, ג' דנפשך ג' תני, ז' דמוזות
 דמוזות ג' תני, ג' דנגנך ז' דעל הארץ ג' תני *, ואמר רבא כל תפילין דלא כדוקי בהני
 אתווחא פסילי, וחמרות ויתרות כתיבת הפרשיות על פי הספרים המרויכים ע"פ המסורת,
 וצריך לתת ריוח בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה שהיא יו"ד ובין אות לאות כמלא
 חום השערה דוהו הקפת גויל מר' רוחתיה, ורוב התיבה בתוך הדף, פירוש בתוך הסרגול
 לפי שהלכה למשה מסיני לסרגל התפילין מר' רוחות כראמר בפ"ק דגיטין א"ר יצחק שהים
 פירוש שתי תיבות כותבין בלא שרמוט שלש אין כותבין, פי' שרמוט מר' רוחות, ומדאמרינן
 במנחות ובמסגלה והלכתא הפליין אין צריכין שרמוט בין שיטה לשיטה קאמר אבל מר'
 רוחות צריך, אבל מוזה צריכה שרמוט בין שיטה לשיטה כ"כ שימין למנין האלפ"א
 בית"א לכר הכפולות :

למדנו התנין והוינין, צא ולמד סדר כתיבתם, רתניא במכילתא ארבע פרשיות
 שבתפילין צריך לכתבן כסדרן כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנוו, פירוש כסדרן
 הכתובים בתורה לכתוב בתחלה קדש לי ואחריו והיה כי יביאך כבא אל פרעה, ואחריו
 שמע בפרשת ואתחנן, והיה אם שמע בוהיה עקב, אם טעה בהן אף באות אחת ספרשה
 קדש לי שהיא ראשונה לסדר הכתיבה בין יש חלק לכתוב האות בין אין בה כולן פסולות
 ויגנוו, דתניא בירושלמי דמגילה תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומוזות, תפילין ומוזות
 שתלה בהן יגנוו: שמעתי כי בארץ ישראל פסלו ס"ת הסעובד בצואת כלבים ואולי
 סכנו עלה דההיא דפסום הקמרת והלא מי דגלים יפין לה אלא כו', וכירושלמי ובבבלי אלא
 שאין מכניסין ריח רע בעורה מפני הכבוד ופתרון אחד להם, ושגגה היא שהרי מי רגלים
 יש להן ריח רע ומרחיקין מהן ד' אמות כראמר בברכות ואין כדאי להכניסן שם, אבל
 צואת כלבים כבר הלך לאבוד ואין כאן ריח רע ועיקר, דכוותה אמרינן בסתם יינן בכלים
 מופתין דקא אויל לאיבוד להעביר ריח הופת דשרי, ואף על פי שחלכנה ריחה רע ומנאה
 הכתוב עם סמני הקמרה להודיע להקריב פושעי ישראל ועמי הארץ וקלי עולם שיחזרו
 בתשובה, התם לא כא זה סמקום המינופת וסוף סוף בשם הוא, ומי רגלים ממקום המינופת
 באו וריחם רע, וזהו דכלשון ירושלמי לא תלי מעכא בריח רע לגד, ואולי שנו בכך דכתוב
 למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך גם וו שגגה דפירשא בעלמא היא כראמר
 * ע"י כשמוט רכא הסועק צרי"ף ונר"ט, וכמו, כי הו"ם ממהנות מלד: בזה

כזה במשנה והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמר כהן שדרעהו יפה שורפה חיה וכ"ש קיבת נבילה שאינה אסורה בהנאה שמוטרד אלא מפני שמעמיד אותה בקיבת ענלי ע"ז דפירשיהו אסור בהנאה, משום הכי לא אמרו חכמים בשבת ובמנחות ובמסכת סופרים אלא למעוטי בהמה וחיה שמאה אבל כותבין על גבי עור חיות ובהמות מהורות אפילו בנבלות וטרפות שלהן ואע"פ שאינן בנות אכילה הפרש לא כ"ש, ועוד מעו בהלכת פשוטה בכמה מקומות בהלמוד דאמר אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה כי בשביל ולכל בני ישראל לא ירחיץ כלב לשונו וכו' כלבים לעבר מצואתן עורות לכהוב בהן ס"ה תפילין ומזוזות והקב"ה אינו מקפח שכר הכלבים והם באו ומקפחין את שכרם ופוסלים ס"ה, וגם בכתיבתן נהגו כל ישראל להת בדיו התרת הוא קנקנתום דתנן חרהא דאושכפי הנקרא קנקנתום שנעשה מצואת כלבים ומחומץ שלהן אע"פ שהוא סתם יינן דקא אויל לאבוד, והשתא הכתיבה עצמה התירו כל ישראל מענין צואת כלבים עבוד העור לא כ"ש, וכן כתב רבינו שדירא ז"ל:

וששאלתם איך עטלים אצלכם בגויל, וכמה שוהה בסיד, וכמה שוהה בחורף ובקיץ, וכמה צריך כל עור ועור מצואת כלבים, ואיזה קמח חמין או של שעורין, וכמה מים, והיאך ממילין עפצים:

תשובה כך עושין עורות של גוילים אצלנו, סביאין עורות יבשים שמשירין את צמרן ושורין אותן במים לבדן ומטילים לחוכן מים ומעט צואת כלבים כלא שעורים ומעט מלח וסותמים את פי הבור ומשהין בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים, ואין משהין אותן יותר מזה כדי שלא יתעכלו, ומצויאין אותן ובורקין בהן מפני הקדקע ואם יש קדקע הופרו, ומהתחו על סלכין עצים המוכננין ומביא מים חיים ומסירין יפה יפה, ומביא עפצים ושוחקן או מוחגן יפה ונותן לכל עור ועור שליש ליטרא, וליטרא של בגד שלש עשרה אוקיות בליטרא, וטח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדין ומולף עליהן מעט מים ומעדיף מקום השער עפצים יותר מסקום הבשר, ועושה בכל עור ועור פעמים כיום ופעם השלישי מח את יתר העפצים ומעמירן כשמש כרי שיהלכנו ועוזבין עד שייבשו ומנפצין אתר כך וחותכין. עד כאן למדנו שעבוד העורות בצואת כלבים כשר לס"ה, כאשר כתבנו לעיל ולא כתב להם הראיה שכתבתי שגם בעלי השאלה לא שאלוהו אם הוא סותר לעבר בצואת כלבים כי דבר פשוט היה להם, כ"א כיצד העבוד שאלו לו ועל זה השיבם הגאון ז"ל:

ברוך רחמנא דסייען:

עך הנה עורנו העוזר והשלטנו אמרי נפך ספיר ויהלום של דרב המוכהק מהר"ר אברהם בן גהן הירחי' ולה"ה אשר הורה בשיב סברתו והפליא לדבר בספרו היקר הלז לא יערכנו זהב, וזהב יאמר הקונה אותו, יען נמצא בו אורח חיים שובע הלכות מכל אשר יצטרך האדם וחי בו חיים נצחיים, ואמת קראו מנהיג עולם לנהוג בו דרך נתיבותיו נפשו מהבשל מכל מעיק איסורי והיתר, ואשרי אנוש יחזיק בו יבחר בו לנחלה לו, כי אתר היה אברהם וירש ארץ חיים בפלפול ובטוב סברתו למען ירוץ קורא בו, ואנחנו רבים לנו נחנה למרשה יען היותנו קהלת יעקב ספורים בינות העמים, להזיחו לנו לנהוג נפשותינו. וישא ברכה סאת השם וצדקה מאלהי ישעו הנבון והשוע כ"ר אליה יצי' בכ"ר שמריה עזו ז"ל, אשר החזיק ירי עושי המלאכה בהונו ובמסונו לעשות רצון קונו, יוכחו האל להרפים ולהרכיץ תורה בישראל אמן. ונשלם יום ג' ח' ימים לחדש תמוז שנת הרע"ט בק"ש שנתמניא, נאום צעיר במושבי שבט ועם ברזל ועופרה:

שלמה בו הח"ר מול טוב ולה"ה.

אמר המו"ל הספר היקר הזה ברפוס ברליון, בראותי את דברי רבינו המחבר שקרא את החיבור הזה כמנהיג עולם, כי כולל סדרי התפלות ויסודי הסגנונים. אמרתי ראוי ונכון לעשות ספתחות מה שלא היה זה בהסנהיג הישן, והספתחות לא נעשו אלא על הסנהיגים אשר אינם מפורשים בפירוש, ועוד רבו גם רבו הדינים והסנהיגים והמעשים בזה, מה שימצאם הלומד בלמוד בספר בסדר, כי קשה עלי לפרטם:

דיני תפלה

- מעט תקנה אשרי קודם תהלה לדוד :
- מעט ממדרש וירושלמי שאסור לשוח מברוך שאמר עד כוף שים שלום :
- מעט לשון סדרה על נטילת ידיה ופירוש ברכת אשר ילך :
- מעט שאומרים ברכת כהנים אחר ברכת הזורע :
- מעט אמירת פרשה קרבנות, איזהו מקומן ובנייתא דר' ישמעאל :
- מנהג ברושעא רבס לומר ולר דבכת וקדושה רבס למוסף :
- מעט לומר לאלהינו ולאלהינו :
- מעט שאנו חותמים באשרי ואנחנו נברך יהוה :
- מעט אמירת השירה ובת"כ דעחו שלא לומר :
- מעט שאנו אומרים קדיש אחר ישעיהו, ופי' הקדיש, ומדוע אומרים אותו בלשון ארמי, ופירוש השונה איש"ר בכל כמו כו' :
- מעט הדי' כריעות בקדיש :
- מעט שאנו אומרים ה"ב ציולר לחול ולשבת ויום טוב :
- מנהג טוב לקרות בקול רם פסוק ראשון של קריאת שמע :
- מנהג להגיד כפי הטעם שאומר והיו לכם לזיאת וטעם לזה :
- מעט הווי"ן שאנו אומרים באמת ולייב וטעם אמת ולייב :
- מעט למנהג שאומרים חמשה פעמים ישראל בלוד ישראל :
- מעט הדי' פסיעות קודם תפלה :
- האומר בגלל אמת בסוף אמת ולייב משנה ממעבד הברכות :
- מנהג שלא להספיל בגלוי הראש, ובס' מ"ט כחוב בלשון איבוד חף שלא בשעת תפלה :
- כניא מהמדרש שחייב לנענע ח"ט בתפלה :
- מביא מהירושלמי איך כתוב י' סדרות בק"ט :
- מעט שאין מלכות בתפלה ברכת ש"ט :
- מעט להגיד ח"ט בשעת קדושה ק' ק' ק' :
- מנהג בשלח לומר מזכיר ראש חודש קודם תפלה בערבית וכן בתמוכה ובמל"ט ליו"ט :
- מנהג לומר הקרבנות בשלש ראשונות :
- מעט וסדר לברכה י"ה :
- מעט אשרי ספרד שהחן עומד על הציבה ומתפלל :
- מעט שלש הפסיעות אחר התפלה :
- מעט אמירת והוא רחום ומתחיל בג' רחום :
- מעט שבני וחמישי הוכן למחילה וכליחה :
- מעט ממדרש דנפילת ידיה על הימנית :
- מעט מנהג שכהנים פותחים אלבטויהם בנשיאת כפים :
- מנהג שגם היום אינם מסתכלים בכהנים והסך לזה :
- מעט לאמירת למנח יענך כו' :
- מעט לאמירת ואתה קדוש :
- מנהג לומר מחנורים לפי ענין הימים וטעם לזה :
- הטובל לבשת ויו"ט לא יברך על הטבילה :
- סמך למטה שאומרים בתפלת סדרך ה' לזאת כו' :
- מאזה מהמזבח בתפלה מנהג גדולה :
- מעט אמירת בתפלת הערב והוא רחום בימות החול ולא בשבת וי"ט, וטעם שאנשי ספרד אומרים גם בשבת ויו"ט :

הלכות שבת

- שעם המנהג שאין גופלין על פיהן במנחה ערב שבת וטעם המקומות שגופלין במנחה ער"ח :
- מעט שאומרים בשבת ספורם ובחול הסומר וטעם אמירת ושמרו :

מעט

- טעם מנהג לומר ויכלו מעומד ובקול רם :
 מנהג לומר מעין שבע כנגון יפה, ואף בשחל
 יו"ט בעש"ק נכון לאומרו, ובי' הטעם :
 טעם המנהג שאין אומרים כמה מדליקין
 בשחל יו"ט בשבת :
 טעם שאין אלו מהפסליו תפלה י"ח בשבת,
 וסמך לו' ברכות :
 מנהג לאכול סעודה מאוס בנית הכנסת ונית
 המדרש :
 טעם הקידוש בנית הכנסת וטעם כמה
 מדליקין :
 נר שבת לריך ברכה אבל לא נר יום טוב,
 לכתחילה לריך לשמות בקידוש כל הדיעות
 ואם שעה רוצו ילא :
 טעם שימיו שלש תפלות של שבת, אחת קדשה,
 ישמה משה, אחת אחד, מה שאין
 ק ביו"ט :
 כל הסעודה שאדם אוכל בשבת לריך להם
 משנה :
 הטעם שאלו אומרים בשבת כ"ו כי לעולם
 חסדו ושאר מזמורים :
 שיר המעלה שמחתי ט' אין אומרים אלא בנית
 הכנסת של הכיור ר' יוסף, עי' הטעם :
 פירוש של הלשון ולא נחתו שאומרים בתפלת
 שבת :
 טעם אמירת גדלו לה' אחי טו' :
 מנהג ליעול הספר תורה בידו בעת קריאת
 החורה :
 ראוי שהגדול יגלו ס"ח ולא חזן הכנסת :
 השומרים משעת האלה עד חזרה טויעים סס :
 הטעם של אמירת מזמור לדוד כנוסיה
 החורה :
 מנהג לומר בשוקף הקאת שבת וטעם לזה
 ומכיימים במגלפ"ך :
 טעם שאומרים קדושה רבה שהוא פעמיים
 טו' בשוקף שבת ויו"ט :
 מדבינו אליה ז"ל שיכול לחזור ט' אחד וטעם
 לזה :
 טעם שקורין הקידוש של יום קידושה רבה :
 לריך לומר רחם בברכת המזון גם בשבת,
 וטעם לזה :
 טעם רש והחלינו וטעם לזה, ולכן אף
 בשבת שחל טו יו"ט לריך לומר ומביאו
- טעם ששבע מפי רבינו חננאל י"ע :
 אין להזכיר ביו"ט ביעלס ויבוא אה של שבת :
 מנהג לומר חמדת הימים וטעם לזה :
 מנהג לומר חוק לסיום החורה וטעם לזה :
 מנהג של מד עוקבא נשיאה :
 טעם אמירה ובל לזיון במנחה דשבת :
 טעם אמירה ואני תפלי, וטעם שטפלי
 איתו בשפרד :
 טעם מנהג לדקדק לרק, וטעמו, ומנהג
 שלא לשכוח בחורה במנחה שבת :
 מנהג לומר פרקי אבות בשבת :
 טעם אמירת ויהי וטעם, ובאזהר זמן אין
 אומרים, וטעם הכפילה בפסוק
 אחרון :
 טעם שמביעין על הפרטים בברכת בורא
 מאורי האש מפרקי ר"א ומירושלמי,
 וטעם שטיפת טוב הבדלה :
 מנהג לברך ברכת שמים על הסדם של לולב
 וטעם לזה :
 טעם הזמירות לפני הבדלה ממדרש, וטעם
 אמירת אליכו הגביא :
 מנהג לומר אחרי הזמירות אר"א החל ענינו
 מירושלמי :
 מנהג לומר כברי מרק וטעם לזה :
 מנהג לומר ויתן לך אין כאלהיו ופטום
 הקשרת, והטעם :
 מנהג כשמושא אלמנה בערב שבת ליטא
 מבטול יום :
- הלכות סעודה
- מזעם לאחור הלחם בשעת ברכה בעשר
 אלבעת :
 לריך שחלה ברכה עם הבליעם :
 כשישנו להמאובים פח אינם לריכים להמחין
 על הבולע :
 המים ששותין אחר משקין אחרים מטעם
 שאינו נזקק אין לריך ברכה :
 מנהג לרפת ליתן טובע בראשו בשעת ברכת
 המזון :
 טעם אמירת בברכת המזון טוא גומלנו טו' :
 מנהג לברך אה בעל הבית בברכת המזון,
 ולא החירו להאריך אלא בחורה :
 מנהג שגם נר אומר אשר השבעת לאבותינו :
 טעם

טעם שנסגו שלא לשחזר בשעת החקופה : טעם שאין אומרים נחם אלא במנחה :
אין לומר ולמי זאת בריתי :

הלכות מנילה

מנהג לפטטה כהגרת , ועי' מש"כ בזה :
טעם שמברכים זמן ביום ג"כ :
טעם שאומרים אחר קריאת המגילת אהרן
סמן ברוך מרדכי :
המנהג שהתנוקות מקישים כשמוכר המון :
מנהג לומר הפסוקים בקול רם , וגם ב"ג
מדות :
אין לומר האל הרב :
טעם מנהג תענית אחרת :
א"א ובה לאין אלא ביום :
אין נפילה אפים בפדים והטעם לזה :
מנהג שמתנים בליל התענית משה פדים :
נסגו לעשות מדות גדולות ולקפוץ עליהם ,
והטעם :

הלכות ראש השנה
מנהג להתענות ערב ראש השנה , מתחוממוא :
לובשים לבנים ומגלים את שערם , מירושלמי
(ואין גירסאזו כגירסת הטור וחס פי'
מגלחין את זקנם) :
אסור להתענות אפילו ביום טוב שני :
מנהג לקחת כל עיניי חידוש ולתת על השולחן
בלילי ראש השנה :
מנהג לומר וכחזו לחיים טובים , וכן ובספר
כו' , והטעם שאין אומרים והשיאלנו :
מנהג להחפיל בכריעה והטעם לזה :
סמך למנהג שאומרים ודברך מלכנו אמת כו' :
הטעם שאנו מברכים שהחיינו ביום ב' כ"ב :
טעם למנהג לרפח שאנו אומרים אלא החג
מקרא קודש :

הלכות ראש חודש

מנהג לקרות הלל אחר חפלת השחר :
טעם מה שנוהגים לכפול מאורך :
בר"ח לריך. לבדק על הסלל החלק וסוף :
מביא ירושלמי ששלישי דולג ומכריע כהלמוד
דין :
סוואח של חפלת מוסף ר"ח , והטעם לזה :
טעם מנהג הנשים שאין עושין מלאכה
בבלא חדש :

הטעם שנוהגים לומר אבינו מלכנו בר"ה :
הטעם שאין מזכירין בראש השנה את ראש
חדש אפילו במוסף :
טעם לשון הברכה לשמוע קול שופר ולא
כמנילה לתקוע :
טעם שנים סיחוד מתפלל בר"ה חשט :
טעם המנהג של מאה קולות ואין להדרס :
פירוש שאם משך בשנים כשהים אין בידו
אלא אחת :

הלכות תענית

בתענית לריך להיות שלש עם הש"ס לפני
הכניס :
מנהג לומר הסליחות באמצע ברכת סלה לנו :
מנהג מר"ח כשצומר שלש עשרה מדות חיבה
אומר וסלחת לעונתי בלי הפסק וטעם
לזה :
סתוק י"ג מדות בשם ר"ח ורבינו סעדים :

אין לשוח בתקיעות ואם שח אין לריך לחזור
והטעם לזה :
הטעם של אחוילה לאל , וסיוס סרת עולם ,
ומנהג של תרועה אחר התפלה :
אין לומר וזוליא כאור משפטנו סיוס :
מנהג שהס"ך אומר כי מקדישך כו' ובכן
יחקדש כו' , והטעם :
מנהג להחפיל לתקוע מר"ח אלול וכל החדש :
טעם שנוהגים להכניס לסליחות מר"ח אלול :
אף שאנו שומרים שני ימים טובים אין מקבלים
שכר אלא על יום אחד , ירושלמי :

הלכות תשעה באב

נהגו שלא לשחזר מרים ירחא דאב :
לבדק על מגלת איכה על מקרא מגילה :
נסגו להפסיק בתשעיל של אכל ולתת כגו
קיטמא :
מנהג שאין שאלת שלום בתשעה באב .:

הלכות יום כפור
נהגו כשתל בדיח מילה לבדק על הסום וליקח
לחימוק , והחימוק ז'בין זה לקידוש :
מנהג כשר להטמן חמין מעויר על מולאו :
רשאי

רשאי לחתום בידיו ברוך א"י האל הסלחן :
 והגו לבדך זמן לפני החפלה :
 כל מנהגי החפלות של ערבית שמרית, וטעם
 של ברכה מולך, וסדר עבודה :
 הטעם שקורין בעריות צמחה, וטעם
 ההפטורה :
 מנהג של ישיבה לומר בשמירת ה' סליחות,
 ובמוסף שבע, ובמנחה ובנעילה שלש
 שלש :
 בשמירת ומנחה אין לרין לומר סדר עבודה :
 דעתו לתקוע אחר חפלה ערבית ולתקוע
 חשר"ת :
 הטעם שאין מברכים אלא על גר ששבת :
 מנהג להדליק סגר בערב יו"ט והטעם :
 מנהג לטבול ערב יום כפור :
הלכות טובה ולולב
 צריך לבדך זמן על הלולב ואינו יולב בברכת
 הקידוש :
 לדעתו גם ביום שני אין יולאים בספקולין
 ביום ראשון :
 טעם לקיחת הד' מינים וטעם האיגוד מאגדס
 וממדרש :
 מנהג כל ישראל לחזור אחר לולב שלא נפרד
 כלל אפילו מהלדדים :
 יכול להרבות בהדס כמה שירצה, ויש נוהגים
 לתת עזי הדס כמין לולב :
 החמירו כל ישראל על נקב כל שהוא לפסול
 באחרוג בב' ימים ראשונים :
 טעם למנהג שאוגדין הלולב ובוש"ר ממימים
 אחוה פרוד :
 טעם שאין נוטלין הלולב בשמימי ספק ז' :
 טעם שאנו מברכים בלבנו על נעילה, וקורא
 להארכים שלוקחים האחרוג חוטמו
 למטה פתאים :
 ששיקבל אחרוג מאחר אחר ליתן לשלישי
 אלא לרין להאחר לבעליו וגם ליתוקא
 לא יתן ביו"ט :
 לבדך על הלולב אחר החפלה :
 הוישמעין לרין להיות יו"ט, כן למד מהירות' :
 לבדך זמן על הלולב ביו"ט שני הוא ברכה
 לבטלה :
 טעם שנהגו לומר בבוש"ר פסוקים של שבת

וקדושה רבה, וטעם הקפדה וטובא
 תכלית כפרה :
 מנהג לומר בשבת הושענא של שבת :
 הושענות והגו לומר אחר חפלה מוכספין ומקפין
 דרך ימין :
 טעם להפטורה יום א' וב' של סוכות :
 קריאת התורה בחוה"מ של סוכות :
 גם כשלא חל שמי"ע בשבת מנהג לקרות עשר
 חזרה, וטעם של זאת הברכה בש"ח :
 טעם החלפת בראשית בש"ח :
 מנהג לומר הזמירות לחתן חורס ובראשית :
 טעם שהגולל מוטל שזר כולם :
 דעתו לומר למפטיר ש"ח, ויעמוד שלמה,
 ואחרי מות משה :
 טעם מנהג שאומרים קהלת בנג, ורוח ושיר
 השירים בעלמא ופסח, ולרין לאומרו
 בקהל ובברכה :
 קורא סגר על המנהג שנהגו לשום חכשיעי
 נשים על ס"ח :
 טעם שאין קורין לשמים בחוכחות שנהרות
 כהנים ובמשה חורס :
הלכות פסח
 טעם למה שאנו קורין שבת לפני הפסח שבת
 הגדול :
 טעם וסמך למנהג שפוחחין סולת בלילי הפסח :
 טעם להימנן פקוד ופסח, מנהג ועלור, לום
 ולילי, קוס ותקע :
 טעם למנהג שאחר הסגולה מדיחן במים
 קרים :
 מנהג להגעיל כמדושת, ולדעתו נכון ז' :
 מנהג כל ישראל להלמיץ הקדירות של חמץ
 לאחר שהוסק מעט בקיבול :
 הטעם שאין נוהגים מלח במזזה, ולדבריו חוץ
 מב' ימים הראשונים מותר :
 מנהג שישראל רואה ומנגד רחיים :
 טעם שאנו מכסים את הלחם במפה אף
 ביום השבת :
 סמך להסבס מן החורה :
 טעם שאין מרחים בשמים בהגדלה שבין
 שבת ליו"ט :
 טעם שאין מברכין שחיינו על בדיקה חמץ
 והפירת הטומר :

הלכות טילה

פירוש הכהנים של אשר קדש ידיד, והמנהג
לחת כפי הילד מן היין, וכשאומר
בדמיון חיי, ולאמו ג"כ נוהגים מהכוס:
עטם מנהג שאומרים אדוד לה' כי טוב:
המנהג כשאומרים הילד לומר בקול רם
ברוך הבא:

המך למנהג לעשות ככה לאליהו זכור לעוב:
עטם בנחה ויהי הערלה בחול:
איך המנהג לעשות חבובות לילד הסמול:
העטם עטותין העודם ניום הבגית:

דיני איבוד פה של טחים:
דיני יין כרך הצריכות:
דיני חלב וחמאה של טחים:
הלכות שבת הצריכות, שחצרו לעיל:
הלכות חובב ומונהגים:
הלכות גיטין וכל דיני ומונהגים כתיבת סגנו,
וכלכות מילואין:
הלכות חליצה ומונהגים:
הלכות טעודה ובסמ"א:
הלכות חבילות:

העטם של כפית המטע מסיוחשלמי:
דיני מקוה:
הלכות חפילין ועשייתן:
עטם שגנשין ש' של לד ימין ג' כרעים
ולשמאל ד':
פירוש של חפילין עגולות סס הכנס:
עד גמירא מבאר ארדה האותיות של כתיבת
ס"ח, וטעמים לזה:

כל מנהגי הסדר של פסח ועטם לכל דבר
ודבר כפי דעה כל הגאונים. ועטם שאין
מברכין על מנחה סד' כוסות:
כחן שיטיו ג' על הסדר לברכה המזון ולסלל:
מנהג כל ישראל לעשות עירובין חבילין כפה
וקפסיל:

הלכות אירוסין

עטם שאין מקדשין בטבעה טעם כה חבן,
ומנחה ברכה אירוסין ועטם לזה:
עטם המנהג שאין נושאים נשים בין פסח
לעלאת עד ל"ג בעומר:
עטם על מנהג הלשון של השמחה במעונו
ולא בזבולו:
מנהג שהחתן מתעטף בצלילית בסכוכה
החופס, והעטם:
עטם שקורין חופס, והמנהג לחד מפסח לבוב
בראש:
עטם פירוש העליות על החתן והכלה,
והעטם שאחר מברך הברכות ולא החתן:

הלכות נדה

הבועים שאין מברכין על הפירת ז' קהיים
כמו על הפירת העומר:
מנהג לעבול במקוה של מ' טאה וחקף טאנים
משין, וכן הדין:
סגנו לברך לפני הטבילה, ונדע יטולס
לסתפלל ולברך כל הברכות:
עטם שנסגו כרעים בעת הטבילה לשקוע
חת עולמן ג"פ במים:

אברך את ה' אשר יעצני להדפיס ספרי הראשונים יקרי המציאות, ונתתי את לבי להדפיס
גם את ספר הבנהג' לרבינו אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל (רי"א תתקצ"ו) וקנו של המדריכי, בן
דודו של ר' ברוך מפרסימא ז"ל בעל ספר התרוסה והר"ם מקוצי ז"ל. ולא ידעתי מראש את אשר
כבא את הספר, כי נשתבש סדפוס לרפוס, עד כי געשה כספר התרוס, וברוב עמל ותלאה
עלתה בידי, בעוד ידדי הרב ר' ישראל וויינגרוב גי', להשיג כל עקוב למישור והדורים
לישר, ואקוה כי אפיק רצון לוכדי תורה וסחבני דברי הראשונים ז"ל זייני:

הדמפים יצחק נאלדמאן

השלום המנהיג

[כ"ו וטיקאן 303 דף 186 h]

ומשבחתי מצרפת (1) ראיתי בתוספת (2) דיום טוב פ"ב כך נבי ערוכי
 חצרות וחומין מערבין בפת (3) לשבת ובתבשיל ביום טוב (4) וכו' והעושה (5)
 תבשיל מערב יום טוב (6) אופה ומבשל עליו (7) ומטמין עליו את החמין ורשאי
 לאוכלו מבעוד יום ורשאי ליתנו במתנה ותחלתו ומיפו אין לו שיעור ורשאי בני
 העיר (8) לעשות תבשיל לאפות ולבשל עליו בשבת (9), וכן עיקר דאין צריך לאפות
 ולבשל כי אם תבשיל אחד לכדו (10), אב"ן. וכן כתב הרב ר' משה זק"ל בספר
 זמנים כך (11). ואין עירוב זה לא (12) בפת ולא בדייסא ורימית וכיוצא בהן אלא
 בתבשיל שהוא פפרת כגון בישר ודגים ואפי' ערשים שבישולן (13) קדירה לאפות
 ולבשל עליו (14). וכן כתב רב. עמרם (15) ורב אחא משבחא (16) והרב

(110) ד"ו: רבו אבונה.

(111) ב מחלוקת ב"ש וב"ה.

(112) כל המקף ככונניהם [ ] מכ"ו ב.

(1) ד בצרפת. (2) בתוספת. — תוספת ביצה פ"ב ה"א (צוקרמנדל 203).
 (3) בפת. ליתא בל. (4) לפני בתוספת: ליום טוב.
 (5) תוספת שם ה"ב. (6) עד כאן בנדפס: ככאן ואילך חסר שם.
 (7) בתוספת ניקף: לשבת. (8) שם ה"ג. — לפני: בני חצר. ככ"ו עימורט: בני מבוי.
 (9) לפני: לשבת. ככ"ו ערפירט ליתא.
 (10) עי' תוספת הראשונים שצין אשתיבוצר ראבו"ה ח"ב עמ' 450—449 הערה 12.
 (11) רמב"ם ה' יו"ט ט"ז ה"ג. (12) ככ"ו: אלא.
 (13) ד כבישול קדירה. (14) עי' ביצה ט"ז א' וב"ו אי"ח סי' תקכ"ה.
 (15) ד רב עמרם פאלמנאי והשאר (רב אחא וריב"א) חסר והוא ט"ס רפכת. —
 והכוונה לסה"רע ד"ו נ"ב א' = כהר"ע השלם ח"ב 400: מחקן בישול
 ומברך (עי' לזין אביצה"ג ח"ט — התשובות סי' ל"ג עמ' 17). משמע דמנו בתבשיל
 אחד, דאילו "לאדלקי שינא" לא נמצא בכהר"ע ולא בשאלתות.
 (16) שאלות בשלח סי' ג' לפי נוסח כ"ז ר"א אשטיין, עי' ראבו"ה שם 452

ה' יצחק ב"ר אשר מאלמנייא (17) שצריך להוכיח בעשיית העירוב
 ולהדלוקי שרנא (18), כך ברבת העירוב בא"י אמ"ה אשר קב"ו על מצות עירוב (19),
 דין עירובא דהו שרי לנא (20) לאמ"י ולפסול"י ולאמט"י ולחק"י ולאדלוקי שרנא
 מוומא טובא לשבתא ולמעבד כל צריבין לט' וכל ישראל הדרים בעיר הזאת ומזכר
 להם על ידי בני בניו ובהו הגדולים (21), ודעת מנה בעינן (22) שיהא בדעתו לזכותו
 לכל בני העיר לסמך עליו אבל דעת מי שהגותו לו לא בעינן [86 c] בשעת עשיית
 העירוב מדרב אשי (23) דהנה מערב אכולה מהדעא ואי אפשר להודיעה, ורב יעקב
 בר ארי שהיה מפרוץ מי שלא הנה עירובי תשילין יבא ויסמך על שלי
 ביום טוב הנה מפרוץ (24), ומתהא הנה עיב על שלא הנה עירובי תשילין וכיום טוב
 שני הנה דאין לו להתנות, דאי ביום טוב יאמין של גלות הא אמר רבא (25)
 מנה אדם עירובי תשילין משם טוב להבדיל ומתני או בראש השנה (26) הנה ואמ"י
 ביום טוב ראשון אין יכול להתנות הקדושה אתה הן (27), וא"ל סמך אדירי
 לשנה (28) הויה הנה עיב איל אמאי עיבת איל דלא אומיבי עירובי תשילין
 איל שישע (29) אתה לבלי עלמא שרי לתיק אמת פי דגלות אדעתך שאיך חפץ
 לסמך על שלי שרי אשתקד הסמךך בי ידעת שבעתו לסמךך עליו כל אותם
 התפוצים לסמךך עליו וכן שהיה עיב על שלא עשיתו (30) לא הנה בדעתך לסמךך
 על שלי ואין בדעתו לסמךך אתהן שלא היה (31) בדעתו לסמךך עליו על כן אפשר
 לך (32), הרי לך שלא הודיעו בעשיית העירוב, כך קבלתי א"ב ין
 הלכות יום טוב הצריכות לכל יקלו בהם בני אדם, הלא שנינו בס' אחרון דיוב
 טוב (33) אין בין יום טוב לשבת אלא אונל נפיש בלבד והמקרא מעיד וכו' (34) אך

(17) ע"י ראב"ה שם המרה 10, ולפי המתוב שם נראה שם הא דהר"ב"א קאי
 אדלעיל דהתם תשילין מני ולפי"ו צ"ל בסמךין: וצריך להוכיח (במקום:
 שצריך), אבל בכל בו סי' נ"ט נמצא: וכתב ה"ר יצחק ורמלין לומר ולאדלוקי
 שרנא, ולפי זה יתכן שם כאן הא דהר"ב"א אלאדלוקי שרנא קאי, וצ"ל: והרב
 ר' יצחק וכו' מאלמניא (כתב) שצריך להוכיח וכו'.
 (18) ד ולאדלוקי, וע"י אצ"ה"י ו"ט - התשובות סי' ל"ה ל"ח (עמ' 18) וראב"ד
 ח"ב 450-451 בהערות.
 (19) ע"י הסמכות באיצ"ה"ג ובראב"ה שם.
 (20) ד יהא שרי לן, (21) עורבין פ' א',
 (22) ביצה ט"ו ב', (23) לפני' אמה דשמואל,
 (24) ע"י ר"ף ביצה פ"ב סי' תתע"ז ושכלי הלקט ה' ו"ט סי' ע"ז (ד"ו ל"ה א')
 ושמש"ק ביצה ט"ו ב': שהיה מכרוז בו"ט.
 (25) ביצה ר' א', (26) השנה, ליתא בג',
 (27) רש"י ביצה ט"ו ב' ה"ה לשנה,
 (28) ג' לשנא, ד לישנא, ותיקנתו עפ"י הנמ', (29) ד פושע,
 (30) ג' עשייתו, (31) היה, ליתא בג',
 (32) פירושו זה הובא בשכלי הלקט ה' ו"ט סי' ע"ז (ד"ו ל"ה א') בשם "יש
 מי שתרוצו" וכו' ביצה פ"ב סי' תתע"ז ד"ה: והוא סמיה ובשמש"ק ביצה לך
 ט"ו ב' (דפ' מין ב"ד ד') בשם "הו"ב",
 (33) דף ל"ז ב', (34) שמות ו"ב ט"ה.

עצום מאמש שמה יצטרך לבקש עוד לעשות קמפין דקין (51) והנהו משום עונג, אבל שחוקת מלח הלא ידוע לכל מי כל הקדרות צריכות מלח (52) ושצריך לו לשהוש בוים טוב והיה לו להזהר מאתמל בשחוקת מלח ובהשחתת הסבין ולזין דאפשר להו לעשות (53) מאתמל בעיני שני, כך אמר לי הרב ר' אביב דור ש"צ בן הרב ר' נתן מאביב (54), ומכח בנמי (55) דמולי עלמא מלח בעיא שני תבלין לא בעי שני חד אמר משום דכל הקדרות צריכות מלח ואין כל הקדרות צריכות תבלין מ' והיה לו להזהר ולשהוק מאתמל, וחד אמר דכל התבלין מפינין טעמי ומלח אינה מפניה טעמה, ובתוספת דעים טוב (56) מצא והשפלין תרי הן תבלין לכל דבר (57) ולא נאמרו אלא בריחיים שלהם (58) פי דנראה כמזון נמור, אמר רב יהודה (59) אמר שמואל כל הגרובין [87 b] נהובין כדרבן ואף מלח, אמר ליה רב לרב אחא בר דלא (60) כי דייקת אצלי אצלויו הוק (61), ובידאי במלח קאמר ליה (62) דהא תבלין לא בעי השייה ואינין אסרין אלא ברחים שלוק דנראה כמזון מדרב ששת דשמע קל בוכנא (63) אמר האי לאו מצויה דביתאי ודילמא אצלי אצלויו הוק (64) שמעיה דהנה ציל (65) קליה, ודילמא תבלין הו מ' הלא בעו אצלויו, אם איתא תבלין הו נבחייה הו מנבח קליה, הא למדת תבלין (66) לא בעו שני אם כן הא דא"ל אצלי אצלויו הוק במלח קאמר כך כתב רב נר האל פ' ס' זיל (67) וכן כתוב בגדולות (68) ובספ' קות (69), ודאמי בשבת פ' תולין (70) אמר רב יהודה הני פלסלי מודק דהא חדא בקתא דסבינא שרי תרי תרי

(51) אבל לפי"ד ראב"ה ח"ב 476 ושכח"ל סי' רמ"ט מתר הבוקיע רק לתתיכות נמות אבל רק דק לא.

(52) ביצה י"ד א', (53) לעשות, לוחא בני.

(54) ע' אור החיים להר"ם עמ' 6 סי' 14; קאסל כס' דאובל צונץ עמ' 125; הינר JQR. N. S. 24, 331° ועוד.

(55) ביצה י"ד א'.

(56) תוספתא פ"א ה"ב (צוקרמנדל 1020°).

(57) לכל דבר, ליתא לפני בתוספ'.

(58) גמ' שם י"ד רע"ב, (59) שם י"ד א'.

(60) לפני בנמי א"ל רב אחא ברדלא לבריה, אבל רוב הראשונים נרסו כפי' דילן, ע' ד"ם 28 את ש', והכתוב "בר דלא" (בשתי תיבות) נמצא גם בה"ג ד"ב 182 (ועוד, ע' ראב"ה ח"ב 441 הע' 2).

(61) לפני; כי דייקת... דורך, ועי' ד"ם 28 אות ת' וראב"ה שם הע' 4.

(62) רש"י שם ד"ה כי דייקת וראב"ה שם.

(63) ד כל בוכנא.

(64) וזקי, לוחא בנמי ובר, אבל ישנו כפי"מ, ד"ם 28 אות כ'.

(65) בנמי; צלל, ועי' ד"ם שם, (66) ג תבלין דהו.

(67) הרי"ף ביצה פ"א סי' תתס"ח; ומסיים שם; והכי אימסיקא הילכתא כהלכות סוסקות ומהלכות גדולות.

(68) בה"ג ד"ו ל"ו כ', ד"ב 182, ע' אוצה"ל ביצה - התשובות עמ' 15.

(69) הלכות ראו עמ' 9, ע' אוצה"ל שם וראב"ה ח"ב 441 הע' 6.

(70) דף קמ"א א'.

אמר ודבר אפי' בין דמיטני אפי' טובא נמי שרן, יהוא בשבת מירי (ג) דאי
 ביום טוב לא הוי לארמייה דתם בשבת, ועוד דאי ביום טוב בלא שמי מירי במדק
 על אבו מיטא' התבלין שדמי' התבלין בתבלין לכל דבר וכן כתב ר' בנין יעקב
 (א) (ב) (ג) (ד) (ה) (ו) (ז) (ח) (ט) (י) (יא) (יב) (יג) (יד) (טו) (טז) (יז) (יח) (יט) (כ)
 ודמיטני מירי למתני' ביום טוב כדכין לפי שכן מציני טעמי, אבל התבלין
 מותני' לפני יום טוב או מותני' בקערה או בכל דבר ביום טוב אבל לא בחיים עלהן
 עמא' במדק (מירי מותני' (ג) הדחיים של תבלין טמאה משום שלשה ביום טוב
 מירי' כלי כבוד דתצה' לומר' או (ג) בכל דבר ועל ידי [87 c] שמי אבל לא
 בחיים עלהן אף בשמי' (ד), אבל ב"פ ד"ח (ג) ראמי' דתהוא התבלין ביום טוב
 מירי' ובס' ליה כדבר' וביום טוב אבל בשבת כלל לא וכן כתב (ג) דב' אחא
 מ"ש ב"ח (א) (ב) אך ג"אין (ג) הדברים כר' בנין האל פ"סו ויל' וכן עמא
 דבר' אב"ן.

(1) מחלוקת ישנה היא אם בשבת אירי או ב"מ' עי' המקורות בראב"ה ה"א 367
 ז"ל 6-4 וז"ל 441 ה"ו 6, ועי' ב"י א"ח סי' שפ"א ה"ח מנהג לר"ן.
 (2) ברא"ש ש"א דביצה סי' ב"א כתבו ודלא כמו שפירש ר"ת דתם וכן רבינו
 הגאון וכן בשאלות דב"ט אירי (ע' מה שזקקן שם בקרבן דגמאל את ל'), וכן
 נמצא בהמש"מ ה' שבת פ"א ה"ב (את צ') ובחזונו אנשי שם למחברו ביצה סי'
 ד"ט סי' ג' כנסת דפוסים דרש"י ושאלות דר"ת פסקו דב"ט אירי, אבל
 לרבינו דב"ט כגון נראה שר"ת לא ס"ל הכי וט"ם הוא שם דצ"ל: דר"ת (רבי'
 הגאון), וכן הניחו בדפוסים החדשים.
 (3) רמב"ם ה' שבת פ"א ה"ב דה' ל"ט סי' ה"ב.
 (4) יבנה לרש"י ב' שם דש"י כמ"ו סי' ז"א (עמ' 290), האירח סי' נ"ח (עמ'
 199) וכו' קמ"ד (עמ' 224), כהור' דש"י סי' תרכ"ט (עמ' 300), ועי' ראב"ה
 ה"ב 441 ה"ו 6 ועמ' 442 ה"ו 7.
 (5) ביצה ב"ג ב'.
 (6) א"ל ליתא כד', (7) בל' נוסף: ס'.
 (8) לשבת קמ"א א', ועי' תנ"ס שם ד"ה הנו שלשלי' ותנ"ס ביצה ו"ד א' ד"ה ב"ה.
 (9) כגון מתחיל בנדפסו עי' בכמזא.
 (10) שאלות אפי' סוף סי' ק"ו, (11) ג' נראה.

